

TESAM AKADEMİ DERGİSİ

Turkish Journal of TESAM Academy

CİLT VOLUME: 8 SAYI ISSUE: 2 TEMMUZ JULY 2021

ISSN: 2148 - 2462 E-ISSN: 2458 - 9217 DOI: 10.30626/tjbe

TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)

Adına İmtiyaz Sahibi Owner

Yıldırım DENİZ

Yazı İşleri Müdürü Chief Executive Officer

Yıldırım DENİZ

Editör Editor

Muhammet AYDOĞAN

Alan Editörleri Section Editors*

Doç. Dr. Burak Hamza ERYİĞİT (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇCİ (Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Filiz ERYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Levent Ersin ORALLI (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Turgay MÜNYAŞ (Okan Üniversitesi)

*İsme göre alfabetik sırada In alphabetical order by name

Çeviri Editörleri Translation Editors

Bülent KARAKUŞ, Neslihan KAYALI

Yardımcı Editör Associate Editor

Ferzan TAŞPINAR

Yayın Kurulu Editorial Board*

Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Bekir PARLAK (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan KÖNİ (İstanbul Kültür Üniversitesi)

Prof. Dr. İlyas TOPSAKAL (İstanbul Üniversitesi)

Doç. Dr. Murat ŞENTÜRK (İstanbul Üniversitesi)

Prof. Dr. Önder KUTLU (Necmettin Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)

*İsme göre alfabetik sırada In alphabetical order by name

Yayın Türü Publication Type

Yerel Süreli Yayın

Yayın Periyodu Publication Period

Altı ayda bir Ocak (Kış) ve Temmuz (Yaz) aylarında yayımlanır.

Biannual (Winter & Summer)

TESAM Akademi Dergisi uluslararası katılımlı ve hakemli bir dergidir.

Yayımlanan makalelerin sorumluluğu yazarına/yazarlarına aittir.

Turkish Journal of Tesam Academy is the official peer-reviewed, international journal of the Turkey. Authors bear responsibility for the content of their published articles.

Hakem ve Danışma Kurulu Board of Reviewing Editors*

- Prof. Dr. Adem ÇAYLAK (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KOYUNCU (N. Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet NOHUTÇU (İstanbul Medeniyet Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Ali Z. SAĞIROĞLU (A. Yıldırım Beyazıt Üni.)
Prof. Dr. Alparslan CEYLAN (Manas Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Atasay ÖZDEMİR (Milli Savunma Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Aynur ERDOĞAN (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. A. Yasemin YALTA (Hacettepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Barış ADIBELLI (Dumlupınar Üni.)
Prof. Dr. Canan ATEŞ EKŞİ (Ankara Hacı B. V. Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyt ÖZŞAHİN (N. Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Çiğdem AYDIN KOYUNCU (Uludağ Üni.)
Doç. Dr. Deniz Şenol SERT (Özyeğin Üniversitesi)
Dr. Ekaterina CLİMENKO (Stanford University)
Prof. Dr. Elmira KHABİBULLİNA (Kazan Fed. Üni.)
Doç. Dr. Erdal BAYRAKÇI (N. Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine AKÇADAĞ ALAGÖZ (Gelişim Üni.)
Prof. Dr. Fadıl HOCA (International Vision University)
Prof. Dr. Fatih MANGIR (Selçuk Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR (Ankara Hacı B. V. Üni.)
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇÇİ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferudun YILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat Purtaş (Ankara Hacı B. V. Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat TEKİN (N. Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Fikrettin YA VUZ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Fatma Neval GENÇ (Adnan Menderes Üni.)
Prof. Dr. Gültekin YILDIZ (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Hamza ATEŞ (İstanbul Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya KASAPÖĞLU ÇENGEL (Ankara HBV. Üni.)
Prof. Dr. Hüseyin ÖZGÜR (Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhami DURMUŞ (Ankara Hacı B. V. Üniversitesi)
Doç. Dr. İlsur Nafikov (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. İlyas KEMALOĞLU (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. İmam Bakır KANLI (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. İrfan ALBAYRAK (Ankara Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail ERMAĞAN (İstanbul Medeniyet Üni.)
Prof. Dr. I. S. WEKKE (Sekolah Tinggi Agama Islam Negeri)
Prof. Dr. Kamuran REÇBER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kutluk Kağan SÜMER (İstanbul Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Levent Ersin ORALLI (Hacı B. V. Üni.)
Doç. Dr. Mehmet A. AYDEMİR (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Dursun ERDEM (International Balkan Uni.)
Prof. Dr. Mehmet ERYILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet S. DİLEK (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet YÜCE (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Meral SERARSLAN (Selçuk Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Mevlüt YÜKSEL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer DEMİREL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Afandi SALLIH (University of Soltan Zainal A.)
Prof. Dr. Mohammed SHAHRİARİ (University of Asia Pacific)
Prof. Dr. Mustafa LAMBA (Mehmet Akif Ersoy Üni.)
Prof. Dr. Mustafa Nail ALKAN (Ankara Hacı B. V. Üni.)
Prof. Dr. Muzaffer Ercan YILMAZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. M. Murat ERDOĞAN (Türk-Alman Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi M. Nazan ARSLANEL(G.Osmanpaşa Üni.)
Doç. Dr. M. Ozan BAŞKOL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Murat SABIR (Batı Kazakistan İnovasyon ve Tek. Üni.)
Prof. Dr. Nejat DOĞAN (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Öner AKGÜL (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Özlem OĞUZHAN (Medeniyet Üniversitesi)
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA (İstanbul Aydın Üni.)
Doç. Dr. Rügeyda KIZILBOĞA ÖZASLAN (Marmara Üni.)
Dr. Öğr. Üyesi Sertaç SERDAR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevinç RUİNTAN (Bakü Devlet Üniversitesi)
Prof. Dr. Stephen WİLKS (University of Exeter)
Prof. Dr. Tuncay ÖGÜN (Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Turgay UZUN (Muğla Üniversitesi)
Prof. Dr. Ulvi KESER (Girne Amerikan Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Umut KEDİKLİ (Karabük Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Veysel KURT (İstanbul Medeniyet Üni.)
Doç. Dr. Yavuz GÜNAŞDI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf ADIGÜZEL (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Zehra ODYAKMAZ (Ankara Hacı B. V. Üni.)

*İsme göre alfabetik sırada In alphabetical order by name

Bu Sayıda Görev Alan Hakemler Editors*

Prof. Dr. Ayşe Yasemin YALTA (Hacettepe Üniversitesi)	Doç. Dr. Halit Burç AKA (Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Bekir PARLAK (Uludağ Üniversitesi)	Doç. Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Bursa Teknik Üni.)
Prof. Dr. Cem KARADELİ (Ufuk Üniversitesi)	Doç. Dr. Munise Tuba AKTAŞ (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Eyyup ECEVİT (Erciyes Üniversitesi)	Doç. Dr. Murat Çiftçi (Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ferhat PİRİNÇCİ (Uludağ Üniversitesi)	Doç. Dr. Nebi MİŞ (Sakarya Üniversitesi)
Prof. Dr. Fırat PURTAŞ (Hacı Bayram Veli Üniversitesi)	Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA (Ahi Evran Üniversitesi)
Prof. Dr. Haydar ÇAKMAK (Ankara Hacı B. V. Üni.)	Doç. Dr. Ozan BAŞKOL (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Sezai ÖZÇELİK (Çankırı Karatekin Üniversitesi)	Doç. Dr. Pınar Yardımcı (Mersin Üniversitesi)
Prof. Dr. TOĞRUL İSMAYIL (Sütçü İmam Üniversitesi)	Doç. Dr. Serap BARIŞ (Tokat Gaziosmanpaşa Üni.)
Prof. Dr. Veysel AYHAN (Abant İzzet Baysal Üniversitesi)	Doç. Dr. Uluç ÇAĞATAY (Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Yakup BULUT (Gaziantep Üniversitesi)	Doç. Dr. Zahide AYYILDIZ ONARAN (İstanbul Üni.)
Prof. Dr. Yaşar SARI (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)	Dr. Öğr. Gör. Sevinç ÖZTÜRK (Bitlis Eren Üniversitesi)
Doç. Dr. Ali Burak DARICILI (Bursa Teknik Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Mücahit AYDIN (Sakarya Üniversitesi)
Doç. Dr. Aşkın İnci SÖKMEN ALACA (Arel Üniversitesi)	Dr. Öğr. Üyesi Vahit GÜNTAY (Karadeniz Teknik Üni.)
Doç. Dr. Burak Hamza ERYİĞİT (Marmara Üniversitesi)	

*İsme göre alfabetik sırada In alphabetical order by name

Indexing-Abstracting

ULAKBİM	ASOS	INFOBASE INDEX	Open AIRE
Academic Keys	CiteFactor	INDEX COPERNICUS	SOBİAD
Acar Index	DRJI	I2OR	TEI
Araştırmax	ESJI	Journal Factor	

ile indekslenmekte ve / veya özetlerine yer verilmektedir.

Tasarım ve Uygulama Graphic Design RMG Medya

Baskı ve Cilt Publisher

Adres: Anadolu Mahallesi Karlıdağ Caddesi No:32 Yıldırım/BURSA
Tel: 0 224 251 04 14

İletişim Correspondence

Bursa Merkez Adresi: Üçevler Mah. Ertuğrul Cad. No:6/3
Revizyon Plaza Nilüfer/BURSA
Tel: 0 224 256 72 00 **Fax:** 0 224 252 86 40

İstanbul İrtibat Ofisi Adresi: Bulgurlu Mah. Alemdağ Cad.
Balıkcı Sitesi 104 A blok Daire: 7 Üsküdar/İstanbul

E-Posta tesamakademi@gmail.com
www.tesamakademi.com / www.tesam.org.tr

İÇİNDEKİLER Table of Contents

VI Editörden / Editorial

IX MAKALELER / ARTICLES

237 Afet Yönetimini Küresel Düşünmek

Globally Thinking Disaster Management

Araştırma Makalesi / Research Article

Ali Utku ŞAHİN

265 Economic Freedom and Endogenous Economic Growth

Ekonomik Özgürlük ve İçsel Ekonomik Büyüme

Araştırma Makalesi / Research Article

Cumhur TAŞ - Veysel ULUSOY

299 Turkish Foreign Policy Toward Greece: From Europeanization to De-Europeanization

Türkiye'nin Yunanistan'a Yönelik Dış Politikası: Avrupalılaşmadan Anti-Avrupalılaşmaya

Araştırma Makalesi / Research Article

Erol KALKAN

321 Yakınsama Hipotezinin Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi ile Analizi: MERCOSUR Ülkeleri Örneği

Analysis of Convergence Hypothesis by Non-Linear Panel Unit Root Test: The Case of MERCOSUR Countries

Araştırma Makalesi / Research Article

Hamza ÇEŞTEPE - Havanur ERGÜN TATAR

343 Doğu Bloku'nun Yıkılması ve Avrupa Bütünleşmesinde Ortak Avrupa Evi Tezi

The Destruction of the Eastern Bloc and the Common European House Thesis in European Integration

Araştırma Makalesi / Research Article

Levent Ersin ORALLI

371 Türk İstihbaratının Değişen Dinamikleri: Son 10 Yılda Reform, Siyasa ve Operasyonel Açılım

Changing Dynamics of Turkish Intelligence: Reform, Policy and Operational Outreach in The Last Decade

Araştırma Makalesi / Research Article

Merve SEREN

407 Discrimination Issue Toward the Turkish Minority in Bulgaria in the Post-1989 Era

1989 Sonrası Dönemde Bulgaristan'daki Türk Azınlığına Yönelik Ayrımcılık Sorunu

Araştırma Makalesi / Research Article

Muzaffer Ercan YILMAZ - Sertif DEMİR - Zeynep KALFA

429 Reimagining Turkey-Russia Relations: An Analysis of the Plane Crisis

Türkiye-Rusya İlişkilerini Yeniden Düşünmek: Uçak Krizinin Bir Analizi

Araştırma Makalesi / Research Article

Ndzamangwi Isidore AGHA

459 Amerika'da Aşırı Sağ Şiddet ve Terörizm

The Right Extremist Violence and Terrorism in the USA

Araştırma Makalesi / Research Article

Nigar Neşe KEMİKSİZ

489 Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Yönetişim

Smart Governance through Digital Transformation

Araştırma Makalesi / Research Article

Senem DEMİRKIRAN - Mehmet Ali YÜCEL - M. Kenan TERZİOĞLU - Aslı SELVİ

521 COVID-19 ile Mücadelede Akıllı Kent Uygulamalarının Önemi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği

The Importance of Smart City Practices in the Fight Against COVID-19: Balıkesir Metropolitan Municipality Example

Araştırma Makalesi / Research Article

Sevim BUDAK - Sezgin SEZGİN

555 Korku Endeksi (VIX) ile Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Evaluation of the Relationship Between Volatility Index (VIX) and Credit Default Swap (CDS), Dollar Rate, EURO Rate, BIST 100 and Gold: The Case of Turkey

Araştırma Makalesi / Research Article

Turgay MÜNYAS - Çisem BEKTUR

572 Yayın İlkeleri

Editorial Policy

EDİTÖRÜN NOTU

Değerli Okurlar,

Geçmişten günümüze gelişmiş ülkelerin, geri kalmış yahut gelişmekte olan ülkelere nazaran farkını bilimsel çalışmaların ve bu çalışmaların niceliği ve bilhassa niteliğinin belirlediğini görmekteyiz. Bu durum gelişmiş ülkeleri bilgi ihracatçısı konumuna getirirken, az gelişmiş ülkeleri bu ülkelere bağımlı hale getirmektedir.

Türkiye'nin gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşması ve hedeflerini gerçekleştirmesi için bilim dünyasına katkı sağlayacak özgün çalışmaların artırılmasına ihtiyaç vardır. Bu nedenle nitelikli bilginin üretilmesinde önemli role sahip *think-tank* (düşünce kuruluşu) ve üniversitelere, aktarılması sürecinde ise bilimsel araştırmalara gerekli önem verilmelidir. Yapılan araştırmalar ve yayımlanan akademik çalışmalar bu sürecin temel taşlarını oluşturmaktadır. Araştırma yapmak kadar araştırmanın duyurulması ve bilginin yayılması da önemlidir. Bu bağlamda akademik dergiler araştırmacıların yapmış oldukları araştırmayı duyurabilmeleri için en etkin yöntemlerden birisidir.

TESAM Akademi Dergisi, 8 yıllık yayın hayatı boyunca bilimin geniş kitlelere ulaşmasını amaç edinmiştir. Bilgi üretilmesine katkı sağlayan dergimiz hem ulusal hem de uluslararası akademik camiada referans kaynağı olma hedefini gerçekleştirmek için emin adımlarla ilerlemektedir.

Bu vizyon çerçevesinde TESAM Akademi Dergisi; yayına kabul öncesinde makaleleri, özgünlüğü ve bilime katkı anlamında titizlikle değerlendirmeye tabi tutmaktadır. Bu doğrultuda alanında uzman Türkiye'nin en önemli akademisyenleri ile birlikte çalışmalarını yürütmektedir.

Bu sayımızda, Sosyal Bilimler alanında on iki makale bulunmaktadır. Dr. Öğr. Üyesi Ali Utku Şahin'in makalesinde, afetlerin etkilerini küreselleşme bağlamında yeniden değerlendirmeyi, afetlerin küreselleşmesi tartışmasında Türkiye'nin konumunun tespiti ve tartışılması amaçlanmaktadır. Dr. Cumhur Taş ve Prof. Dr. Veysel Ulusoy'un yazdığı makalede içsel bir büyüme modelinde ampirik olarak ekonomik özgürlüğün makroekonomik büyümeye etkisini değerlendirmiş, Dr. Öğr. Üyesi Erol Kalkan makalesinde Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını incelemiştir. Prof. Dr. Hamza

Çeştepe, Dr. Öğr. Üyesi Havanur Ergün Tatar'ın ortak yazdığı makalede ise gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir bölge olan Güney Amerika Ortak Pazarı Bölgesi (MERCOSUR) ülkeleri için yakınsama hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Dr. Levent Ersin Orallı'nın makalesinde, Doğu Bloku'nun çözülme süreci, Ortak Avrupa Evi teorisi ve bu yaklaşımın Avrupa bütünleşmesi sürecine yansımaları anlatılarak, okurlara tarihsel süreci ortaya koyucu ve bilgilendirici bir akış sunulmaya çalışılmıştır. Dr. Öğr. Üyesi Merve Seren'in yazdığı makale, itici faktörler kapsamında istihbarat reformunun dinamiklerini, hükümetin yeni istihbarat politikasını ve MİT'in operasyonel açılımının yansımalarını izah etmeyi amaçlamaktadır. Prof. Dr. Muzaffer Ercan Yılmaz, Doç. Dr. Sertif Demir, Doktorant Zeynep Kalfa'nın makalesinde ise 1989 sonrası dönemde Bulgaristan'da yaşayan ve ülke nüfusunun en az %10'unu oluşturan Türk azınlığın durumunu, ayrımcılık sorunu bağlamında irdelenerek değerlendirilmiştir. Ndzamangwi Isidore Agha'nın makalesinde, 2015 uçak krizi sonrasında Türk-Rus ilişkilerinin analiz edip yeni bir tasvir ortaya koymaktadır. Dr. Nigar Neşe Kemiksiz, makalesinde ABD'de aşırı sağ ve geçmişten günümüze etkileri üzerinden değerlendirme yapmış, Öğr. Gör. Senem Demirkıran, Mehmet Ali Yücel, Doç. Dr. M. Kenan Terzioğlu ve Aslı Selvi'nin yazmış olduğu makalede ise Türkiye ve seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinde akıllı şehir yönetiminde etkili olan değişkenlerin dinamik mekânsal panel veri modellenmesi ile ortaya çıkartılarak politika önerilerin sağlanması amaçlanmaktadır. Doç. Dr. Sevim Budak, Arş. Gör. Sezgin Sezgin'in makalesinde 'Balıkesir'de akıllı kent uygulamaları COVID-19'la mücadelede nasıl kullanılmıştır?' araştırma sorusunun cevabı aranmış, Dr. Öğr. Üyesi Turgay Münyas ve Dr. Öğr. Üyesi Çisem Bektur'un makalesinde Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın değişkenlerinin Korku Endeksi (VIX) üzerindeki etkisi ve aralarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı 03.01.2005-31.12.2019 dönemi için incelenmiştir.

Son olarak gerek yayınladığımız -veya yayınlamadığımız- makaleleriyle, gerek bilimsel hakemlikleri ve danışmanlıkları ile destek olan akademisyenlerimize, dergimiz yayın kurulu ve TESAM çalışanları adına teşekkürü bir borç biliriz.

Editör
Muhammet AYDOĞAN

MAKALELER
ARTICLES

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Afet Yönetimini Küresel Düşünmek

Globally Thinking Disaster Management

Öz

İnsanlık, tarih boyunca afetlerle iç içe yaşamış ve meydana gelen bu olayları anlamlandırmaya ve kavramsallaştırmaya çalışmıştır. İnsanlığın tarihsel süreç içerisinde kaydettiği ilerleme, bu anlamlandırmanın da sürekli bir değişim göstermesine neden olmuştur. Bu değişim süreci, bugün de devam etmektedir. Bugünün toplumlarının; “afet” ismiyle kavramsallaştırılan olayların hem kaynaklarının değiştiği ve çeşitlendiği hem de etkilerinin toplumsal yapılar tarafından daha fazla hissedildiği bir döneme tanık olduğu bu değişim süreci, afetlerin küreselliğiyle ilgilidir. Bu çalışma, afetlerin etkilerini küreselleşme bağlamında yeniden değerlendirmek iddiasını taşımaktadır. Bu bakımdan bu çalışma, afet yönetimiyle ilgili Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası üst politika belgelerini afet yönetimine ilişkin ulusal kalkınma planı ve stratejik planlarla karşılaştırarak, afetlerin küreselleşmesi tartışmasında Türkiye'nin konumunu tespit etme ve tartışmaya açma amacını taşımaktadır. Risklerin ve afetlerin küreselleştiği bu dönemin ulusal düzeydeki afet politikalarının da yeniden analiz edilmesini ve değerlendirilmesini gerektirmesi, Türkiye gibi ulusal afet yönetimi çalışmalarında dönüşüm içerisinde bulunan ülkelerin de küresel afetselliğe bağlı ulusal kırılganlıklarının azaltılmasına yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afet, Afet Yönetimi, Küreselleşme, Afet Politikaları, Küreselleşen Afetler

Abstract

Humanity has lived with disasters throughout history and tried to explain and conceptualize these events. The progress of humanity in

Ali Utku ŞAHİN

Dr. Öğr. Üyesi,
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Sağlık Bilimleri Fakültesi Acil
Yardım ve Afet Yönetimi Bölümü,
aliutkusahin@gmail.com,
ORCID : 0000-0002-1962-0192

Cilt / Issue: 8(2), 237-262
Geliş Tarihi: 10.06.2020
Kabul Tarihi: 24.11.2020

Atıf: Şahin, A. U. (2021).
Afet yönetimini küresel düşünmek.
Tesam Akademi Dergisi, 8(2), 237-
262. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.930274>

history also transformed this explanation and conceptualization constantly. This process is continuing today and is related to the globalization of disasters. Today's societies are witnesses of a period in which the sources of events conceptualized as "disaster" both change and diversify, and their enhancing effects are experienced by social structures. This study claims to re-evaluate the effects of disasters in the context of globalization. Within this context, the main purpose of this study is to compare international policy papers in which Turkey is one of the contracting states with national development and strategic plans about disaster management and to discuss the position of Turkey in the debate of globalization of disasters. The globalization of risks and disasters also necessitates reviewing national disaster policies. This necessity will also contribute to reducing the vulnerability of the countries which are in a transformation process in disaster management such as Turkey, due to global disastrousness.

Keywords: Disaster, Disaster Management, Globalization, Disaster Policies, Globalization of Disasters

Extended Abstract

Humanity has lived with disasters throughout history and tried to explain and conceptualize these events. The progress of humanity in history also transformed this explanation and conceptualization constantly. This process is continuing today and is related to the globalization of disasters. Today's societies are witnesses of a period in which the sources of events conceptualized as "disaster" both change and diversify, and their enhancing effects are experienced by social structures. This study claims to re-evaluate the effects of disasters in the context of globalization. Within this context, the main purpose of this study is to compare international policy papers in which Turkey is one of the contracting states with national development and strategic plans about disaster management and to discuss the position of Turkey in the debate of globalization of disasters.

Human is the only creature that can transform and adapt the environment to itself. This relationship has continued in the balance until the industrial revolution but, the industrial acceleration created by the industrial revolution has unbalanced this relationship against the environment. As a result of this relationship between the dominant humanity and the environment, a new and modern world has born.

According to Giddens and Sutton, modernity defines a post-feudal and

a rational society in which industrialism, capitalism, urbanization, and secularism are included. This society also includes risks that differ from past times. Giddens defines these risks as “threats that are effectively evaluated by considering future possibilities” and analyzes these risks in two topics. In today’s societies risks are in a form that is threatening both the society and the environment via the threats coming from the past and also produced by the society itself. As Beck’s definition of risk society is facing the consequences of the risks produced by itself.

With respect to the definitions of risk, it can be stated that risk refers to the future. In contrary disaster refers to the past. In other words, the term disaster can be conceptualized according to the consequences of an incident occurred in the past. There are many definitions of disaster in literature but in general, disaster is a determination of a situation that seriously and suddenly disrupts a society’s functions. There is another important issue about conceptualizing disaster: Disasters are also related to a specific space. This relation is symbolized in literature with the statement that all disasters are local. According to this perception, disastrousness differs regarding local abilities in that space.

However, in today’s globalizing world traditional and newly produced risks can both be seen. Therefore particularly the newly produced risks have the potential to produce disasters that are not related to space. Thus Shimizu and Clark are defining this new disaster concept as modern disasters that are rapidly growing and highly complicated.

As mentioned before disasters are both changing and diversifying. The relationship between disasters and globalization can be analyzed in two topics. One of them is the effects of globalization on disasters which can be explained with the increase of vulnerability depending on the social and economic inequalities caused by globalization. The other topic is the global consequences of disasters. In other words, in today’s interconnected world society and economy, consequences of any incident which can transform into a disaster in any country can be globally devastating. Nuclear accidents such as Chernobyl and Fukushima and pandemics such as Covid-19 can be shown as examples of devastating consequences.

Naturally, the globalization of disasters has a significant effect on national disaster policies. As a result, disaster policies are also globalizing since the ‘90s. Under the guidance of the UN global strategies and action plans are developed and implemented such as Yokohoma Strategy, Hyogo Framework for Action, and Sendai Framework for Disaster

Risk Reduction. As one of the contracting states of these international policy papers, Turkey has also shifted its disaster management strategy from crisis management to risk management. However, analysis of the policy papers and strategic plans of Turkish authorities shows that as a member of this globalizing disastrous world, Turkey has much work to do in disaster management.

In disaster management, today's disastrousness necessitates the evolution of traditional approaches and conceptualization efforts in a new direction. In today's catastrophic world, any event that occurs and results in a disaster is now defined as "global" instead of "national". This definition also reveals the necessity of changing the local perspective of the traditional approach: In the new disastrousness caused by new risks, the local is now replaced by the global one.

This change necessitates that disaster management and disaster policies should be considered on a global scale. The globalization of disasters triggers other causes for social structures in other regions to be negatively affected by an event that occurs in any part of the world. For this reason, disaster policies produced at the national level should be reinterpreted by considering global disaster.

In today's globalizing world, disaster management should be reinterpreted with a global understanding by moving away from the traditional "every disaster is local" approach; It should be interpreted as an important and necessary change in terms of understanding and managing "global disaster" that emerged as a result of globalization. Adapting the traditional practices of disaster management to new disasters and interpreting them with a global approach will contribute to increasing the effectiveness and applicability of many steps taken so far in the international arena in terms of reducing disaster risks and will also contribute to reducing the vulnerability of the countries which are in a transformation process in disaster management such as Turkey, due to global disastrousness.

Giriş

Tarih boyunca ve muhtemelen tarih öncesi dönemlerde dahi, içerisinde bulunduğumuz gezegenin doğal dengesinden kaynaklanan olaylar meydana gelerek, süregelen yaşamsal faaliyetler üzerinde çeşitli etkilere neden olmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde meydana gelen bu olayların anlaşılması, yorumlanması ve “afet” ismiyle kavramsallaştırılması aşamalarında toplumların, afetleri “Tanrı işi” olarak doğaüstü bir biçimde açıkladığı, “doğa işi” olarak doğal güçlerle açıkladığı ve “insan ve toplum işi” olarak sosyal faaliyetlerle açıkladığı üç temel yaklaşımın var olduğu kabul edilmektedir (Güvel, 2001, s. 14; İnmez, 2011, s. 190). Birbirleriyle çeliştiği varsayılsa veya kabul edilse dahi bu üç yaklaşım, aynı zamanda afetlerin algılanması ve anlaşılmasına yönelik değişim sürecini de simgelemektedir. Bugünün dünyasında da afetlerle ilgili anlayış ve kavramsallaştırma süreci değişmeye devam etmektedir.

Ancak bu değişim süreci, önceki değişim sürecinden farklı olarak, modern ve modern ötesi bir dünya etrafında biçimlenmektedir. Bugünün toplumlarının, “afet” ismiyle kavramsallaştırılan olayların hem kaynaklarının değiştiği ve çeşitlendiği hem de etkilerinin toplumsal yapılar tarafından daha fazla hissedildiği bir döneme tanık olduğu bu değişim süreci, afetlerin küreselliğiyle ilgilidir.

Bu çalışma, toplumsal yaşamın pek çok alanında kendisini hissettiren küreselleşme olgusunu, afet yönetimi perspektifiyle okumak; bir başka ifadeyle afetlerin etkilerini küreselleşme bağlamında yeniden değerlendirmek iddiasını taşımaktadır.

Risklerin Küreselleşmesi

Dünyada süregelen yaşamsal döngü içerisinde insan, bulunduğu çevreye uyum sağlamaktan ziyade, çevresini kendisine uydurma, bir başka ifadeyle kendi çevresini yaratma becerisine sahip olan tek varlıktır. İnsanın çevresiyle olan bu ilişkisi, Sanayi Devrimine kadar belirli bir denge içerisinde devam etmişse de, Sanayi Devriminin ortaya çıkardığı endüstriyel ivme; bu dengenin, çevre aleyhine değişmesine neden olmuştur. İnsanla çevre veya doğa arasındaki bu ilişkide insanın çevresine hâkim olma çabası (Odabaş, 2018, s. 1560), yeni ve “modern” bir dünyanın ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır.

Giddens ve Sutton’a (2014, s. 29) göre modernlik; sanayileşmeyi, kapitalizmi, kentleşmeyi ve sekülerliği içerisinde barındıran post-

feodal ve rasyonel toplum yapısını tanımlamaktadır. Bu yapı, toplumsal anlamda ilerici ve pozitif sonuçların ortaya çıkmasına neden olduğu gibi, kendi içerisinde önceki dönemden farklı bazı riskleri de barındırmaktadır.

Giddens'a (2000, ss. 37-38) göre risk, "gelecekteki olasılıklar düşünülerek etkin biçimde değerlendirilen tehlikeler"i ifade ettiğinden; ancak geleceğe yönelmiş ve geleceğini kendisi belirlemek isteyen toplumlara ilişkin bir kavramdır. Bu anlamda gelecekle ilgili bir kavram olan riski Giddens iki başlık altında incelemektedir. Bunlardan dışsal risk, geleneğin veya doğanın sabitliklerinden, dolayısıyla dışarıdan kaynaklanan riski tanımlamaktayken; imal edilmiş risk, toplumun çok az deneyime sahip olduğu risk durumlarını ifade etmektedir (Giddens, 2000, s. 40).

Giddens'ın risk tipleri aynı zamanda geçmiş/modern öncesi toplumlarla bugünün modern toplumları arasındaki farklılıkları da vurgulamaktadır. Nitekim modern öncesi toplumların risk ortamı bulaşıcı hastalıklar veya seller gibi doğadan kaynaklanan tehditler, yağmacılar ve hırsızlardan kaynaklanan insan şiddetiyle dinsel bilgelik yoksunluğu üzerinde şekillenmekteyken; modern toplumda bu riskler modernliğin düşünömselliğinden ve savaşın endüstrileşmesinden kaynaklanmaktadır (Giddens, 1994, s. 93).

Bugününün toplumunda risk, geçmişten gelen tehditlerle birlikte toplumun kendisinin de oluşturduğu ve toplumla birlikte tüm çevreyi ve canlıları da tehdit eden bir form halindedir (Çuhacı, 2007, ss. 134-135). Modern toplumun ürettiği bu yeni risk formları sonucunda Beck (2011), "risk toplumu" olarak tanımlanabilecek yeni bir toplumun ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Modernleşmenin doğurduğu tehlikelerle sistemli bir biçimde karşılaşma ve bu tehlikelerle mücadele süreci olarak tanımlanabilecek risk kavramının bugünkü temelinde, sanayileşmenin yarattığı aşırı üretim bulunmaktadır. Bu anlamda bugünün riskleri, endişenin küreselleşmesinin ve modernleşmenin tehditkar gücünün bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern dönem tehlikelerinin küreselleşmesi, riskin de küreselleşmesiyle sonuçlanmakta; riskin küreselleşmesi de yeni bir toplumsal dinamik olarak risk konumlarını ortaya çıkarmaktadır (Beck, 2011, ss. 21-72). Özetle Beck'in risk toplumunda, riskin kaynağı olan toplum, ulusal yapılardan bağımsız olarak kendisiyle ve kendi ürettiği risklerin sonuçlarıyla karşı karşıya gelmektedir.

Afetler Gerçekten Yerel mi?

Nasıl ki risk ifadesi geleceği simgelemektesyse, yine zaman düzleminde değerlendirildiğinde, afet ifadesi de geçmişi ve dolayısıyla olmuşu simgelemektedir. Bu niteliğiyle meydana gelen bir olayın olumsuz sonuçlarının yansımaları gösteren afet, kavramsal olarak; meydana gelen olay veya olayların ortaya çıkardığı sonuçların ölçütüyle açıklanabilmektedir. Drabek (2007, s. 4) afet kavramını, toplumun şiddetli bir biçimde kayba uğradığı ve toplumsal kaynakların kullanılmadığı olaylar olarak tanımlamaktadır. Pelling'e (2003, s. 5) göre ise afet, tehlikelerin ve zarar görebilirliklerin çakışması sonucunda ortaya çıkmaktadır.

Quarantelli'nin afet kavramına yönelik tanımı birden fazla göstergeyle ilişkilidir. Bu tanıma göre afet; aniden ortaya çıkan, kolektif birimlerin rutinlerini ciddi ölçüde bozan, bozulmaya uyum sağlamak amacıyla önceden planlanmamış yöntemlere adapte olmaya neden olan, belirli bir sosyal yer ve zamanda beklenmedik hayat hikâyelerini içeren ve değerli sosyal varlıklara tehdit oluşturan durumlardır (Quarantelli E. L., 2000, s. 682; Perry, 2007, s. 10). Gilbert (1998, s. 13) afetlerin, tehlike kaynaklarının fonksiyonu olmaktan ziyade sosyal kökenli olduğunu belirtmiş; Dynes (1998, s. 113) afetleri, normların bozulduğu ve sosyal kaynakları korumak ve onlardan faydalanmak amacıyla toplumun olağandışı faaliyetlere giriştiği durumlar olarak; Bates ve Peacock (1993, ss. 13-14) ise sosyokültürel sistem bozulmalarını içeren bir süreçten doğan sosyal olaylar olarak tanımlamıştır.

Afet kavramına ilişkin tanımlar çoğaltılabilecek olmakla birlikte, tanımların ortak özelliğinin, toplumsal sistemin işleyişinde ani ve beklenmedik bir şekilde meydana gelen bozulmaya bağlı bir durum tespiti olduğu görülmektedir. Afet ifadesinin kavramsallaştırılmasıyla ilgili bir diğer önemli nokta; afet ifadesinin belirli veya sınırlı bir toplumsal yapı ve zamanla ilişkilendirilmesidir. Bu açıdan afet, risklerle olduğu kadar belirli bir mekân ile de ilişkilendirilebilecektir.

Afetin belirli bir mekânla ilişkilendirilmesi, afet yönetiminde sıkça kullanılan "her afet yereldir" ifadesiyle simgeleştirilmektedir. Nitekim afet kavramına ilişkin birçok tanımda da, "etkilenen topluluğun yerel veya kendi imkânlarıyla baş edemediği durum"¹ vurgusuna

¹ Burada yer verilen ifade, afetin kavramsallaştırılması ve tanımlanmasından ziyade; "Afet nedir?" sorusuna verilen terminolojik karşılığı ifade etmektedir. Nitekim Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğünde (2020) afet, "Toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye

yer verilmektedir. Bu yaklaşımda afet sonucunu doğuran olaylar, meydana geldikleri “yer” ile doğrudan ilişkilendirilmekte ve olayın sonuçlarının afetselliği, o yerdeki imkân ve kabiliyetlerin yeterliliğiyle ölçülmektedir.

Quarantelli vd.’ne göre, insanların bir arada yaşamaya başladıkları dönemden beri var olan afetler, her zaman, sosyo-kültürel özelliklerine göre farklılık gösteren sosyal yapılarda meydana gelmiştir ve gelmeye devam etmektedir. Ancak günümüzde, yüzyıllar içerisinde gelişen yeni tehlike ve riskler, meydana gelen olayların yapısında değişikliğe neden olarak, ortadan kalkmayan ve meydana gelmeye devam eden geleneksel afetlerle birlikte, yeni tip afetlerin gelişmesi olasılığını da arttırmıştır (Quarantelli ve ark., 2007, ss. 16-31). Bu bağlamda, özellikle yeni tip tehlike ve risklere bağlı olarak ortaya çıkan afetlerin belirli ve sınırlı bir mekânla olan ilişkisi, kesilmeye başlamıştır.

Nitekim Shimizu ve Clark (2015, s. 261) bahse konu bu yeni tip risklere bağlı olarak ortaya çıkan afetlerin kapsam, şiddet ve etkileri bakımından değişim geçirdiğini ve bu değişim sürecinin küreselleşmeye, kentleşmeye ve iklimsel savunmasızlığa bağlı küresel; yaşlanmaya, gelir eşitsizliğine ve eğitim ve sağlık gibi hizmetlere erişim sorununa bağlı sosyo-ekonomik riskler tarafından da yönlendirildiğini ifade etmektedir.

Bu yeni afet konseptini “modern afetler” olarak tanımlayan Shimizu ve Clark’a (2015, s. 261) göre modern afetler, oldukça karmaşık bir şekilde ortaya çıkmakla birlikte aynı zamanda hem geleneksel hem de yeni tip riskler aracılığıyla son derece hızlı bir biçimde gelişmekte; bu gelişim geleneksel afet yönetiminin “her afet yereldir” mottosunun modern afetler için “olaylar ve etkiler ağı” şeklinde yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Bir başka ifadeyle bugünün modern afetleri, geleneksel afet yönetimi anlayışının yerel bakış açısının ötesinde, birbirini tetikleyen küresel afetler şeklinde gelişim göstermektedir. Bu bakımdan yeni tip risklerin gelişmesi ve küreselleşmesi; afetlerin de küreselleşmesine neden olmaktadır.

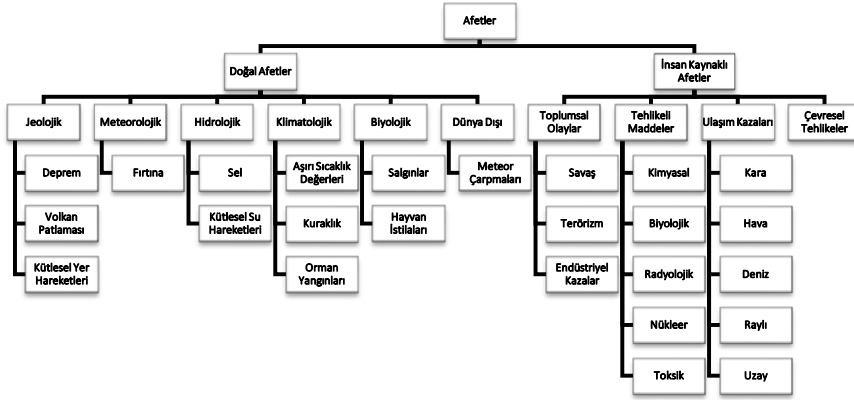
Küreselleşen Afetler

Bilindiği üzere afetler veya afet sonucunu doğurabilecek olaylar, sıklıkla kaynaklarına göre sınıflandırılmaktadır (Şekil 1). Bu sınıflandırmaya göre doğal afetler, dünyanın ve doğanın doğal dengesi sonucunda uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay. Afet bir olayın kendisi değil, doğurduğu sonuçtur.” şeklinde ifade edilmektedir (Y.N.).

meydana gelen ve oluşumunda insan faktörünün yer almadığı olayların sonuçlarına; insan kaynaklı afetler ise, oluşumunda insan faktörünün belirleyici olduğu olayların sonuçlarına bağlı olarak ortaya çıkmaktadır. Deprem, volkan patlaması gibi jeolojik; fırtına, kasırga gibi meteorolojik; sel, çığ, toprak kayması gibi hidrolojik ve kuraklık gibi klimatolojik olaylar ve sonuçları doğal afetler kategorisinde; endüstriyel kazalar, kimyasal, biyolojik, radyolojik, nükleer olaylar ve ulaşım kazaları gibi olaylar ise insan kaynaklı afet kategorisinde değerlendirilebilmektedir.

Şekil 1

Kaynaklarına Göre Afetlerin Sınıflandırılması²

Kaynak: (Below ve ark., 2009, ss. 5-8)

Günümüzde afetler, ölçek değiştirmekte ve aynı zamanda yeni formlar halinde de ortaya çıkmaktadır. Afetlerin küreselleşmesi; bir başka ifadeyle küreselleşme ile afet arasındaki ilişkinin iki boyutta incelenebileceği iddia edilebilecektir. Bunlardan birincisi, küreselleşmenin afetselliğe olan etkisidir. İkinci boyut ise, meydana gelen afetlerin küresel ölçekteki özellikle de sosyo-ekonomik sonuçlarıdır.

Küreselleşmenin afetselliğe etkisi, temel olarak zarar görebilirliğin artış eğiliminde olmasıyla açıklanabilir. Zarar görebilirliğin artış eğilimi, önceki bölümde değinildiği üzere, yeni tip risklerin gelişmesiyle ilgili olduğu kadar; küreselleşme sürecinin ortaya çıkardığı sosyal ve

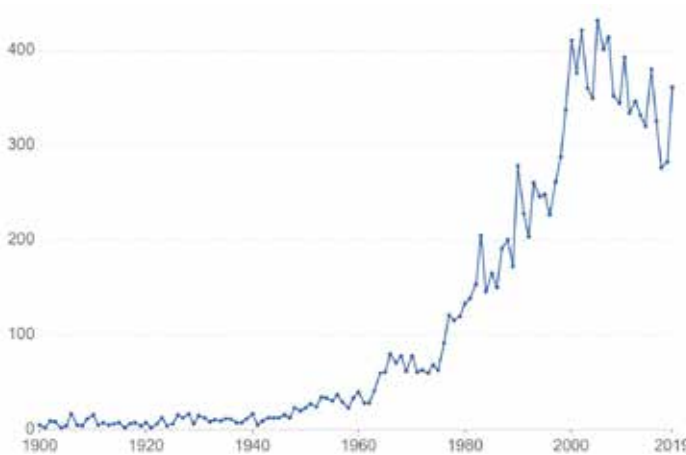
² Şekil 1'deki sınıflandırmanın "Doğal Afetler" kısmı belirtilen kaynaktan alıntılanmış olup, "İnsan Kaynaklı Afetler" kısmı yazarın bugüne kadar yaptığı çalışmalara bağlı olarak yazar tarafından hazırlanmıştır (Y.N.).

ekonomik olumsuz etkilerle de ilgilidir. Şöyle ki, imal edilmiş riskler (Bkz. Giddens, 2000) ve risk toplumu (Bkz. Beck, 2011) yeni tip risklere bağlı afetselliği simgelerken; dünyanın belirli bölgelerinde yoksulluk ve eşitsizlikteki artışa karşılık belirli bölgelerde de artan refaha bağlı olarak ortaya çıkan nüfus ve varlık yoğunluğu afetlere olan maruziyeti (Gencer, 2013, s. 5) ve dolayısıyla afetselliği simgelemektedir.

Küresel ekonomik gelişmelerin ortaya çıkardığı polarizasyon, refahın, yeni ekonomik merkez haline gelmiş kentsel alanlarda toplanmasına neden olmaktadır; dünyanın büyük bölümünü oluşturan diğer bölgelerininse, marjinalize olarak yeni ekonomik sisteme entegre olamaması sonucunu doğurmaktadır. Bu durumun neticesinde, hem yeni ekonomik merkezlerde toplanan refaha bağlı olarak, bu merkezlerde yoğunlaşan nüfusun ve varlıkların kırılganlığı; hem de marjinalize olmuş bölgelerdeki yoksulluğa bağlı kırılganlık ve zarar görülebilirlik artış göstermiştir (Gencer, 2013, ss. 7-8). Nitekim, afet olarak tanımlanabilecek olayların meydana geliş sıklık ve yoğunlukları, dünya genelinde, özellikle kentleşmenin gözle görülür bir biçimde artmaya başladığı 1980'li yıllar ile birlikte ciddi ve ölçülebilir bir artış eğilimi göstermektedir (Grafik 1). Bu artış eğilimi, aynı zamanda yeni liberal ekonomik düzenin dünyaya yayılmaya başladığı dönemle paralellik göstermektedir.

Grafik 1

Dünyada Meydana Gelen Doğal Afetler (1900 – 2019)

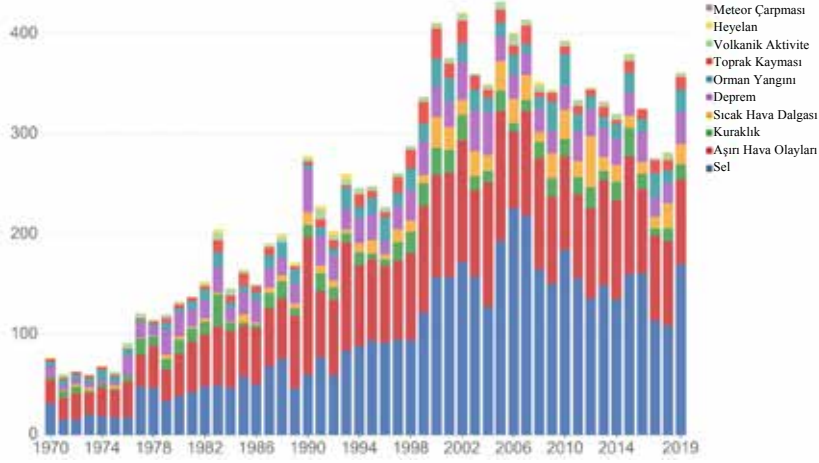

Kaynak: (Our World in Data, 2020a)

Dünya genelinde meydana gelen doğal afetlerin türlerine göre dağılımı incelendiğindeyse sellerin, aşırı hava olaylarının ve depremlerin ağırlıkta olduğu görülebilmektedir (Grafik 2).

Grafik 2

Türlerine Göre Dünyada Meydana Gelen Doğal Afetler (1970-2019)

Kaynak: (Our World in Data, 2020b)

Doğal afetlerin coğrafi dağılımı incelendiğinde; hem jeofiziksel, hem meteorolojik, hem hidrolojik hem de klimatolojik afetlerin; bölgeler arasındaki ağırlıkları ve dağılımları farklı olsa da; dünyanın tamamına yayıldığı görülebilmektedir (Harita 1).

Harita 1

Doğal Afetlerin Coğrafi Dağılımı (1980-2018)

Kaynak: (Munich RE, 2020)

Şekil 1’de de görülebildiği üzere afetler, sadece en sık karşılaşılan jeolojik, meteorolojik, klimatolojik ve hidrolojik olaylara bağlı olarak meydana gelmemekte; biyolojik olaylarla insan kaynaklı olayların sonuçları da afete dönüşerek yalnızca meydana geldikleri veya geliştikleri bölgeyi değil, dünya genelindeki yaşamı da olumsuz etkileyebilmektedir. Nitekim Giddens’ın ve Beck’in çalışmalarında sıklıkla vurgulanan bu “yeni tip” risklere Çernobil ve Fukushima’da meydana gelen nükleer kazalar ve geçmişe nazaran daha hızlı yayılma eğiliminde olan salgın hastalıklar örnek olarak gösterilebilecektir.

Küreselleşme ve afetler arasındaki ilişkide ikinci boyut, meydana gelen afetlerin küresel ölçekteki sonuçlarına ilişkindir. Bir başka ifadeyle afetlerin de küreselleşmesi söz konusudur. Alexander’a (2006, ss. 3-4) göre afetlerin küreselleşmesi, her ne kadar çok da yeni bir olgu olmasa da; 20. yüzyılda global ölçekte meydana gelen bazı gelişmeler, afetleri daha önemli ve görünür kılmıştır: Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişmesi sonucunda meydana gelen afetlere ilişkin bilgi ve görüntüler kısa sürede tüm dünyaya ulaştırılabilmekte; küresel seyahat imkanları uluslararası toplumun hızlıca afetlere müdahale edebilmesine olanak sağlamakta; politik, askeri, sosyal ve ekonomik çöküntüyle karakterize edilen bölgesel vekalet savaşları kompleks ve karışık afetleri beslemekte ve tüm bunlar küresel zarar görülebilirliği arttırmaktadır.

İfade edildiği üzere afetlerin küreselleşmesi, temel olarak afetlerin yarattıkları etkilerin küreselleşmesiyle değerlendirilebilmektedir. Şöyle ki; küreselleşmenin ve küreselleşmeye bağlı yeni sosyal ve ekonomik düzenin bir sonucu olarak eskisine göre birbirine daha fazla bağlı hale gelen ülkelerin herhangi birinde, bir başka ifadeyle dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen bir afetin etkisi, artık yerel yerine küresel boyutlarıyla ölçülmektedir (Albala-Bertrand, 2003, s. 76). Örneğin Küresel Afet Raporu (International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC), 2018, s. 168) verilerine göre 2008-2017 yılları arasında dünya genelinde 3751 doğal afet meydana gelmiş, bu afetlerden iki milyar insan etkilenmiş ve 1,5 trilyon doların üzerinde bir maddi kayıp ortaya çıkmıştır.

1986 yılında meydana gelen Çernobil Nükleer Kazası sonrasında atmosfere salınan radyoaktif maddeler, Avrupa kıtasının neredeyse tamamına yayılmış; 2011 yılında Japonya'da meydana gelen Fukuşima Nükleer Kazası sonrasında ise, Japonya üzerinde biriken radyoaktif maddeler, geniş bir alanı etkisi altına almıştır. Ayrıca, meydana gelen bu kazalardan sonra atmosfere salınan radyoaktif maddeler hava yoluyla, santrallere kilometrelerce uzakta bulunan Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan gibi ülkelere kadar ulaşmıştır (Steinhauser ve ark., 2014, ss. 804-806).

Nükleer kazalar gibi, son yüz yıllık dönemde meydana gelen virüs enfeksiyonlarına bağlı salgın hastalıklar da tüm dünyayı etkisi altına alarak milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur (Tablo 1).

Tablo 1

Son Yüzyılda Görülen Salgın Hastalıklar (1889-2020)³

Salgın Adı	Görüldüğü Yıllar	Enfeksiyon Kaynağı/ Taşıyıcılar	Tahmini Ölü Sayısı
Rus Gribi	1889-1890	H2N2 Virüs	1 milyon
İspanyol Gribi	1918-1919	H1N1 Virüs	40-50 milyon
Asya Gribi	1957-1958	H2N2 Virüs	1.1 milyon
HIV/AIDS	1981- Günümüz	Virüs	25-35 milyon
Domuz Gribi	2009-2010	H1N1 Virüs	200.000
SARS	2002-2003	Coronavirüs	770
Ebola	2014-2016	Ebolavirüs	11.000
MERS	2015-Günümüz	Coronavirüs	912
COVID-19	2019-Günümüz	Coronavirüs	21.307 +

Kaynak: (Valavanidis, 2020, s. 5)

2019 yılının Aralık ayında Çin'de başlayan Covid-19 salgını da (Harita 3), kısa sürede yayılarak tüm dünyayı etkisi altına almış ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020'de "pandemi" olarak tanımlanmıştır (World Health Organization, 2020b).

³ Valavanidis kaynakta gösterilen çalışmasını 26 Mart 2020 tarihinde yayımlamış olup COVID-19 tahmini ölü sayısını en az 21.307 olarak vermektedir. 04 Ekim 2020 tarihi itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü (Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic, 2020a) onaylanmış COVID-19 vaka sayısını dünya genelinde 34.804.348, ölü sayısını ise 1.030.738 olarak vermektedir (Y.N.).

Harita 3

Covid-19 Yayılım Haritası (23.05.2020)

Kaynak: (World Health Organization, 2020c)

Çok sayıda afetin veya daha az sayıda ancak etkisi yüksek afetlerin meydana gelmesi, ülkelerin üretim faktörleri üzerinde olumsuz sonuçlar doğurmaktadır ve bu etkiler müdahale kapasitesinin yetersizliğine bağlı olarak düşük gelirli ülkelerde daha kısa sürede ortaya çıkmaktadır (Halkos ve ark., 2015). Ek olarak afetler, ekonomik büyüme üzerinde belirgin şekilde negatif etkiye sahip olduğu gibi orta vadede yıllık ortalama büyümeyi de düşürmekte; afetler göreceli olarak daha fakir bir ülkede meydana geldiğindeyse kısa vadede ekonomik çıktıları azaltarak kalıyıp orta ve uzun vadede ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilemektedir (McDermott ve ark., 2014, ss. 766-770).

Örneğin Fukushima Nükleer Kazası sonrasında Almanya'daki nükleer santrallerin yakınında bulunan evlerin fiyatlarında %4,9 ile %9,8 oranında düşüş gözlemlendiği gibi, kaza sonrasında aniden alınan nükleer santralleri kapatma kararının da santrallere bağlı çalışan birçok sektöre, vergi gelirlerine ve yerel ekonomiye kısa vadede büyük ölçüde zarar verdiği tespit edilmiştir (Bauer ve ark., 2017, ss. 94-104).

Fukushima Nükleer Kazası, ABD'deki bazı sektörleri de olumsuz etkilenmiştir. 2011 tarihli ABD Kongresi Araştırma Raporu'na (Nanto ve ark., 2011, ss. 14-17) göre küresel tedarik zincirlerinde önemli bir yeri bulunan Japonya'nın, nükleer kazaya bağlı olarak üretimde yaşayacağı aksaklıkların küresel üretimde önemli ölçüde tahribat

yaratacağı; Japonya'nın otomobil ve elektronik gibi sektörleriyle birlikte Japonya'da üretilen kritik parçalarla üretimlerine devam eden ABD şirketlerinin; ayrıca gıda ve turizm sektörünün de olumsuz etkileneceği değerlendirilmektedir.

Bu çalışmanın hazırlandığı esnada dünya genelindeki yayılımına devam eden Covid-19 pandemisinin de dünya ekonomisi üzerinde önemli etkilerinin olacağı tahmin edilmektedir. Deloitte tarafından yayımlanan rapora göre; salgın nedeniyle kapanan işyerleri başta Çin olmak üzere sokağa çıkma yasağı gibi benzer önlemler alan birçok ülkede üretim kapasitesini doğrudan etkilemekte; ekonomi kapasitesinin düşmesi ve uluslararası ulaşım kısıtlamaları nedeniyle ham madde ve ara mal ticareti kesintiye uğramakta, seyahat ve turizme bağlı ekonomik faaliyetler büyük kayıplar yaşamakta; finansal risklerdeki artış finans piyasalarını olumsuz bir biçimde etkilemektedir (Bachman, 2020).

Covid-19 veya Fukuşima Nükleer Santral Kazası gibi küresel ölçekte etkiye sahip olaylar, küresel ekonomik sonuçlar ortaya çıkardıkları gibi, sağlık açısından da olumsuz etkiler doğurmaktadır. Nitekim dünya genelinde Covid-19'a bağlı vaka sayısı iki milyona yaklaşmış, ölüm sayılarıysa yüz bini geçmiş durumdadır. Yapılan araştırmalara göre (Kun ve ark. 2014; Kenigsberg ve Buglova, 2005) Fukuşima ve Çernobil Nükleer Kazalarından sonra havaya salınan radyoaktif materyaller nedeniyle, dünyanın bazı bölgelerinde radyasyona maruziyete bağlı hastalıkların gelişeceği de öngörülmektedir.

Afet Politikalarının Küreselleşmesi ve Türkiye

Bir ülkedeki kamu politikaları havuzunun önemi bir bileşeni olan ulusal afet politikalarının belirlenmesinde, ülkenin afetselliği gibi, dikkate alınması gereken bazı faktörler bulunmaktadır. Carter (2008, ss. 26-28) bu faktörleri; afet riskinin veya tehdidinin tam ve doğru bir biçimde tespit edilmesi; afetin gerçekleşmesi durumunda ortaya çıkabilecek potansiyel sonuçların belirlenmesi; uygun veya kullanılabilir kaynakların değerlendirilmesi; hazırlık, müdahale ve iyileşme aşamalarını yürütecek organizasyonel düzenin kurulması; afet politikalarının diğer ulusal politikalarla olan karşılıklı ilişkisinin tanımlanması ve ülkenin özelliklerine göre dikkate alınması gereken diğer faktörler şeklinde tanımlamaktadır.

Risklerin ve risklere bağlı olarak afetlerin küreselleşmesi, doğaldır ki ulusal ölçekte belirlenen afet politikaları üzerinde de yeni bir

belirleyicilik oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle afet risklerinin, ulusal seviyenin yanında uluslararası riskleri de kapsayacak şekilde yorumlanacağı yeni bir dönemin başladığı iddia edilebilecektir. Nitekim küresel afetsellik de, Carter'ın faktörleri içerisindeki afet riskinin, ulusal yerine küresel olarak anlaşılması gerektiğini göstermektedir.

Afet politikalarında küreselleşmenin, küreselleşme olgusuyla eşgüdümlü olarak 90'lı yıllarda başladığı kabul edilebilir. Sırasıyla Yokohoma Stratejisi (1994), Hyogo Çerçeve Eylem Planı (2005-2015) ve Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi (2015-2030) ve Birleşmiş Milletler'in öncülüğüyle; öncesinde ulusal seviyede üretilen afet politikaları uluslararası arenaya taşınmıştır (Macit, 2019, s. 176). Bu bakımdan, Türkiye'nin de taraf olduğu bu üç belge, aynı zamanda Türkiye'nin ulusal afet politikaları için de üst politika belgesi niteliği taşımaktadır.

Türkiye, bir afet ülkesi olarak, kamunun afet ve afet yönetimine ilişkin sorunlarının tespit ve çözümü için uzun yıllardır çeşitli adımlar atmaktadır ve atmaya da devam etmektedir. Afet yönetimi alanı başta olmak üzere, Türkiye'de afet üzerine çalışan bütün araştırmacıların hemfikir olduğu konu, 1999 yılında meydana gelen depremlerin Türk afet yönetimi için bir milat olduğu gerçeğidir. Nitekim yapılan birçok araştırmada bu dönem "Uyanış Dönemi" olarak geçmekte ve 2000'li yıllarda başlayan yeniden yapılanma sürecini simgelemektedir. Bu dönemin en önemli kazanımının, sistemdeki kurumsal yapılanma olduğu ifade edilebilir. 1999 öncesi dönemde iki, 2009 yılına kadarsa üç farklı kurum tarafından idare edilen Türkiye'nin afet yönetimi, 2009 yılında yapılan değişikliklerle tek kurumun idare ve koordinasyonu altına girmiştir. Ayrıca, artık tek kurum olan Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının (2018, s. 29) ifadesiyle, bu dönemde "Türkiye'de yeni bir afet yönetim modeli uygulamaya konulmuş olup, getirilen bu model ile öncelik 'Kriz Yönetimi'nden 'Risk Yönetimi'ne verilmiştir".

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının ortaya koyduğu bu model, o dönem yürürlükte olan Hyogo Çerçeve Eylem Planı ve 2015 itibarıyla yürürlüğe giren Sendai Afet Risklerinin Azaltılması Çerçevesi'yle uyum içerisinde. Nitekim hem Hyogo'da hem de Sendai'de; afet risklerinin tanımlanmasını, sürdürülebilir kalkınmayla risk yönetiminin entegrasyonunu, kurumsal ve toplumsal kapasitenin geliştirilmesi ve dirençliliğin artırılmasını, afetlere hazırlık çalışmalarını ve risk azaltma yatırımlarını stratejik hedef ve eylem öncelikleri olarak belirlemiştir (United Nations International Strategy

for Disaster Reduction, 2005; United Nations Disaster Risk Reduction, 2015).

Gerek Hyogo ve Sendai gibi uluslararası üst politika belgelerinin gerekse 2009 yılı sonrasında Türkiye’de uygulamaya konulan risk yönetimi odaklı yaklaşım; Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının stratejik planlarına da yansımıştır (Tablo 2).

Tablo 2

Stratejik Planlarda Yer Verilen Risk Odaklı Stratejik Amaç ve Hedefler⁴

2013 – 2017 Stratejik Planı		2019 – 2023 Stratejik Planı	
Amaç	Hedefler	Amaç	Hedefler
2. Risk Odaklı Bütünleşik Afet Yönetimi Sistemi Kurmak	2.1. 2016 Yılı Sonuna Kadar Afet Yönetimi Strateji Belgelerini ve Planlarını Tamamlamak	2. Risk odaklı bütünleşik afet yönetim anlayışının benimsenmesini ve tüm sektörlerle yerleşmesini sağlamak.	2.1. Afet risklerini azaltmaya yönelik çalışmalarını desteklemek ve yürütmek.
	2.2. Risk Azaltma Faaliyetlerini Her Yıl % 20 Artırmak		2.2. Afet risklerini belirlemek.
	2.3. Hazırlık ve Müdahale Kapasitesini 2017 Yılı Sonuna Kadar Her Yıl Ortalama %25 İyileştirmek		2.3. Afet yönetimi destek sistemlerini geliştirmek.
	2.4. İyileştirme Kapasite ve Süreçlerini Her Yıl % 20 Geliştirmek		2.4. Ülkemizin sığınak politikasını belirlemeye yönelik strateji belgesi hazırlamak.
	2.5. 2017 Yılı Sonuna Kadar Türkiye ve Bölgesindeki Depremlerin Merkez Üssünü 1 km Hata Payı İçerisinde %99'lük Doğruluk Oranı ile Vermek		2.5. Deprem bilgilerini güvenilir ve hızlı bir şekilde veren bölgesel bir merkez olmak.
	2.6. 2017 Yılı Sonuna Kadar Afet Yönetimi Destek Sistemlerini Geliştirmek		

Kaynak: (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2012, s. 37; Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019b, s. 79)

⁴ Her iki stratejik plan da bir bütün olarak değerlendirildiğinde, müdahale ve iyileştirmeye ilgili konulmuş hedefler de, geniş bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, risk yönetimi kavramının içerisinde ele alınabilir. Ancak her iki plan içerisinde de sadece tabloda belirtilen amaçlar, doğrudan risk yönetimini ilgilendirdiğinden, sadece bu iki amaç seçilmiş, diğer amaçlar ihmal edilmiştir (Y.N.).

Ancak, Tablo 2’de risk yönetimi adına ortaya koyulan stratejik amaç ve hedeflerin, kendi içerisindeki tutarsızlıkları dikkate değer olarak nitelendirilmelidir. Örneğin, 2013-17 Stratejik Planı içerisinde tanımlanan “2.1. 2016 Yılı Sonuna Kadar Afet Yönetimi Strateji Belgelerini ve Planlarını Tamamlamak” hedefinin plan, proje ve faaliyetleri incelendiğinde, 2013 yılı sonuna kadar Ulusal Afet Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planının, 2015 yılı sonuna kadarsa Ulusal Risk Azaltma Planının hazırlanacağı öngörülmektedir (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2012, s. 48). Ancak aynı konuda yapılacak çalışmalara 2019-23 Stratejik Planının “2.1. Afet risklerini azaltmaya yönelik çalışmaları desteklemek ve yürütmek” hedefi altında Türkiye Afet Risk Azaltma Planının ve Türkiye Afet Yönetimi Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanması faaliyet başlıklarında da yer verilmiş olması, her iki eylem için de hedeflenen sürenin sırasıyla dört ve altı yıl aşıldığını göstermektedir. Nitekim, Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığının 2019 İdare Faaliyet Raporuna (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019a, s. 79) göre de, her iki plan için 2019 yılına konulan tamamlanma hedeflerine ulaşamamıştır.

Tablo 2’de verilen stratejik amaç ve hedefler, risklerin küreselleşmesi bağlamında değerlendirildiğinde, planlanan faaliyetlerin ağırlıklı olarak ulusal ölçekte olduğu görülebilmektedir. Yalnızca, 2019-23 Stratejik Planının “2.2. Afet risklerini belirlemek” hedefi altında tanımlanmış bulunan “İklim değişikliğinin neden olabileceği afetlere yönelik risklerin belirlenmesi ve azaltılması için kapasite artırımı projesinin yürütülmesi” faaliyetinin küresel bir nitelik taşıdığı iddia edilebilecek olmakla birlikte, 2019 yılı için %30 tamamlanma oranı tanımlanmış olan bu faaliyet kaleminde de %0’lık gerçekleşme oranıyla (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019a, s. 79) hedefe ulaşamadığı görülebilmektedir.

Stratejik planlarda yer verilen risk yönetimine ilişkin amaç ve hedeflere ulaşamamasına karşılık, 2019-23 Stratejik Planında “Afet esnası ve sonrası süreçleri en etkili şekilde yönetmek” başlığıyla tanımlanan stratejik amaç, hedef ve faaliyetlerde gösterilen başarı, dikkate değer olarak nitelendirilmelidir. 2019 İdare Faaliyet Raporuna (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2019a, ss. 80-82) göre, bu başlık altında öngörülen performans hedeflerinin neredeyse tamamında hedefe ulaşıldığı gibi, bazılarında ise hedeflenen performansın da üzerinde bir başarı yakalanmıştır.

Ancak bu başarı, Türk afet yönetiminin halen müdahale odaklı

yapısının devam ettiğini de göstermektedir. Nitekim 2013-17 Stratejik Planında tanımlanan (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2012, s. 48) Türkiye Afet Müdahale Planı, hedeflendiği üzere 2013 yılı içerisinde tamamlanarak yürürlüğe girmiştir. Fakat risklerin ve risklere bağlı olarak da afetlerin küreselleştiği bir dünyada, afet yönetimi stratejisi ve risk azaltma planlarından yoksun ve ulusal bir perspektifle 2011 yılında meydana gelen Van Depremi dikkate alınarak hazırlanan (Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı, 2018, s. 36) Türkiye Afet Müdahale Planı'nın gelecekteki başarısının da ayrıca tartışılması gerekmektedir⁵.

Değerlendirme ve Sonuç

Bugün, kendisinden önce dünyanın sadece belirli bir kısmına etki eden bölgesel medeniyetlerden farklı olarak, küresel nitelikteki başka bir medeniyetin içindeyiz (Giddens, 2013, s. 327). Tarihin tüm dönemlerinde afetleri tecrübe eden insanlık, her alanda küreselleşen bugünün dünyasında, hem daha önceden tecrübe ettiği hem de ortaya çıkan yeni risklere bağlı afetlerle karşı karşıya geldiği gibi, eskinin "klasik" afetleri de, doğurdukları etkiler bakımından küresel ölçekte yeniden değerlendirilmektedir. Özetle, bu günün afetselliği "yeni bir afetselliği" ifade etmektedir.

Quarantelli ve ark. (2007, ss. 26-27) bu yeni afetselliği, "sistemler arası sosyal bozulma" (TSSR – trans-system social ruptures) olarak tanımlamakta ve bazı karakteristik özelliklerinin bulunduğunu ifade etmektedir. Buna göre yeni afetsellik sınır ötesidir, hızlı yayılır, başlangıçta bilinen bir merkezi yoktur, olumsuz etkileri hemen anlaşılmaz, geleneksel yerel çözümler net değildir ve informal sosyal ağların ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bu bakımdan yeni afetsellik, geleneksel afet yaklaşımlarının ve kavramsallaştırma çabalarının da yeni bir yöne evrilmesini zorunlu kılmaktadır. Bugünün afetsellik dünyasında, meydana gelen ve afet sonucunu doğuran herhangi bir olay, "milli" ve/veya "ulusal" yerine artık "küresel" olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlama, geleneksel dönemin yerel bakış açısının değişmesi gerekliliğini de ortaya

⁵ Türkiye'deki afet yönetimi sisteminin politik arka planını simgeleyen en önemli ulusal üst politika belgelerinden birisi olan 2019-2023 Onbirinci Kalkınma Planı (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019) incelendiğinde, "Afet Yönetimi" başlığı altında risk yönetimine yönelik bazı politika ve tedbirler öngördüğü; buna karşılık salgın, influenza, pandemi gibi kelimeleri hiç içermediği, nükleer ifadesininse yalnızca nükleer santral yatırımları ve bazı gerekli malzemelerin tedarikiyle ilgili olarak kullanıldığı görülebilmektedir. Bu durum, risklerin ve afetlerin küreselleştiği bir dünya için dikkat çekici niteliktedir (Y.N.).

çıkarmaktadır; artık yeni risklerin ortaya çıkardığı yeni afetsellikte yerel olan, yerini küresel olana bırakmaktadır.

Bu değişim, afet yönetiminin ve afet yönetimine ilişkin politikaların küresel ölçekte düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Tıpkı dünyadaki ilişkiler ağının küreselleşmesi gibi, afetlerin de küreselleşerek; yeni ve birbirlerini tetikleyen bir forma dönüşmesi, dünyanın herhangi bir bölgesinde meydana gelen bir olay nedeniyle, başka bölgelerdeki toplumsal yapıların da olumsuz bir biçimde etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle ulusal seviyede üretilen afet politikalarının da, küresel afetsellik gözetilerek yeniden yorumlanması gerekmektedir.

Bugünün küreselleşen dünyasında afet yönetiminin, geleneksel “her afet yereldir” yaklaşımından uzaklaşarak küresel bir anlayışla yeniden yorumlanması; küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan “küresel afetselliğin” anlaşılabilmesi ve yönetilebilmesi açısından önemli ve gerekli bir değişim olarak yorumlanmalıdır. Afet yönetiminin geleneksel pratiklerinin yeni afetselliğe adapte edilerek küresel bir yaklaşımla yorumlanması, afet risklerinin azaltılması anlamında uluslararası arenada bugüne kadar atılmış birçok adımın etkinliğinin ve uygulanabilirliğinin arttırılmasına katkı sağlayacağı gibi; Türkiye gibi afet yönetimi çalışmalarında dönüşüm içerisinde bulunan ülkelerin de küresel afetselliğe bağlı ulusal kırılganlıklarının azalmasına yardımcı olacaktır.

Kaynakça

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2012). 2013-2017 stratejik planı. Erişim tarihi: 23.05.2020, <http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/9hMGG+afadsp2013-2017.pdf>.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2018). Türkiye’de afet yönetimi ve doğa kaynaklı afet istatistikleri. Erişim tarihi: 23.05.2020, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/35429/xfiles/Turkiye_de_Afetler.pdf.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2019a). 2019 idare faaliyet raporu. Erişim tarihi: 23.05.2020, https://www.afad.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Kurumsal-Raporlar/AFAD-2019-Idare-Faaliyet-Raporu1.pdf.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2019b). 2019-2023 stratejik planı. Erişim tarihi: 23.05.2020, https://www.isay.gov.tr/kurumlar/afad.gov.tr/e_Kutuphane/Planlar/AFAD-2019_2023-STRATEJIK-PLAN.pdf.

Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı. (2020). Açıklamalı afet yönetimi terimleri sözlüğü. Erişim tarihi: 14.03.2020, <https://www.afad.gov.tr/aciklamali-afet-yonetimi-terimleri-sozlugu>.

Albala-Bertrand, J. (2003). Urban disasters and globalization. A. Kreimer, M. Arnold, and A. Carlin (Eds.), *Building safer cities: The future of disaster risk* (pp. 75-82). Washington D.C.: The World Bank.

Alexander, D. (2006). Globalization of disaster: Trends, problems and Dilemmas. *Journal of International Affairs*, 59(2), 1-22.

Bachman, D. (2020, Mart 03). The economic impact of COVID-19 (novel coronavirus). Erişim tarihi: 13.04.2020, Deloitte: <https://www2.deloitte.com/us/en/insights/economy/covid-19/economic-impact-covid-19.html#>.

Bates, F., and Peacock, W. (1993). *Living conditions, disasters and development*. Athens: University of Georgia Press.

Bauer, T., Braun, S., and Kvasnicka, M. (2017). Nuclear power plant closures and local housing values: Evidence from Fukushima and the German housing market. *Journal of Urban Economics*, 99, 94-106.

Beck, U. (2011). Risk toplumu başka bir modernliğe doğru (1 b.) (K. Özdoğan, ve B. Doğan, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Below, R., Wirtz, A., and Guha-Sapir, D. (2009). *Disaster category classification and peril terminology for operational purposes*. Universite Catholique de Louvain.

Carter, W. (2008). *Disaster management: A disaster Manager's Handbook*. Mandaluyong City: Asian Development Bank.

Çuhacı, A. (2007). Ulrich Beck'in risk toplumu kuramı. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(14), 129-157.

Drabek, T. (2007). Sociology, Disasters and Emergency Management: History, Contributions and Future Agenda. D. McEntire (Eds.), *Disciplines, disasters and emergency management: The convergence and divergence of concepts, issues and trends in the research literature* (pp. 61-

74). Illinois: Charles C Thomas Publisher Ltd.

Dynes, R. (1998). Coming to terms with community disaster. E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (pp. 109-126). London: Routledge Publications.

Gencer, E. A. (2013). *The impact of globalization on disaster risk trends : A macro- and urban-scale analysis*. Geneva: The United Nations Office for Disaster Risk Reduction.

Giddens, A. (1994). Modernliğin sonuçları (1. b.) (E. Kuşdil, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, A. (2000). Elimizden kaçıp giden dünya (1. b.) (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Giddens, A. (2013). İklim değişikliği siyaseti (E. Baltacı, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Giddens, A., ve Sutton, P. (2014). Sosyolojide temel kavramlar (A. Esgin, Çev.). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Gilbert, C. (1998). Studying disaster: Changes in the main conceptual tool. E. L. Quarantelli (Eds.), *What is a disaster? Perspectives on the question* (pp. 11-18). London: Routledge Publications.

Güvel, A. (2001). *Doğal afetlerin politik ekonomisi: Doğal riskler ve afet planlaması*. İstanbul: İMKB Yayınları.

Halkos, G., Managi, S., ve Tzeremes, N. (2015). The effect of natural and man-made disasters. *Journal of Economic Structures*, 4.

İnmez, İ. (2011). Afetlerin doğallığı üzerine: Sosyal bir olgu olarak afetler ve kırılabilirlik sorunu. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 66(4), 185-194.

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC). (2018). *World Disaster Report*. International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies (IFRC).

Kenigsberg, J., and Buglova, E. (2005). Health consequences. J. Smith, ve N. Beresford (Eds.), *Chernobyl - catastrophe and consequences* (pp. 217-238). Springer.

Kun, L., Hirose, K., Katsumi, B., Albin, M., Prendergast, K., and Mebdoza, M. (2014). The impact of Fukushima on global health: lessons

learned from man-made and natural disasters. *Health and Technology*, 4(2), 177-203.

Macit, İ. (2019). Bütünleşik afet yönetiminde Sendai çerçeve eylem planının beklenen etkisi. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 5(1), 175-186.

McDermott, T., Barry, F., and Tol, R. (2014). Disasters and development: Natural disasters, credit constraints and economic growth. *Oxford Economic Papers* (66), pp. 750-773.

Munich RE. (2020). Geographical overview of relevant natural loss events worldwide 1980-2018. Erişim tarihi: 03.04.2020, <https://natcat-service.munichre.com/?filter=eyJ5ZWFyRnJvbSI6MTk4MCMwieWVhc-lRvIjoyMDE4fQ%3D%3D&type=1>.

Nanto, D., Cooper, W., Donnelly, J., ve Johnson, R. (2011). Japan's 2011 Earthquake and Tsunami. *Congressional Research Service CRS Report for Congress*.

Odabaş, Z. Y. (2018). İklim değişikliği ve küresel ısınma: Çevre ve afet sosyolojileri açısından bir değerlendirme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), 1559-1575.

Our World in Data. (2020a). Number of recorded natural disaster events. Erişim tarihi: 01.04.2020, <https://ourworldindata.org/grapher/number-of-natural-disaster-events>.

Our World in Data. (2020b). Global reported natural disasters by type. Erişim tarihi: 01.04.2020, <https://ourworldindata.org/grapher/natural-disasters-by-type>.

Pelling, M. (2003). *The Vulnerability of cities natural disasters and social resilience*. London: Earthscan Publications.

Perry, R. (2007). What is a disaster? H. Rodriguez, E. Quarantelli, and R. Dynes (Eds.), *Handbook of Disaster Research* (pp. 1-15). Springer Publications.

Quarantelli, E. L. (2000). Disaster research. E. Borgatt, ve R. Montgomery (Eds.), *Encyclopedia of Sociology* (pp. 682-688). New York: Macmillan Reference.

Quarantelli, E., Lagadec, P., and Boin, A. (2007). A heuristic approach to future disasters and crisis: New, old and in-between types. H. Rodriguez, E. Quarantelli, and R. Dynes (Eds.), *Handbook of disaster*

research (pp. 16-41). New York: Springer Science+Business Media.

Shimizu, M., and Clark, A. (2015). Interconnected risks, cascading disasters and disaster management policy: A gap analysis. *GRF Davos Planet@Risk*, 3(2), 260-270.

Steinhauser, G., Brandl, A., and Johnson, T. (2014). Comparison of the Chernobyl and Fukushima nuclear accidents: A review of the environmental impacts. *Science of the Total Environment*, 470-471, 800-817.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). 2019-2023 onbirinci kalkınma planı. Erişim tarihi: 22.05.2020, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>.

United Nations Disaster Risk Reduction. (2015). Sendai framework for disaster risk reduction. Erişim tarihi: 23.05.2020, <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>.

United Nations International Strategy for Disaster Reduction. (2005). hyogo framework for action. Erişim Tarihi: 23.05.2020, <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf>.

Valavanidis, A. (2020). Epidemics of infectious diseases in human history. Antiviral drugs and vaccines in the development stage to protect against coronavirus SARS-CoV-2. Erişim tarihi: 04.04.2020, https://www.researchgate.net/publication/340233668_Epidemics_of_Infectious_Diseases_in_Human_History_Antiviral_Drugs_and_Vaccines_in_the_Development_Stage_to_Protect_Against_Coronavirus_SARS-CoV-2.

World Health Organization. (2020a). Coronavirus disease (COVID-19) pandemic. Erişim tarihi: 04.10.2020, <https://covid19.who.int/>.

World Health Organization. (2020b). WHO director-general's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. Erişim tarihi: 10.04.2020, <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>.

World Health Organization. (2020c, Mayıs 23). Coronavirus disease (COVID-19) Situation dashboard. Erişim tarihi: 04.10.2020, <https://covid19.who.int/>.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Economic Freedom and Endogenous Economic Growth

Ekonomik Özgürlük ve İçsel Ekonomik Büyüme

Cumhur TAŞ

Dr.,
Yeditepe Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Fakültesi.
tas.cumhur@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2583-5744

Veysel ULUSOY

Prof.Dr.,
Yeditepe Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Fakültesi.
vulusoy@yeditepe.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7227-894X

Cilt / Issue: 8(2), 265-296

Geliş Tarihi: 16.01.2021

Kabul Tarihi: 15.04.2021

Atf: Taş, C. and Ulusoy, V. (2021).
Economic freedom and endogenous
economic growth.

Tesam Akademi Dergisi, 8(2), 265-296.
<http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.958750>

Abstract

The relation between economic freedoms and economic performance is very crucial to determine economic growth and to the development policies of a country. Economic development and growth are the ultimate goal for all developed and emerging economies. Economic developed countries have been aiming to sustain their current situation, while developing countries apply policies that will provide economic growth and development. Convergence hypothesis which is the one of the main inference of Solow growth model states that, in a close economy, real income difference across countries tends to decrease because of the diminishing rate of return of capital. The concept of "economic freedoms" is one of the driving elements of economic growth and development. This study tests empirically economical freedom foster macroeconomic growth in an endogenous growth model. Panel data is used in covering 159 countries for the period of 1995-2014 via nonlinear least square methods. Findings suggest that there is significant relation between economical freedom and per capita growth.

Keywords: Institutions and the Macroeconomy, Institutions and Growth, Empirical Studies of Economic Growth, Economic Freedom, Convergence

JEL Classification: E2, O43, O47, D02, E10

Öz

Ekonomik özgürlükler ile ekonomik performans arasındaki ilişki, bir ülkenin ekonomik büyüme ve kalkınma politikalarının belirlenmesinde çok önemlidir. Ekonomik kalkınma ve büyüme, tüm gelişmiş ve

yükselen ekonomiler için nihai hedefdir. Ekonomik olarak gelişmiş ülkeler mevcut durumlarını sürdürmeyi hedeflerken, gelişmekte olan ülkeler ise ekonomik büyüme ve kalkınmayı sağlayacak politikalar uygulamaktadır. Solow büyüme modelinin temel çıkarımlarından biri olan yakınsama hipotezi, kapalı bir ekonomide ülkeler arasındaki reel gelir farkının, azalan sermaye getiri oranı nedeniyle azalma eğiliminde olduğunu belirtmektedir. "Ekonomik özgürlükler" kavramı, büyüme ve kalkınmanın itici unsurlarından biridir. Bu çalışma, içsel bir büyüme modelinde ampirik olarak ekonomik özgürlüğün makroekonomik büyümeyi desteklediğini test etmektedir. Panel veri doğrusal olmayan en küçük kareler yönteminde gauss newton algoritması (iteratif simülasyon) kullanılarak 1995-2014 dönemi için 159 ülke verisi analiz edilmiştir. Bulgular, ekonomik özgürlük ile kişi başına büyüme arasında anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kurumlar ve Makroekonomi, Kurumlar ve Büyüme, Ekonomik Büyümenin Ampirik Çalışmaları, Ekonomik Özgürlük, Yakınsama

JEL Sınıflaması: E2, O43, O47, D02, E10

Introduction

Economic freedom and economic performance relation is very crucial to determine economic growth and to development policies. Economic development and growth are the ultimate goal for all developed and emerging economies. In general, economic developed countries have been aiming to sustain their current situation, while developing countries apply policies that will provide economic growth and development. Especially, after 1980's, liberalization/liberalization tendencies in the world economy continue to increase. The liberal economic policies have been re-established in the world's agenda and are in the center of law-economy relationship (Orend, 2006) also covers economic arrangements.

The concept of freedom covers not only regulations on social and political rights but also Freedom such as economic, politic, or civil liberty constitutes the institutions. *“Good Institutions are determinant or prerequisite for economic growth and development. Institutions have indirect effect on aggregate economic activity by means of investment or direct effect on total factor productivity”* (Dawson, 1998).

Lau and Lam (2002), and Beach and Miles (2006), describe economic freedom as a lack of government pressure on the production, consumption and distribution of goods and services, as well as this kind of activities of the citizens has been done freely under the protection of the government. According to Gwartney and Lawson (2002), *“The key components of economic freedom are; personal choice, voluntary exchange, freedom of competition and protection of persons and property”*.

Economic freedom means that, individuals have right to acquire property without force, fraud, or theft and while using and transferring these right they have same rights as others (Gwartney et.al.,1996). Also, Friedman (2002) explains *“Economic Freedom is the protection of property rights, the special ownership of the production tools and the right to trade and compete with and the entrance or exit of a business activity”*.

According to Patry (2009), economic freedom in general is a structure that drives free market mechanism, in which government less intervenes in system, maximizes individual prosperity, which warns the dynamics of economic growth and development, directs the economy to a natural balance and enables individuals make economic decisions in line with their wishes and has no external intervention to apply this decision.

Individuals eager to work in societies where their economic freedoms are secured, they direct some of their incomes to savings and these savings are transferred to the investments. Liberal economic system increases individual savings volume and accelerates the capital accumulation process in parallel with the development of financial markets. Hence the capital can be transferred to the markets where maximum profit on a global basis can be achieved. Increasing capital capacity towards countries where economic freedoms are provided, capital costs decreases and investment volume expands, consequently output amount increases. The liberal system provides to accelerate capital accumulation through the savings channel and through investments. Finally, Henry (2003) states, *"The increase in investment should generate a temporary increase in the growth rate of output per worker"*.

Economic freedom is also important for maintaining macroeconomic stability. For example; realization of low and predictable inflation rates, establishment of interest levels that meet the needs of the country, ensuring the competitive level of exchange rates and ensuring the balance of payments. In parallel with this economic structuring, the volume of savings increases, long-term capital accumulation rises, the national welfare level is preserved, the investments to be made by making predictions for the future increases, capital accumulation arises and the effectiveness of the distribution of source is possible. As a result, these factors enable the growth process to accelerate and gain a sustainable momentum.

Another mechanism that economic freedom activates economic growth process is the financing. The main focus is that both domestic and foreign investors are able to operate freely and consequently they accelerate economic growth by facilitating the savings and simplifying investments in the advanced financial markets. Liberal financial system accelerates the increase in the volume of savings and promotes more effective use of physical capital by increasing both its volume and efficiency and thereby contributing to economic growth (Luintel and Khan, 1999).

It is possible to say that economic freedoms have created similar effects on the accumulation of human capital as on physical capital stock. High human capital accumulation has a capacity to absorb more qualified technological developments and this channel has close relationship with a high school rate. And also advanced human capital includes an ability to use existing physical capital stock optimum (Barro, 2001).

Another factor related to the economic growth is technological innovation. Schumpeter (1911), is the first one describing this relation. Technological innovations increase the amount of output per work and this stimulate rapid economic growth. Although Neo-Classical growth theories accept the level of technological development as exogenous, they agree that new machinery-equipment and new production techniques will increase marginal return of capital. Especially Jones (1998), assumes that technological development and innovation lead to growth at a macro level, increase in profits of companies and market share at micro level. In other words, the externalities and overflows resulting from the investments made by each firm (technological and human capital) for technological innovations lead to the emergence of an increased return by removing the economy from the decreasing return and thereby cause long-term growth (Jones, 1998). With the help of a mechanism based on economic freedom, the theories of endogenous growth, which bring classical and neo-classical growth models one step further, accepts the technical development as endogenous and introduces growth models based on technological investments.

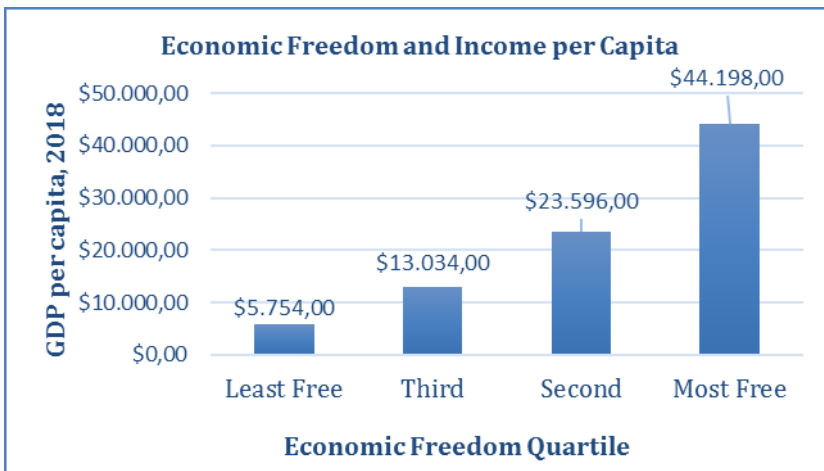
On economic growth, the free foreign trade impact by economic freedom channel is discussed under two views. The first one assumes that new technologies by the entrance to the country along with the liberalization in foreign trade accelerate economic growth by leading to increased returns in the production process. The second is based on the convergence hypothesis. This hypothesis proposes that due to the free foreign trade all countries will have the same technology, preferences and growth rate in labour and capital, thus they will approach each other in the same stable state balance and this results in economic growth in these countries (Srinivasan, 1999).

Economic freedom should be measurable both for determining the role of liberties in the development of countries and for comparative analysis of the freedom levels of countries. After 1990, calculations by international institutions - Heritage Foundation and the Fraser Institute-play an important role in making economic freedom quantitative to be measurable. After this, it can be predicted, whether the changes in the level of economic freedom affect economic performance. According to these estimations made at the same time, countries that are more liberal in economy than other countries seem to achieve faster growth, higher per capita income levels, lower unemployment rates, broader political and civil liberties and lower levels of corruption (Acar, 2010).

According to the Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report, published by Fraser Institute, *“There is a direct relation between income per capita and economic freedom. Increases in the country’s economic freedoms lead to increases in per capita income”*.

Graph 1

Per Capita Income and Economic Freedom Level

Source: Fraser Institute, Economic Freedom of the World: 2020 Annual Report

Graph 1 shows that, per capita income of countries which have low economic freedom is low. The value is \$ 5.754. The per capita income increases as economic freedom increases and highest value is 44.198 \$.

This study tests empirically whether economic freedom fosters macroeconomic growth in an endogenous growth model or not. Panel data covering 159 countries is used for the period of 1995-2014 by nonlinear least square methods. In order to stimulate theoretical framework for the empirical section of study, derivation of endogenous macroeconomic model dynamics, convergence coefficients and transitional stability conditions are also mentioned. Findings suggest that, economic freedom and per capita income growth are in relation.

This study consists of 6 sections. In the second section, international studies about economic freedom on output per worker are examined in detail. In the third section derivation of endogenous macroeconomic model dynamics, convergence coefficients and transitional stability

conditions are shown. Followed by; methodology, data and empirical results.

Review of Literature

Literature Review on Economic Freedom

In literature, there are many empirical studies about economic freedom and its effect on economic growth done recently. In general, studies made by time series and panel data analyses revealed that (including some exceptions) economic freedoms have an impact on economic growth.

Table 1

Economic Freedom and Economic Growth Literature

Authors	Country	Period	Results
Barro (1994)	100	1960-1990	The favorable effects on growth include maintenance of the rule of law, free markets, small government consumption, and high human capital.
Nelson and Singh (1998)	67	1970-1989	The results of the study showed that democracy and political freedoms are in the positive direction with growth.
Ayal and Karras (1998)	58	1975-1990	It was concluded that economic freedoms increased growth by increasing total factor productivity and capital accumulation.
Barro (1999)	100	1960-1990	The superiority of the law, the human capital, the improvement in trade and investments have positive effects on growth.
Berggren (1999)	17	1975-1985	In the countries that succeeded in increasing the level of economic freedom, justice in income distribution and hence economic growth would be achieved faster.

Carlsson and Lundström (2001)	74	1975-1995	Some of the sub-indices of economic freedom (monetary policy and price stability) are insignificant in terms of economic growth, some are fragile variables in terms of growth (economical structure and operations in markets and free exchange in capital markets) others (freedom of public exchange and foreign exchange) have negative relationship. Only freedom in foreign exchange using, protection of private property and the legal structure have a positive relationship with economic growth.
Scully (2002)	26	1975-1990	Economic freedoms have been found to increase the economic growth rate and improve income distribution.
Gounder (2002)	1	1968-1996	In Fiji Democratic restructuring and economic freedoms are two vital factors for economic growth and that rapid economic growth is achieved due to the effectiveness of these factors.
Bengoa and Sanchez-Robles (2003)	18	1970-1999	Economic freedoms result in foreign capital inflows and this support the process of economic development
Doucoligos and Ulubaşoğlu (2004)	82	1970-1999	There is a positive relation between economic freedoms and economic growth, but it is stated that the dimensions of this effect may vary according to the measurement methods and variables.
Gwartney et al. (2004)	90	1980-2000	Countries reach higher growth and income rates through institutions and policies that support economic freedom.

Dawson (2006)	64	1980-2000	As a result of the study, it has been found that regulation is positively related to private investments and negative relations with public investments, and that more regulation has a negative correlation with long-term economic performance.
Sameti and Shahchera (2006)	14	1980-2002	They have found that on economic growth, economic freedoms have an increasing effect.
Weede (2006)	102	1980-2000	Economic freedom has a more dominant effect than the coastal population and human capital accumulation.
Ashby and Sobel (2008)	1	1980-2003	Economic freedoms support income growth and income growth rate.
Justesen (2008)	72	1970-1999	Public volume and regulations strongly influence economic growth and investments.
Heckelman and Knack (2009)	68	1990-2000	As a result of the study, no evidence was found that economic freedoms affected the foreign aid rates received
Azman-Saini et al. (2010)	85	1975-2004	Economic freedom is a driving force for long-term growth and foreign direct investment has a positive effect on growth depending on economic freedoms.
Mahmood and Azid (2011)	96	2000-2006	As a result of the studies, regarding the effect of economic freedom on economic growth; They found a unilateral and strong relation in the countries including the upper-middle and lower income groups, while detecting double-sided relation in high and low-middle income countries.
Panahi et al. (2014)	13	2000-2009	Economic institutions specifically economic freedoms, have played an important role in the development of countries and positive correlation with the economic growth.

Source: Author

Convergence Hypothesis

Whether or not convergence among countries per capita income levels has been subject of studies intensively since 1980's. The convergence hypothesis is the most important inference of the Neo-Classical Growth Model developed by Solow (1956). According to this hypothesis, the lower the per capita income level of a countries or region from others than the higher the growth potential is. So it can converge with rich countries or regions. The main reason for this result is that, under closed economic conditions, the low capital stock in the poor countries has a marginal rate of return which is diminishing slowly than the rich countries. It is expected that underdeveloped countries will show high growth rate and developed countries will show low growth rate (Barro and Sala-i-Martin, 1995). This process results to a higher growth rate in underdeveloped countries with poor capital and the capture of capital wealth (per capita income level) of the developed countries. Indeed, despite the decline in the growth rates of developed countries in recent years, the high growth rates observed in developing countries. Capturing means that one country reaches another country (Abromovitz, 1986), and convergence (Baumol, 1986; Barro and Salai-Martin, 1992), means that the per capita income gap between countries will gradually decline, has become one of the popular topics of growth literature in recent years. Islam (2003), states that these discussions have created a broad application area for the validity of neo-classical growth models (Solow, 1956) and new endogenous growth models (Romer, 1986; Lucas, 1988).

The first empirical test of Convergence Hypothesis has been made by Baumol (1986), by covering 16 developed countries data between the period of 1870-1979. By using crosssectional regression analysis, in these countries, he observed convergence in terms of real income percapita. Also the convergence process applies only to developed countries and to those countries that are in the preparation or departure phase of take-off but such a relationship is not the case for underdeveloped countries. Because of the publication of long-run macroeconomic data in the 1980's, as well as the understanding of the importance of the economic growth process in terms of economic development and increasing interest in sustainable economic growth has led to the emergence of the New Growth Theory (Sala-i Martin, 2002).

In Neo-Classical Model developed by Solow (1956), economies converges to steady state equilibrium level determined by parameters

such as discount rate, factor substitution elasticity between periods, share of capital and depreciation rate (Mankiv et.al. 1992). This is also called conditional convergence hypothesis. After a steady state of equilibrium, the economy grows at a constant rate of zero. Galor (1996), states that: “Countries that are similar in all respects (in preferences, technologies, rates of population growth, government policy, etc.) except for their initial level of output per capita are expected to converge to the same steady-state equilibrium and hence to one another”.

An economy grows faster than other economies if the initial labor-capital ratio is lower than the stationary state equilibrium labor-capital ratio (consequently, the marginal productivity of capital is high). The low initial level of labor capital ratio results in rapid growth and rapid accumulation of the capital stock. Thus, if two economies are identical to one another, if one is reached to the other’s steady state equilibrium level, the per capita real return level will be the same. In this case, the growth rate is in negative relation with the distances of the countries to the steady state equilibrium level. According to Sala-i Martin (2002), technology is exogenous in this model and assumptions are as follows:

- There is no new sources to produce technology
- Everybody shares same level of technology
- No one pays extra money from benefiting this technology.

Assumptions of the model are: households are owners of inputs and financial assets; production is made as a single sector; production technology has fixed return in terms of scale and technology is exogenous; firms rent capital and labor from households for production purposes; and sells output to the firms and households. The price of goods and production factors are derived by the competition in the markets freely. If the economy is a closed economy where the state is not involved savings are equal to the investments. Technological development rate of is neutral. Also with the population growth rate, it is assumed constant and determined exogeneously.

Şanlı (1996), states “In general, the findings of Neo-Classical Theories can be summarized as follows: the economy converges to the stationary state equilibrium independent of the initial conditions in the long run, the stationary state level depends on the saving rate and population growth rate, the growth rate of per-capita income in stationary state depends only on the speed of technological development, in the stationary state, the capital

stock grows at a rate equivalent to the rate of income growth and therefore the ratio k/y is constant, the marginal productivity of the capital is stable in the steady state, whereas the productivity of the workforce grows as technological development rate, if the initial conditions are assumed to be the same for all economies considered, the convergence process becomes "absolute convergence". Otherwise convergence is "conditional convergence" and the determination of the convergence rate depends on the initial conditions of each country and on external random shocks".

For this reason, the model doesn't explain income per capita growth. In Neo-Classical Model, growth rate is determined by external factors in long-term. The dynamics of the balanced growth path, which expresses long-term growth, shows how the per capita income level converges to its own stationary state level and how it would approximate the per capita income levels of other countries. According to Neo-Classical growth theory, each economy converges to its stationary state equilibrium, and its convergence is inversely proportional to its distance from the stationary state level. The findings of Barro's study on 108 countries supports conditional convergence hypothesis. Involving only 20 OECD countries, absolute convergence have been achieved (Barro, 1991; Barro and Sala-i-Martin, 1995).

Romer (1986), puts technology into the production function as an important factor for growth. In his model technology is assumed as endogenous. According to Romer, knowledge accumulation in the economy must be increased to development of technology. With the accumulation of knowledge, new products and technologies will emerge, other firms are benefited from these by spill-over effect and as a result whole economy will be positively affected. Therefore, the increase of knowledge accumulation will also increase the efficiency of the physical capital stock. Romer (1986) and Lucas (1988), states that development in technology is a side effect of the investment decisions of the private sector and takes place endogenously. According to Romer, Research and Development (R&D) activities in private sector are spreading the whole society over time, creating effects on the technological knowledge stock that the whole society has.

Lucas (1988) and Rebelo (1991), include the HC in the production function. The human capital is the person's skill found in born or grewed later, skill, ability, knowledge and experience to be acquired, together with the state of health, the place of social relations and the level of education. Lucas (1988), considers human capital as a factor

of production, such as physical capital. According to Lucas (1988), the marginal productivity of the physical capital stock tends to be constant. However, human capital is not subject to decreasing productivity. This is because, human capital increases by knowledge accumulation. Thus, the growth rate of human capital increases constantly, this will also increase economic growth rate. Moreover, in countries where human capital is high, the labor force is more productive and, therefore, has higher wages. Therefore, migration towards the wealthy countries is starting from the poor countries. This prevents the development of poor countries and impedes the development of developed countries. In this context, even if the long-term growth rates of all countries are initially the same, poor countries will continue to be poorer in the future than rich countries. Mankiw et al. (1992) have restructured the production function by incorporating human capital into the neoclassical growth model and empirically tested it.

New growth models states that; the growth process cannot be explained by simple neoclassical production function and its assumptions but human capital, education, internal population dynamics, disruptive market phenomena, state interventions, and increased returns must also be included in the model.

Theoretical Framework

This study follows papers mainly Ulusoy (2001), Ulusoy and Yalçın (2011), Karpavicius et.al. (2014), and PHD Thesis Borucu, 2017. In first two papers, Ulusoy focuses on accumulation of Human Capital (HC) and international trade by emphasizing spillover effects of them on growth and convergence. Third paper improves first two papers by entering learning by doing model in the former model. In this paper, author analyzes empirically balanced growth path, per capita income level distribution and convergence speed along the path and equilibrium.

Borucu (2017), empirically test whether financial innovation, human capital and foreign direct investment stimulates macroeconomic growth within endogenous growth model and in thesis he derived explicitly endogenous macroeconomic model dynamics, balanced growth path equilibrium, stability conditions and also convergence coefficients.

Measurement of Convergence Coefficients

Analyses of the convergence hypothesis have been formed around three studies. These are expressed as "Beta Convergence", "Sigma Convergence" and "Log-Per-Person Convergence". Beta (β) is a coefficient included in the concept of unconditional convergence which assumes that all economies have the same structural features. Poor economies grow faster than a rich economies and catch up rich economies in terms of level of income percapita.

The per capita income average growth rate and the per capita income level in the initial year relation can be expressed with the help of equation (1):

$$y_{it} - y_{0,i} / y_{0,i} = \alpha + \beta y_{0,i} + \varepsilon_{(t,i)} \quad (1)$$

In equation (1); y_{it} , is the per capita income level in country i ; $y_{0,i}$ is the initial level of per capita income, the left side of the equation reflecting the dependent variable is the income growth level; α is fixed coefficient, β is the convergence coefficient and $\varepsilon_{(t,i)}$ is the error term.

If beta coefficient is statistically significant and has negative value, then there is convergence period and in the case of a positive value of beta, the divergence period occurs in these countries. Two different coefficients can be calculated with the help of the regression model

(1), the first one is the convergence rate and the second coefficient called the half life in the literature which are necessary for reaching the steady state equilibrium.

Convergence rate can be calculated with the formula of : (2)

$$s = -\ln(1 + T\beta) / T \quad (2)$$

where T is the time period between t and (t-1)

Half Life can be calculated as : (3)

$$\tau = -\ln(T) / \ln(1 + \beta) \quad (3)$$

“Sigma convergence reveals how the income per capita is distributed over a certain period of time and assumes that the differences of the per capita income distribution of comparative economies will decrease within time (Sala-i-Martin, 1996). The criterion used to measure the sigma convergence is the standard deviation. If the standard deviation shows a tendency to decrease at a certain time, it is mentioned converging or otherwise diverging” (Valdes, 1999).

$$V_t = \sqrt{I^{-1} \sum_{i=1}^8 (S_{it} - S^*)^2} \quad (4)$$

In equation (4) I, the country considered in the analyzes; S_{it} reflects the income level of country i in period t and S^* shows the average income level of all other countries in period t .

“Log-Per-Person Convergence questioned whether the different countries share a common deterministic or stochastic trend”. This type of convergence has been emphasized in studies by Bernard and Durlauf (1995), Evans and Karras (1996). Formula is stated in (5):

$$\log(y_{it}) = a + (1 - \beta) \log(y_{i,t-1}) + \mu_{i,t} \quad (5)$$

In formula (5) y_{it} represents income per capita growth rate in country i , β , convergence coefficient, $y_{i,t-1}$, initial income per capita in country i , $\mu_{i,t}$ shows error term.

Endogenous Growth Model

According to Solow, technological development is needed for long-term positive growth rates per worker.

In Neo-Classical Cobb-Douglas Production function ;

$$Y_{it} = A_{it} K_{it}^a L_{it}^{1-a} \quad (6)$$

Subscript i , represents country, subscript t , represents time period, Y_{it} represents total production, K_{it} represents capital, L_{it} represents labour, A_{it} denotes technology level and $0 < \alpha < 1$. The model's critic assumption is that, it has constant return to scales in terms of K and L

“Doubling K and L while A is constant, doubles the amount produced. The Solow model assumes that, economy is big enough and if K and L are doubled, the new inputs are used in essentially same way as the existing input so as a result output doubled” (Romer, 1996).

In model, the variable A_{it} measures external effects such as national-based externalities or industry based. Market determines technological progress.

Technological progress can be written as;

$$\dot{A}_{it} = Y_{it}^{\beta} A_{it}^{\theta} - \gamma A_{it} \quad (7)$$

Ulusoy and Yalçın (2011), states “ $\dot{A}_{it}$ denotes derivatives of A_{it} with respect to time, γ is the depreciation rate of technology, $\theta < 1$ and $0 < \beta \leq 1$ ”

In equation 7, technology doesn't have constant returns to scale as opposed to Equation 6. Since β value, doubling gross production level, technological advances level increase less than double.

When $\theta > 0$, it means the previous inventions increase the efficiency of subsequent inventions. When $\theta < 0$, it means that the discovery of new products is becoming increasingly difficult.

Freedom index is added to the model 7.

$$\dot{A}_{it} = Y_{it}^{\beta} FI_{wit}^{\gamma} A_{it}^{\theta} - \gamma A_{it} \quad (8)$$

Growth rate of technology dynamic model can be re-written as;

$$\dot{A}_{it} / A_{it} = Y_{it}^{\beta} FI_{wit}^{\gamma} A_{it}^{\theta-1} - \gamma \quad (9)$$

Where FI_{wit} is Freedom Index for country i at time period t . In model 9, $\theta \leq 1$ is assumed.

In theory, change in capital stock equals new investment minus capital stock (K) multiplied by depreciation rate of the capital (δ) i.e.

$$\frac{dK_t}{dt} = \dot{K} = sY - \delta K \quad (10)$$

In a closed economy output divided two parts. Investment and consumption. The ratio of income reinvested again to capital stock-saving rate (s)-assumed constant and exogenous (Solow and Swan, 1956).

In theory, labour force increase at a rate of n and assumed as constant (Romer D.,1996)

$$\frac{dL_t}{dt} = L \cdot nL_{it} \quad (11)$$

Formula implies that labour force grow exponentially. $L_t = e^{nt}$

As economy grows over time, instead of using capital stock (K), it is convenient to use capital stock per unit of effective labor, k .

Since $k = K/L$

By using chain rule derivative of k with respect to t is taken as;

$$k = \frac{\dot{K}L - L\dot{K}}{L^2} \quad (12)$$

$$k = \frac{\dot{K}}{L} - \frac{K}{L} \left(\frac{\dot{L}}{L} \right) \quad (13)$$

From equation 10 we know that $\dot{K} = sY - dK$

From equation 11 we know that $L = nL_{it}$

Since $k=K/L$

$$k = \frac{sY - dK}{L} - kn \quad (14)$$

$$k = \frac{sY}{L} - \frac{dK}{L} - kn \quad (15)$$

$$k = \frac{sY}{L} - dk - kn \quad (16)$$

$\frac{Y}{L} = y$ (perworker output) and from the equation 6

$$y = A \left(\frac{K}{L} \right)^a \left(\frac{L}{L} \right)^{1-a} = Ak^a \quad (17)$$

$$\frac{\dot{k}}{k} = sAk^{a-1} - (n + d) \quad (18)$$

This is per worker capital growth equation.

Balanced Growth Path

Kaldor (1961), states “Each of the growth rates of labour, capital, and output are roughly constant in the most of the major industrialised countries over the

past century. So it can be said that along the balanced growth path, growth rates of per capita capital stock and technology are constant”.

Romer D. (1996), states “Solow Model implies that, regardless of initial values of inputs, the economy converges to a balanced growth path which means that each variable in the model is growing at constant rate. On the balanced growth path, growth rate of output per worker is determined solely by the rate of technological progress”.

Jones (1995,1998), states “Technological progression is result from innovations and human capital-augmented labour”.

Empirically saying, in Equation 18 and Equation 9 right hand sides are constant. By differentiating each equations with respect to time is equal zero.

By differentiating equation 18 with respect to time;

$$\frac{\dot{A}_{it}}{A_{it}} + (a - 1) \frac{\dot{K}_{it}}{K_{it}} = 0 \quad (19)$$

By differentiating equation 9 with respect to time,

$$b1 \frac{\dot{Y}_{it}}{Y_{it}} + (i - 1) \frac{\dot{A}_{it}}{A_{it}} = 0 \quad (20)$$

Let us assume that

$$\frac{\dot{K}_{it}}{K_{it}} = \chi_k \text{ and } \frac{\dot{A}_{it}}{A_{it}} = \chi_A \text{ then;}$$

$$\Omega_k = \frac{\beta 1n}{(1 - \alpha)(1 - \theta) - \beta 1} \quad (21)$$

$$\Omega_A = \frac{(1 - \alpha)\beta 1n}{(1 - \alpha)(1 - \theta) - \beta 1} \quad (22)$$

Ω_A and Ω_k shows per worker capital and technology growth rate and are constant on balanced growth path (Ulusoy and Yalçın (2011)).

The values of per worker physical capital stock (k_t^g) and technology (A_t^g) on balanced growth path are determined by substituting the constant values in equation 21 into the equation 18 and 9 and solving for the levels of $A(t)$ and $k(t)$.

$$F_k = \frac{(1 - \alpha)(1 - \theta)}{(1 - \alpha)(1 - \theta) - \beta 1} \quad (23)$$

$$F_A = \frac{(1 - \alpha)\beta 1}{(1 - \alpha)(1 - \theta) - \beta 1} \quad (24)$$

$$D = (1 - \alpha)(1 - \theta) - \beta 1 \quad (25)$$

$$A_t^g = \frac{s^{\frac{\alpha\beta 1}{D}} F I^{\frac{\theta(1-\alpha)}{D}} L^{\frac{\beta 1(1-\alpha)}{D}}}{(\delta + F_k n)^{\frac{\alpha\beta 1}{D}} (\gamma + F_A n)^{\frac{(1-\alpha)}{D}}} \quad 1 \quad (26)$$

$$k_t^g = \frac{s^{\frac{1-(\theta+\beta 1)}{D}} F I^{\frac{\theta}{D}} L^{\frac{\beta 1}{D}}}{(\delta + F_k n)^{\frac{1-(\theta+\beta 1)}{D}} (\gamma + F_A n)^{\frac{1}{D}}} \quad 2 \quad (27)$$

From these equations, on balanced growth path, physical capital stock per worker and technology level depends on freedom index of an country, labour force level and growth rate of its, saving rate (fraction of investment in income) with the other constant values from production function.

Speed Of Convergence

By deriving speed of convergence, transitional dynamics of the system is quantified by log linearisation of equations 18 and 9.

$$\frac{\dot{k}}{k} = s A_{it} k^{\alpha-1} - (n + \delta) \equiv g_k(LnA, LnK) \quad (28)$$

$$\frac{\dot{A}_{it}}{A_{it}} = Y_{it}^{\beta 1} F I_{wit}^{\theta} A_{it}^{\theta-1} - \gamma \equiv g_A(LnA, LnK) \quad (29)$$

¹ Ulusoy and Yalçın, 2011

² Ulusoy and Yalçın, 2011

In these equations g values denotes growth rate functions of capital per worker and technology level. Ulusoy and Yalçın (2011), state “Apply first order Taylor Series approximation on production function i.e. $y(t) = A_t k_t^\alpha$. As a result of Taylor expansion around balanced growth path values results in A_t^g, k_t^g following functional expression for $\text{Ln}[k(t)]$ where $k(t)$ denotes the value along the linearised transational path”.

$$\text{Ln}[k(t)] = (1 - e^{-\beta t})\text{Ln}[k^g(t)] + e^{-\beta t}\text{Ln}[k(0)] \tag{30}$$

Ulusoy and Yalçın (2011), state also “For $t \geq 0$, capital per worker value is the weighted average of initial and balanced growth path values with weight on the initial value of capital stock declining exponentially at the rate of $\beta > 0$. This rate states that physical productivity converges to its balanced growth path at a speed of convergence rate i.e. β ”.

Formula (29) can be also written as (30).

$$\text{Ln}[A(t)] = (1 - e^{-\beta t})\text{Ln}[A^g(t)] + e^{-\beta t}\text{Ln}[A(0)] \tag{31}$$

And time path for production function is

$$\text{Ln}[y(t)] = (1 - e^{-\beta t})\text{Ln}[y^g(t)] + e^{-\beta t}\text{Ln}[y(0)] \tag{32}$$

Now β values can be found by log linearisation of equation along the balanced growth path (28) and (29)

$$\frac{\dot{k}}{k} = sAk^{\alpha-1} - (n + \delta) = \Omega_k$$

$$\dot{A}_{it}/A_{it} = Y_{it}^{\beta_1} F_{wit}^\theta A_{it}^{\theta-1} - \gamma = \Omega_A$$

gives us speed of convergence also i.e.

In paper of Ulusoy and Yalcin (2011),

$$2\beta = [\alpha\beta_1(\Omega_A + \gamma) + (\Omega_k + (n + \delta))] - [(\alpha\beta_1(\Omega_A + \gamma) + (\Omega_k + (n + \delta)))^2 + 4(\Omega_k + (n + \delta))(\Omega_A + \gamma)((1 - \theta)(1 - \alpha) - \beta_1)]^2 \tag{33}$$

Speed of convergence, β per unit of t , determines how fast output per worker production value converges its balanced growth path. If $\beta \uparrow$, the difference between $\text{Ln}[y(0)]$ and $\text{Ln}[y^g(t)]$ tend to 0 and rapid convergence occur to the balanced growth path, thus $\text{Ln}[y(t)]$ will be equal to $\text{Ln}[y^g(t)]$.

Balanced Growth Path Prediction

To test the model, $y^g(t)$ must be derived around balanced growth path. Substituting equations 26 and 27 into the model 34,

$$y^g(t) = A^g(t)[k^g(t)]^\alpha \quad (34)$$

$$y^g(t) = \left[\left(\frac{s}{(\delta + F_k n)} \right)^{\alpha(1-\theta)} \frac{FI^\theta L^{\beta 1}}{(Y + F_A n)} \right]^{\frac{1}{D}} \quad (35)$$

This is opposite to the neoclassical approach, i.e. per worker output is now proportional to the Freedom Index and the Level of Labor force and saving rate. The higher the efficiency of labour in economically free countries will increase the positive effect of saving per worker income around balanced growth path values.

Taking the natural logarithm of 35 and inserting equation 32 will give us

$$\begin{aligned} \ln y_{it} = & (1 - e^{-\beta t})\alpha(1 - \theta)\ln s_{it} + (1 - e^{-\beta t})\beta 1 \ln L_{it} + (1 - e^{-\beta t})\theta \ln FI_{it} + \\ & (1 - e^{-\beta t})\ln[\gamma + (1 - \alpha)\beta 1 n_{it}] + \\ & (1 - e^{-\beta t})\alpha(1 - \theta)\ln[\delta + (1 - \alpha)((1 - \theta)n_{it})] + e^{-\beta t} \ln y_{t-1} + \mu_{it} \end{aligned} \quad (36)$$

Ulusoy and Yalçın (2011), states “If the speed of convergence parameter is positive, one can predict the sign of the coefficients in formula, The first coefficient $(1 - e^{-\beta t})\alpha(1 - \theta) > 0$ indicates that the more a country saves, the more rapidly it grows, The second $(1 - e^{-\beta t})\beta 1 > 0$, indicates that the scale of the labour force is a contributing factor to the per worker output, The third coefficient $(1 - e^{-\beta t})\theta$ shows the effect of economic freedom on the production of a country and it is expected to be positive, Finally, the last term $e^{-\beta t}$ indicates that countries grow faster if they are initially below their balanced growth path”.

Methodology and Data

Methodology

Recent studies in applied and theoretical econometrics focus on nonlinear time series and panel data models. Particularly in the area of macroeconomy and macro finance, practical studies have begun on OECD, EU, G7 group countries. The most important reason for this is the expansion of trade in the world in the last 30 years and the integration of financial markets and the globalization of the aftermathing economies and their increasing dependence on each other. Globalization has helped economies to work with similar mechanisms. Hence, it has

become feasible for these similar economies to be analyzed together in the panel data set. One of the general characteristics of these studies was that they presupposed that the relationship between variables was linear. On the other hand, it can be said that the relations between economic variables are more complex and linear mathematical expressions are insufficient to explain this complexity. It is accepted that linear mathematical modeling is the reduced form of nonlinear models also. In other words, non-linear models are more inclusive and reliable in explaining economic relations as they include linear ones. On the other hand, panel data analyses have several advantages over cross-sectional or time series analysis.

If derivative of the model with respect to parameters depends on one or more than one parameter then we can say model is nonlinear in parameters.

Bates and Watts (1988), describes a nonlinear regression model as;

$$y_i = f(x_i, \theta_*) + \varepsilon_i \text{ where } i=1,2,\dots,n \quad (37)$$

In this model is ε_i error term, it is assumed that $\varepsilon_i \sim (0, \sigma^2)$, f is expectation function, x_i shows vector of independent variable and θ represents p amount of unknown in nonlinear in parameters. Bates and Watts (1988), states *“For nonlinear models, at least one of the derivatives of the expectation function with respect to the parameters depends on at least one of the parameters”*.

In non-linear regression models, the Least Squares (OLS) or Maximum Likelihood Estimators (MLE) are used to estimate parameters. However, nonlinear regression it will be difficult to find analytical solutions in model, contrary to linear regression, so using iterative methods will be the right way to estimate. Bates and Watts (1988), states also *“An approach suggested by Gauss is to use a linear approximation to the expectation function to iteratively improve an initial guess θ^0 for θ and keep improving the estimates until there is no change”*.

The Gauss-Newton method uses Taylor series expansion and increases the convergence speed of the operations and reduces the number of consecutive operations. The method starts with an initial value. This initial value should be well-defined. If the starting point is chosen far from the most appropriate point, the number of consecutive operations will increase. In study, iterative optimization technique-Panel Nonlinear Least Square Method With Gauss Newton Algorithm

has been used by Stata econometric software.

Data

Empirical estimation results for panel data comprising of 159 world countries through the years 1995-2014 via nonlinear least square methods.

In model 36, Gdp per worker (y), Labor Force (L), Saving Rate (s) data are taken from PenWorld Table version 9. Freedom Index data are taken from Heritage website, Growth of Labor Force (n) has been calculated manually from Labor Force data and negative values are transformed to positive values by adding smallest negative value in series to the entire series. So whole series become positive and data will not lose its original properties. In model depreciation rate of capital (delta) and depreciation rate of technological advances (Gamma) has been taken constant values of, 0.06 and 0.12.

Data definition and source of them are detailed in Appendix.

Table 2

Descriptive Statistic of Variables

	Mean	Std. Dev.	Min	Max
y	36666.26	36834.35	501.4178	257008.8
L	1.80E+07	7.06E+07	45444	7.87E+08
FI	59.70121	10.67603	21.4	90.5
s	0.21598	0.090923	0.019824	0.889013
n	0.114525	0.033738	0	0.331819

Source: Author's computation using Stata

Table 3

Pairwise Correlation Matrices of Variables

	s	FI	L	n
s	1.000			
FI	0.3045	1.000		
L	0.1234	-0.0643	1.000	
n	0.1059	0.0111	-0.0406	1.000

Source: Author's computation using Stata

Empirical Results

Nonlinear model has been simulated for various starting values of coefficient vector which are implied by theory. Sum of Squared Residual values of the converged parameter were compared after each iteration. Convergence coefficient simulation range of values reflect the view that developed countries are assumed to be close to steady state growth phase.

$$\theta \text{ (Theta)} 0 < \theta < 1$$

$$\alpha \text{ (Alpha)} 0 < \alpha < 1$$

After many iterations we found convergence by the initial values

$$\beta = 0.09 \quad \alpha = 0.3 \quad \theta = 0.08 \quad \beta_1 = 0.1 \quad \emptyset = -0.1$$

Table 4

Results of nonlinear least square estimations

Parameters	Estimates	t-Statistic
β	0.006517	6.03
α	1.084271	67.91
θ	-1.142696	-2.82
β_1	0.370339	3.68
$\emptyset$	2.516176	8.35

Source: Author's computation using Stata

Results of non-linear estimation of dynamic econometric model in equation 36 are as follows:

- Income share of physical capital α estimate is unity where a one percent increase in capital per worker would increase perworker output by %1.08.
- Coefficient of saving rate $\alpha(1-\theta)$ is positive as theory implies and statistically significant. It means %1 percent increase in saving rates would increase GDP by %2.32
- θ shows that existing technology stock have negative effect on the productivity of new technology stock. It means that %1 increase in current technology level would decrease GDP by %1.14.

- Coefficient of Total Labor Force (β_1) is positive indicating that %1 increase in employment rate would increase GDP per capita by %0.37.
- Coefficient of Freedom Index $\emptyset$ on the production of country is positive indicating that % 1 increase in freedom index would increase GDP percapita by % 2.51

In our result convergence coefficient β is statistically significant and quite low (0.0065179 a year) which may imply that GDP Growth of these 159 countries are slow and will be effective in the long run. Half life on a logarithmic scale of output per worker is approximately;

$$\ln(2)/0.0065179 = 107 \text{ years}$$

In other words, 107 years are necessary to close half of the gap between the income per capita of any country in 1995 and the long-term per capita income of 159 countries (stationary state income).

Conclusion

This study aims to test empirically whether economic freedom stimulates macroeconomic growth, within endogenous growth model. Study follows mainly papers of Ulusoy (2001), Ulusoy and Yalçın (2011), Karpavicius et.al. (2014). Derivation of endogenous macroeconomic model dynamics, convergence coefficients and transitional stability conditions are also mentioned. Panel data covering 159 countries is used for the period of 1995-2014 by nonlinear least square methods. The implications of empirical results on economic policies are as expected; the investments share in GDP and growth of population have positive and significant effect along the balanced growth path. On this path the increase in production through economic freedom is effective for all countries also. % 1 increase in capital per worker, saving rates, employment rate and freedom index would increase GDP per capita by %1.08, %2.32, %0.37 and %2.51 percent respectively. By maintaining macroeconomic stability in parallel with economic freedom, the volume of savings, long-term capital accumulation, the national welfare level, the investments arise and the effectiveness of the distribution of source is possible. Economic freedoms are important especially for developing countries to achieve a sustainable economic growth rate and to reduce unemployment. In countries with high levels of economic freedom, investor and consumer confidence is high. This high confidence increases domestic savings and foreign capital inflows. In this way, new investments gain momentum, trade volume and production increase and therefore economic growth increases. For this, first of all, developing countries should pave the way for economic freedoms. Empirical results are consistent with the economic freedom and economic growth literature and Fraser Institute's Annual 2020 reports.

Past empirical studies generally use linear and log-linear models. This study contributes to the literature by preferring non-linear specification and deriving concept of convergence coefficient within the model. Other studies on economic freedom also used non-linear estimation such as Generalized Method Of Moments (GMM) but iterative non-linear estimation techniques have been used in this study.

This study may enforce further research on non-linear estimation (GMM), interaction variable with Freedom Index and other variables and variables using different iterative algorithms other than Gauss Newton Algorithm (GNA).

References

- Abramowitz, M. (1986). Catching up, forging ahead, and falling behind. *Journal of Economic History*, 46(2), 385-406.
- Acar, M. (2010). Serbest ticaret, ekonomik özgürlükler ve refah. *Ahmet Yesevi Üniversitesi, Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 53, 56.
- Ashby, N. J., Sobel, R. S. (2008). Income inequality and economic freedom in the U.S. States. *Public Choice*, 134 (3-4), 329-346.
- Ateş, S. (1996). Ekonomik büyümeye yaklaşımlar ve yakınsama sorunu. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 79-103.
- Ayal, E. B., Karras, G. (1998). Components of economic freedom and growth: an empirical study. *Journal of Developing Areas*, 32(3), 327-338.
- Azman-Saini, W. N. W., Baharumshah, A. Z., Law, S. H. (2010). Foreign direct investment, economic freedom and economic growth: International evidence. *Economic Modelling*, 27(5), 1079-1089.
- Barro, R.J. (1991). Economic growth in a cross section of countries. *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.
- Barro, R.J., Sala-i-Martin, X.X. (1992). Convergence. *Journal of Political Economy*, 100(2), 223- 251.
- Barro, R. J. (1994). *Democracy & growth* (No. w4909). National Bureau of Economic Research.
- Barro, R. J., and Sala-i-Martin, X. (1995). *Economic growth* McGraw-Hill. *New York*.
- Barro, R. J. (1999). *Inequality, growth, and investment* (No. w7038). National bureau of economic research.
- Barro, R. J. (2001). Human capital and growth. *The American Economic Review*, 91(2), 12-17.
- Bates, D.M., Watts, D.G., (1988). *Nonlinear regression analysis and its applications*, (Vol. 2). Wiley, New York
- Baumol, W.J. (1986). Productivity growth, convergence and welfare: What the long run data show? *The American Economic Review*, 76(5). 1072-86.

Beach, W. W., Miles, M. A. (2006). Explaining the factors of the index of economic freedom. *2006 Index of Economic Freedom*, 55-76.

Bengoa, M., Sanchez-Robles, B. (2003). Foreign direct investment, economic freedom and growth: New evidence from Latin America. *European Journal of Political Economy*, 19(3). 529-545.

Berggren, N. (1999). Economic freedom and equality: Friends or Foes?. *Public Choice*, 100(3-4). 203-223.

Bernard, A. B., Durlauf, S. N. (1995). Convergence in international output. *Journal of Applied Econometrics*, 10(2). 97-108.

Borucu, A. C. (2017). *Three essays on economic growth: Financial innovation, human capital and foreign direct investment*, (Yayımlanmamış doktora tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Finansal İktisat Ana Bilim Dalı, İstanbul.)

Carlsson, F., Lundström, S. (2001). Economic freedom and growth: Decomposing the effects. *Public Choice*, 112(3-4), 335-344.

Dawson, J. W. (1998). Institutions, investment and growth: New cross-country and panel data evidence. *Economic Inquiry*, 36, 603-319.

Dawson, J. W. (2006). Regulation, investment, and growth a cross countries. *Cato J.*, 26, 489.

Doucoulagos, C., Ulubasoglu, M. (2004). Economic freedom and economic growth: selection, specification and genuine effects. In *European Public Choice Society meetings, Berlin*.

Evans, P., Karras, G. (1996). Convergence revisited. *Journal of Monetary Economics*, 37(2). 249-265.

Fraser Institute, (2020), *Economic freedom of the world 2020 annual report*, fraser institute (Vancouver, B.C.)

Friedman, M. (2002). Economic freedom behind the scenes. *Economic Freedom of the World Report: 2002 Annual Report*. Cato Institute.

Gounder, R. (2002). Political and economic freedom, fiscal policy and growth nexus: Some empirical results for Fiji. *Contemporary Economic Policy*, 20(3), 234-245.

Galor, O. (1996). Convergence? Inferences from theoretical models. *The Economic Journal*, 1056-1069.

Gwartney, J., Lawson, R., and Block, W. (1996). Economic freedom of the world, 1975-1995 vancouver. *BC Canada: the Fraser Institute*.

Gwartney, J., Lawson, R. (2002). *Economic freedom of the world: 2002 Annual Report*. Washington, DC. Cato Institute.

Gwartney, J., Holcombe, R. G., Lawson, R. A. (2004). Economic freedom, institutional quality and cross-country differences in income and growth. *Cato Journal*, 24(3), 205-233.

Heckelman, J. C., Knack, S. (2009). Aid, economic freedom and growth. *Contemporary Economic Policy*, 27(1), 46-53.

Henry, P. B. (2003). Capital-account liberalization, the cost of capital, and economic growth. *American Economic Review*, 93(2), 91-96.

Islam, N. (2003). What have we learnt from the convergence debate?. *Journal of economic surveys*, 17(3), 309-362.

Jones, C. I. (1995). R and D-based models of economic growth. *Journal of political Economy*, 103(4), 759-784.

Jones, C. (1998). *Introduction to economic growth*. New York: W. W. Norton and Company Inc.

Justesen, M. K. (2008). The effect of economic freedom on growth revisited: New evidence on causality from a panel of countries 1970-1999. *European Journal of Political Economy*, 24(3), 642-660.

Kaldor, N. (1961). Capital accumulation and economic growth. In *The theory of capital* (pp. 177-222). Palgrave Macmillan, London.

Karpavicius, S., Ulusoy, V., Yalcin, E. (2014). *Transitional Dynamics of Scale and Scope on Growth Revisited*.

Lau, K. N., Lam, P. Y. (2002). Economic freedom ranking of 161 countries in year 2000: A minimum disagreement approach. *Journal of the Operational Research Society*, 53(6), 664-671.

Lucas Jr, R. E. (1988). On the mechanics of economic development. *Journal of monetary economics*, 22(1), 3-42.

Luintel, K. B., Khan, M. (1999). A Quantative Reassessment of the finance-growth nexus: Evidence from a multivariate VAR. *Journal of Development Economics*, 60(2), 381-405.

Mahmood, K., Azid, T. (2011). Economic freedom verses economic growth: Cross countries analysis in the form of ARDL approach. *Asian Economic and Financial Review*, 1(1), 14-25.

Mankiw, N. G., Romer, D., and Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 107(2), 407-437.

Nelson, M. A., and Singh, R. D. (1998). Democracy, economic freedom, fiscal policy, and growth in LDCs: a fresh look. *Economic Development and Cultural Change*, 46(4), 677-696.

Orend, B. (2006). Justifying socio-economic rights. Economic rights in Canada and the United States, 25-40.

Panahi, H., Assadzadeh, A., and Refaei, R. (2014). Economic freedom and economic growth in mena countries. *Asian Economic and Financial Review*, 4(1), 105.

Patry, W. (2009). *Moral panics and the copyright wars*. New York: Oxford University.

Rebelo, S. (1991). Long-run policy analysis and long-run growth. *Journal of political Economy*, 99(3), 500-521.

Romer, P.M. (1986). Increasing returns and long-run growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037.

Romer, D. (1996). *Advanced macroeconomics*. New York: McGrawHill

Sala-i-Martin, X. X. (1996). The classical approach to convergence analysis. *The Economic Journal*, 106(437), p. 1020.

Sala-i-Martin, X. (2002). 15 years of new growth economics: What have we learnt? Central Bank of Chile, *Working Papers*, No: 172

Sameti, M., Shahchera, M. (2006). Economic freedom, economic growth and governments tax revenue in (MENA). *Iranian Economic Review*, 11(17), 67-86.

Schumpeter, J. A. (1911). *The Theory of economic development*. USA: Harvard University.

Scully, G. W. (2002). Economic freedom, government policy and the trade-off between equity and economic growth. *Public Choice*, 113(1-2), 77-96.

Solow, R. M. (1956). A contribution to the theory of economic growth. *The quarterly journal of economics*, 70(1), 65-94

Srinivasan, T. N. (1999). Trade orientation, trade liberalization, and economic growth. *Gary Saxonhouse and TN Srinivasan, Development, Duality, and the International Economic Regime: Essays in Honor of Gustav Ranis, Ann Arbor, The University of Michigan.*

Ulusoy, V. (2001). Trade and convergence: A dynamic panel data approach. *Southern Economic Journal*, 133-144.

Ulusoy, V., Yalcin, E. (2011). Convergence of productivity levels among the EU countries: Evidence from a panel of industries. *Australian Economic Papers*, 50(2-3), 98-114.

Valdés, B. (1999). *Economic growth: theory, empirics and policy*. Edward Elgar Publishing.

Weede, E. (2006). Economic freedom and development: New calculations and interpretations. *Cato J.*, 26, 511.

Appendix

y=Real GDP at constant 2011 national prices (in mil. 2011US\$) /Number of persons engaged (in millions) (GDP per Worker)- GDP values are taken from PenWorld Table <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>

L= Total Labor Force (Total Labor Forces comprises people ages 15 and older) datas are taken from World Data Bank

<http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&series=SL.TLF.TOTL.IN&country=>

n=Growth of Labor Force

Sv= Saving Rate (Share of gross capital formation at current PPP-Investment/GDP) datas are taken PenWorld Table <https://www.rug.nl/ggdc/productivity/pwt/>

FI=Heritage Freedom Index are taken from <https://www.heritage.org/index/>

Depreciation Rate (Delta- δ)= Avarage depreciation rate of the capital stock

Depreciation Rate (γ)= Depreciation rate of technological advances

Theta (θ)=Returns to technology from existing technology stock

Alpha (α)= Capital Share in income (The value of α tells us how rapidly the economic usefulness of additional investment in buildings and machines declines as the economy accumulates more and more of them)

Beta (β) =Speed of Convergence (how fast the output per worker reaches its balanced growth path)

Balanced Growth Path= Situation in which output per worker, capital per worker and consumption per worker grow at constant (but potentially different) rates

β_1 and " $\emptyset$ " Coefficients of Total Labor Force and Freedom Index

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
- 1. yazar %60 oranında, 2. yazar %40 oranında katkı sağlamıştır.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- 1. author 60%, 2. the author contributed 40%.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Turkish Foreign Policy Toward Greece: From Europeanization to De-Europeanization

*Türkiye'nin Yunanistan'a Yönelik Dış Politikası:
Avrupalılaştırmadan Anti-Avrupalılaştırmaya*

Abstract

This paper aims to examine Turkey's foreign policy toward Greece in the post-1999 era. It argues that the direction and changes in Turkish foreign policy toward Greece are impacted by the Turkey-EU relations. To examine these arguments, this study raises the following questions: What are the changes in Turkey's Greece policy after 1999? and what role has the EU played in these policy changes? This research utilizes Börzel and Risse's three-step Europeanisation framework and the de-Europeanisation and counter-conduct concepts to evaluate the Europeanisation and de-Europeanisation of Turkey's Greece policy. By doing so, it contributes to the Europeanisation and the growing de-Europeanisation literature in general and the literature on Turkish foreign policy towards Greece in specific.

Keywords: Europeanization, De-Europeanization, Counter conduct, the EU-Turkey relations, Turkey's Greece policy

Öz

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin Yunanistan'a yönelik dış politikasını incelemektir. İlk olarak, 1999-2007 döneminde, geleneksel Türk dış politikasında güvenlik yönelimli bir politika ve söylemden diyalog ve diplomasi odaklı bir politika ve söyleme doğru bir kayma olduğu tartışılmaktadır. İkinci olarak, 2007 sonrası dönemde Avrupa Birliği'nin (AB) Türkiye'nin birliğe tam üyeliği ile ilgili artan isteksizliğinin Türk toplumunda AB'ye yönelik şüphe ve güvensizliği daha da artırdığı ve Türkiye'nin siyasetinde ve Yunanistan'a yönelik dış politikasında Avrupalılaştırma sürecini zayıflattığı vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak Yunanistan'a yönelik Türk dış politikasındaki değişimin yönünün

Erol KALKAN

Dr. Öğr. Üyesi,
Karadeniz Teknik Üniversitesi,
Uluslararası İlişkiler Bölümü.
erolkalkan@ktu.edu.tr
ORCID: 0000-0003-2846-4088

Cilt / Issue: 8(2), 299-319

Geliş Tarihi: 17.09.2020

Kabul Tarihi: 02.07.2021

Atf: Kalkan, E. (2021). Turkish foreign policy toward Greece: From Europeanization to De-Europeanization. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 299-319. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.961923>.

ve boyutunun, Türkiye-AB ilişkilerinin kalitesi ve hızından doğrudan etkilendiği tartışılmaktadır. Bu olguları incelemek için çalışmada şu sorulara cevap aranmaktadır: 1999'dan sonra Türkiye'nin Yunanistan politikasında neler değişti? ve bu politika değişikliklerinde AB'nin rolü nedir? Çalışmada Börzel ve Risse'nin üç aşamalı Avrupalılaşma kuramı ile anti-Avrupalılaşma ve karşı davranış kavramlarından faydalanılmaktadır. Böylelikle Avrupalılaşma, anti-Avrupalılaşma ve Türkiye'nin Yunanistan politikası literatürüne katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupalılaşma, Anti-Avrupalılaşma, karşı davranış, Türkiye'nin Yunanistan politikası, Türkiye-AB ilişkileri

Introduction

Turkey followed a security-oriented foreign policy toward Greece for decades. The threat perceptions rising from the Enosis, Megali Idea, and the disputes over the Turkish minority's rights in West Thracian and Greek minority's status in Istanbul and maritime and aerial zones of the jurisdiction in the Aegean Sea were the main causes of the problematic relations between Greece and Turkey. Both Greece and Turkey securitized these issues and have not engaged in cooperative economic and political relations for decades. Throughout the first years of the 2000s, conversely, there had been a substantive transformation in Greece and Turkey's foreign policies toward each other. The issue of minority rights between the two countries has been solved pretty much through the expansion of minority rights in parallel with the EU requests. The other bilateral issues had also been desecuritized in line with the EU requests. With the increasing problems in Turkey-EU relations and the growing reluctance of the EU to Turkey's membership in the Union in the post-2007 period, however, traditional security-oriented unfriendly policy and discourse have again gradually replaced with the negotiation and diplomacy-oriented discourse and foreign policy. In this regard, this research examines the following questions: What are the alterations in Turkey's Greece policy after 1999? and what role has the EU played in these policy changes? Drawing on the de-Europeanisation and Europeanisation literature and the EU-Turkey and Turkey-Greece relations, it seems that: First there is a misfit gap between the EU/CSDP acquis and Turkey's Greece policy. Second, there is a relationship between the discourse and policies of the EU and Greece toward Turkey and Turkey's discourse and policy toward Greece. Third, there is a connection between the degree of certainty of Turkey's prospect of admission to the Union and the capability and credibility of the EU in making alterations at the Turkish level, including Turkey's Greece policy. The concept of de-Europeanisation, counter-conduct, and three-step theoretical framework of Europeanisation thereby provide key analytical toolkits for analyzing the different forms and processes of changes in Turkey's Greece policy and the EU's role in these policy changes.

This research argues that the alterations in Turkey's Greece policy during the first years of the 2000s have been created by Turkey's growing adaptation to the EU and Common Security and Defence Policy (CSDP) acquis in this period. However, the pace and quality of EU-Turkey relations have declined in the post-2007 period. 14

negotiation chapters were blocked by Cyprus Greek Administration and the EU council. The degree of certainty in Turkey's prospect of admission to the Union has, therefore, decreased. As the FEUTURE Online Paper 12 and 26 demonstrate, this has produced the loss of interests in EU membership in the AK Party government and Turkish society.

Consequently, the increasing reluctance of the EU to Turkey's full membership in the Union in the post-2007 era has triggered Turkey's reluctance to the EU membership. This has brought about the changing aspect, preferences, interests, and direction of Turkish foreign policy. This has also caused the increasing counter-conduct discourse and policy of Turkey toward the EU and thus the de-Europeanisation in Turkey's polity and politics, including its Greece policy. Drawing on the Europeanisation literature, the majority of studies in the field focus on how the EU regulations and directives bring about changes in the members' and candidates' political and socio-economic implementations and policies in line with the EU acquis. The de-Europeanisation and counter-conduct processes are relatively new subjects of the Europeanisation study. This study embeds the Europeanisation with the de-Europeanisation and counter conduct concepts and identifies key behaviours and policies of the EU shaping Turkey's counter-conduct discourse and policies and the de-Europeanisation. In this regard, this study produces new empirical data to the existing but limited - literature on de-Europeanisation and counter conduct. It also uses extensive data to underpin arguments. it, thus, contributes to the Europeanisation and the growing de-Europeanisation literature in general and the literature on Turkey's Greece policy and the influence of the EU on Turkey's Greece policy in specific.

This study, first, briefly introduces Börzel and Risse's three-step Europeanisation framework (2003) and the de-Europeanisation and counter conduct concepts, and then the alterations in Turkey's Greece policy during the early 2000s. Finally, it examines Turkey's Greece policy in the post-2007 era. By doing so, it analyzes whether and if so, how the pace and quality of Turkey-EU relations and EU conditionality have influenced the deviations in Turkey's Greece policy.

Three-Step Europeanisation Framework, De-Europeanisation, and Counter-Conduct

The three-step Europeanization framework (misfit, mediating factors, and domestic change) was developed by Börzel and Risse in 2003. According to this model, the EU adaptation pressure results from the incompatibility between the domestic policy, polity, and politics and the EU acquis. Börzel and Risse (2003) propose that incompatibility between the national and EU levels is essential but not a sufficient condition for alterations at the national level. The examination of endogenous and exogenous mediating/intervening factors for domestic Europeanisation and de-Europeanisation is, therefore, essential. The reforms undertaken by associated states to meet the EU acquis throughout the reducing incompatibilities between the EU's and domestic levels democratize and liberalize autocratic political regimes and produce an adaptation to the EU customs and standards. Democratization of the political regimes and the increase in adaptation to the EU standards weaken the power of the traditional actors and institutions and empowered the new actors in the associated state's system. This process empowers pro-EU actors in the policy-making process at national levels. This results in an increasing national adaptation to the EU calls and norms.

While giving Turkey a candidate status in 1999, the EU required the Turkish government to make alterations in Turkey's traditional security-oriented external policy, especially in its Greece and Cyprus policies, in addition to the changes in its domestic polity and politics (Aydın-Düzgüt, 2016; Bilgin and Bilgiç, 2011; Kalkan 2015; 2016; Oğuzlu, 2004; Rumelili, 2003; 2007; Tocci, 2005). In parallel with the EU's expectations, Turkey realigned its domestic landscape with the EU norms and rules as a consequence of the "different empowerment of domestic actors" in the post-Helsinki period (Schimmelfennig and Sedelmeier, 2005; see also Aydın and Acıkmeşe, 2007; Bilgin and Bilgiç, 2011; Rumelili, 2007; Tocci, 2005). These new institutions and actors namely the civil society and AK Party government-aspire to challenge the approaches of the military-bureaucratic elites regarding the national security and Turkey's traditional policy toward Greece (for details, see Bilgin, 2005; Önis, 2002; Kalkan, 2015; 2020; Tocci, 2005). Nevertheless, the blocking of 14 chapters by the EU council and Cyprus Greek Administration, the objection of some EU members to Turkey's full EU membership, and their calls for privileged partnership have diminished the interest of the Turkish government and people in the EU accession (Cebeci, 2016;

Hergüner, 2020; Kalkan, 2020). These exogenous developments have negatively influenced Turkey's cost/benefit calculation of alignment to the EU calls and brought about the loss of interest in EU membership and the increasing counter-conduct discourse and policy of Turkey toward the EU and its calls, including Turkey's Greece policy. In analyzing how endogenous and exogenous mediating/intervening factors have influenced the changes in Turkey's Greece policy, specific attention is, therefore, given to the calculation of costs and benefits of alignment, the degree of certainty and/or uncertainty of prospect EU admission, and the discourse and policy of the EU and Greece toward Turkey and vice versa. The impact of the increasing pace and quality of Turkey-EU relations during the beginning of the 2000s and the EU's reluctance to Turkey's full EU membership in the post-2007 age on Turkey's costs/benefits calculation of alignment to the EU calls in its foreign policy toward Greece is analyzed.

In this regard, a three-step Europeanization framework can be employed to understand and explain Turkey's keenness for adaptation to the EU calls throughout the first years of the 2000s. In the post-2007 epoch, however, there is a change in the worth and speed of Turkey-EU relations and Turkey's policy toward Greece. The three-step Europeanization framework can, therefore, explain only a part of changes in Turkey and its Greece policy, generated by its relations with the EU. It does not deliver required explicatory tools to investigate how the increasing problems in EU-Turkey affairs and the reluctance of the EU to the Turkey's full EU membership in the post-2007 have reproduced the traditional security-oriented unfriendly discourse and policy of Turkey toward them. To overcome this shortcoming of the three-step Europeanization framework in analysing the state of affairs in Turkey's Greece policy in the post-2007 period and the role of EU-Turkey relations in that we embed it with the counter conduct and de-Europeanisation concepts.

De-Europeanisation is a process of dismantling EU policies and calls¹ and thus not complying with them and reversing the Europeanisation process at the domestic level because of the loss or diminishing of the EU's influence. (For details see, Aydın-Düzgüt, 2016; Cebeci, 2016; Copeland 2016; Raagmaa, 2014). As mentioned above and noted by Copeland (2016, p. 1126), a noteworthy investigative toolkit of the de-Europeanisation is to prevent future down-loading of the EU rules,

---

¹ As it is put by Jordan (2003, p. 276) dismantling of EU polices and calls refer to "the cutting, diminution or removal of existing policy".

policies, and calls into the national level and to reverse the process of Europeanisation with a specific aim. In this article, de-Europeanisation refers to Turkey's reluctance to adapt to the EU's calls for change regarding Turkey's Greek policy. After 2007, de-Europeanisation at the Turkish level manifested itself as a diminishing and slowing process of Europeanisation in Turkey's politics, polity, and Greece policy. In the post-2014 period, it has gradually turned into a state of deliberate failure to comply with and reverse the EU calls and demands regarding Turkey's Greek policy. Thus, de-Europeanisation is a fruitful concept to explain Turkey's reluctance to align with EU requests in its Greece policy in the post-2007 era and reverse them in the post-2014 period. However, "the de-Europeanisation approach does not focus on how such a move away from Europe takes place whilst the EU accession rhetoric is still pursued" (Cebeci, 2016, p. 122). To overcome this shortcoming, Europeanisation/de-Europeanisation scholars (Cebeci 2016; Malmving, 2014; Waeber, 2000) embed it with the concept of 'counter conduct'.

The concept of counter conduct means "wanting to be conducted differently, by other leaders (*conducteurs*) and other shepherds, towards other objectives and forms of salvation, and through other procedures and methods" (Foucault, 2007, p. 194–195). As it is put by Foucault (2007, p. 196), "there is an immediate and founding correlation between conduct and counter-conduct". The policies and discourse of the EU and Greece toward Turkey have, therefore, determined and regulated the conducts of Turkey toward them. Turkey wants to be conducted differently by the EU and Greece; hence, it adapted a counter-conduct discourse and policy toward them (for details, see FEUTURE Online Paper 12 and 26). Put it differently, the reluctance of EU to Turkey's full membership in the EU and the unfriendly discourse of the EU and Greece toward Turkey in the post-2007 era have also diminished Turkey's compliance with the conditionality and calls of the EU, including its policy toward Greece. In this regard, counter conduct is another fruitful concept to explain why and how Turkey is reluctant to meet the EU demands regarding Turkey's Greece policy in the post-2007 period and why and how it has resisted them in recent years.

The Functions of the EU in Turkey's Greece policy

EU's and Greece's "negative conditionality policy" toward Turkey's admission to the Union caused an increasingly hard-line policy of Turkey toward Greece during the 1990s (Aras, 2004; Aydın and

Acıkmeşe, 2007; Bilge, 2000; Bilgin, 2005; Önis, 2002) and the post-2007 period. For Greece, the elimination of the Turkish threat and this hard-line policy depended on bringing Turkey onto the EU platforms. “Greece is afraid that Turkey won’t want to solve the Aegean issue if it falls off the EU wagon”. (Europe Briefing N°64Istanbul/Athens/Brussels, 19 July 2011, p.13). As such, at the end of the 1990s, Greece withdrew its veto on Turkey’s application to the Union, and the EU gave Turkey a candidate status in 1999. As detailed above, there was an alteration in traditional Turkey’s Greece policy throughout the first years of the 2000s. The EU required Turkey to solve the Aegean and other issues with Greece in a peaceful manner in accordance with the UN Charter. If this failed, then Turkey should bring the issue (Aegean) to the International Court of Justice (ICJ) until the end of 2004 (see the Helsinki Summit Presidency Conclusion, 10–11 December 1999, paragraph 4). When the EU started the accession negotiations with Turkey on October 3, 2005, EU-Turkey relations expanded and gained a new dimension. Therefore, starting from 1999, the transformative effect of the Union on Turkey and Turkey-Greece relations has increased, and the normalization of relations with Greece has gained more significance for Turkey (Bilgin and Bilgiç, 2011; Tocci, 2005; Tsarouhas and Yazgan, 2018).

As proposed by Europeanisation, the reforms undertaken to align with the EU *acquis* in the rule of law have empowered the civil actors against the traditional state actors and institutions, namely military-bureaucratic elites, in the Turkey’s administrative structure (For details of reform, see 2003, 2004, 2005, 2010, and 2011 European Commission Progress Reports on Turkey). Turkish government has, therefore, gained power in the foreign policymaking over the military-bureaucratic elites (Çelik and Rumelili, 2006; Keyman and Öniş, 2007; Güney and Karatekillioğlu, 2005). As such, the empowered AK Party government became the main driving force behind the alteration of Turkey’s Greece policy. By accepting the connection between the settlement of issues with Greece and the Turkey-EU- relations and Turkey’s accession to the Union, it challenged the military-bureaucratic elites’ security-oriented policy towards Greece and Cyprus. The AK Party government supported the Annan Plan to solve Cyprus issue. The AK Party government agreed to bring the Aegean issue to the ICJ and initiated negotiations with Greece to solve the problems (Çelik and Rumelili, 2006; Oğuzlu, 2004, p. 108). As such, it acted as a facilitating institution in transforming Turkey’s traditional Greece and Cyprus policy in accordance with the UN’s resolutions and settlement plan

supported by the EU to solve the Cyprus issue and Aegean problem. In the AK Party government's foreign policy towards Greece, the EU played a determinant role not only by conditioning the settlement of the problems with Greece and the Cyprus issue for Turkey's accession into the EU but also by making promises to Turkey regarding the Turkey-EU relations and Aegean and Cyprus issues (Çelik and Rumelili, 2006; Kalkan, 2017). European leaders made several promises to Erdogan in his visits to European capitals during the 2002-2004 period (Oğuzlu, 2004; Kalkan, 2017). For instance, first, if Turkey supports the Annan Plan for the settlement of the Cyprus issue and accepts to bringing the Aegean issue to the ICJ for the settlement of issues with Greece, the EU will give a date to Turkey for starting accession negotiation. Second, the Cyprus and Aegean issue will no longer be an obstacle to EU-Turkey relations. Third, the EU will gradually lift the economic embargo imposed upon Turkish Cypriots since 1974.² As such, upon EU's promises and conditionality regarding the Cyprus and Aegean issues, the AK Party government made a radical change in its traditional Cyprus and Greece policies (Oğuzlu, 2004; Kalkan, 2017; 2020). The traditional Turkish Cyprus policy of maintaining a presence on the island created by the 1974 intervention and passive support for inter-communal talks were replaced with the active support for inter-communal talks under the auspices of the UN to find a solution to the Cyprus issue (see also Kalkan, 2020; Suvarierol, 2003, p. 70). Consequently, the long-standing tension between the two counties was minimized, the economic and political relations have expanded significantly during the early years of the 2000s.

In the post-Helsinki process, the EU also funded Turkish civil society and Turkish-Greek civil initiatives. To advance the capacity of Turkish civil society and cooperation of Turkish-Greek organizations, the EU provided 8 million Euros from 2002 to 2004 and 35 million Euros from 2004 to 2006 under the Civil Society Development Programme. These EU funds also empowered the civil society and the Turkish-Greek dialogue (Belge, 2004; Bilgic and Karatzas, 2004; Güney and Karatekelioglu, 2005; Kalkan, 2020; Keyman and Önis, 2007). As such, civil society associations such as TESEV, IKEV, TOBB, TUSIAD, etc., began to actively contribute to the policy-making process, including Turkish foreign policy toward Greece (Güney and Karatekelioglu, 2005; Müftüler-Baç and Gürsoy, 2010; Özel, 2004). They emphasized

² Although Turks in North Cyprus accepted the Annan Plan in a referendum held in 2004, giving a date to Turkey for starting accession negotiations, the EU has thus far not lifted the economic embargoes imposed upon Turkish Cypriots.

the common culture and interests between Turkey and Greece in the media and society. Turkish and Greek journalists established the Turkish-Greek Press Council to contribute to the expansion of a positive atmosphere between Greece and Turkey (Güney and Karatekelioglu, 2005; Kirişci and Carkoglu, 2003). Relations have also improved between the artists and intellectuals throughout the mutual visits, film productions, and joint concerts. All these activities contributed to the development of cooperation and friendly discourse between Turkey and Greece by changing negative representations about Greece in the media and society and thus by preparing public opinion for policy change (Belge, 2004; Kalkan 2020; Keyman and Önis, 2007; Kirişci, and Carkoglu, 2003; Tsarouhas and Yazgan, 2018). This made the antagonistic discourse and policy less possible and less legitimate. As such, the empowerment of the civil institutions and actors against the traditional institutions and elites had emerged as the mediating factors in the alteration of Turkey's Greece policy in the first years of the 2000s. The EU had, hence, directly and/or indirectly become a main driving force behind the alteration of Turkey's Greece policy at the beginning of the 2000s. It had directly become a main driving force behind the alteration of Turkey's Greece policy by granting candidate status to Turkey in 1999 and conditioning the settlement of issues with Greece through dialogue and diplomacy. And it had indirectly become a main driving force behind the alteration of Turkey's Greece policy by restricting the power of traditional institutions and elites and empowering the civil institutions and elites and the Turkish-Greek dialogue.

Europeanisation Process of Turkey's Foreign Policy toward Greece

Turkey's uneasy relations with Greece have been a vital subject in Turkey-EU relations in the foreign policy realm (For detail, see 1998, 1999, and 2000 Progress Reports on Turkey). With the realization of Turkey's EU candidature in 1999, the EU has increased its pressure on both parties, and Turkey-Greece political relations entered a period of rapprochement. Starting from the end of the 1990s, Turkey had adjusted its established foreign policy toward Greece and adapted a dialog and diplomacy-oriented foreign policy to find a solution to its problems with Greece bilateral problems. The two countries have advanced their political and economic relations by starting talks to solve the bilateral problems and increasing reciprocal visits. These resulted in signing many cooperative agreements and the increasing volume of bilateral trade between Turkey and Greece. Turkish and

Greek ministers of foreign affairs met in New York on June 20, 1999, and decided that high-ranking officials of Greece and Turkey would come together in Ankara and Athens to talk about the development of cooperation between the two countries in the areas of drug smuggling, organized crime, terrorism, environment, illegal migration, trade, tourism, culture and regional cooperation (Turkish Foreign Ministry's official Web site; see also Aksu, 2004; Evin, 2005; Kalkan, 2020). These meetings took place in Ankara on July 26, 1999, in Athens in early September 1999, and again in Ankara from September 15–16, 1999. These meetings started a process of dialogue and negotiation between the two countries (Turkish Foreign Ministry's official Web site; Aksu, 2004; Evin, 2005; Kalkan, 2020). After the 1999 earthquakes devastated the Marmara region and Athens, the two countries co-sponsored a Joint Standby Disaster Response Unit which was signed in 2001, which is the first time this has happened in the history of the UN. This rapprochement process between the two countries has evolved into a partnership in the post-Helsinki Summit era, where Greece supported the endorsement of the status of Turkey's candidacy to the Union. This process had occasioned the beginnings of a friendship and mutual visits between Turkey and Greece (Turkish Foreign Ministry's official Web; Aksu, 2004; Bilgin, 2005; Eryilmaz, 2007; Evin, 2005).

Following the endorsement of the status of Turkey's candidacy to the Union by the European Council in 1999 with the support of Greece, mutual visits and the talks on economic and political cooperation have increased between Turkey and Greece. After 40 years, The Turkish Foreign Minister, Ismail Cem, officially visited Greece on February 8, 2000, and after 16 years, Turkey's Prime Minister Recep Tayyip Erdogan visited Greece on May 6–8, 2004. Kostas Karamanlis, the Greece Prime Minister, also visited Turkey on January 23–25, 2008 after 49 years. When the Greek Prime Minister Papandreou assigned office in October 2009, he paid a formal trip to Turkey, his first official visit abroad. On May 14–15, 2010, Turkey's Prime Minister Erdogan again paid an official visit to Greece with ten ministers. During this visit, the Greek-Turkish High-Level Cooperation Council held its first meeting. Furthermore, in 2003, 2007, and 2010 the Turkish Foreign Minister visited Greece, and in 2005, 2006, and 2010, the Greek Foreign Minister visited Turkey. They also met many times at various international meetings (see the Turkish Foreign Ministry's Official Web site).

During these visits, cooperation mechanisms in organized crime, terrorism, environment, illegal migration, trade, tourism, culture,

and regional cooperation were established to develop a partnership between the two countries. As a consequence of these initiatives, more than 65 treaties (involving the memoranda of understanding and protocols) have been validated, and 29 Confidence Building Measures (CBMs) have been adopted between the two countries. In line with the calls and expectations of the EU, Turkey agreed to go to ICJ to settle the Aegean issue if it could not be solved through bilateral negotiations (Eryilmaz, 2007; Kalkan, 2020). Greece also agreed to participate in bilateral negotiations to settle the Aegean issue before going to the ICJ. As such, over 50 rounds of the exploratory talks started in 2002 to settle the Aegean issue, and other issues such as minority, endowments, and Patriarchate issues have been held and have “paved the way for the first time after so many years” (Turkish Ministry of Foreign Affairs). The EU has asked both Greece and Turkey to advance minority rights. Although this issue has not yet been solved, as detailed below and noted by 2004, 2005, 2010, and 2011 Progression Reports on Turkey, both sides have made reforms to adapt to the EU calls and norms in this realm (See 2004, 2005, 2010, and 2011 Progression Reports on Turkey). As mentioned above, other important issues are Patriarchate and endowments disputes. In parallel with the Patriarchate’s and EU’s requests, Turkey has acted to solve these issues (see 2010, 2011 Progression Reports on Turkey). To end the issue of choosing the new leader of the Fener Greek Patriarchate of İstanbul, Turkey’s government gave citizenship to the foreign archbishops. In this way, the issue of selecting the new leader of the Patriarchate has been solved. Finally, in parallel with the EU call, on 27 August 2011 with the amendment to the Foundations Act, religious minority foundations could get compensation for property confiscated in the late 1930s.

De-Europeanization and Counter Conduct in Turkey’s Greece Policy

After 2007, especially in the post-2014 period, with the reduction of the speed and quality of EU-Turkey relations, the EU increasingly lost its impact on Turkey and Turkish foreign policy toward Greece. EU’s exclusionist and reluctance policy and discourse toward Turkey and its membership in the Union by referring to its democratic development and foreign policy implementations, especially its problematic relations with Greece, have been perceived by the Turkish side as an indication of the reluctance of EU to its full membership to the Union (Aydın-Düzgüt, 2016 and Bilgin and Bilgiç, 2011; Hergüner, 2020; see also Alpan, 2016; MacMillan, 2013 and Rumelili and Todd, 2017). In 2004, the Greek Cypriot Administration became an EU member with

the “Republic of Cyprus” qualification. This emerged as “the port issue” between Turkey and the Greek Cypriot Administration, which harms the implementation of the Customs Union Treaty between the EU and Turkey. Turkey did/does not want to open its ports to the ships that wear the Greek Cyprus Administration flag. Thus, 14 chapters are blocked due to the political obstacles of the Greek Administration of Southern Cyprus and the EU Council (Turkish Foreign Ministry’s official Web site; Aydın-Düzgit, 2016 and Bilgin and Bilgiç, 2011).

Furthermore, in 2004 “strategic partnership” has been proposed by Angela Merkel to Turkey, and France also blocked the opening of new negotiation chapters with Turkey After Sarkozy came to power. On the other hand, economic assistance should be given to Turkey by the EU within the scope of the Turkey-EU negotiation process, and the EU-Turkey Migration Deal was not fully provided by the EU (Turkish Foreign Ministry’s official Web site; Rumelili and Todd, 2017). As a result, on 27 February 2020, Turkey opened the Greek-Turkish border for irregular crossing by announced that “It would no longer enforce a deal reached with the EU in 2016 to block irregular migration routes into Greece” (Turkish Foreign Ministry’s official Web site). These have adversely impacted EU-Turkey negotiations and Turkey’s cost/benefit calculation in adapting the EU acquire (Turkish Foreign Ministry’s official Website; Tsarouhas and Yazgan, 2018). In this process, the debates over immigrants, the restriction of the territorial waters, exclusive economic zones and continental shelf and, disarmament of the Greek islands in the eastern Aegean Sea have further increased, which have increased the hostility and distrust between Turkey and Greece (Turkish Foreign Ministry’s official Web site; Aydın-Düzgit, 2016). Turkey’s perceptions of threat rising from Greece have, therefore, increased, and Turkey adapted a realist security approach. Turkey’s reluctance to adapt to the EU’s *acquis* and calls for change regarding Turkey’s Greek policy has, hence, increased in the post-2007 era. The process of Europeanisation in Turkey’s Greece policy has weakened and slowed down in this period. Turkey has increasingly begun to take a hard-line policy toward the EU and Greece, which has gradually turned into a state of deliberate failure of Turkey to comply with the EU calls and demands regarding Turkey’s Greek policy in the post-2014 period. This is a significant display of the De-Europeanisation of Turkey’s foreign policy toward Greece.

The discourse of Turkish and Greek elites and politicians displays the increasing use of unfriendly declarations and antagonistic discourse

versus dialog, diplomatic and economic oriented instruments. The speeches of the President of Turkey and Minister of Foreign Affairs at different international meetings and the 2014 and 2019 election campaigns³ are significant displays of Turkey's desire to be conducted friendly by the EU and Greece. Ministers of Foreign Affairs and Greece made "degrading" and "hostile" declarations on migrant and the Aegean issue concerning the territorial waters, continental shelf, and exclusive economic zones (Turkish Foreign Ministry's official Web site; Greek Foreign Ministry's official Web site). These cause the increasing distrust and suspicion in both societies toward each other, facilitate the use of security and antagonistic discourse, and destroy the development of dialogue and cooperation between sides. The involvement of non-governmental actors (NGA) in the preparation and operation of Turkey's foreign policy toward Greece have considerably decreased in the post-2007 period, which is another vital display of de-Europeanization of the foreign policymaking process at the Turkish level toward Greece. These display that, first, Turkey wants to be conducted friendly and as an equal partner by the EU and Greece. Second, Turkey's foreign policy toward Greece has been progressively de-Europeanizing in the post-2007 period, which gained further momentum after the 2014 period.

Consequently, as proposed by the concept of counter-conduct, there is a correlation between the policies and discourse of the EU and Greece toward Turkey and the policies and discourse of Turkey toward them. After 1999, when the EU's reluctance to Turkey's full membership in Union and the unfriendly discourse of the EU and Greece toward Turkey have increased, Turkey maintained a hard-line policy against Greece and did not hesitate to escalate the tension in the Aegean Sea as well as terminate the settlement process in Cyprus⁴. Meanwhile, when the speed and quality of EU-Turkey relations improved, as happened during the 1996 Custom Union, in 1999 in Helsinki, and in 2004, it made changes in its traditional Greece policy approach in accordance with the EU/CSDP *acquis* and the EU calls. It increased its efforts to advance the political relations with Greece and supported inter-communal talks to solve the Cyprus issue. The radical transformation of Turkey's Greece and Cyprus policies took place during 2002-2007 when the EU-Turkey relations culminated at its peak. To sum up, the policies and discourse

---

³ The speeches are available at the Justice and Development Party's archives. See <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/arsiv/basin-odasi>

⁴ As seen in the post-Luxemburg period and after the 2007, when the EU Council blocked the opening of negotiations with Turkey.

of the EU and Greece toward Turkey have regulated the conducts of Turkey toward them.

Conclusion

This study examined the Europeanisation and De-Europeanisation process of the Turkish foreign policy toward Greece by benefiting from Börzel and Risse's three-step Europeanisation framework and the de-Europeanisation and counter conduct concepts. It, first, briefly introduced Börzel and Risse's three-step Europeanisation framework and then the de-Europeanisation and counter conduct concepts. Third, it examined the changes in Turkey's Greece policy during the first years of the 2000s. By doing so, it analyzes whether there was an alteration in Turkey's Greece policy in this period. Fourth, it investigated how the EU requests in the fields of foreign policy regarding the solution of problems with Greece in a peaceful manner and the increasing speed and quality of Turkey-EU relations at the beginning of the 2000s affected Turkey's Greece policy. Finally, it examined Turkey's Greece policy in the post-2007 era. The finding of the study reveals that, first, there was an alteration in traditional Turkey's Greece policy in the early 2000s.

Second, the EU's decisions related to Turkey's EU candidature have severely affected the alterations in Turkey's Greece policy. As suggested by the three-step theoretical framework of Europeanisation, the incompatibility between the Turkish and EU levels in different fields, including the foreign policy, caused the EU adaptation pressure over Turkey. By conditioning the peaceful settlement of the problems with Greece, the EU directly enforced Turkey to make alterations in its traditional Greece policy in parallel with the EU norms and requests. The examination of endogenous and exogenous intervening factors for Europeanisation and de-Europeanisation of Turkey's Greece policy also reveals that, first, the democratization of the authoritarian political regime and the increasing adaptation to the EU requests and norms have weakened the supremacy of the traditional actors and institutions and empowered the new actors in Turkish political system. This brought about changes in the capacity and ability of the traditional and pro-EU actors at the Turkish level and the emergence of multiple actors in the policy-making process in general and the policymaking toward Greece in specific. The increasing EU funding and legitimization have also helped civil society in developing their agenda and activities to improve the Turkish-Greek cooperation and rapprochement during

the first years of 2000. These provided a new basis for alternative approaches and discourses in Turkish foreign policy toward Greece. This contributed to the development of dialog and cooperation between Turkey and Greece, and thus the Europeanisation of Turkey's Greece policy. In this regard, as an endogenous intervening factor, the empowerment of pro-EU actors at the Turkish level in the early 2000s has influenced the variations in Turkey's Greece policy. Third, with the decreasing quality and pace of Turkey-EU relations in the post-2007 era, however, the EU has increasingly lost its impact on Turkey and Turkish foreign policy toward Greece. The unfriendly policies and discourse of Greece and the EU toward Turkey have directed Turkey's unfriendly policy and discourse toward them and diminished the Europeanisation process in Turkey and Turkey's foreign policy toward Greece. Turkish has increasingly adapted a security-oriented foreign policy approach and hard-line policy toward the EU and Greece. This has resulted in the De-Europeanization of the Turkey's foreign policymaking process and discourse toward Greece. Turkey escalated the tension in the Aegean Sea and the unfriendly discourse and terminated the settlement process in Cyprus. In terms of the exogenous intervening factor, consequently, taming and credibility of EU conditionality and Turkish foreign policy-makers' cost/benefit calculation of alignment with the EU calls has also enormous impact on both the Europeanization of Turkey's Greece policy in the early 2000s and De-Europeanisation of Turkey's Greece policy in the post-2007 period.

References

Aksu, F. (2004). Confidence building, negotiation and economic cooperation efforts in Turkish-Greek relations (1990-2004). *Turkish Review of Balkan Studies*, Annual 2004, 31-109.

Alpan, B. (2016). From AKP's 'Conservative Democracy' to 'Advanced Democracy': Shifts and challenges in the Debate on Europe. *South European Society and Politics*, 21(1), 15-28.

Aras, B. (2004). *Turkey and the greater middle east*. Istanbul: Tasam Press.

Aydın, M. and Acikmeşe, S. A. (2007). Europeanization through EU conditionality: Understanding new era in Turkish foreign policy. *Journal of Southern Europe and the Balkans*, 9(3), 263-274.

Aydın-Düzgit, S. (2016). De-Europeanisation through discourse: A critical discourse analysis of AKP's election speeches. *South European Society and Politics*, 21(1), 45–58.

Belge, M. (2004). Observations on civil society. In T. Belge (Ed.), *Voices for the Future: Civic Dialogue Between Turks and Greeks*, (pp. 27-32). Istanbul: Bilgi University Press.

Bilge, A.S. (2000). *Büyük düş, Türk-Yunan siyasi ilişkileri [Megali Idea: Turkish-Greek Political Relations]*. Ankara: 21. Yüzyıl Yayınları.

Bilgic, T. and Karatzas, P. (2004). The contraction in Greece-Turkey triangle: Rapprochements at the edges. *Econturk*.

Bilgin, P. and Bilgiç, A. (2011). Turkey's new foreign policy towards Eurasia. *Eurasian Geography and Economics*, 52(2), 173–195.

Bilgin, P. (2005). Turkey's changing security discourses: The challenge of globalisation. *European Journal of Political Research*, 44(1), 174-201.

Börzel, T. A. and Risse, T. (2003). Conceptualising the domestic impact of Europe. In K. Featherstone and C.M. Radaelli (Eds.) *The Politics of Europeanization*. Oxford: Oxford University Press.

Cebeci, M. (2016). De-Europeanisation or counter-conduct? Turkey's democratisation and the EU, *South European Society and Politics*, 21(1), 119-132, DOI: 10.1080/13608746.2016.1153996.

Copeland, P. (2016). Europeanization and De-Europeanization in UK Employment Policy: Changing governments and shifting agendas. *Public Administration*, 94(4), 1124–1139. Doi: 10.1111/padm.2016.94.issue-4

Çelik, A. and Rumelili, B. (2006). Necessary but not sufficient: The role of the EU in resolving Turkey's Kurdish question and the Greek-Turkish conflicts. *European Foreign Affairs Review*, 11, 203-222.

Europe Briefing N64Istanbul/Athens/Brussels, 19 July 2011, pp.13

European Commission. (2003). Turkey – 2003 Progress Report, *Commission Staff Working Paper*, Brussels, 8 October, available online at: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2003/rr_tk_final_en.pdf.

European Commission. (2004). Turkey – 2004 Progress Report,

Commission Staff Working Paper, Brussels, 10 October, available online at: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2004/rr_tr_2004_en.pdf.

European Commission. (2005). Turkey – 2005 Progress Report, *Commission Staff Working Paper*, Brussels, 12 October, available online at: http://ec.europa.eu/enlargement/archives/pdf/key_documents/2005/package/sec_1426_final_progress_report_tr_en.pdf.

European Commission. (2010). Turkey – 2003 Progress Report, *Commission Staff Working Paper*, Brussels, 9 October, available online at: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2010/package/tr_rapport_2010_en.pdf.

European Commission. (2011). Turkey – 2011 Progress Report, *Commission Staff Working Paper*, Brussels, 12 October, available online at: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/key_documents/2011/package/tr_rapport_2011_en.pdf.

Evin, A.O. (2005). Changing Greek perspectives on Turkey: An assessment of the post earthquake rapprochement. In A. Carkoglu and B. Rubin (Eds.) *Greek-Turkish Relations in an Era of Detente*, London: Routledge.

Foucault, M. (2007). *Security, territory, population – lectures at the Collège de France 1977-1978*, Picador, New York.

FEUTURE Online Paper No. 26 (2020). Turkish public opinion and the EU membership: Between support and mistrust, available at http://www.feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/user_upload/Online_Paper_No_26_final.pdf

FEUTURE Online Paper No. 12 (2017). Turkish public opinion and the EU membership: Between support and mistrust, available at https://feuture.uni-koeln.de/sites/feuture/pdf/D2.3_FEUTURE_Online_Paper_No_12.pdf

Güney, A. and P. Karatekelioglu. (2005). Turkey's EU candidacy and civil-military relations: Challenges and prospects. *Armed Forces and Society*, 39, 439–62.

Helsinki Summit Presidency Conclusion (1999). European Union, Helsinki: European Parliament. https://www.europarl.europa.eu/summits/hel1_en.htm

Hellenic Republic, Ministry of Foreign Affairs, available online at: <https://www.mfa.gr/en/current-affairs/top-story/statement-by-the-minister-of-foreign-affairs-nikos-dendias-following-his-meeting-with-the-foreign-minister-of-turkey-mevlut-cavusoglu-athens-31052021.html>

Hergüner, B. (2012). Local administrative reforms in Turkey and the Philippines with regard to Agenda 21: Profiling contexts, parallelisms, and contrasts, *International Journal of Business and Social Science*, 3(19), 107-115.

Hergüner, B. (2020). An analysis of the EU's soft power and the EU – Turkey relations through metaphors. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:19 Temmuz 2020 (Özel Ek) Prof. Dr. Sabri ORMAN Özel Sayısı*, 501-514.

Jordan, A. (2003). The Europeanisation of national government and policy: A departmental perspective. *British Journal of Political Science*, 33(2), 261–282. doi:10.1017/S0007123403000115.

Kalkan, E. (2015). *Europeanisation of national politics and change in foreign policy: Transformation of Turkish foreign policy in the EU accession process* (Unpublished PhD. Dissertation, University of Kent at Brussels).

Kalkan, E. (2016). *Understanding of the causes of the changes in Turkey's foreign policy during the Ak Party government*, Ankara: Hakim Yayıncılık.

Kalkan, E. (2017). Türkiye'nin Avrupa Birliği sürecinde demokratikleşme çabaları. In B. Hergüner, and E. Kalkan (Ed.) *Farklı boyutlarıyla Avrupa Birliği–Türkiye ilişkileri: Türkiye'nin dönüşümünde Avrupa Birliği'nin rolü* (pp. 23-44). Ankara: Siyasal.

Kalkan, E. (2020). The longstanding dispute between Turkey and Greece: The aegean issue. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 28, 167-174.

Keyman, F. and Öniş, Z. (2007). *Turkish politics in a changing World: Global dynamics and domestic transformations*. Istanbul: Bilgi University Press.

Kirişçi, K., and A. Carkoglu. (2003). Perceptions of Greeks and Greek-Turkish rapprochement by the Turkish public. In A. Carkoglu and B. Rubin (Eds.) *Greek-Turkish relations in an era of détente*. London: Frank Cass.

MacMillan, C. (2013). *Discourse, identity and the question of turkish accession to the EU: Through the looking glass*. Basingstoke: Ashgate Publishing.

Malmvig, H. (2014). Free us from power: Governmentality, counter-conduct, and simulation in European democracy and reform promotion in the Arab world, *International Political Sociology*, 8(3), 293–310.

Müftüler-Baç, M. and Gürsoy, Y. (2010). Is there a Europeanization of Turkish foreign policy? An addendum to the literature on EU candidates. *Turkish Studies*, 11(3), 405-427.

Oğuzlu, T. H. (2004). The impact of democratization in the context of the EU accession process on Turkish foreign policy. *Mediterranean Politics* 9(1), 94–113.

Öniş, Z. (2002). *Domestic politics, international norms and challenges to the state: Turkey–EU relations in the post-Helsinki era*. “The Annual Meeting of the Middle East Studies Association,” Washington D.C., November 23–26.

Özel, S. (2004). Turkish-Greek dialogue of the business community. In T. Belge (Ed.) *Voices for the future: Civic dialogue between Turks and Greeks*. İstanbul: Bilge University Pres.

Parliament, European. (1997). Luxembourg Summit Presidency Conclusion. Luxembourg: https://www.europarl.europa.eu/summits/lux1_en.htm.

Raagmaa, G., Kalvet, T. and Kasesalu, R. (2014). Europeanisation and De-Europeanisation of Estonian regional policy. *European Planning Studies*, 22(4), 775–795. doi:10.1080/09654313.2013.772754

Republic of Turkey, ministry of foreign affairs, available online at: <https://cse.google.com/cse?cx=008394624914148611446%3A92ukkxs1mo0&q=turkey%20Greece%20relations>

Rumelili, B. (2003). Liminality and perpetuation of conflicts: Turkish-Greek relations in the context of community-building by the EU. *European Journal of International Relations*, 9(2), 213-248.

Rumelili, B. (2007). Transforming conflicts on EU borders. The case of Greek-Turkish relations. *Journal of Common Market Studies*, 45(1), 105-126.

Rumelili, B. and Todd, J. (2017). Paradoxes of identity-change: Integrating macro, Meso and Micro research on identity in conflict processes. *Politics*, 38(1), 3–17.

Schimmelfennig, F. and Sedelmeier, U. (2005). Introduction: Conceptualizing the Europeanisation of central and Eastern Europe. In F. Schimmelfennig and U. Sedelmeier (Eds.) *The Europeanisation of central and Eastern Europe* (pp. 1–28). Ithaca, NY: Cornell University Press.

Suvarierol, S. (2003). The Cyprus obstacle on Turkey's road to membership in the European Union. *Turkish Studies*, 4(1), 55–78.

The justice and development party's archives, available at: <http://www.akparti.org.tr/site/haberler/arsiv/basin-odasi>.

Tocci, N. (2005). Europeanisation in Turkey: Trigger or anchor for reform? *South European Society and Politics*, 10(1), 73–83.

Tsarouhas, D. and Yazgan, N. (2018). Trade, non-state actors and conflict: Evidence from Greece and Turkey, *Cambridge Review of International Affairs*, 31(3), 291–313, <https://doi.org/10.1080/09557571.2018.1501346>.

Waever, O. (2000). The EU as a security actor—reflections from a pessimistic constructivist on post-sovereign security orders'. In M. Kelstrup and M. Williams (Eds.) *International relations theory and the politics of European integration – power, security and community* (pp. 250–294). Routledge, London.

Yilmaz, B. (2007). *Europeanisation of Turkish foreign policy: Cyprus case*. Wroclaw, Poland: University of Wroclaw.

Declaration

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Yakınsama Hipotezinin Doğrusal Olmayan Panel Birim Kök Testi ile Analizi: MERCOSUR Ülkeleri Örneği

Analysis of Convergence Hypothesis by Non-Linear Panel Unit Root Test: The Case of MERCOSUR Countries

Hamza ÇEŞTEPE

Prof. Dr.,
Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
hamzac@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-1541-5703

Havanur ERGÜN TATAR

Dr. Öğr. Üyesi,
Bartın Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
havanurergun@gmail.com
ORCID: 0000-0002-4284-9083

Cilt / Issue: 8(2), 321-341

Geliş Tarihi: 07.01.2021

Kabul Tarihi: 22.06.2021

Atf: Çeştepe, H., Tatar, H. E. (2021).
Yakınsama hipotezinin doğrusal
olmayan panel birim kök testi
ile analizi: MERCOSUR ülkeleri
Örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2),
321-341. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.959478>.

Öz

Gelir eşitsizliği, günümüzde dünya ekonomisinin başlıca makroekonomik sorunlarından biri durumundadır. Bu sorunun giderilmesinde ortaya koyduğu iyimser bakış açısıyla özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli bir teorik temel sunan yakınsama hipotezi, bu bağlamda literatürdeki birçok çalışmaya da ilham kaynağı olmuştur. Bu çalışmada, gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir bölge olan Güney Amerika Ortak Pazarı Bölgesi (MERCOSUR) ülkeleri için yakınsama hipotezinin geçerliliği araştırılmıştır. Adı geçen ülkeler için 1960-2014 döneminin incelendiği çalışmada, durağanlık sınavasının yanı sıra koşullu ve mutlak yakınsamanın tespitine olanak sağlayan iki rejimli eşik otoregresif (TAR) model kullanılmıştır. Çalışmada doğrusal olmayan panel birim kök testiyle, rejimlerin tek tek ve birlikte durağanlığı analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda, birinci rejim ve rejimlerin birlikte değerlendirildiği durumlarda serilerin birim köklü olduğu, sadece ikinci rejimde serilerin durağan olduğu tespit edilmiştir. Yakınsama türünün analiz edildiği bir sonraki aşamada ise, ikinci rejimde koşullu yakınsama olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Yakınsama, Doğrusal Olmayan Birim Kök, Panel TAR, MERCOSUR.

Abstract

Income inequality is one of the main macroeconomic problems of the world economy today. The convergence hypothesis, which offers an important theoretical basis especially for developing countries with its optimistic perspective in eliminating this problem, has also inspired many studies in the literature in this context. In this study,

the validity of the convergence hypothesis is investigated for the South American Common Market Area (MERCOSUR) countries, which is an important region about developing countries. In the study examining the period of 1960-2014 for the mentioned countries, the two-regime threshold autoregressive (TAR) model, which allows the determination of conditional and absolute convergence, is used as well as the stationarity test. In the study, the stationarity of the regimes individually and together is analyzed with the non-linear panel unit root test. As a result of the analysis, it is found that the series are unit rooted when the first regime and the regimes are evaluated together, while it is found that the series are stationary only in the second regime. In the next stage, in which the type of convergence is analyzed, it is concluded that there is conditional convergence in the second regime.

Keywords: Convergence, Nonlinear Unit Root, Panel TAR, MERCOSUR.

Extended Abstract

Convergence is a topic that has been discussed in the literature since the formulation of the Solow (Neoclassical) Growth Model. This concept, which, by definition, expresses the approach of countries' average income levels, has contradictory points in terms of economic theories. Convergence basically occurs in two different ways as beta (β) and sigma (δ) convergence. The β convergence indicates that the gross domestic product per capita of poor countries increases faster than that of rich countries. β convergence is also divided into two in the literature as "absolute" and "conditional". If there are different structural characteristics (in technology, production style, preferences, etc.) in different economies, each country will converge to its own long-term equilibrium. This situation is called "conditional convergence". In the opposite case, that is, countries having the same steady-state growth rate in the long run indicates "absolute convergence". Although the concept of convergence is one of the oldest debates in the economics literature, the number of studies on this subject started to increase significantly in the 1980s. One of the important reasons for this is the expectation that the world national income will increase and as a result the development gap between country groups will decrease because of the opening up and liberalization policies implemented especially in developing countries since this period. However, with some exceptions, convergence in the world economy did not occur. This situation has led to the emergence of various studies in the literature

investigating the reasons for this at the theoretical and especially empirical level. Although the concept of convergence is an important topic in the economics literature, its existence has often been tested in empirical studies. Empirical studies on the subject have been made for different time periods on various countries and country groups. These studies differ in terms of their results depending on the period and data examined. It is expected that this study will make a significant contribution to the literature in terms of addressing the subject with a different method from the studies in the literature. The aim of this study is to test the validity of the convergence hypothesis for the South American Common Market (MERCOSUR) region, which is one of the important regional integrations established among developing countries. In the study, the concept of convergence is examined for the gross domestic product per capita data of the mentioned country group countries (Brazil, Argentina, Uruguay, Paraguay and Venezuela) for the period 1960-2014. The variable is obtained from the World Bank data site and is used in the study by taking its logarithm. Nonlinear panel unit root test or Panel TAR unit root test is used as a method. In the study, in which the unit root test developed by Beyaert and Camacho (2008) is used, firstly the lag length is determined and then the TAR is estimated. At this stage, the threshold value is calculated. Then, after confirming the rejection of the linearity claim, unit root and convergence studies are carried out. The Panel TAR (two-regime autoregressive) method, developed by Beyaert and Camacho (2008), allows the analysis of convergence type as absolute or partial, as well as testing for linearity and stationarity. Therefore, this method is preferred in the study. Before proceeding to unit root and convergence analyzes in the panel TAR method, the linearity hypothesis should be rejected. In the study, linearity hypothesis is rejected according to unconstrained bootstrap p value and constrained bootstrap p value. Here, the basic hypothesis shows that the coefficients in different regimes are equal. After it is determined that the panel is not linear, analyzes are continued with the Panel TAR method. According to the empirical analysis, the threshold parameter is estimated as 0.1255. Paraguay has been identified as a transit country. While the unconstrained bootstrap probability value is 0.0375 in the model, the restricted bootstrap probability value is 0.0335. According to the analysis results of the regimes, it has been determined that only the second regime is stationary, that is, there is "convergence" only in the second regime. In cases where the first regime and regimes are evaluated together, it is determined that the series have unit roots. In the next step, the type

of convergence is analyzed. Accordingly, it has been determined that there is conditional convergence in the second regime. In this context, it is seen that the results of the study are compatible with the study of Michelis and Neaime (2004). In order for MERCOSUR countries to catch up with developed countries by recording rapid growth rates; they need to focus on the establishment of industries producing high value-added goods, investments to increase the level of human capital and education, improve integration among themselves and into the world economy, and implement policies that will provide structural transformation in their economies instead of short-term temporary measures.

Giriş

İktisadın temel alanlarından biri olan büyüme iktisadının önemli kavramları arasında yer alan yakınsamayla ilgili araştırmaların 1980'li yılların ortalarından itibaren yoğunlaştığı görülmektedir. Gelir yakınsaması kavramının teorik temeli, Solow (1956) modeline dayanmaktadır. Bu modelde, koşullu ve koşulsuz yakınsama kavramları ele alınmaktadır. Literatürde gelir yakınsaması hipotezini ilk araştıran çalışmalar arasında Barro (1991) ile Mankiw, Romer ve Weil (1992) bulunmaktadır.

Büyüme teorilerinin ortaya koyduğu yakınsama olgusu, zamanla önemli tartışma konusu haline gelmiştir. Tanım olarak ülkelerin ortalama gelir düzeylerinin yaklaşmasını ifade eden bu kavram, iktisadi teoriler açısından çelişkili noktalar barındırmaktadır. Dışsal büyüme teorileri düşük gelire sahip ülkelerin bu durumu avantaja dönüştüreceğini ifade etmesine rağmen, içsel büyüme teorileri yakınsama olgusunu teknoloji transferi ve azalan verimler gibi bazı koşullara bağlamıştır (Akkoç ve Şahin, 2019, s. 195).

Yakınsama kavramı aslında iktisat literatüründe oldukça eski tartışma konularından biri olmasına rağmen, bu konudaki çalışmaların sayısı 1980'li yıllarda kayda değer bir şekilde artmaya başlamıştır. Bunun önemli nedenlerinden biri, bu dönemlerden itibaren özellikle gelişmekte olan ülkelerde uygulamaya geçirilen dışa açılma ve liberalleşme politikaları neticesinde dünya milli gelirinin artacağı ve buna bağlı olarak ülke grupları arasındaki gelişmişlik farkının azalacağı beklentisidir. Ancak, bu beklenti gerçekleşmemiş, özellikle son 40-50 yılda dünya milli gelirindeki genel olarak sürekli artışlara rağmen az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeleri yakalayamamış, aradaki fark daha çok açılmıştır. Kısaca, bazı istisnalar dışında dünya ekonomisinde yakınsama olgusu gerçekleşmemiştir. Bu durum, literatürde bunun nedenlerini teorik ve özellikle ampirik düzeyde araştıran çeşitli çalışmaların ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Literatürde yakınsama hipotezi, ülkeler ve bölgeler düzeyinde yapılan çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Bu çalışmanın amacı da, gelişmekte olan ülkeler arasında kurulmuş önemli bölgesel entegrasyonlardan biri olan Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR) bölgesi için yakınsama hipotezinin geçerliliğini ampirik olarak incelemektir. Çalışmada yakınsama olgusu, adı geçen ülke grubunun 1960-2014 dönemi kişi başına gayri safi yurt içi hasıla verisi için incelenmiştir. Yöntem olarak, doğrusal olmayan panel birim kök testi kullanılmıştır.

Beyaert ve Camacho (2008) tarafından geliştirilen Panel TAR yöntemi, doğrusallık ve durağanlık sınavasının yanı sıra, yakınsamanın mutlak veya koşullu olarak analiz edilmesine olanak tanımaktadır. Bu nedenle, çalışmada bu yöntem kullanılmıştır.

Çalışmada öncelikle yakınsama kavramıyla ilgili teorik bilgiler verilmiştir. Daha sonra literatürde bu konuda yapılan ampirik çalışmalardan bahsedilerek, model ve veri seti tanıtılmıştır. Analiz bölümünde ise, kullanılan yöntem detaylı olarak açıklandıktan sonra analiz sonuçlarına yer verilmiştir.

Teorik Çerçeve

Yakınsama, Solow (Neoklasik) Büyüme Modelinin formülasyonundan bu yana literatürde tartışılan bir konudur. Teoriye göre, fakir ülkelerin zengin ülkelere göre daha hızlı büyümesi, zamanla iki ülke grubunun kişi başına düşen gelirlerinin de yaklaşacağı olgusunu gündeme getirmiştir. Diğer bir deyişle gelir yakınsaması, yoksul ve daha zengin ekonomiler arasındaki gelir farkının daralmasını ifade etmektedir (Milutinović, 2016, s. 8). Wade (2001)'e göre daha zengin ülkelere kıyasla fakir ülkelerdeki büyüme, daha yüksek olma eğilimindedir. Bu anlamda, ülkeler arasındaki gelir farkının daralması ve gelir eşitsizliğinin azalması beklenmektedir (Furuoka ve ark., 2018, s. 556).

Solow (1956), Cass (1965) ve Koopmans'ın (1965) neoklasik büyüme modellerinde yakınsama olgusunda, benzer tercihlere ve teknolojiye sahip ülkeler kavramı vurgulanmaktadır. Teknolojik gelişme ve işgücü artışının dışsal olarak yer aldığı neoklasik büyüme modeli çerçevesinde (Recepoğlu, Doğanay ve Değer, 2021, s. 76), yeniden üretilebilir sermayenin azalan getirisi varsayımı altında düşük sermaye-emek oranlarına sahip fakir ülkelerin, yüksek sermayenin marjinal ürününe sahip olduğu ifade edilmektedir. Bundan dolayı, yüksek sermaye-emek oranlarına sahip zengin ülkelere göre daha hızlı büyüme eğilimindedir. Ülkeler veya bölgeler arasında sermayenin ve emeğin serbest dolaşımı, faktör getirilerindeki farklılıkları ortadan kaldırmaktadır. Böylece, zaman içinde sabit durum değerlerine yakınsama gerçekleşmekte ve yakınsamanın işlevselliği sona ermektedir (Michelis ve Neaime, 2004, s. 477).

Ekonominin kararlı duruma yaklaşması, yakınsama olduğunu ifade etmektedir. Ancak, ekonomi sabit durumdan uzaklaşıyorsa, bu durum ise sapma olduğunu ifade etmektedir. Neoklasik büyüme teorisi ulusal ekonomilerin artan sermaye hareketliliği nedeniyle, ortalama

gelirlerinde ve ortalama verimlilik seviyelerinde yakınsamanın olacağını öngörmektedir (Duasa, 2010, s. 39).

Yakınsama temelde iki farklı biçimde gerçekleşmektedir. Bunlar; beta (β) ve sigma (δ) yakınsamalarıdır. β yakınsaması, fakir ülkelere ait kişi başına gayri safi yurt içi hasılanın zengin ülkelere göre daha hızlı artmasını ifade etmektedir (Sala-i-Martin, 1996, s. 1020). β yakınsamasının alternatifi olarak literatürde yer alan diğer yakınsama sigma (δ) yakınsamasıdır. δ yakınsaması testine göre, ülkelerin verimlilik düzeylerinin veya kişi başına milli gelirlerinin mevcut dönemde yayılımı önemli olmaktadır. Bu noktada da, verimliliğin veya gelirin logaritmasına ait standart sapma ve varyasyon katsayısı ele alınmaktadır. Varyasyon katsayısının ve standart sapmanın azalması, δ yakınsamasını ifade etmektedir (Rassekh, Panik ve Kolluri, 2001).

Literatürde β yakınsaması, “mutlak” ve “koşullu” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Zeren ve Yılanıcı, 2011, s. 145). Farklı ekonomilerde, farklı yapısal özellikler (teknolojide, üretim biçiminde, tercihlerde, tasarruf eğilimlerinde vb.) söz konusu ise, her ülke kendi uzun dönem dengesine yakınsayacaktır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2012). Bu duruma “koşullu yakınsama” denilmektedir. Tersini durumda yani, uzun dönemde ülkelerin aynı durgun-durum büyüme oranına sahip olması “mutlak yakınsamayı” ifade etmektedir (Korap, 2010, s. 191). Kişi başına gelir farklılıkları geçici olduğu durumda mutlak yakınsama gerçekleşecektir.

Literatüre bakıldığında yakınsama, ikili kavramlar halinde ifade edilmektedir. Söz konusu kavramlar şu şekilde sıralanabilir (Akkoç ve Şahin, 2019, s. 198):

- Stokastik-Deterministik Yakınsama
- Toplam Faktör Verimliliği-Gelir Yakınsaması
- Kulüp-Global Yakınsama
- Koşullu-Mutlak Yakınsama
- Sigma-Beta Yakınsaması
- Gelir Düzeylerinde-Büyüme Oranlarında Yakınsama
- Ülkeler Arası-Ülkeler İçi Yakınsama

1980 sonrası dönemde sıklıkla çalışılan konulardan biri olan mikro

yakınsama açısından, Faktör Fiyatları Eşitliği Teoremi önemli bir noktada bulunmaktadır. Bu yakınsama türünde vurgulanan olgu, Hecksher-Ohlin-Samuelson Modeli koşullarına bağlı olarak faktör-fiyat eşitliği teoremi yakınsamayı ifade etmektedir. Çünkü, söz konusu koşullarda ticaret engelleri ortadan kalkarak aynı faktör gelirleri birbirine yaklaşmaktadır (Yılmaz ve Kesbiç, 2020, s. 1278).

Literatür Taraması

Yakınsama kavramı iktisat literatüründe önemli kavramlardan biri olup, varlığı ampirik çalışmalarda sıklıkla sınanmıştır. Konuyla ilgili çalışmalar, çeşitli ülke ve ülke grupları üzerinde farklı zaman dilimleri için yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar, incelenen dönem ve verilere bağlı olarak sonuçları bakımından farklılık göstermektedir. Bu çalışmanın, konuyu literatürde yer alan diğer çalışmalardan farklı bir yöntemle ele alması bağlamında literatüre katkı sağlaması beklenmektedir. Literatürdeki çalışmalar, yakınsama hipotezinin doğrulandığı (güçlü ya da zayıf) ve doğrulanmadığı çalışmalar olarak iki gruba ayrılabilir. İlk grupta yer alan çalışmalarda yakınsamanın varlığı ortaya konulmuştur. Söz konusu çalışmalar şu şekilde özetlenebilir:

Baumol (1986)'un çalışması, literatürde yakınsamayı ele alıp varlığını inceleyen ilk çalışma olarak kabul edilmektedir. 16 gelişmiş OECD ülkesinin ve dönem olarak 1870-1979 döneminin incelendiği çalışmada β yakınsamasının gerçekleştiği sonucuna ulaşılmıştır. Korap (2010) ise çalışmasında, benzer şekilde 26 OECD ülkesi için yakınsama hipotezinin geçerliliğini araştırmıştır. 1970-2007 döneminin ele alındığı çalışmada, yöntem olarak panel birim kök testi kullanılmıştır. Çalışma neticesinde, OECD ülkelerinin Amerika'ya ait gelire yakınsadığı sonucuna ulaşılmıştır. Konuyla ilgili, gelişmiş ülkelere AB ülkeleri üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bunlardan Beyaert (2003), çalışmasında AB-15 ülkeleri için yakınsamanın varlığını araştırmıştır. 1970-2000 döneminin incelendiği çalışmada, yöntem olarak panel regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda, yakınsamanın var olduğu ortaya konulmuştur. AB üzerine Tselios (2009)'un yaptığı çalışmada da, 102 bölge verilerinden yola çıkarak AB için yakınsamanın varlığı araştırılmıştır. 1995-2000 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, panel veri yöntemi kullanılmıştır. Analiz neticesinde, kişi başına gelirden koşullu yakınsamanın varlığı ortaya konulmuştur.

Diğer ülke grupları yada bölgeler üzerine yapılan çalışmalara

bakıldığında, bunlardan Michelis ve Neaime (2004), çalışmalarında Asya-Pasifik bölgesinde gelir yakınsamasını analiz etmişlerdir. 1960-1999 dönemi verilerini kullandıkları çalışmada, en küçük kareler ve panel (havuzlanmış) regresyon tekniklerini uygulamışlardır. Analiz sonucunda, Güneydoğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN) ülkeler grubu için gelir yakınsaması kanıtı bulanamamıştır. Bununla birlikte, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) ülkelerinden oluşan bir grupta koşullu yakınsamaya ilişkin zayıf kanıtlar bulunmuştur. Guetat ve Serranito (2007) çalışmalarında, 1960-2000 dönemi verilerini kullanarak yakınsamanın varlığını analiz etmişlerdir. Ortadoğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkelerinin ele alındığı çalışmada, yöntem olarak panel birim kök testleri kullanılmıştır. Yapılan analizler sonucunda yakınsamanın varlığı ortaya konulmuştur. Wahiba (2015) ise, çalışmasında Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU)'ne üye olan Afrika ülkeleri arasındaki yakınsamanın varlığını araştırmıştır. 2000-2012 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, yöntem olarak da GMM tahmin yöntemi tercih edilmiştir. Araştırma sonuçları, anlaşmanın ülkelerin gerçek anlamda yakınlaşmasına katkıda bulunduğunu göstermiştir.

Bunlar yanında, yakınsama konusunda diğer çoklu ülkeler üzerine yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan Dawson ve Strazicich (2010)'ın çalışmasında, 1990-2001 döneminde 29 ülke için gelir yakınsaması hipotezi araştırılmıştır. Adı geçen yazarlar LM birim kök analizi yaptıkları araştırma neticesinde, 23 ülkede yakınsama hipotezinin geçerli olduğunu tespit etmişlerdir. Benzer bir çalışma yapan Akkoç ve Şahin (2019) ise, çalışmalarında 31 ülke için koşullu yakınsamanın varlığını analiz etmişlerdir. GMM tahmin yönteminin kullanıldığı çalışmanın analiz sonuçlarına göre, söz konusu ülkelerde zayıf yakınsamaya dair bulgulara ulaşılmıştır.

Konuyla ilgili olarak, tek ülke üzerine de çalışmalar yapılmıştır. Örneğin Lau (2010) çalışmasında, ABD 35 bölgesi için yakınsamanın varlığını araştırmıştır. 1929-2005 dönemi üzerine yapılan çalışmada, yöntem olarak ESTAR-ADF birim kök testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda yakınsamanın varlığı ortaya konulmuştur. D'Uva ve De Siano (2011) çalışmalarında, İtalya bölgeleri arasında yakınsamanın varlığını araştırmışlardır. 1980-2007 dönemi için zaman serisi analiz yönteminin kullanıldığı araştırma neticesinde, İtalya bölgelerinde yakınsamanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, yapısal kırılma testleri uygulandığında Umbria, Molise, Toskana, Basilicata ve Puglia bölgelerinde yakınsamanın olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İkinci grupta yer alan çalışmalarda ise yakınsama hipotezinin varlığı doğrulanamamıştır. Bu çalışmalardan bazılarında kullanılan veri ve yöntemlerle, ulaşılan sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

Lichtenberg (1994) çalışmasında, 22 OECD ülkesi için yakınsamanın varlığını analiz etmiştir. 1960-1985 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada, söz konusu ülkelerde yakınsamanın gerçekleşmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bernard ve Durlauf (1995) da benzer şekilde 15 OECD ülkesi için yaptıkları çalışmada, yakınsamanın varlığını analiz etmişlerdir. 1900-1987 dönemi verileriyle zaman serisi analizinin kullanıldığı araştırma neticesinde, yakınsamanın varlığı doğrulanamamıştır. Paas ve ark (2007) ise çalışmalarında, AB-25 ülkeleri ve bunların NUTS 3 düzey bölgelerinde gelir yakınsamasını analiz etmişlerdir. Avrupa Birliği'nin genişleme öncesi dönemi olan 1995-2002 dönemi için yapılan analizlerde OLS, SLM ve SEM modelleri tahmin edilmiştir. Analiz sonucunda, bölgesel gelir yakınsamasına dair hiçbir kanıt bulunamamıştır.

Dufrenot ve Sanon (2005) çalışmalarında, Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS) ülkeleri için yakınsamanın varlığını araştırmışlardır. 1985-2003 dönemi verileriyle yapılan çalışmada, panel regresyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda iraksamanın varlığı ortaya konulmuştur. Afrika bölgesi için yapılan diğer bir çalışmada Amélie, Darne ve Hoarau (2009), 1950-2003 dönemi verileri kullanarak Doğu ve Güney Afrika Ortak Pazarı (COMESA)'nda kişi başına reel GSYİH'nın yakınsamasını incelemişlerdir. Yöntem olarak panel birim kök testlerinin kullanıldığı çalışma neticesinde, COMESA'da yakınsama sürecinin varlığını destekleyen kanıt bulunamamıştır.

Solarin, Ahmed ve Dahalan (2014) ise, çalışmalarında Güney Asya'da kurulmuş olan iki bölgesel entegrasyon oluşumu Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC) ve ASEAN'da gelir yakınsamasının varlığını incelemişlerdir. 1970-2009 döneminin ele alındığı çalışmada, LM birim kök analizi yapılmıştır. Analiz neticesinde, ASEAN için yakınsamanın varlığı doğrulanmıştır. SAARC'da ise yakınsama hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Furuoka ve ark. (2018) da çalışmalarında, ASEAN-5 ülkeleri için gelir yakınsamasının varlığını araştırmışlardır. Çalışmada ADF, FADF, ADF-SB ve FADF-SB testleri yapılmıştır. Fourier ile güçlendirilmiş Dickey-Fuller (FADF) ve yapısal kırılmalı Fourier ADF (FADF-SB) yöntemleri gibi bazı yenilikçi ve güçlü birim kök testleriyle konu araştırılmıştır. 1960-2015 döneminin

ele alındığı çalışma neticesinde, ASEAN-5 ülkeleri arasında gelir yakınsamasının varlığının desteklenmediği sonucuna varılmıştır.

Ampirik Analiz

Çalışmanın bu bölümünde veri seti ve metodolojiye ilişkin bilgiler verildikten sonra, yapılan analizlerin sonuçları değerlendirilecektir.

Veri Seti ve Metodoloji

Çalışmada MERCOSUR ülkeleri (Brezilya, Arjantin, Uruguay, Paraguay ve Venezuela) için yakınsama hipotezinin varlığı sınanmıştır. Yakınsama analizi için, kişi başına gayri safi yurt içi hasıla değişkeni incelenmiştir. Değişken Dünya Bankası veri sitesinden elde edilmiş olup, çalışmada logaritması alınarak kullanılmıştır. Çalışmada veri aralığı 1960-2014 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır.

Çalışmada yöntem olarak Panel Eşik Otoregresif Birim Kök Testi ya da kısaca Panel TAR modeli kullanılmıştır. Bu testin geliştirildiği Beyaert ve Camacho (2008) tarafından yapılan çalışmada olduğu gibi öncelikle gecikme uzunluğu tespit edilmiş, daha sonra TAR tahmini yapılmıştır. Bu aşamada eşik değeri hesaplanmıştır. Daha sonra doğrusallık savının reddedildiğinin teyidi yapıldıktan sonra, birim kök ve yakınsama incelemeleri yapılmıştır.

Yöntemin ilk adımında doğrusallık sınanması yapılmaktadır. Birim kök testi şu modele dayanmaktadır (Yavuz ve Yılcı, 2013, s. 286):

$$A_{c,n,t} = [\delta_n^I + \rho_n^I u_{n,t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_{n,i}^I \Delta u_{n,t-i}] I_{\{z_{t-1} < \lambda\}} + [\delta_n^II + \rho_n^II u_{n,t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_{n,i}^II \Delta u_{n,t-i}] I_{\{z_{t-1} \geq \lambda\}} + \varepsilon_{n,t} \quad n=1, \dots, N, T=1, \dots, T. \quad (1)$$

(1) Nolu denklem paneldeki serilerin birim köklü olduğu iki rejimli TAR modelini simgelemektedir. TAR modelinin bir sonraki aşamasına da geçiş koşulu olan doğrusal olmama durumunun doğrulanması, ekonomide var olan döngüsel konumun yakınsamaya etkisini ifade etmektedir (Dikmen ve Dursun, 2018, s. 4). Önyükleme yöntemi sayesinde “kısıtlı” ve “kısıtsız” modeller elde edilmektedir. Her iki modelde de doğrusallık hipotezinin reddedilmesi beklenir. Aksi halde modellerden biri bile doğrusal olsa bir sonraki aşamaya geçilemez ve TAR yöntemi uygulanamaz (Eryüzlü ve Hopoğlu, 2020, s. 300). Doğrusallık reddedildiğinde, doğrusal olmayan şartlarda yakınsama incelemesi yapılır (Yılcı ve Pata, 2020, s. 5). Sıfır hipotezi

reddedilmezse, Evans ve Karras (1996) tarafından öne sürülen model (doğrusal) tahmini yapılır.

Doğrusal olmama durumunun doğrulanması sonucu, ikinci aşama olan iraksama ve yakınsama hipotezleri sınanmaktadır. Bu durumda sınanacak boş ve alternatif hipotezler şu şekilde sıralanabilir (Beyaert ve Camacho, 2008, s. 672):

$$H_{0,2}: \rho_n^I = \rho_n^{II} \quad \forall n, \quad (2)$$

$$H_{A,2a}: \rho_n^I < 0, \rho_n^{II} < 0 \quad \forall n, \quad (3a)$$

$$H_{A,2b}: \rho_n^I < 0, \rho_n^{II} = 0 \quad \forall n, \quad (3b)$$

$$H_{A,2c}: \rho_n^I = 0, \rho_n^{II} < 0 \quad \forall n, \quad (3c)$$

(2); her iki rejim altında yakınsamanın olmadığı durumu, yani iraksamanın olduğu durumu göstermektedir. Buna karşın (3a); Beyaert ve Camacho (2008)'nin "tam yakınsama" olarak ifade ettiği durumu, (3b) ve (3c) hipotezleri ise kısmi yakınsamayı ifade etmektedir.

Caner ve Hansen (2001)'in çalışmasının ardından Beyaert ve Camacho (2008), alternatif önsavları ayırmada Wald-tipi bir test istatistiği önermiştir. Söz konusu test istatistiği şu şekildedir:

$$R_2 = t_I^2 + t_{II}^2 \quad (4)$$

$$t_i = \frac{\hat{p}_n^i}{s_{\hat{p}_n^i}}, \quad i = I, II \quad (5)$$

Yukarıda denklemde yer alan $\hat{p}_n^i$, model 1'de yer alan p_n^i 'nin grid-FGLS tahminidir. Büyük R^2 değerleri, yakınsamaya dair uygunluk içermektedir (Yavuz ve Yılcı, 2013, s. 287).

Yakınsamanın test edilmesinde son aşama, mutlak ve koşullu yakınsamanın analizine dayanmaktadır. Ferreira ve Vieira (2009) tarafından ileri sürülen hipotezler şu şekilde kurulmaktadır (Yavuz ve Yılcı, 2013, s. 300):

$$H_{0,3}: \delta_n^i = 0, \quad \forall_n \text{ ve } \forall_i, \quad (4)$$

$$H_{A,3a}: \delta_n^i \neq 0, \quad (4a)$$

$$H_{A,3b}: \delta_n^I = 0, \quad \delta_n^{II} \neq 0, \quad (4b)$$

$$H_{A,3c}: \delta_n^I \neq 0, \quad \delta_n^{II} = 0, \quad (4c)$$

Yukarıdaki denklemde $H_{0,3}$ mutlak yakınsamayı gösterirken, $H_{A,3a}$ koşullu yakınsamayı ifade etmektedir. $H_{A,3b}$ ve $H_{A,3c}$ ise birinci ve ikinci rejimlerde koşullu ve mutlak yakınsamayı ifade etmektedir.

Analiz Sonuçları

Yakınsama hipotezini Threshold birim kök testi veya panel TAR yöntemiyle analiz etmeden önce, gecikme uzunluğunun tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla öncelikle ülkelere ait maksimum gecikme uzunlukları tespit edilmiştir. Tablo 1'de ülkelere ait olasılık değerleri görülmektedir. Buna göre, her bir ülkede birinci gecikmede otokorelasyon probleminin olmadığı görülmektedir.

Tablo 1

Otokorelasyonun Varlığını Test Etmek için Kullanılan Değerler

Ülkeler	Ljung-Box İstatistikleri Olasılık Değerleri						
Arjantin	0.85	0.89	0.79	0.92	0.87	0.81	0.86
Brezilya	0.79	0.93	0.98	0.98	0.89	0.74	0.53
Uruguay	0.26	0.66	0.82	0.89	0.87	0.78	0.62
Paraguay	0.37	0.22	0.22	0.43	0.37	0.82	0.83
Venezuela	0.92	0.96	0.98	0.97	0.99	1.00	1.00

Tüm ülkelere ait gecikme uzunlukları ise Tablo 2'de gösterilmektedir. Buna göre, tüm ülkelerde gecikme uzunluğu 1 olarak tespit edilmiştir. Bu değer, her bir ülkede kaçınıcı gecikmede otokorelasyon olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, ülkelerde 1. gecikmede otokorelasyon bulunmamaktadır. Gecikme uzunluğunun 1 olduğu tespit edildikten sonra, Panel TAR yöntemiyle tahmin analizleri yapılmıştır.

Tablo 2

Ülkelere Ait Maksimum Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Arjantin	1
Brezilya	1
Uruguay	1
Paraguay	1
Venezuela	1

Tablo 3'de TAR tahminine ilişkin sonuçlara yer verilmiştir. Gecikme değişkeni 4 olarak tespit edilmiştir. Bu gecikme değişkeni, bir rejimden diğerine geçmeyi sağlayan bir ülkedir. Panelde yer alan 4. ülke olan Paraguay rejimler arası geçmeyi sağlayan ülke olarak tespit edilmiştir. Gecikme parametresi 1, Threshold Eşik Değeri 0.1255 olarak tespit edilmiştir. Birinci rejimde bulunan gözlemlerin oranı 44.2308 olarak tespit edilmiştir. İkinci rejimdeki gözlemler ise 55.7692'ye karşılık gelmektedir.

Panel TAR yönteminde birim kök ve yakınsama analizlerine geçilmeden önce, doğrusallık hipotezinin reddedilmesi gerekmektedir. Kısıtsız bootstrap p değeri ve kısıtlı bootstrap p değerine göre, doğrusallık hipotezi reddedilmektedir. Burada temel hipotez, farklı rejimlerdeki katsayıların eşit olduğunu göstermektedir. Panelin doğrusal olmadığı tespit edildikten sonra, Panel TAR yöntemiyle analizlere devam edilmiştir.

Tablo 3

Panel TAR Tahmin Sonuçları

Analiz Sonuçları						
Test İstatistiği	Kısıtsız Bootstrap Olasılık Değeri	Kısıtlı Bootstrap Olasılık Değeri	Geçiş Ülkesi	d	Eşik Değeri	1. Rejimdeki Gözlem Yüzdesi
31.0461	0.0375**	0.0335**	Paraguay	1	0.1255	44.2308
Durağanlık (Yakınsama) Test Sonuçları						
1. Rejim Durağanlığı		2. Rejim Durağanlığı		Her İki Rejimin Birlikte		
-0.9026 (0.5830)		-3.2614 (0.0005)***		11.4511 (0.1190)		
Koşullu ve Mutlak Yakınsama Sonuçları						
1. Rejim		2. Rejim		Her İki Rejimin Birlikte		
1.7517 (0.7595)		7.6366 (0.0595)*		4.1726 (0.2030)		

Not: *, ** ve *** sırasıyla % 10, %5 ve % 1 anlamlılık düzeylerini gösterirken, parantez içindeki değerler olasılık değerlerini ifade etmektedir. Doğrusallık, durağanlık ve yakınsama türünü tespit etmek için bootstraps kullanılmıştır. Bootstraps sayısı 2000 olarak belirlenmiştir.

Tablo 3’de rejimler için yakınsama-ııaksama inceleme sonuçları da gösterilmektedir. Burada temel hipotez eşikli birim köklü olduğunu gösterirken, alternatif hipotez panelin birim köklü olmadığını ifade etmektedir. Bootstrap değerlerine bakıldığında, ikinci rejimin durağan olduğu görülmektedir. Buna karşın birinci rejim ve rejimlerin birlikte değerlendirilmesine bakıldığında, birim köklü olduğu görülmektedir. Yakınsama sadece ikinci rejimde tespit edilmiştir. Mutlak ve koşullu yakınsama sonuçlarında ise, ikinci rejimde koşullu yakınsama olduğu tespit edilmiştir. Burada temel hipotez mutlak yakınsamayı, alternatif hipotez koşullu yakınsamayı test etmektedir. İkinci rejimin bootstrap değerine bakıldığında, koşullu yakınsama olduğu görülmektedir. Analiz sonuçlarına göre, yakınsamanın varlığı özet olarak Tablo 4’deki şekilde gösterilebilir:

Tablo 4

Yakınsama Analizi Özet Sonuçları

Durağanlık (Yakınsama) Test Sonuçları		
1.Rejim Durağanlığı	2. Rejim Durağanlığı	Her İki Rejimin Birlikte Durağanlığı
Durağan değil	Durağan	Durağan değil
Sonuç: Rejim 2’de kısmi yakınsama		
Koşullu ve Mutlak Yakınsama Sonuçları		
1. Rejim	2. Rejim	Her İki Rejimin Birlikte
Sonuç: Rejim 2’de koşullu yakınsama		

Sonuç

Yakınsama hipotezinin geçerliliğini test etmek için, MERCOSUR ülke grubunun seçildiği bu çalışmada, adı geçen ülkelerin 1960-2014 dönemi kişi başına GSYH verileri kullanılmıştır. İki rejimli eşik otoregresif (TAR) modelin kullanıldığı çalışmada durağanlık, yakınsama ve yakınsama türü birlikte analiz edilmiştir. Beyaert ve Camacho (2008) tarafından önerilen bu yöntemde, panel TAR birim kök sınavası rejimlerin ayrı ayrı ve birlikte değerlendirmesine olanak tanımaktadır. Bununla birlikte bu yöntem, doğrusal olmayan serilerde panel durağanlık analizlerini iki rejimli eşik modeli ile test etmeye imkan tanımaktadır.

Ampirik analiz sonucuna göre, eşik parametresi 0,1255 olarak tahmin edilmiştir. Geçiş ülkesi olarak Paraguay tespit edilmiştir. Modelde kısıtsız bootstrap olasılık değeri 0,0375 iken, kısıtlı bootstrap olasılık değeri 0,0335 bulunmuştur. Rejimlerin analiz sonuçlarına göre, sadece ikinci rejimin durağan olduğu, yani sadece ikinci rejimde “yakınsama” olduğu tespit edilmiştir. Birinci rejim ve rejimlerin birlikte değerlendirildiği durumlarda ise, serilerin birim köklü olduğu belirlenmiştir. Bir sonraki aşamada, yakınsama türü analiz edilmiştir. Buna göre, ikinci rejimde koşullu yakınsama olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın sonuçlarının Michelis ve Neaime (2004)’nin çalışmasıyla uyumlu olduğu görülmektedir.

Yakınsama hipotezini test eden çalışmalara bakıldığında sonuçların ülkeler ve ülke gruplarına göre farklılık arz ettiği görülmektedir. Bu çalışma ve yapılan diğer çalışmalar çerçevesinde gelişmekte olan ülkeler için genel politika çıkarımı olarak istikrarlı büyümenin sağlanması, iç tasarrufların artırılması gibi politikalar önerilebilir. MERCOSUR ülkeleri özelinde ise, bu ülkelerin hızlı büyüme oranları kaydederek gelişmiş ülkeleri yakalayabilmeleri için; üretim ve ihracatlarının daha çok hammadde, tarım ve hayvancılık ürünleriyle emek yoğun sanayi ürünlerine dayandığı göz önüne alındığında katma değeri yüksek mallar üreten sanayiler kurmaya, beşeri sermaye ve eğitim düzeyini artırmaya yönelik yatırımlara ağırlık vermeleri, kendi aralarındaki ve dünya ekonomisine entegrasyonu geliştirmeleri ve kısa vadeli geçici tedbirler yerine ekonomilerinde yapısal dönüşümü sağlayacak politikaları uygulamaya geçirmeleri gerekmektedir.

Kaynakça

Akkoç, U. ve Şahin, H. (2019). Income convergence between countries: Estimation of beta convergence by dynamic panel data method, *Eurasian Business and Economics Journal*, 20, 194-212.

Amélie, C., Darne, O. and Hoarau, J. F. (2009), Does the real GDP per capita convergence hold in the Common Market for Eastern and Southern Africa?, Working Papers hal-00422522, HAL.

Barro, R. J. (1991). Economic growth in a cross-section of countries, *Quarterly Journal of Economics*, 106(2), 407-443.

Baumol, W. J. (1986). Productivity growth, convergence and welfare: What the long-run data show. *The American Economic Review*, 76(5), 1072- 1085.

Bernard, A. B. and Durlauf, S. N. (1995). Convergence in international output. *Journal of Applied Econometrics*, 10(2), 97-108.

Beyaert, A. and Camacho, M. (2008). TAR panel unit root tests and real convergence. *Review of Development Economics*, 12(3), 668-681

Beyaert, A. (2003). Growth convergence in Europe: A panel data

approach with bootstrap", *II Workshop on International Economics*, 1-21.

Caner, M. and Hansen, B. E. (2001). Threshold autoregression with a unit root. *Econometrica*, 69(6), 1555-1596.

Cass, D. (1965). Optimum growth in an aggregative model of capital accumulation. *Review of Economic Studies*, 32(3), 233-240.

Duasa, J. (2010). Income convergence or income divergence? A study on selected OIC countries. *Journal of Economic Cooperation and Development*, 31(4), 29-48.

D'Uva, M. and De Siano, R. (2011). Time series approaches to Italian regional convergence. *Applied Economics*, 43(29), 4549-4559.

Dawson, J.W. and Strazicich, M.C. (2010). Time-series tests of income convergence with two structural breaks: Evidence from 29 countries. *Applied Economics Letters*, 17(9), 909-912.

Dikmen, F. C. ve Dursun, G. (2018). İşsizlik histerisi ve yakınsama: Latin Amerika ülkelerinden bulgular. *ECONWORLD 2018*, 23-25 Ocak 2018, Lizbon, Portekiz.

Dufrenot, G. and Sanon, G. (2005). Testing real convergence in the ECOWAS countries in presence of heterogeneous long-run growths: A panel data study, *CREDIT Research Paper*, 05/14.

Eryüzlü, H. ve Hopoğlu, S. (2020). Devlet politikalarının şirket açılış ve kapanışı üzerindeki etkileri: Türkiye için ekonometrik bir analiz, 2010-2018. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 297-303.

Evans, P. and Karras, G. (1996). Convergence revisited, *Journal of Monetary Economics*, 37 (2), 249-265.

Furuoka, F., Rasiah, R., Idris, R., Ziegenhain, P., Jacob, R. I., and Munir, Q. (2018). Income convergence in the ASEAN-5 countries. *International Journal of Business and Society*, 19(3), 554-569.

Guetat, I. and Serranito, F. (2007). Income convergence within the MENA countries: A panel unit root approach, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46, 685-706.

Kırdar, M. G. ve Saraçoğlu, D. Ş. (2012). İç göç, bölgesel yakınsama sorunu ve ekonomik büyüme: Türkiye örneği. *TEK Tartışma Metni*,

No. 2012/75.

Koopmans, T.C. (1965). On the concept of optimal economic growth, in *The Econometric Approach to Development Planning*, Pontificiae Academie Scientiarum Scriptum Varia, Noth-Holland, Amsterdam.

Korap, L. (2010). OECD ülkeleri için ekonomik yakınsama öngörüsünün zaman serisi panel birim kök yöntemleri ile sınanması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(17), 189-206.

Lau, C. K. (2010). Convergence across the United States: Evidence from panel ESTAR unit root test, *International Advances in Economic Research*, 16(1), 52-64.

Lichtenberg, F. R. (1994). Testing the convergence hypothesis. *The Review of Economics and Statistics*, 76(3), 576-579.

Mankiw, N. G., Romer, D. and Weil, D. N. (1992). A contribution to the empirics of economic growth. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(2), 407-437.

Michelis, L. and Neaime, S. (2004). Income convergence in the Asia-Pacific region. *Journal of Economic Integration*, 19(3), 470-498.

Milutinović, S. I. (2016). The effects of international trade on income convergence of the European Union member states. *Industrija*, 44(2), 7-21.

Paas, T., Kuusk, A., Schlitte, F., and Vörk, A. (2007). Econometric analysis of income convergence in selected EU countries and their NUTS 3 level regions. The University of Tartu Faculty of Economics and Business Administration Working Paper, No. 60.

Rassekh, F., Panik, M., and Kolluri, B. (2001). A Test of the convergence hypothesis: The OECD experience, 1950-1990. *International Review of Economics and Finance*, 10(2), 147-157.

Recepoğlu, M., Doğanay, M. A. ve Değer, M. K. (2021). Doğrudan yabancı yatırımlar, ihracat ve ekonomik büyüme arası ilişkiler: BRICS-T ülkeleri üzerine Bootstrap panel nedensellik analizi (1992-2018). *TESAM Akademi Dergisi*, 8(1), 71-92.

Sala-i Martin (1996), The classical approach to convergence analysis", *The Economic Journal*, 106(437), 1019-1036.

Savacı, S. ve Karşıyakalı, B. (2016). Ülkeler arası gelir yakınsaması analizi: AB ülkeleri ve Türkiye. *Akdeniz İİBF Dergisi*, 16(33), 237-257.

Solarin, S.A., Ahmed, E.M. and Dahalan, J. (2014), Income convergence dynamics in ASEAN and SAARC Blocs. *New Zealand Economic Papers*, 48(3), 285-300.

Solow, R.M. (1956), A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65-94.

Tselios, V. (2009), Growth and convergence in income per capita and income inequality in the regions of the EU. *Spatial Economic Analysis*, 4(3), 343-370.

Wahiba, N. F. (2015). Convergence and divergence among countries. *Asian Economic and Financial Review*, 5(3), 510-520.

Worldbank (2021). World Development Indicators, Erişim tarihi: 15.04.2021, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>.

Yavuz, N. C. and Yılançı, V. (2013). Convergence in per capita carbon dioxide emissions among G7 countries: a TAR panel unit root approach. *Environmental and Resource Economics*, 54(2), 283-29.

Yılmaz, M. ve Kesbiç, C. Y. (2020). Kırılgan beşli ekonomileri için yakınsama hipotezinin geçerliliği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(75), 1275-1293.

Yılançı, V. and Pata, U. K. (2020). Convergence of per capita ecological footprint among the asean-5 countries: evidence from a non-linear panel unit root test. *Ecological Indicators*, 113, 106178.

Zeren, F. ve Yılançı, V. (2011). Türkiye'de bölgeler arası gelir yakınsaması: Rassal katsayılı panel veri analizi uygulaması. *Business and Economics Research Journal*, 2(1), 143-151.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
- Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- The authors contributed equally to the study.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Doğu Bloku'nun Yıkılması ve Avrupa Bütünleşmesinde Ortak Avrupa Evi Tezi

*The Destruction of the Eastern Bloc and the Common European House
Thesis in European Integration*

Öz

Avrupa'nın sosyal ve kültürel bazda ortak köklere sahip olduğunu vurgulayan Mihail Gorbaçov, böyle yoğun bir ilişki yumağı sonrası oluşmuş Avrupa'nın ikiye bölünmüşlüğü'nün son bulması gerektiğini belirtmiştir. Avrupa'nın ortak bir çatı altında barınması gerektiğini; ancak her ailenin kendi dairesinin ve farklı giriş kapılarının olması gerektiğini dile getirmiştir. 6 Temmuz 1989'da Avrupa Konseyi Toplantısı'nda, "Ortak Avrupa Evi" önerisinde bulunan Gorbaçov'un, bu önerisinin mantığını açıklamak konusunda insancıl argümanlar kullandığını görmekteyiz. Silahlanmanın önüne geçilmesi hususunda atılacak adımların somutlaşması adına, ortak bir çatıya ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, olası bir nükleer savaşın yanısıra, bir konvansiyonel savaşta dahi Avrupa'nın haritadan silineceğinin üzerinde durmuştur. Çalışmada, Doğu Bloku'nun çözülme süreci, Ortak Avrupa Evi teorisi ve bu yaklaşımın Avrupa bütünleşmesi sürecine yansımaları anlatılarak, okurlara tarihsel süreci ortaya koyucu ve bilgilendirici bir akış sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ortak Avrupa Evi, Sovyetler Birliği, Doğu Bloku'nun Çözülmesi, Glastnost ve Perestroyka

Abstract

Emphasizing that Europe has common roots on a social and cultural basis, Mikhail Gorbachev said, and he stated that the division of Europe in two must come to an end. Europe should be sheltered under a common roof; however, he stated that each family should have its own apartment and different entrance doors. Gorbachev proposed a "Common European House" at the European Council Meeting in 6th

Levent Ersin ORALI

Dr.,
Ankara Hacı Bayram Veli
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Uluslararası
İlişkiler Bölümü.
ersinlevent@yahoo.com
ORCID: 0000-0002-7610-4514

Cilt / Issue: 8(2), 343-369

Geliş Tarihi: 07.02.2021

Kabul Tarihi: 20.07.2021

Atf: Orali, L.E. (2021). Doğu
Bloku'nun yıkılması ve Avrupa
bütünleşmesinde Ortak Avrupa
Evi tezi. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2),
343-369. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.972399>.

July 1989. He used humanistic arguments to explain the rationale for this proposal. He stated that a common framework was needed in order to embody the issue of preventing armament. He emphasized that Europe would be wiped off the map in a possible nuclear or conventional war. In this study, the disintegration process of the Eastern Bloc, the Common European House theory and the reflections of this approach on the European integration process will be explained and an informative flow will be presented to the readers.

Keywords: Common European House, Soviet Union, Dissolution of Eastern Bloc, Glastnost and Perestroika

Extended Abstract

Real reforms could only occur as a result of real crises. The addition of political stalemate to the economic crisis in the Soviet Union created a real crisis. It was inevitable to step into the Common European House, but it is clear that such a formation awaits a serious crisis besides the effort created by political and economic discourses. Emphasizing that Europe has common roots on a social and cultural basis, Mikhail Gorbachev said, and he stated that the division of Europe in two must come to an end. Europe should be sheltered under a common roof; however, he stated that each family should have its own apartment and different entrance doors.

Gorbachev proposed a “Common European House” at the European Council Meeting in 6th July 1989. He used humanistic arguments to explain the rationale for this proposal. He stated that a common framework was needed in order to embody the issue of preventing armament. He emphasized that Europe would be wiped off the map in a possible nuclear or conventional war.

Gorbachev drew attention to the need for “peaceful coexistence” and touched on the main point, stating that mutually beneficial cooperation would lead to permanent stability in Europe. An important point in this policy is that it is stated that the unification of the continent can only be achieved through mutual cooperation and the reduction of military expenditures.

It is clearly stated that the USSR wants to allocate more budget to

production by reducing the military expenditure item. Gorbachev's idea was to get the Soviet production apparatus back on its feet and to get out of the crisis with classical administrative measures and bureaucratic reorganization methods.

The rupture of the periphery from the center could only occur as a result of the collapse of the center with a crisis. The political instability of the center has throughout history caused the surrounding nationalist regional elites and disloyal vassals to recall their own identities. This situation has caused the relevant structures to pursue their own interests and to seek independence by going over the weakened center if they find the opportunity.

Europe's political history repeated itself. Europe, which was divided into two political camps as a result of the Second World War, entered a new integration process with the dissolution of one of the camps. In this study, the disintegration process of the Eastern Bloc, the Common European House theory and the reflections of this approach on the European integration process will be explained and an informative flow will be presented to the readers.

Giriş

Güçlü kıta devletlerinin dış politikalarının temel özelliği kıtaya egemen olacak jeopolitik açıdan önemli bir bölgeye kurulduktan sonra, kıtanın tümünü ele geçirene ya da kıtayı paylaşan sınırdaş devletleri nötralize edip güvenliklerini sağlama alana kadar genişlemektir. Bu genişleme daima sınırlarını büyütme şeklinde olmamakta, ideolojik anlamda bir genişleme sürecine imza atılması şeklinde de tezahür edebilmektedir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) bir kıta devleti olarak öncelikli hedefi, bölgesel denetimi ele geçirmek ya da bölgede dost hükümetlerin oluşturulmasına katkıda bulunmak suretiyle kıta içerisinde kendisine bir güvenlik bölgesi şekillendirmek noktasında olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen, belki de kaynağını buradan alan, soğuk savaş dönemi SSCB için coğrafi ve politik sahalarda açılım gerçekleştirmesi gereken bir dönem olarak öne çıkmıştır. 1945 - 1989 arası dönem Avrupa'nın pazarlık sahası olarak kullanıldığı ve soğuk savaşın taraflarının birbirlerini memnun edecek neticelere varmayı hedef aldıkları bir süreç olarak karşımıza çıkmıştır (Wallerstein, 1991, s. 78).

Bu pazarlık döneminde tarafların siyasal ve ekonomik gönenci göz önünde bulundurulmuş ve SSCB Doğu Avrupa'da siyasal, ekonomik ve kültürel kurallarda belirleyici olabileceği bir devinim sahasına sahip olmuştur. SSCB bu pazarlıktan üç önemli kazanç sağlamıştır.

Birincisi, kendisine ayrılan bu bölgeyi, savaş sonrası toparlanma süreci içerisinde, ekonomik bakımdan sömürebilecek ve buradan büyük miktarda savaş tazminatı koparabilecekti.

İkincisi, SSCB'nin güvenlik ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak, bu bölgeyi elinde tutmakla yeniden güçlenebilecek bir Almanya'ya karşı askeri bir kalkan elde edecekti. SSCB'nin böyle bir zırha, 1945 sonrası jeopolitik durumu kısa vadede yorumlaması neticesinde ihtiyaç duyduğu söylenebilir. Yapılan bu kısa vadeli yorum asıl tehdidin Almanya olarak algılanmasına yol açmıştır. Bu yaklaşımı bir hata olarak yorumlamaktan ziyade, psikolojik rahatlama ihtiyacını karşılamaya yönelik olarak atılmış bir adım olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Üçüncüsü ve belki de uzun vadede en önemlisi, Sovyetlerin Doğu Avrupa, Batı Avrupa ve dünyanın geri kalan coğrafyalarındaki

devrimci sosyalist hareketleri denetimi altına alabilme imkanına sahip olmasıydı. Özellikle Stalin'in kurduğu şekliyle Sovyet sistemi için, komünist söylem tekelinin SSCB'nin elinde bulunması ve Üçüncü Dünya'daki hiçbir maceracı harekete izin verilmemesi adına bu kazanımın önemi büyüktür. Bu konu biraz daha irdelendiğinde, Stalin'in bu tavrının ABD ile SSCB arasında oluşturulan dengenin yeni devrimler yoluyla bozulmasının engellenmesi amacını da barındırdığı söylenebilir.

ABD'nin bu pazarlıktan elde ettiği en önemli kazanım ise, Sovyetlerin yürüttüğü komünist avı ve farklı sol fraksiyonları tasfiyesiydi. ABD o an için ulaşmasını mümkün görmediği coğrafyanın kontrolünü SSCB'ye bırakarak, iki kutupluluğa yönelik revizyonist hareketlerin ortaya çıkmasını da engellemiş oluyordu. SSCB, 1948 tasfiyeleriyle son bağımsız sol bloğu da temizlemişti ve sadece bölgeyi değil, sol unsurları da hakimiyeti altına almıştı.

Bu yapının Roosevelt ve Stalin'in çözümleriyle oluştuğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Üstelik olası bir Sosyalist Blok'a soğuk bakması beklenen Churchill'in, 1946'da ABD'nin Missouri Eyaleti'nin Fulton kentinde yaptığı konuşmada "Demir Perde" deyimini kullanması, oluşturulan bu iki kutuplu yapının yadsınması değil; tam tersine resmen takdis edilmesi anlamına gelmektedir.

Kurgusu tamamlanan bu düzen sonrası, Sovyet İmparatorluğu'nun oluşması için artık tüm şartlar hazırды. Sovyet Cumhuriyetleri ve Rus olmayan Cumhuriyetler üzerinde denetim tam manasıyla sağlanmış; Yalta düzeni sonrası, Sovyetlerin imparatorluk mertebesine ulaşması için en belirgin gereklilik olan -sonrasında dış imparatorluk adı verilecek olan- Doğu Avrupa ülkelerinde denetimin sağlanmasına sıra gelmişti. Doğu Avrupa'da denetimin tam manasıyla sağlamanın neden önemli bir gereklilik olduğunu ise George Lichteim şöyle açıklıyor: "Mevcut merkezin üzerine; halkların etnik yapısı, dinsel, sınıfsal ya da öteki açılardan farklı olan bir çevre yerleştirilmeli ki, imparatorluk ulus-devletten ayrılabilsin" (Lichteim, 1971, s. 5)

Doğu Bloku'nun Teşekkülü

İkinci Dünya Savaşı sonrası oluşturulan yeni düzenin taraflara sağladığı bölgesel hareket serbestisi, SSCB'ye Avrupa'nın doğusunda siyasasına özgü bir takım oluşumlara gitme imkanı veriyordu. Yeni yapılanmanın sinyalleri o kadar belirgindi ki, 1944 Ekim'inde Stalin ile Churchill arasında yapılan görüşmeler neticesinde, tarihe "Yüzdeler

Anlaşması” diye yansıyan tablo, Avrupa’nın bölünmüşlüğünü tarafların tasdik ettiği anlamına geliyordu. Oral Sander, Avrupa’nın bölünmüş yapısının bu noktada benimsendiğini ve bu bölünmüşlüğün komünizmin kıtada çöküşüne kadar süreceğini belirtiyor. Sander, 1998, s. 189.

Sovyetler Birliği’nin “çevre” statüsünde gördüğü bölgelerde, sistematik manüplasyonlar yoluyla yönetimleri merkeze bağlama gayreti kaçınılmaz bir hal almıştır. Ancak böylesine geniş çaplı bir yeniden yapılanma sürecini, yalın olarak askeri gücün dayatması neticesinde teşekkül ettirmenin mümkün olmayacağı ortadaydı.

Oluşturulacak yeni düzenin başlangıç noktasında ordunun görev aldığını söylemek yanlış olmayacaktır; ancak Sovyet ordusu bölgeye girdiğinde Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunda siyasi bir belirsizlik göze çarpmaktaydı. Toprağa hakim olan diktatörler yönetimleri ellerinde tutmaktaydı ve baskıcı rejim çoğunluğu köylülerin oluşturduğu halkı usandırmıştı. Bu durum Sovyet rejiminin yayılması adına önemli bir altyapıyı kendiliğinden sağlamıştır (Pipes, 1974, ss. 24 – 26)

Diktatörlük geleneğinin getirdiği demokratik bilinç eksikliği ve savaş sırasında Almanya ile işbirliği içerisinde olan burjuva sınıfına duyulan öfke; oluşturulacak yeni yönetimde söz sahibi olması kaçınılmaz köylüleri, doğrudan Sovyet rejimine yaklaştırmıştır. Nazi Almanyası’na karşı topraklarını savunan kişilerin işçilerden ve köylülerden oluşması, zengin ve elit diye nitelendirilebilecek kesimin düşmanla işbirliği yaparak halkı yalnız bırakması, bu ülkelerde daha SSCB bölgeye fiilen yönelmeden sosyalist düşüncenin taraftar bulmasını sağlamıştır.

Yüzdeler Anlaşması’yla oluşturulan zemin Churchill için her ne kadar savaş sonrasına sarkmaması gereken bir düzenleme olsa da, Stalin’in böyle bir fırsatı kaçırmayacağını tahmin etmek zor değildi. Üstelik Almanya’nın komşu ülkelere tecavüzünü önlemek de, bölgeye coğrafi olarak en yakın güç olması hasebiyle, Sovyetler’in birincil meselesiydi.

Sovyetler Birliği’nin kendi güvenliğini tehdit altında görmesini de, konjonktürel olarak doğal karşılamak gerekir. Öyle ki, dünya devletleri adına başlıca tehdit unsuru olarak görülen Almanya, Avrupa’nın doğusunu geçerek Sovyet topraklarına iki defa girmiştir. Bu durumda SSCB, bir şekilde Almanya’nın önünde bir tampon bölge oluşturmalı ve olası bir tehdidi kendi topraklarına girmeden bertaraf edebilmelidir.

Bu şartlar hem Sovyetler’in Doğu Avrupa’ya girmesini kaçınılmaz

hale getirmiş hem de Sovyet ordusunun bölgede ciddi bir tepkiyle karşılaşmamasına sebep olmuştur.

Kominform ve Comecon Deneyimleri

Doğu Avrupa'daki mevcut sol unsurlarla iletişim içerisinde bölgeye giren Sovyet ordusu, Alman işgali sırasında SSCB'ye kaçan yerli komünist liderlerin ülkelerinde tekrar yönetime gelmelerini sağladı. Bulgaristan'da Dimitrov, Polonya'da Gomulka, Romanya'da Anna Pauker bu liderlerdendir.

Doğu Avrupa ülkelerinde 1946 yılında koalisyon hükümetleri oluşturuldu. Oluşturulan bu yeni hükümetlerde göze çarpan en önemli değişiklik, Nazi Almanyasıyla işbirliği yapan partilerin, egemenliklerini komünist, sosyalist ve çiftçi partilerine devretmeleri olmuştur. SSCB ile işbirliği içerisinde hareket edeceklerini belirterek göreve başlayan partilerin hemen hemen bütün ülkelerdeki öncelikli söylemi "Toprak reformu"ydü (Marttin, 2019, s. 185). Zengin azınlığın elinde bulunan topraklar, kısa bir süre içerisinde toprağı işleyen halka verilecekti. Bu yaklaşım istimlak usulüyle sosyalist bir ekonomik sistemin ve üretim modelinin yaratılması adına atılan ilk adım olarak göze çarpmaktadır (Hamitoğulları, 1986, ss. 640-642).

1947 yılına gelindiğinde, geniş halk kilelerinin desteğine sahip olan hükümetlerin kendi içlerinde ciddi çelişkilere düştükleri gözlenmektedir. Sovyet ordusunun, yönetim üzerinde ilk defa bu kadar etkin ve baskıcı bir tavır içerisinde olduğunu görmekteyiz. Kurulan koalisyonlarda yer alan komünist partiler, hükümetleri tek başlarına ele geçirmek adına, ortaklık yaptıkları partilerin ileri gelenlerini Nazi yandaşlığı ve vatana ihanet gibi suçlarla itham ederek görevden uzaklaştırdılar. Amaç Doğu Avrupa'da Komünist Partiler'in tek başlarına iktidar olmalarını sağlamaktı ve Stalin bunun için düğmeye basmıştı.

Doğu Avrupa'da Stalin'in planları işliyordu, Almanlardan kaçıp Moskova'ya sığınan yerli komünist liderler ülkelerinde tek başlarına iktidarı ellerine alıyorlardı. Ancak yerli komünistlerin iktidar süreleri bir yıla sınırlı kalacaktı. Çünkü Stalin olası milliyetçi hareketlere izin veremezdi ve Avrupa'nın paylaşımı adına verdiği söz, düzeni bozacak aşırı hareketlerin bastırılması yönündeydi.

Stalinist yaklaşım, sosyalizmin tek ülkede benlik bulması ve Moskova'nın tüm fikirdaş ülkelere ağabeylik etmesi gerekliliği üzerine

bina edilmişti ve Stalin böyle bir oluşumun ancak tanıdığı ve güvendiği liderlerle olabileceğini düşünüyordu. Moskova menşeyli komünist liderler başa getirilmeli ve Doğu Avrupa ülkelerinde olası sapmalara karşı önlem alınmalıydı. Halkın desteklediği yerel komünistler kısa zamanda tasfiye edildiler ve yerlerine Moskova'nın güvendiği isimler getirildi.¹

Sovyetler Birliği 1947 sonunda Doğu Avrupa'da istediği komünist rejimleri oluşturmuştu ve ikili antlaşmalar yoluyla bu devletlerin kendilerine bağımlılığını taahhüt altına almıştı. 1947 yılında, kısa adı Kominform olan "Komünist ve İşçi Partileri Enformasyon Bürosu"nun kurulmasıyla ideolojik bağ sıkılaştırılmıştır (Sönmezoğlu, 1996, s. 174).

Kominform'u takiben, 1949 yılında kurulan "Comecon" ile Sovyet modeline uygun ekonomik entegrasyonu amaç edinen bir oluşuma gidilmiştir. Ekonomik entegrasyonun sağlanması sosyalist birliktelik için *sine qua non* bir adım olarak öne çıkmaktadır. Üretim modelinin, devletlere farklı üretim kolları dağıtılarak şekillendiği bir sistemin işleminin en önemli yolu, şüphesiz, ekonomik entegrasyondan geçmektedir.

Önce siyasi bağın komünist yönetimler ve Kominform yoluyla sağlanması, sonrasında ise Comecon yoluyla ekonomik entegrasyonun ve Doğu Avrupa ülkelerinin içerisinde bulunduğu büyük bir grubun ekonomilerinin SSCB ekonomisine bağlanmasıyla, 1949 yılında Doğu Bloku tam manasıyla ortaya çıkmış oldu.

Sovyet rejiminin iki ana dayanağı olan merkezi ekonomik planlama ve merkezi siyasal planlamanın gerekleri olarak oluşturulan iki çatıdan sonra, sıra rejimin tamamlayıcısı olacak askeri örgütün oluşturulmasına gelmişti (Yılmaz, 1993, s 13). Oluşturulan bu yapının belirli bir tarihi plan üzerine oturtulduğunu söylemek güçtür; Sovyet rejiminin idame ettirilmesine dair oluşturulan ekonomik, siyasi ve askeri zincir, daha ziyade batının attığı adımları takip eder nitelikte olmuştur. Buradan çıkarılabilecek iki farklı sonuç vardır: Birincisi Soğuk Savaş'ın tetikleyicisinin Batılı devletler ve başta ABD olduğudur; ikinci sonuç ise Doğu Bloku'nun oluşum aşamasında attığı adımların esin kaynağını Batı'dan aldığıdır.

Doğu Bloku'nun ortak savunma örgütü olan Varşova Paktı, 14 Mayıs 1955'te kuruldu. SSCB, Doğu Almanya, Çekoslovakya, Bulgaristan,

¹ Yerel komünist liderlerin tasfiye işlemlerinin kimi eski liderlerin görevden düşürülmeleri yoluyla olmuştur, kimiye idam edilmeleriyle sonuçlanmıştır.

Macaristan, Polonya, Romanya ve Arnavutluk Varşova Paktı'na üye olan devletlerdir. Pakt'ın temel amacı 1949'da kurulan NATO'nun, olası bir saldırısına karşı Doğu Avrupa ülkelerinin birlikte savunulmasıydı; ancak Pakt daha çok SSCB'nin Doğu Avrupa'da oluşabilecek ulusalcı ayaklanmaları bastırmak için kullandığı bir maşa olmuştur.

Varşova Paktı, Brejnev Doktrini'yle birlikte öne çıkan "sınırlı egemenlik" anlayışının uygulanmasına yönelik araçlardan biri olmuştur. Oluşturulan bu askeri güç, Sovyet denetiminin gevşememesi için, Kruşçev döneminde, 1956'da Macar ve Brejnev döneminde 1968'de Çek ayaklanmalarını bastırmakta kullanılmış ve Gorbaçov'un 1985'te iktidara gelerek Brejnev Doktrini'nin geçersizliğini ilan etmesine kadar bölgede etkin bir baskı unsuru olarak bulunmuştur.

Stalin Sonrası Sovyetler Birliği'nde Değişim Dalgası

SSCB'yi 29 yıl boyunca yöneten ve komünist yönetimleri Doğu Avrupa'da iktidara taşıyan Stalin'in ölümünün ardından, 1953 yılında iktidarı ele geçiren Nikita Kruşçov ile Sovyetler Birliği'nde bir takım değişiklikler görülmeye başlandı. Stalin ve dönemi ile ilgili ciddi eleştirilerin yapıldığı bu dönemde, Stalin'e yapılan eleştirilerde kullanılan donelerin aksine, baskının döneme damgasını vurduğunu söyleyebiliriz (Jowit, 1991, ss. 36-38).

"Barış içinde bir arada yaşama" prensibi itibariyle, Batı'yla diplomatik ilişkilerin geliştirilmesi ve Sovyet dış politikasının köprüsünün indirilmesiyle "Demir Perde" kısmen ortadan kaldırılmış oldu. Lenin'in sınıf savaşının reddedilmesi, partinin ve devletin halka maledilmesiyle siyasal ve sosyolojik gerilimin azaltılması hedeflendi; ancak gerilim azalırken gözden kaçan şey parti ile halk arasındaki mesafenin kapanmasının uzun vadede yaşatacağı istikrarsızlıktı.

Kruşçov'un Stalinizmde yaptığı siyasal revizyonlar, hem parti önde gelenlerinin ve parti bağlantısı sayesinde çeşitli kazanımlar elde edenlerin konumunu tehlikeye soktu, hem de kişi olarak kendisine yöneltililebilecek saldırılara karşı koyabilme yeteneğini azalttı.

Kruşçov döneminde Doğu Avrupa devletlerinin, Jowit'in yaptığı benzetmeyle el öpmeye ve dilenmeye mahkum bırakıldığını söyleyebiliriz. Başta Macaristan ve Çekoslovakya olmak üzere ulusal sol unsurların kendi çizgilerinde ilerleme gayreti içerisinde olduklarını görmekteyiz. Bunun altında yatan en önemli iki sebebin ise, ekonomik yalıtılmışlık ve siyasal baskılar olduğu bilinmektedir. Bu devletlerin

Varşova Paktı ve Comecon içerisindeki durumlarının, teorideki gibi eşit temsil hakkına sahip olma statüsünden çok uzakta, Sovyetler'in uydu devleti vaziyetinde olduğunu görmekteyiz (Aras, 2000, ss. 16-17).

Çin ile yaşanan sıkıntıların aşılammaması ve ekonomik krizin boyutlarındaki artış, bir anlamda Kruşçov'un görevden alınması için iki iyi bahane olarak belirmiş ve Sovyetler Birliği'nin sonuna giden yolda söz sahibi olan isimlerden Leonid Brejnev, Kruşçov'un yerine göreve başlamıştır.

Brejnev 18 yıllık iktidarı döneminde, Lenin'den itibaren Rus olmayanların tehdit unsuru olarak algılanmasına çözüm olacak şekilde, Rus olmayanların Ruslaştırılması ve toplumsal düzeyde yaşanan çatışma ve çelişkileri yansıtmama amacına yönelik olarak "Sovyet Milleti" kavramını geliştirmeye çalıştı. Oluşturulan bu kavramla artık ulusal kimliklerin önemli olmadığına, ortak bir kimlik olarak komünistliğin benimsenmesi gerektiği vurgulanıyordu.

Brejnev Doktrini'yle "Büyük ağabey" prensibinin oluşturulduğu bu dönemde, Doğu Bloku devletlerinde bölgesel seçkinlerin ayaklanmalarının önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Kruşçov döneminde gevşetilen iplerin yeniden sıkılaştırılması Brejnev için öncelikli bir hedef olarak belirmiştir. Bu dönemde Doğu Bloku devletleri için uygun görülen kollektivizasyon tarzı "sınırlı egemenlik"ten geçmektedir. Sınırlı egemenlikle kastedilen, blok içerisindeki ülkelerin Moskova çizgisinden çıkmamaları gerekliliğiydi. Bu durumda Brejnev'in kesin bir kollektif yönetim siyaseti izlediğini söyleyebiliriz. Kollektif lider tacını takan Brejnev ile Stalin'in dönemsel farklılıklarını yansıtan ise, iki liderin karakterindeki farklılıklar olarak beliriyordu: Brejnev'in karakteri, Stalin dönemindeki kişiye tapınmanın daha zayıf halinin bu dönemde yaşanmasına sebep olmuştur (Malia, 1990, s. 314).

Kruşçov döneminin aksine, Stalin ve politikaları yadsınmamış, oluşturulan Stalin karşıtı politik söylemlerin üzerine bir set çekilmişti. Düzene yabancılaşan Sovyet toplumu üzerinde hakimiyeti sağlamak adına, yeterli dinamiğe sahip olmayan bir parti yönetimi Sovyetler'in bu ve sonraki dönemlerde üstesinden gelemediği en büyük çarpıklıklardan biriydi.

Doğu Bloku'nda Çözülme ve Solidarnost

Polonya'da "Solidarnost" Leninizm'in sonunu haber verir bir nitelik kazanmıştı ve bu hareket güçlü bir liberal hareket olarak, Sovyetler'in Avrupa'daki etkisini sarsabilecek nitelikteydi (Ascherson, 1981, s. 36). Dayanışma'nın ilgi çekici özelliği hareketin işçi sınıfının isteklerinden temel almasıydı. Parti tekelinin korunması SSCB için giderek zor bir hal almaktaydı. Sovyet denetiminin gevşememesi adına yapılan 1968 Çekoslovakya müdahalesinin ardından, önce Polonya'da önüne geçilmesi güçleşen işçi ayaklanması ve yine rejimin işleyişiyle alakalandırılan 1979 Afganistan müdahalesi SSCB için tehlike çanlarının çaldığına işaret ediyordu.

Bu dönemde SSCB ile Çin arasında, zaman zaman sıcak sınır çatışmalarıyla perçinlenen kriz ortamını, Doğu Avrupa devletleri de yakından izlemekteydi. Bu iki rakip devletin birbirleriyle kapışmalarını fırsat bilen Doğu Avrupa devletleri bu anlaşmazlıktan siyasi çıkar elde etme girişimlerinde bulunmuşlardır. Romanya'da Çavuşesku'nun Sovyet uygulamalarına açıkça tepki gösterir tutumu², Çin ve Arnavutluk tarzı bir ekonomik modeli ülkesinde oturtma gayretiyle 1971'de IMF'ye üye olması, Polonya'da Lech Walesa önderliğinde kıpırdanan halk yığınları Sovyetleri kendi sahasında bile zor durumda bırakmaktaydı.

Brejnev'in Doğu Avrupa devletlerine konjonktüre uygun olarak sunduğu "Barış içinde yarış" ile amaçladığı, üretim sıkıntısının bir an önce aşılmasıydı. En kalitelinin en az maliyetle üretilmesinin amaçlandığı ve maliyet-fayda analizi bakımından verimli üretimin tüketimden fazla olmasına gayret gösterildiği plan, Blok ekonomisine kısa vadede olumlu etki yapmıştır. Üretim faktörlerinin ve üretimdeki çeşitliliğin kazandığı esneklik üreticileri Batıyla yarışma havasında, verimli bir uygulamaya yöneltmiştir. Ancak, eldeki teknolojinin üretime aktarılamaması ve istihdam imkanının farklı sektörlere yayılamayıp, ara malı üretiminde yaşanan aksaklıkların giderilememesi, Sovyet sisteminin giderek işlevselliğini kaybetmesine sebep olmuştur (Bolat, 1990, s. 28).

Brejnev'in ölümünden sonra 1982 yılında Yuri Andropov yönetime geldi. 1980'lere durgun giren Sovyet ekonomisi ve Sovyet yatırımları bu dönemle birlikte çöküş sürecine adım attı. SSCB yatırımlarıyla ekonomik gelişimlerini tamamlayan Doğu Avrupa ülkeleri artık

² Çavuşesku; Çekoslovakya, Afganistan ve Kamboçya'nın işgallerine karşı çıkmış ve Batı Almanya ile yakınlaşmıştır.

ayaklarının üzerlerinde durabiliyorlardı ve belki de Sovyet desteğine ihtiyaç duymadıkları bir periyoda girmişlerdi (Kazgan, 1994, ss. 29-32).

SSCB topraklarında, eldeki teknolojinin üretime yansıtılması üzerine bazı reform düşünceleri ortaya koyan Andropov'un 1984'te ölmesiyle yerine geçen Konstantin Çernenko, Andropov'un reformlarını askıya aldı. Çernenko-Andropov arasındaki ilişkinin Brejnev-Kruşçov arasındaki münasebete benzediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Çernenko da Brejnev gibi sisteme kusur bulmayan, Parti'nin her şeyi çözebileceğine inanan ve reformlara kapalı olan bir insandı.

Liderler arasında yaşanan bu reform çelişkinin yansımaları, doğal olarak, öncelikle "çevre"de tepki bulmaktaydı. Doğu Avrupa devletleri artık kendi ayakları üzerinde durabilen, Batılı ekonomik kurumlarla işbirliği içerisinde hareket eden ve özellikle Batı Almanya ile ciddi bir ekonomik alış-veriş içerisinde ekonomilerini büyüten bir yapı içerisindeydiler. 1980'lerle beraber SSCB ile çevre arasındaki karşılıklı bağımlılığın sorgulanmaya başlaması kaçınılmazdı ve iki taraf da bu birliktelikten duydukları rahatsızlığı zaman zaman dile getirmekteydiler.

Gorbaçov Dönemi: Glastnost ve Perestroyka³

1985 Mart'ına kadar yönetimde kalan Çernenko'nun ölümüyle birlikte Mihail Gorbaçov Parti Genel Sekreterliği'ne seçildi. Gorbaçov, Genel Sekreterlik görevinin başlarında, krizin vahametini kavramış, reformların yapılmasının gerekliliğine inanan ve esas olarak Andropov'un bıraktığı yerden devam eden bir lider görüntüsü çizmiştir.

Nisan 1985'te reformların ilk ayağı olarak perestroykayı ortaya attığında nihai amacı ulusal ekonomik performansı iyileştirmektir. Örnek aldığı yöntem Andropov'unkine benziyordu ve üst kademe oluşturulacak uzmanlar grubunca alınan kararların, tabandaki ekonomik sisteme uygulanması sistematikle hareket etmeyi içeriyordu. Gorbaçov'un düşüncesi klasik idari tedbirler ve bürokratik yeniden örgütlenme metotlarıyla, Sovyet üretim aygıtını yeniden ayakları üzerinde tutturmak ve krizden çıkmayı başarmaktı (Sakwa, 1990, s. 17).

1986 yılında alkolizme karşı açtığı kampanyayla karaborsanın ve bu piyasadan rant elde edenlerin karşısında olduğunu gösterdi ve halktan aldığı ilk tepkiler olumlu oldu. İkinci tedbir ise, üretim mallarına

³ "Devlet yönetiminde ve bürokraside açıklık" ve "Ekonomide yeniden yapılanma".

belirli bir kalite standardı getirerek, sanayi ürünlerinde kalite kontrolü yapmak olmuştur. Atılan tüm bu adımların başarıya ulaşması yolunda Gorbaçov, Stalin dönemindekiyle kıyaslanabilecek ciddi bir kadro değişikliğine gitti ve genç isimleri bu denetim mekanizmalarının başına getirdi.

Halktan takdir toplayan bu hareketlerinin derin bir muhalefet oluşturması doğaldı; çünkü bu tip önemli reformlar statükocular tarafından daima tepkiyle karşılanmıştı. Bu nedenle Gorbaçov ikinci bir politikayı gündeme soktu. Glastnost ile amaçlanan devlet mekanizmasını hızlandırmak ve ekonomik platformda toparlanmak adına halkı bilinçlendirmek ve reformlara direnen kitleyi baskı atına alarak bu direnişlerinden vazgeçirmektir (Bates, 1991, s. 25).

Yegor Ligaçov'un önderliğini yaptığı muhafazakarların temel savı, "Leninist harekete karşı liberal ekonomik modelin benimsenmesinin SSCB'yi ciddi bir tehlikenin içine attığı" olmuştur. Sosyalizmi kuran yapının altını oyduğunu iddia ettikleri Gorbaçov reformlarının bu kadar keskin ve giderek şiddetlenen bir hal alması muhalif kanadın başlıca endişesini oluşturuyordu. Böyle bir politikayla Doğu Avrupa devletleri de doğrudan emperyalist devletlerin ve sistemin kucağına itilecekti.

Alexis de Tocqueville'nin XVI. Louis hakkında söylediği "Kötü bir yönetim için en tehlikeli zaman, reformlar yapmaya başladığı andır" sözü, sosyalist blokun güçlü liderleri açısından Gorbaçov için uygun görülen cümleydi aslında.

1985'te önemli bir destek ve özgüvenle başlayan perestroyka, iki yıl içerisinde bürokratik ve tarihsel bir muhalefeti karşısına almış, 1989'da ise devletin varlığını sorgular bir riske dönüşmüştü. Glastnost ile beliren açıklık politikası ise, Kruşçov dönemindeki muhalefetten daha yoğun bir muhalif grubu karşısında bulmuştu. İşte tüm bu karmaşa imparatorluğun dağılmaya başlaması gibi bir tehlikeyi gündeme getirmişti.

Çevrenin merkezden kopuşu, ancak merkezin bir krizle çökmesi sonucunda olabilirdi. Merkezin siyasal istikrarsızlığı tarih boyunca çevredeki proto-milliyetçi bölgesel seçkinlerin ve sadakatsiz vasalların kendi kimliklerini tekrar hatırlamalarına, kendi çıkarlarının peşine düşmelerine ve fırsat bulurlarsa zayıflamış merkezin üstüne giderek bir bağımsızlık arayışı içerisine girmelerine sebep olmuştur (Motyl, 1990, s. 48).

Alexander Motyl merkezin yıpranmasının, imparatorlukların çözülmesine sebebiyet verdiğini belirtirken, Sovyet imparatorluğunun devlet eliyle başlayan üstten devrim yoluyla dağıldığına ve Doğu Bloku'nun bu şekilde çözüldüğüne dikkat çekiyordu. Sovyet hayalinin yıkılmasına sebep, yukarıdan aşağıya doğru geliştirilen reform hareketlerinin, dirliği ve düzeni beraberinde getirememesi ve merkezi devletin zayıflaması olmuştur (Moiseev, 1994, s. 61). Gorbaçov'un perestroyka ve glastnost atılımları üstten devrim niteliğinde gelişmiş ve SSCB'de merkezi devleti ve otoriteyi yıpratarak ve merkez-çevre bağlarını zayıflatmıştır (Sakwa, 1990, s. 26). Bu kriz ortamı ise Doğu Avrupa devletlerinin imparatorluktan kopmasına sebep olmuştur.

1980'lerle beraber yabancı sermayeye kapılarını açan, başta Polonya ve Macaristan olmak üzere, Doğu Avrupa devletlerinin ekonomik açılımı, Gorbaçov'un SSCB için hayalini kurduğu ekonomik reformun ana kaynaklarından birini oluşturuyordu (Fukuyama, 1990, ss. 15-16).

Ancak doğrudan sermaye yatırımlarıyla üretim artırılabilir ve tüketimden öteye gidecek üretimle bütçe açıkları toparlanabilirdi. Ancak Gorbaçov, bisikletin yürümesi için gerekli pedala bir türlü basamadı. Yabancı sermaye ve demokratikleşme yollarını açtığı Doğu Avrupa ülkeleri ise açılan bu yolda sonuna kadar pedal bastılar ve -beklentilerini karşılar biçimde- ipi göğüslediler.

Burada eklenmesi gereken önemli husus; dağılmanın ardındaki itici gücün, tek başına Doğu Avrupa devletlerinin alttan gelen talepleri şeklinde ele alınmaması gereğidir. Gorbaçov'un perestroykayı gerçekleştirerek, ulusal sermayeyi üretime aktarabilmesi için, öncelikle Doğu Avrupa'yı kalkındırmak adına hibe edilen milyarlarca dolarlık yükten kurtulmak gerekmekteydi (Zaslavskaya, 2002, s. 102). Geri dönüşü büyük ölçüde prestijden ve imajdan öteye gitmeyen bu kaynak aktarımından, bir an önce sıyrılma planı yapılmaktaydı. Geline nokta, Sovyet ekonomisinde kalkınmanın önünü açmak için, SSCB'nin sırtındaki Doğu Avrupa'yı besleme yükünden kurtulması gerekmekteydi. Emperyal ilişkiyi yönlendiren ve yöneten tarafın, yönetebilme vasfını kaybetmesi ve neticesinde yönetilen tarafın başının çaresine bakma zorunluluğu Doğu Bloku'nun çöküşüne sebebiyet vermiştir. Diyebiliriz ki, bıçağın kemiğe dayandığı an beklenmiş, çeliğin soğukluğu hissedildiği zaman Avrupa'da kopuşlar başlamıştır. Doğu Avrupalı yöneticiler, SSCB'den bir anlamda ümidi kestikten sonra halkla ve bölgesel elite uzlaşma yoluna gitmişlerdir.

Mirasın Reddi ve Ortak Avrupa Evi

Sovyetler Birliği komünizmden kendine özgü bir çıkış yolu ararken, Gorbaçov'un reformlarının oluşturduğu dış etkiler arasında -yukarıda değindiğimiz ve ileride etraflıca ele alacağımız- Doğu Avrupa'daki demokrasi talebinin hızlanmasının yanı sıra, ABD ile bir çok konuda görüş birliğine varılmasıyla beliren Avrupa yumuşaması da yer alır.

Değişimin, komünizmin gereğini ve mirası reddetmek demek olmadığını vurgularcasına Gorbaçov, özgürlük ve bağımsızlık mücadelesi veren ulusların daima yanında olacağız diyordu; ancak Latin Amerika'daki ABD karşıtı tutumların kimse tarafından istismar edilmemesi gerektiğini söylüyordu (Gorbachev, 1987, s. 182).

ABD'ye yaptığı dostça göndermenin bir benzerini de Avrupa'ya yapan Gorbaçov, insanlığın birbirine muhtaçlığından bahsediyor ve Avrupa'yla olan tarihi bağlarını dile getiriyordu.

Kruşçov döneminde ilk adımları atılan ve Helsinki Zirvesi'yle doruk noktasına ulaşan yumuşama süreci, Gorbaçovla birlikte -önceleri Batı diye tabir edilen- Avrupa'yla ortaklık noktasına kadar varıyordu ve teknoloji transferinin etrafında yeni bir ilişki yumağı oluşturulmaya çalışılıyordu.

Gorbaçov, ortak Avrupa'nın mirasları olduğunu belirtiyor, eski Rusya'nın Avrupa'ya Hristiyanlık bağıyla bağlı olduğunu ekliyordu. Gorbaçov'un kurmak istediği çoklu ilişkiler yolundaki en büyük kozu, 1945'e kadar sürekli olarak savaşların yaşandığı toprakların, SSCB'nin bölgeye angaje olmasıyla barış havasını solumaya başlaması ve 40 yıla yakın bir süre sıcak çatışmadan uzak kalmasıydı. Avrupalı devletler tarafından Sovyetlerin sürekli bir tehdit olarak algılandığının doğruluğu kadar, oluşan dehşet dengesinin onları çatışmalardan uzak tuttuğu ve birbirlerine kenetlediği de önemli bir realiteydi. Üstelik 1940'lardaki en büyük tehdit olan Hitler Almanyası da Sovyet desteğiyle alt edilmişti. İşte Gorbaçov, barışa en önemli katkının Sovyetler Birliği'nden geldiğini belirterek, sosyalist blokun barışın simgesi olduğunu ve reform hareketleriyle bu simgenin, neticesinde de barış ortamının, güçleneceğini belirtiyordu (Casier, 2018, s. 19).

Gorbaçov bu noktada "Barış içinde bir arada yaşama"nın gereğine dikkat çekiyor ve asıl talep noktasına temas ederek, karşılıklı yararları olan işbirliğinin Avrupa'yı sürekli bir istikrara ulaştıracağını belirtiyordu. Bu politika içerisinde dikkati çeken önemli bir husus da,

kıt'anın birleşmesinin ancak karşılıklı işbirliği ve askeri harcamaların kısılması yoluyla olabileceğinin belirtilmesiyle, SSCB'nin askeri harcamalar kalemini kısararak, üretime daha fazla bütçe ayırmak istediğini açıkça ifade etmesidir.

Avrupa'nın ortak bir köke sahip olduğunun sürekli olarak altını çizen Gorbaçov, böyle yoğun bir ilişki yumağı sonrası oluşmuş, kıt'a Avrupası'nın ikiye bölünmüşlüğüne kabul edemediğini; fakat bu hissiyatının, Avrupa'yı aynı ekonomik düzlem içerisine sürüklemeye yönelik olmadığını belirtmektedir. Öyle ki, Perestroyka'da Gorbaçov, Avrupa'nın ortak bir çatı altında barınması gerektiğini; ancak her ailenin kendi dairesinin ve farklı giriş kapılarının olması gerektiğini dile getiriyor.

6 Temmuz 1989'da Avrupa Konseyi Toplantısı'nda, "Ortak Avrupa Evi" önerisinde bulunan Gorbaçov'un, bu önerisinin mantığını açıklamak konusunda insancıl argümanlar kullandığını görmekteyiz (Gorbachev, 1989). Silahlanmanın önüne geçilmesi hususunda atılacak adımların somutlaşması adına, ortak bir çatıya ihtiyaç duyulduğu belirtilerek, olası bir nükleer savaşın yanısıra, bir konvansiyonel savaşta dahi Avrupa'nın haritadan silineceği açıklaması yapılmıştır. Bu açıklamaya paralel olarak getirilen öneri ise; silahsızlanmanın, ortak bir ekonomik bağın sağladığı karşılıklı güvenle hızlandırılması olmuştur (Malcolm, 1989, s. 662).

Hedeflenen siyasi reformların gerçekleştirilmesi için çarpıcı bir ekonomik hamleye ihtiyaç duyan Gorbaçov, Batı Avrupa'nın bilimsel gelişmişliğinin ve teknolojik ilerlemişliğinin farkında olduğunu, bir anlamda geri kaldıklarını, kabullenmiş bir çizgi içerisindedir. Brejnev dönemindeki Batı'yla yarış savı, Gorbaçovla birlikte Batı'dan yararlanma ve ülkenin orta vadede ekonomisinin güçlendirmesi tezine dönüşmüştür. Aradan geçen yaklaşık 20 yıllık sürede SSCB ekonomik bir çöküş içerisine girmiş, yarışacak halinin kalmadığının bilincinde, günü kurtarma ve yeniden yapılanmayı başlatabilecek ekonomik bir yakarış sürecine dahil olmuştur.

SSCB'nin, bahsi geçen bu gelişim düzeyinden yararlanması gerekmektedir ve tarihsel temeli sağlam, psikolojik yönü kuvvetli bir yaklaşımla "Ortak Avrupa Evi" fikri ortaya atılmıştı. Avrupa'nın karşılıklı bağımlılığın yaşandığı, ortak bir alış-veriş cennetine dönüşmesi şüphesiz, Doğu Bloku içerisinde sıkıştığını düşünen, SSCB'ye yarayacak ve böylece istikrara yönelik bir adım atılacaktı. Bu fikrin çekici unsurlarından biri de, oluşacak bu sıcak yapının

üçüncü dünya ülkeleri arasında doğuracağı yoğun motivasyondur. Soğuk Savaş'ın kalbinde gelişecek akıcı ilişkiler kalkınmalarını gerçekleştiremeyen, hatta gerçekleştirecek fırsatı dahi yakalayamayan üçüncü dünya ülkelerine, yeni pazarların kapılarını açacak ve bu ülkelere doğrudan yabancı sermaye akmasına yardımcı olacaktır (Bairoch, 1993, ss. 274 – 275).

Avrupa'daki ekonomik, teknik ve bilimsel potansiyelin, bölünmüşlükten dolayı bir bütün haline getirilemediğinin ve bunun dünya adına önemli bir kayıp olduğunun vurgulandığı projede, Atlantik'ten Urallar'a kadar yayılmış, önemli tarihi dönüşümlere ev sahipliği yapmış Avrupa'nın karşılıklı anlayış ve işbirliğine ev sahipliği yapması gerekliliği üzerinde durulmaktadır.

Gorbaçov'un bu çıkışına Avrupa Devletleri'nden farklı tepkiler gelmiştir. Birleşme hedefini anayasasına dahi yansıtan Almanya, böyle bir fikre en olumlu yaklaşan taraf olmuştur. Ortak Avrupa'nın gerçekleşmesi tezinin, Birleşik Almanya'nın inşasıyla mümkün olabileceğini düşünen Almanya, SSCB'nin bu adımını, birlikteliğin önündeki psikolojik engeli kaldırmaya yönelik olarak atılmış en önemli adım olarak algılamıştır.

Fransız basını zaman zaman ABD'li yazarların şüpheli yaklaşımlarının etkisinde kalarak, François Mitterand'ın "daha geniş bir Avrupa'nın, tarihin ve barışın yönlendiricisi olacağı" yönündeki sözlerini dikkate almadan; geniş Avrupa fikrinin SSCB'nin yeni bir emperyalist yaklaşımı olduğu düşüncelerini işlemiş, Gorbaçov'un bu söylemine güvenmek için erken olduğuna değinmiştir. Avrupalı fikir adamlarının, SSCB bu fikrinde samimi ise önce Doğu Avrupa'da bu açılımı yapmalıdır şeklindeki yaklaşımlarına rağmen; Gorbaçov Avrupa halkının kendisini anladığını ve SSCB'nin Avrupa politikasının takdir gördüğünü belirtmiştir (Gorbachev, 1987, ss. 191 – 192).

Gorbaçov'un, Sovyetler Birliği'ni komünizmden kendine özgü bir çıkış yoluna soktuğu bu süreç, Avrupa'nın bütünleşmesine ışık tutmuştur; ancak Gorbaçov'un söylemindeki gibi, sosyalist ve kapitalist blokların bir arada yaşadığı bir süreç içerisinde değil; komünizmin Avrupa'dan silindiği ve eski Doğu Bloku'nun Avrupa bütünleşmesi içerisine entegre edildiği bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

Ortak Avrupa Evi'ne adım atılmasının kaçınılmazlığına karşın, böyle bir oluşumun siyasi ve ekonomik söylemlerin doğurduğu çabanın yanında, ciddi bir krizi beklediği ortaya çıkmıştır. Steven Lee Myers'in

belirttiği gibi, gerçek reformlar ancak gerçek krizler sonucunda oluşabilirdi ve ekonomik krizin yanına siyasi çıkmazın da eklenmesi gerçek bir krizi meydana getirmiştir (Mayers, 2002, s. 4). Avrupa'nın siyasi tarihi tekerrür etmiştir, İkinci Dünya savaşı neticesinde iki siyasi kampa bölünen Avrupa, aşağıda detaylarıyla ele alacağımız üzere, kamplardan birinin dağılmasıyla yeni bir bütünleşme sürecine girmiştir.

Doğu Avrupa'nın Yenilenen Yol Haritası

İki kutuplu dünyada görülen yumuşama havası, Helsinki süreciyle birlikte somut bir yapıya oturmuş, SSCB'nin Afganistan müdahalesinin yumuşama üzerindeki olumsuz etkisi beklenenden kısa sürmüş ve Doğu Avrupa'da hareketlenen çok partili sistem ve insan hakları taraftarlarının talepleri, sayıları giderek artan yığınların olmazsa olmaz isteklerine dönüşmüştür. Özellikle 1975 Helsinki Nihai Senedi'nin üçüncü sepetini oluşturan "İnsancıl ve Öteki Alanlarda İşbirliği" başlığının, pratikte yaşama geçirilmesi yönünde Doğu Bloku ülkelerinden gelen talepler, Sovyetler Birliği'ni, bireysel özgürlükler yolunda, insan hakları arzına zorlamıştır. Son sepete SSCB'nin talebiyle eklenen "içişlerine karışmama" ilkesi ise; tüm ilkelerin çekincesiz uygulanacağına yönelik maddeyle kuşatılmıştır.

Doğu Bloku içerisindeki ekonomik talepler artmış, Batı'daki siyaseti kendi sistemlerine dönüştürme arzuları da ekonomik temelli kaygıların tetikleyicisi olmuştur. Batı'da yaşanan endüstrileşme sürecinin getirdiği maddi kazanımların yanında, bu kazanımların sağladığı refah ve sosyal devlet anlayışının da ön plana çıkması Doğu Bloku ülkelerinde hayranlık uyandırmıştır. Bu ülkelerin içerisinde buldukları vaziyet ve komşularının gelişmişlik düzeylerinin kıyaslanması durumunda, Doğu Avrupa halklarının "farkımız nedir?" gibi bir soruyu kendilerine sormalarını doğal karşılamak gerekir. SSCB'nin, kendi sınırları içerisinde, perestroykayı ve glastnostu bürokratlara ve muhaliflere kabul ettirmek için verdiği uğraş ve ekonomik yıkıntıdan çıkış çabası, Blok içerisindeki ülkelere yeterince eğilememesine sebep olmuştur. Bu durum, Doğu Avrupa devletlerini bir yalnızlık ve -alışık olduklarının aksine- bir sahipsizlik duygusuna itmiştir.

Merkezi ekonomik sistemin, 1980'lerle beraber tam randıman verememesini hususunu da, kullanılan teknolojinin nispeten eski olmasına ve eldeki bilgi birikiminin üretime bir türlü yansıtılamamasına bağlayabiliriz. Ancak şu bir gerçektir ki, ekonomik vaziyet Doğu Bloku'nun çözülmesinin yegane sebebi değildir. Daha

ziyade toplumsal ve siyasal nedenlerin çözülmeye ön ayak olduğunu söyleyebiliriz. Endüstrileşme sürecine dahil olan devletlerde tek partili sistemden çok partili demokrasilere kayış olduğu bilinmektedir ve bu yeniden yapılanma Doğu Avrupa için de geçerlidir.

Geri dönüşü olmayan yolda gerek ekonomik beklentiler gerekse milliyetçi söylemler sistemden bağımsız şekilde yeni bir yola girmişti. 1988'de maden işçilerinin ayaklanmalarının bastırılmasında güçlük çekilmiş ve Ermeni milliyetçilerinin Karabağ'ı topraklarına katma çalışmaları hız kazanmıştı. Moskova bu vak'alara yetişememekteydi; bulunan ve dayatılan geçici çözümler ise halkı tatmin etmekten uzaktı. Baltık ve Kafkas Sovyet Cumhuriyetleri'nde ise özellikle 1989'dan itibaren giderek kuvvetlenen ayrılıkçı hareketler göze çarpmaktaydı. Tekne su almaya başlamıştı ve kimsenin eline bir kova alıp bu suyu dışarıya atmak gibi bir niyeti yoktu. Üstelik ekonomik ve neticesinde siyasi gönencin optimize edilmesi adına, on beş yıl öncesine kadar üzerlerine titrenen Doğu ve Orta Avrupa Devletleri, SSCB için itici bir güç olmaktan çıkmış; bir nevi yeniden yapılanmanın önündeki ekonomik engeller içerisinde sayılır olmuşlardı. Sovyet dış politikası bu dönemde, ipleri gevşetmenin rasyonel bir hareket olacağı inancı üzerine kurulmuştur (Malcolm. s. 664).

"Halkın Sonbaharı"nın ortaya çıkışı Kissenger'in "domino teorisi"ni doğru çıkarır nitelikte gelişmiştir: Romanya'daki olayların nedeni, Çekoslovakya'da insan haklarına ilişkin taleplerin güçlenmesi olmuştur; Çekoslovakya'da meydana gelenlerin arkasında Doğu Almanya'daki çöküş yatmaktadır; Doğu Almanya'da halkı sokaklara döken, Macaristan'daki siyasi değişimlerdi; Macarlara çıkış yolu gösteren ise Polonya'daki pazarlıklarda elde edilen başarıydı (Przeworski, 1991, ss. 22 – 23).

Yukarıdakileri dile getirirken, Orta ve Doğu Avrupa toplumlarının komünizme karşı verdikleri mücadelenin bir tarihi olduğunu da unutmamak gerekir. Berlinliler 1953'te, Macarlar 1956'da, Çekler ve Slovaklar 1968'de ve kırk yıllık bir zaman diliminde birkaç kez Polonyalılar, toplumsal mücadele yolunda bedel ödemişlerdir.

Polonya'da açık başkaldırı 1976'da başladı ve 1980'lerde zaptedilemez boyutlara ulaştı. 1981'le birlikte "Dayanışma"nın halk üzerindeki etki sahası o denli artmıştı ki, rejimi ayakta tutan sadece dıştan gelebilecek fiziksel baskıydı. SSCB'nin içeride yaşadığı problemler Polonyalı işçilerin tekrar ayaklanmasına sebep oldu ve 1988 grevleriyle fiziksel baskının da yeterli olmadığı ortaya çıktı. Halktan gelen bu baskılar

üzerine ordu, Polonya'daki iktidara uzlaşma kararı alması gerektiği yönünde baskı yaptı ve Merkez Komite, Solidarnostla iktidarın paylaşımı için masaya oturdu (Ascherson, 1981, s. 47).

Dayanışma hareketi, arkasına Polonya halkının büyük coşkusuyla alırken, iktidarın arkasında, koltuğu onlara tahsis eden SSCB bile yoktu, üstelik ordu da halktan gelen yoğun baskılara karşı koyabilecek kudreti kendisinde görmüyordu; aslında halk hareketini kanla bastırmanın da bir anlamı kalmamıştı. Ok yaydan çıkmıştı ve taraflar "Perestrojka"nın Polonya'da da hayata geçirilmesi konusunda anlaşmışlar. Özelleştirmeler gerçekleştirilmeye başlandı; ancak Polonya adına belirtmek gerekir ki, baskıya isyan eden kitleler için değişen bir şey olmadı. Özelleştirmelerden elde edilen gelir, üretimin denetimini uzun yıllardan beri elinde tutan kesime akıyordu; üstelik iktidar da siyasi otoritesinin son demlerini ekonomik kazanım elde etmek üzerine planlamıştı.

Macar Sosyalist İşçi Partisi, halktan ve ordudan baskı görmeksizin, etrafındaki gelişmeleri ve SSCB'nin çözülme sürecini iyi bir şekilde etüd ederek, 1989 baharında muhalif gruplarla bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantının neticesinde ülkenin demokratik bir cumhuriyete dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. 1990'da parlamentonun kendi kendini feshetmesi kararına varılmıştır. 1990'da Avrupa Konseyi'ne tam üye olarak kabul edilen Macaristan, aynı yılın Mart ayında yapılan seçimlerle demokratik sistemi tam olarak oturtmuştur. Macaristan'da iktidar barışçı yollarla halka devredilirken, aynen Polonya'da olduğu gibi komünist parti bürokratları, ellerindeki siyasi gücü ekonomik güce çevirmeye girişmişlerdi.

Polonya ve Macaristan'daki pazarlıklar sonucunda elde edilen başarı blok içindeki diğer devletleri de etkiledi. Polonya ve Macaristan'dan Batı Almanya'ya önemli miktarda bir göç dalgası başladı. Bu göç dalgasıyla birlikte Doğu Almanya'da yerel çapta ayaklanmalar başladı. Demokratik Almanya'da birkaç şehirde çıkan kalkışma giderek büyüdü ve bastırılmaz hale geldi. Bu baskıyı takiben Eric Honecker Ekim 1989'da istifa etti. Honecker'in istifasını, Kasım ayında serbest dolaşım özgürlüğünün verilmesi izledi ve Soğuk Savaş'ın simgesi haline gelen Berlin Duvarı, Kasım 1989'da yıkılarak iki Almanya'nın fiilen birleşmesi sağlandı.⁴

Doğu Bloku'ndaki reform ivmelenmesi, 1980'lerin son çeyreğinde

⁴ Doğu ve Batı Almanya, 2 + 4 görüşmelerinin sonuçlanmasıyla, resmen 2 Ekim 1990'da birleştiler ve Federal Almanya oluştu.

Çekoslovakya'da dahareketlenmelere sebep olmuştur. Çekoslovakya'da olaylar 17 Kasım 1989'da öğrenci gösterileriyle başladı. Gösteri hükümete karşı duyulan öfkeyi dile getirir mahiyetteydi. Hükümet kitleyi dağıtmak amacıyla kalabalığın üzerine anti-terör birliklerini yolladı. Gösterileri bastırmak için böyle bir aracın kullanılması küçük çaplı ayaklanmalarla tepki buldu ve bu ayaklanmalar giderek yerel düzeyden ulusal düzeye çıktı. Hükümet bu baskı karşısında geri adım atmak zorunda kaldı ve serbest seçim vaadiyle baskıları dindirmeyi başardı.

Çekoslovakya'da halk ayaklanmalarına sahne olan bu süreçte, özellikle Komünist Parti'nin içerisinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Yoğun halk hareketleri neticesinde, 1989 baharında Komünist Parti'de yaşanan istifalarla birlikte, Komünist Parti'nin azınlıkta olduğu bir hükümet kurulmuş, Cumhurbaşkanlığı'na Vaclav Havel seçilmiştir. Serbest seçimler sonucunda Çekoslovakya'da komünist parti hükümeti devrildi. 1968'de Sovyet tanklarına teslim olan halk bu sefer tüm Avrupa'yı saran rüzgarın da etkisiyle taleplerinin arkasında sonuna kadar durmuştur ve yönetimin değişmesinde baş rolü oynamıştır.

Federal Meclis 1990'da, Slovaklar'ın ülke içerisindeki eşit görünümünü pekiştirecek şekilde Çekoslovakya'nın adını "Çek ve Slovakia Federal Cumhuriyeti" olarak değiştirmiştir. 1991'e gelindiğinde Slovak partilerinde ayrılmaya yönelik eğilimler güçlenmiştir, 1991 Mart'ında yeni bir federal anayasanın kabul edilmesine ilişkin taslak hazırlanmıştır. Bu taslak Çekler tarafından da kabul görmüştür ve 17 Haziran 1992'de Slovakia Ulusal Konseyi'nin bağımsızlık ilanı ile Çek Cumhuriyeti ve Slovakia adı altında iki devlet oluşmuştur (Sönmezoglu, 1996, s. 132).

Çek Vaclav Klaus'un ve Slovak Vladimir Meciar'ın ayrılmayı yadsımayan tutumları neticesinde ilk defa bir federasyon tarafların karşılıklı rızalarıyla dağıtılmıştır. 1 Ocak 1993'te onaylanan bölünme kararından sonra Çekler ile Slovaklar arasında ortak para, sınır denetimleri ve aktiflerin paylaşımı konularında anlaşmazlıklar çıkmış ve ilişkiler bir süre için gerginleşmiştir.

Romanya, Nikolay Çavuşesku'nun düşürülmesi için sonu kanlı biten halk ayaklanmalarına sahne olmuştur. 1987'de ve 1989'da ordu göstericilerin üzerine ateş açarak eylemleri bastırmıştı ve bir çok kişi, bu gösteriler sırasında yaşamını yitirmişti. Özellikle 1989'da Temeşvar'daki halk ayaklanmasında yüzlerce kişi hayatını kaybetmiş; ancak bu kıyım işçilerin grevlerinin önüne geçememiştir. Çavuşesku'nun sarayından

halka yaptığı konuşma esnasında, yönetim aleyhindeki sloganlar yükseldi, buna ordu içindeki muhaliflerin isyanı da eklenince Çavuşesku tek dayanağını yitirmiştir. Halk hareketi devlet binalarının işgaliyle doruğa ulaşmış ve polisin elindeki silahlar alınmıştır. Çavuşesku ve eşi yakalanarak idam edilmişlerdir; Orta Avrupa'da görülen yumuşak geçişlere benzemeyen bir hükümet değişikliği ile de olsa Romanya'da da iktidar devrilmişti. Cumhurbaşkanlığı'na Ion İliescu, hükümete de Ulusal Kurtuluş Cephesi getirilmiş ve 1990'da yapılan çok partili seçimleri kazanarak yerlerini meşrulaştırmışlardır.

Siyasi alanda bu, Sovyet imparatorluğunun çöküşü ve Komünist Parti'nin iktidar tekelinin yıkılması anlamına geliyordu; ekonomik alanda ise merkezden yönlendirilen devlet ekonomisinden pazar ekonomisine geçiş demektir. Bu durum sosyalist blok içerisindeki "realistler" ile "idealistler" in savlarında, ibrenin idealistler lehine dönmesi anlamına geliyordu. Realistler, komünist sistemle uzlaşmanın dünyada istikrar ve barışı sağlamanın, komünist ülkelerdeki insanlara yardımla etkili bir biçimde ulaşmanın tek yolu olduğu görüşündeydiler. "İdealistler" benzetmesiyle tanımlanan, komünist ülkelerin bünyesinde totalitarizme karşı görünürde umutsuz bir direnişe girişenler, aynı zamanda da bu tür faaliyetlerin sonuç getirici olduğunu varsayıp bunları destekleyenlerdi.

Şüphesiz 1989 yılında ortaya çıkan bu tablo, fikir birliği içinde değerlendirilerek alınmış kararlar bütününe ortaya koymamaktaydı. Eskinin idealistleri siyasal ve ekonomik özgürlüğü kazanmış olmanın iyi yanlarını işaret ederlerken, realistler ise kimin kazanıp kimin kaybettiğinin belirsiz oluşuna, transformasyonun toplumsal maliyetine ve ekonomik sistemin melezliğine dikkat çekiyorlardı. Ancak bugün görünen o ki, Avrupa Birliği bütünleşme modelinin içerisine entegre edilen eski Doğu Bloku ülkeleri hallerinden pek de şikayetçi değiller. Şüphesiz yıllardır akılları kurcalamaya devam eden bir soru, zihinlerimizde varlığını sürdürmeye ve cevap arayışlarında türlü irdelemeleri bünyesinde eritmeye devam edecektir. Eski Doğu Bloku ülkelerinde bugün yaşanan hızlı gelişimin ve neticesinde oluşan refahın, Blok'un varlığı esnasında sağlanamamasının sebebi komünist sistemin teorisinde miydi, yoksa yönlendirici mertebesindeki kişilerin şahsi hataları mıydı?

Sonuç

Sovyetler Birliği'ndeki revizyonist yaklaşım ortaya konulan yeni ilkeler doğrultusunda belirmiş ve çağın gereklerinden bağımsız, düşünülemeyecek derecede şaşkırtıcı bir devinim değildi. Gorbaçov döneminde revizyonist hamle çalışmalarının Andropov dönemindekileri takip eder bir niteliğe sahip olduklarını da yukarıda özellikle vurgulandı. Ancak bu dönemde yaşanan farklı bir şey vardı ve bu fark sadece halk tarafından değil; ülkeleri yöneten iktidarlar tarafından da fark ediliyordu. Sistem tıkanmıştı ve toplum sosyal patlamanın eşiğine gelmişti. Ekonomik durgunluk ve siyasi çevrilmışlik sosyo-psikolojik çöküntüyü de beraberinde getirmişti. Bu çöküntü sadece insanların yaşadığı yılmışlığı değil; devletin ve hükümetin çaresizliğini de içeriyordu.

Bir devletin psikolojisi mi olur diye düşünülebilir; ancak içerisinde sosyal kavramının bulunduğu, mantıklı davranabilme yeteneğine sahip her ögenin psikolojisinin olduğu bir gerçektir. Neticede kurumlara yön verenler insanlardır ve insanların gerginlikleri de bir noktaya kadar zaptedilebilir. İşte bu noktaya geldiğinde ise sosyal patlama kaçınılmaz olur.

Gorbaçov'la birlikte şırınga edilen ilaç kırılma noktasına gelmiş ülkeyi, neticesinde bloku, ya kurtaracaktı ya da yıkımın hızını artırır bir niteliğe sahip olacaktı. Şırınga edilen ilacın hastada kısa vadede bir tepkimeye neden olmadığını söyleyebiliriz; ancak Gorbaçov'un iktidarının üçüncü yılıyla birlikte, revizyonların çıkarlarını aksattığını düşünen statükocularla, ülkenin parçalanma tehlikesi olduğunu düşünen muhalefet aynı kampta buluşmaya başladı. Bu yakınlaşmaya, Rus olmayan milletlerdeki hareketlilik ve ülkenin ekonomik bataktan kurtulamaması eklenince Sovyetler'in sıkıntıları doğrudan Doğu Bloku'na yansımaya başlamıştı.

Sovyetler'in bu durumuna Doğu Avrupa'nın kayıtsız kalması beklenemezdi. Blok devletleri ulusçu hareketlerin tavana vurduğu bir dönem geçiriyordu. Bunun altında yatan sebeplerden en önemlilerinin "ekonomik refah düzeyine erişememe, iktisadi açılımın gerçekleştirilememesi" ve "katılımcı siyaset talebi" olduğu yalın bir gerçektir. Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan ve Bulgaristan kişi başına düşen gelire göre 1987 yılında Avrupa'nın zengin devletleri arasında yer almaktaydılar; bu devletlerin 6000 \$ civarında oluşan kişi başına gelirleri onları Yunanistan ve Portekiz'in üzerine taşımıştı (Huntington1991, ss. 264 – 265).

Ancak şüphesiz bu meblâğın paylaşımında oluşan büyük uçurumlar halkı mutsuzluğa itmekteydi. Çünkü bu gelirin büyük bir kısmı politbüro yetkililerinin tasarrufuna bırakılmıştı. Gelir paylaşımında şeffaflıktan uzak bir anlayış hakimdi. Bu durum çalışan, emekçi halkta huzursuzluk yaratmaktaydı; en azından bu paydan emeklerinin karşılıklarını almaları gerektiği güdüsü yavaş yavaş topluma hakim olmaya başlamıştı. Yanıbaşındaki ülkelerde yaşayan halkların kalkınmışlık seviyeleriyle kendilerini mukayese ettikleri zaman, negatif yönde bir kolerasyonla karşılaşmak ülke halkını yönetim aleyhtarı gösterilere ve birlikteliklere itmmişti.

Günümüzde de süregelen “doğrunun ne olduğu bilmece” nin cevabını aramak adına; Polonya’da 1991 yılında gerçekleştirilen ilk demokratik seçimlerde parlamentoya giren, Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen ve tam üyeliğin ardından Avrupa Parlamentosu’nda ülkesini temsil eden Bronislaw Geremek’in sözleri oldukça anlamlıdır:

“Komünizm bağımsız meslek sendikalarıyla, bağımsız eğitim çalışmasıyla, gerçek haberin dolaşımının sağlanmasıyla yıkıldı. Yurttaşların toplumu, devletin tekelci yapılarına karşı çıkararak, insan haklarına saygı gösterilmesini talep ederek, bir özgürlükler alanı yaratarak biçimlenmişti. Edilgenliği bir kenara bırakmak, korkunun bariyerini yıkmak yetmişti. Bu toplumsal potansiyelin hayata geçirilebilmesi ve başarıya ulaşabilmesi için bir temel şartın daha, yani iktidarın iktidarsızlığının da, yerine gelmiş olması gerekiyordu. Orta Avrupa, komünist iktidarlara dış güçlerce mecbur bırakılmıştı ve onların temelini Sovyet imparatorluğu oluşturmaktaydı. İmparatorluğun çökmesi, buradaki komünist partilerin ayakları altındaki zemini çekti aldı. İktidarın iktidarsızlığı, bir gerçek oldu.”⁵

Değişimlerin başarısını, bir kez daha onların insani boyutları belirleyecektir ve bu insani boyutun belirleyicisi de geçmişten alınacak derslere takabül edecektir.

⁵ Bronislaw Geremek’in, 5 Temmuz 1999’da, Dresden Hannah Arendt Enstitüsü’nde yapmış olduğu konuşma metninden. (<http://www.polonya.org.tr/sec1-komunizm.html>) (erişim tarihi 19.05.2021)

Kaynakça

Aras, O. N. (2020). *Rusya'da tıkanan sosyo-ekonomik değişim dalgası*. Azerbaycan Bakü: Qafqaz Üniversitesi Yayınları.

Ascherson, N. (1981). *The Polish August: The self-limiting revolution*. New York: Viking Press.

Bairoch, P. (1993). *Üçüncü Dünya çıkmazda* (Mehmet Dülger, Çev.). Ankara: Türkiye Ticaret Odaları Birliği Matbaası.

Bates, R. (1991). The economics of transitions to democracy, *Political Science and Politics*, XXIV (1).

Bolat, Ö. (1990). *Birleşik Almanya'nın doğuşu*. İstanbul: İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları.

Casier, T. (2018). Gorbachev's 'Common European Home' and its Relevance for Russian foreign policy today, external relations of the European Union towards the east, *debater a Europa*, No18.

Chirot, D. (der). (1991). *Crisis of Leninism and decline of the left*. Seattle: University of Washington Press.

Galbright, C., Münif, A. and Fukuyama F. (1992). *Yeni Dünya düzeni*. İstanbul: Ağaç Yayıncılık.

Gerger, H. (1980). *Soğuk Savaş'tan yumuşamaya*. Ankara: Işık Yayıncılık.

Gorbachev, M. (1987). *Perestroika: New thinking for our country and the world*, New York: Harpercollins.

Gorbachev, M. (1989). Europe as a Common House, *Council of Europe*, Strasbourg, 6th July, 1989, https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/20/4c021687-98f9-4727-9e8b-836e0bc1f6fb/publishable_en.pdf.

Hamitoğulları, B. (1986). *Çağdaş iktisadi sistemler*. İstanbul: Savaş Yayınları.

Huntington, S. P. (1991). *The third wave: Democratization in the late twentieth century*. University of Oklohama Press.

İyiler, O. (1996). *Yeni dünya gerçeği*. İstanbul: Ceylan Yayıncılık.

Jensen, K. (1990). *A look at "The end of History"*. Washington D.C.

Kazgan, G. (2020). *Küreselleşme ve Ulus Devlet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lichteim, G. (1971). *Imperialism*. New York.

Marttin, V. (2019). Bolşevik söylemlerinin Birinci Dünya Savaşına etkisi. *Tesam Akademi Dergisi*, 6(2), 177-202. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.613545>

Mayers, S. L. (10 Ağustos 2002). *A Different Kind of Brezhnev in the Making*. The New York Times.

Moiseev, N. (1994). Ачем дорога, если она не ведет к храму, *Иного не дано*, 52, 61

Neil M. (1989). The 'Common European Home' and Soviet European policy. *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)*, 65(4), 659-676

Pipes, R. (1974). *Russia under the old regime*. New York.

Przeworski, A. (1991). The "east" becomes the "South"? The "autumn of the people" and the feature of eastern Europe. *Political Science and Politics*, XXIV (1).

Rudolph, R. (der). (1990). *Great power ethnic politics*. New York.

Sander, O. (1998). *Siyasi Tarih 1918-1994*. Ankara.

Sakwa, R. (1990). *Gorbachev and his reforms: 1985-1990*, Londra.

Sönmezöğlü, F. (der). (1996). *Uluslararası ilişkiler sözlüğü*. İstanbul: Der Yayınları İstanbul.

Wallerstein, I. (1991). *Geopolitics and geoculture: Essays on the changing World-System*, Cambridge: Cambridge University Press.

Yılmaz, H. (1993). *Eski dünyadan yeni dünyaya*. İstanbul: Hil Yayın.

Zaslavskaya, T. (2002). *Социетальная трансформация российского общества, Дело*. Moscow

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Türk İstihbaratının Değişen Dinamikleri: Son 10 Yılda Reform, Siyasa ve Operasyonel Açılım

Changing Dynamics of Turkish Intelligence: Reform, Policy and Operational Outreach in The Last Decade

Öz

MİT'in 'proaktif' ve 'entegre' yaklaşım üzerine inşa ettiği yeni istihbarat doktrini sayesinde, son 10 yılda Türkiye'nin dış ve güvenlik mimarisinin ana sütunlarından biri haline geldiğine tanıklık edilmektedir. Türk dış politikası, 2011 sonrası Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki stratejik ortamda yansımaları bulan yeni bölgesel güvensizlik dalgalarına ve sarmalına binaen dönüşürken; bu dönüşümde MİT, Türkiye'nin karşılaştığı güvenlik sorunlarının üstesinden gelmenin yanı sıra, Türk diplomasisine imkân, esneklik ve kolaylaştırıcılık sağlayan başat aktörlerden birisi olmuştur. Suriye, Irak ve Libya örnekleri; MİT'in Türkiye'nin güvenlik stratejisinin icrasındaki belirleyiciliğini, terörle mücadele politikasındaki operasyonel kapasitesini ve bizzat istihbarat diplomasisinin, Türkiye'nin arka kapı diplomasisini şekillendirici rolünün en somut tezahürü ve kanıtı mahiyetindedir. Mevzubahis referanslardan hareketle, MİT özelinde Türkiye'nin artan istihbarat aktivizmini açıklamada üç itici faktörden bahsetmek mümkündür. Birincisi; istihbarat ve siyasa arasında kurulan yeni diyalog mekanizması olup, MİT'in 2000'lerdeki değişim ve dönüşümüne kaynaklık etmektedir. İkincisi; Türkiye'nin ihtiyaçlarına özgü kurumsal, hukuki, teknik ve mali düzenlemeleri ihtiva eden istihbarat reformu ve bu minvalde Ankara'nın dış, güvenlik ve savunma politikasının yapım ve uygulanma sürecinde MİT'e tanımladığı asli ve işlevsel roldür. Üçüncüsü; MİT'in kavuştuğu imkân ve kabiliyetler sayesinde Türkiye'nin yeni operasyonel sahasında inisiyatif alabilen güçlü ve aktif roldür. Makale, itici faktörler kapsamında istihbarat reformunun dinamiklerini, hükümetin yeni istihbarat politikasını ve MİT'in operasyonel açılımının yansımalarını izah etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: istihbarat, MİT, reform, politika, operasyon

Merve SEREN

Dr. Öğretim Üyesi,
Ankara Yıldırım Beyazıt
Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler
Bölümü.
mseren@ybu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0931-1572

Cilt / Issue: 8(2), 371-405

Geliş Tarihi: 20.01.2021

Kabul Tarihi: 20.06.2021

Atıf: Seren, M. (2021). Türk istihbaratının değişen dinamikleri: Son 10 yılda reform, siyasa ve operasyonel açılım. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 371-405. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.956792>.

Abstract

Thanks to the new intelligence doctrine adopted by Turkey's National Intelligence Agency (MIT) which is built upon a proactive and integrated approach, it is witnessed that MIT has become one of the main pillars of Turkey's foreign and security architecture in the last decade. While Turkish foreign policy has been undergoing a constant transformation owing to the rising waves of insecurity in its' region, seeing their reflections on the strategic environment of the Middle East and North Africa in the aftermath of 2011 Arab Spring; during this period MIT has become one of the leading actors, not only for providing solutions to avoid or mitigate the different security issues faced by Turkey but also offering opportunity, flexibility and a facilitatory role for Turkish diplomacy. Syria, Iraq, and Libya examples present the most tangible appearance and evidence of MIT's decisiveness on Turkey's security strategy implementation, the operational capacity to combat terrorism and intelligence diplomacy of itself, its persuasive role in Turkey's back-channel diplomacy. Concerning the aforementioned developments, it is possible to put forth three driving factors in terms of exploring Turkey's intelligence activism, in particular the MIT. The first one is the new dialogue mechanism between the intelligence and politics that MIT's change and transformation in the 2000s originates. The second one is the unique intelligence reform designed peculiar to Turkey's needs and demands which encompasses institutional, legal, technical, and financial regulations, and in this manner, the essential and functional role that Ankara qualified MIT during the process of Ankara's foreign, security and defense policymaking and implementation. The third one is MIT's strong and active role that can take initiative in Turkey's new operational areas by virtue of the opportunities, skills, and abilities MIT has reached.

Keywords: intelligence, MIT, reform, politics, operation

Extended Abstract

The Press releases published in 2005 and 2012 for the anniversary of the establishment of the National Intelligence Organization (MIT) can be described as "MIT's manifestos for change". The improvement and reform process initiated by the changing intelligence understanding indicates a step taken too late not only for MIT which aims to be an "effective and successful player on a global scale", but also for Turkey which shares the same goal in concert with MIT. However, especially in the last 10 years, the steps taken to improve the intelligence mechanism have brought along discussions about the mission, role, functioning, and future of MIT. The aforementioned discussions can be evaluated along three axes.

The first of the discussion topics is the "visibility" of the close

relationship between intelligence and politics and the fact that a large-scale MIT reform occurred during the AK Party Period. Therefore, these debates assume that decision-makers' purpose and efforts are to politicize intelligence. What is meant by "visibility" is that both MIT and the President are in the public eye as compared to previous terms. On the other hand, the authority and jurisdiction granted to MIT by Ankara; the strong personal profile, the communication, and cooperation mechanism established with decision-makers, of the MIT President, reinforce this visibility. While this situation makes Fidan a "target", it also indicates that Fidan shoulders a great "political responsibility and defense burden". On the other hand, while the close and strong dialogue mechanism established between the intelligence, security, and defense bureaucracy (especially with the transformation of the political system from a parliamentary system to the presidential system of governance) was appreciated thanks to its success in the field in this period, it also became an issue to be approached with caution and suspicion. Finally, there is no methodology with absolute validity to measure whether the relationship between intelligence and politics is "proximity" or "politicization". In addition, as long as politicization does not harm state and national interests, it is an inevitable fact that must be tolerated to a certain extent.

The second issue is what kind of implications will come to the forefront by virtue of increasing MIT's intelligence gathering capacity within the framework of the intelligence reform, strengthening its relations with other institutions in the field of security and defense and its operational pace in terms of corporate mentality and culture in the future. For example, while providing MIT with more skills and competence within the framework of intelligence reform; the assumption that intelligence capabilities of other institutions are limited, the areas of duty, authority and responsibility are restricted and, in this sense, the institutional motivation for intelligence activities decreases is a possibility that should not be ignored. For instance, it should be noted that the operational outreach of MIT will have an impact on other relevant security and defense institutions in later stages and times. In addition, whether there will be extremely substantial and destructive 'power wars' in the future which should be considered within this possible equation.

Again, in this context, another debatable issue in the future is the profile of future successive MIT Presidents. By his studies on foreign intelligence, diplomacy, and information technologies, the current MIT President Fidan brought together his theoretical background in

the academic field and his professional knowledge and experience in combat intelligence. With diplomatic missions, he has provided administrative bureaucratic services in the fields of security and defense at home and abroad. As a matter of fact, MIT President Fidan's ability to read maps and analyze, his experience on the continent, his diplomatic and legal knowledge gained in regional and international organizations provide a cardinal input to the operative and diplomatic activities in the conflict zones in which Turkey is engaged. However, if the next MIT President does not come from a background of having attained some degree of military formation, how and to what extent MIT's operational opening will be impacted and whether it will be interrupted are open to debate.

On the other hand, if Turkey's military operation area shrinks, in other words, if an "operative withdrawal" occurs, the technological competence and operative experience acquired by MIT up to now should be reevaluated. In other words, it is necessary to make preliminary readings on how MIT's operative pace and the increasing employment of military personnel as a requirement of this will have an impact on the corporate mentality and culture in the future. Moreover, in a possible withdrawal, it is important to plan in which area and how the personnel with military identification will be utilized.

The third discussion topic is that MIT's increasing intelligence activism and operational evolution have become a determining factor in Turkish foreign, security, and defense policy. This has reached the extent that intelligence diplomacy carried out by the MIT is today one of the most functional instruments in the determination and implementation of security and defense policies and strategies. However, the intelligence and operational capacity building of the MIT, which has been endowed with extremely wide authority within the framework of intelligence reform, and its determinant and supportive role in decision-making processes, bring forth to the public agenda various scenarios such as Turkey's possibility to "turn into an intelligence state". Finally, the fact that MIT is constantly concerned with current political issues and conducting operative missions brings up the possibility of falling into a trap that is conceptualized as "the tyranny of current intelligence" in the literature. While the current intelligence trap prioritizes tactical and operational intelligence, it indicates the danger of ignoring strategic intelligence, especially when compared to operational analysis.

Giriş

İstihbarat literatüründe en fazla tartışılan konuların başında ‘istihbarat’ ve ‘siyaset’ arasındaki ilişki gelmektedir. Tartışmalar ekseninde, istihbarat ve siyaset arasındaki mesafenin olabildiğince uzak durması gerektiğini savunanlar kadar, ilişkideki makasın daralmasının getireceği faydalara odaklanan görüşler de mevcuttur. İki görüşü ortak paydada ve daha makul bir seviyede buluşturan görüş ise, istihbarat ve siyaset ilişkisinin, tarafların birbirlerinin görev, yetki ve sorumluluklarına saygı duyduğu bir şekilde azami denge gözetilerek inşa edilmesidir. Sonuncu yaklaşım, daha idealist bir perspektifi yansıtmakla birlikte, temel maksat; istihbaratın siyaset üzerinde hükümranlık kurmasının veyahut siyasetin istihbaratı kendi çıkarları için kullanmasının önlenmesi anlayışına dayanmaktadır.

Ne var ki, istihbarat-siyaset dengesini teorik ve hukuki olarak inşa etmekten ziyade, pratikte muhafaza ve idame ettirebilmek çok daha meydan okuyucu bir sürece işaret etmektedir. Birincisi; tarafların risk ve tehdit algıları, mücadele yöntemleri, çözüm stratejileri, hedef kitlelerine yönelik tutumları, kısa, orta ve uzun vadeli amaç ve çıkarları arasındaki farklılıkları uyumlaştırmak oldukça zordur. Kaldı ki böylesi bir uyum, karşılaşılan olayların taraflar üzerinde yaratacağı etki itibarıyla her zaman için mümkün değildir. İkincisi; istihbarat ve siyaset arasındaki ilişki, ülkenin kurumsal ve siyasal kültürü ile yakından ilintilidir. Bu bağlamda görünürlük, şeffaflık, gözetim, denetim ve hesap verebilirlik gibi tarafların görev, yetki ve sorumlulukları açısından son derece farklı rollere büründükleri hatırdan tutulmalıdır. En basitinden istihbarat teşkilatının içselleştirilmiş kurumsal kültürü ile karar alıcıların belirli bir dönem için seçilmiş olmaları, tarihsel hafıza ve tecrübe itibarıyla olaylara yaklaşımda büyük bir farklılık sergilemelerine neden olabilmektedir. Bu nedenledir ki, kimi zaman karar alıcıların özellikle kısa ve orta dönemli hedefleri doğrultusunda istihbaratı siyasallaştırma eğilimi sergilemeleri kaçınılmaz bir gerçeklik olarak kabul edilmelidir.

İstihbarat literatürü, hükümetlerin risk ve tehdit tanımlamaları ile amaç ve çıkarları doğrultusundaki karar ve eylemlerini ‘doğru’, ‘gerekli’, ‘meşru’ ve ‘hukuki’ göstermek adına istihbaratı siyasallaştırmaktan imtina etmediklerini gösteren birçok vakaya yer vermektedir. Ancak istihbaratın ne kadar siyasallaşıp siyasallaşmadığını ölçümlemenin ve bu konuda kesin yargılara varmanın özünde son derece yanıltıcı olabileceği unutulmamalıdır. Zira mesleğin doğası itibarıyla, bilhassa

istihbarat topluluğunun başat aktörü konumundaki ulusal istihbarat teşkilatları için karar, eylem ve uygulama aşamalarında 'gizlilik ilkesine riayet' taviz verilmesi mümkün olmayan bir ön koşuldur. Dolayısıyla bir istihbarat raporunun ve müteakiben verilen politik kararın ne denli 'siyasallaştırılmış' olabileceği, ancak konuyla ilgili muhatapların birincil ağızdan yapacakları resmî açıklama ve itiraflara dayalı çikarsamalara bağlıdır.

İstihbarat ve siyaset arasındaki ilişki ve bu ilişkin nasıl tasarlanması gerektiği, istihbarat reformunun mantığını ve sürecini özümsemek açısından önemlidir. Bunun temel nedeni, istihbarat reformlarının genellikle 'barış döneminde' ve 'istihbarat başarılarının bir sonucu olmaktan' ziyade, 'çatışma ve savaş dönemlerinde' veya 'operasyonel ve stratejik istihbarat başarısızlıkları' sonrasında bir 'gerekçe' ya da 'hatayı telafi' şeklinde gerçekleşmesidir. İstihbarat reformlarının genellikle 'istihbaratı teorik ve pratik bağlamda iyileştirme' arayış ve gayesiyle gerçekleştirildiğini söylemek mümkündür. Ancak burada kastedilen geniş çaplı bir istihbarat reformudur ki, daha ziyade büyük bir felaketin ya da stratejik bir başarısızlığın ardından 'hatada sorumluluğu paylaşmaktan kaçınan' politikacılar tarafından 'günah keçisi ilan edilen' istihbarat kurumlarına atfen yapılan bir girişim mahiyetindedir.

Buna mukabil, başarısızlıklara verilen hızlı ve reaksiyoner bir karardan ziyade, uzun soluklu istişare ve gözleme dayalı istihbarat reformları da vardır. Bunlar değişen tehdit parametreleri, risk skalası, güvenlik ortamı, devlet ve devlet dışı aktörlerin rolleri ile yeni hükümet politikası ve hedefler doğrultusunda belirlenen imkân ve kabiliyet kazanımı olarak gerçekleşebilmektedir. Bu tür bir reformun odağında, karar alıcılar ile güvenlik, savunma ve istihbarat bürokrasinin görece ortak bir paydada bulunduğu, daha makul ve mantıklı bir aklı yansıtan 'alınan dersler' ile 'tarihsel tecrübeler' rol oynamaktadır. Bahse konu reformun, illa karar alıcıların arzusuyla değil; bizatihi istihbarat teşkilatının eksikliklerini giderme, kapasitesini güçlendirme ve yeni yetenekler kazanma talebiyle gündeme gelebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bağlamda reformun; istihbarat teşkilatlarının vizyon ve misyonun yeniden tanımlanması, istihbarat topluluğu arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin fonksiyonel kılınması, nitelikli insan kaynağı istihdamının artırılması, eğitim modüllerinin geliştirilmesi, bilimsel ve teknolojik altyapının güçlendirilmesi, bürokratik yavaşlığın ve engellerin minimize edilmesi, görev ve yetki alanlarının yeniden belirlenmesi veya genişletilmesi ihtiyacı gibi

istihbarat mekanizmasının iyileştirilmesine dönük tespit ve taleplerle gündeme gelmesi muhtemeldir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, bu makale, öncelikle MİT'in siyaset ile arasındaki diyalog mekanizmasının 2000'li yılların başından itibaren nasıl bir seyir izlediğini; öne sürülen 'yakınlaşmayı' doğuran etkenleri ve kırılma noktalarını ortaya koymaktadır. Müteakiben istihbarat ve siyaset arasındaki ilişkinin cesaretlendirdiği ve teşvik ettiği MİT reformu ele alınmaktadır. Bu bağlamda reformun, iç siyasi ve dış politik dinamiklerin bir gereği olarak yeni dönemdeki risk ve tehditlere karşı geliştirilen yeni bir stratejik yaklaşımın ürünü olduğu gösterilmektedir. Bir diğer izahla, MİT'in istihbarat ve siyasa ilişkisinin sunduğu olanak ve fırsatlardan istifade etmek suretiyle; istihbarat reformunun Türkiye'nin dış ve güvenlik politikasının yapım ve uygulanma sürecinde MİT'e asli ve işlevsel bir konum kazandırdığı gösterilmektedir. Son olarak, MİT reformunun Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarına nasıl ve hangi düzeyde yansıdığı irdelenmektedir. Bu minvalde Irak, Suriye ve Libya'da yürütülen operasyonlar ve spesifik vaka örnekleri üzerinden MİT'in askeri ve savunma bürokrasisiyle arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin evirildiği aşama ile görev, yetki ve sorumluluk alanlarındaki değişime ışık tutulmaktadır.

MİT-Hükümet İlişkisi: Yakınlaşma mı, Siyasallaşma mı?

İstihbarat ve siyaset arasındaki ilişkinin; zamana, konjonktüre, yönetici ve siyasi elitin tutumuna göre dönemsel farklılıklar sergilemekle birlikte, genellikle üç biçimde tezahür ettiği görülmektedir. Birinci ilişki türünde; siyasi karar alıcıların istihbarat teşkilatları ve ilgili kuruluşlar üzerinde hakimiyet kurma çaba ve gayesi söz konusudur. Burada istihbarat teşkilatlarının 'devlet' yerine, daha ziyade siyasi karar alıcıların şahsi çıkarları ile muhtelif yapıların amaçları (örneğin bir ülkedeki farklı etnik, mezhepsel ve siyasi yapılanmalar arasında cereyan eden rekabetin yol açtığı durumlar) doğrultusunda hizmet ettikleri görülmektedir. Böylesi bir durumda istihbarat teşkilatları, 'muhalifleri' ve 'rakipleri' tespit ve tavsiye gibi ağırlıklı içeriye dönük faaliyetler icra edebilecekleri gibi; iç ve dış politika karar ve uygulamalarını gerekli, doğru, meşru ve hukuki gösterme telaşına da düşebilmektedirler. İkinci ilişki türünde, tam tersi bir durum söz konusu olup; istihbarat teşkilatlarının karar alıcılar ile siyasi gelişmeler ve süreçler üzerinde nüfuz kurduğu ve kontrolü elinde tuttuğu görülmektedir. Sonuncu ilişki biçiminde ise, istihbarat teşkilatları ile

yönetici elitler ve siyasi karar alıcılar arasında dengeli ve mesafeli bir ilişki olup; tarafların odağında devletin, ulusal güvenliğin ve milli çıkarların önceleme vardır. İlişki tasnifine bakıldığında, genellikle birinci ve ikinci tür ilişkinin 'mutlak monarşi', 'otoriter rejim' ile 'istihbarat devleti' kategorisinde yer alan ülkelerde; üçüncü ve ideal ilişkinin ise 'demokrasi' ve 'hukuk devleti' anlayışıyla özdeşleşen ülkelerde var olduğu düşünülmektedir.

Oysa bugün istihbaratın en fazla siyasallaştığı ileri sürülen ülkelerin başında, 'dünyaya demokrasi ihraç eden' ve dahası istihbarat kurum ve faaliyetlerinin sürekli etik ve hukuki boyutuna vurgu yapan ABD'nin gelmesi dikkat çekicidir. Amerikan tarihi, kimi zaman siyasetin istihbaratı kendi çıkarları için aracı kıldığı; kimi zaman da istihbaratın siyasi iktidar üzerinde baskı kurmak suretiyle iç ve dış politikayı belirleyip yönlendirdiğini gösteren vakalarla doludur. Bu bağlamda Watergate Skandalı, İrangate Skandalı, Vietnam Savaşı, Irak işgali gibi yaşanan muhtelif hadiseler; Kennedy, Johnson, Nixon, Ford, Reagan, George Bush, Trump vb. Eski ABD Başkanlarının istihbarat topluluğu ile ilişkileri ve sarf ettikleri sözler ile ABD Savunma İstihbarat Teşkilatı'nın (DIA) Eski Direktörü Korgeneral Michael Flynn gibi üst düzey üst düzey emekli istihbaratçıların itiraf ve ikazları, istihbarat teşkilatları ve siyasi karar alıcılar arasındaki çarpık ilişkilere örnek mahiyetindedir (Gentry, 2019; Hastedt, 2013; Rovner, 2011; Rubin, 2016). Kaldı ki, ABD istihbaratının son yıllarda çok daha keskin siyasallaşma görüntüsü verdiği; bu durumun, istihbarat servislerinin kurumsal kültürünü dahi değiştirdiği öne sürülmektedir. Örneğin 2016 Ağustos'unda Eski CIA Başkanı Michael Morell; "Amerikan ulusunun, Hillary Clinton ile daha güvende olacağı" iddiasıyla, başkanlık seçimlerinde Donald Trump'a karşı Clinton'ın desteklenmesi gerektiğini savunarak son derece 'partizanca' bir tavır sergilemiştir (Gentry, 2020).

Siyasallaşma ithamlarıyla yüzleşmek zorunda kalan bir diğer ülke Almanya'dır. Federal Meclisi Bundestag nezdinde faaliyet gösteren ve Federal İstihbarat Servisi (BND) dahil tüm federal istihbarat teşkilatlarının çalışmalarını denetleyen Parlamento Denetim Masası (PCP), 11 Eylül sonrası 'terörle savaş' adına istihbaratın genişleyen güç ve yetkisi ile ihtilafli eylemlere verdiği tepki ve yanıt nedeniyle tartışmaların odağında yer almıştır. Bir dizi skandal ve soruşturmanın ardından PCP, yetki ve yapı itibarıyla 2009-2016 yılları arasında birçok reforma uğramıştır. Ancak 11 Eylül sonrasında İngiltere başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesinde görüldüğü üzere, Almanya da liberal demokrasinin gereğine uygun şekilde ancak daha ziyade partizan

politikalar, hükümet-muhalefet çekişmesi ekseninde kamuoyunda cereyan eden tartışmalara ve bilahare oluşan kamu baskısına görünür ve sembolik bir yanıt olarak güvenlik ve istihbarat servislerine yönelik parlamenter gözetim ve denetimi hukuki, yapısal ve kurumsal düzenlemelerle güçlendirmeye çalışmıştır (Hegemann, 2018). PCP reformuna mukabil, 2016 Aralık'ında gerçekleşen ve yakın Alman tarihinin en önemli istihbarat reformu olarak gösterilen BND'nin eylemleri, yetkisi ve yurtdışındaki izleme ve veri toplama faaliyetlerinin düzenlenmesi, gözetim ve kontrolüne dair yapılan değişiklikler tartışmaları yeniden tetiklerken, eleştirilerin kesilmeyeceğini gözler önüne sermiştir. Örneğin Wetzling, ABD ve İngiltere'ye kıyasla Almanya'nın SIGINT faaliyetlerine sınırlandırma getirilmesi ve uluslararası istihbarat iş birliğinde yeni standartlar benimsenmesinin olumlu bir gelişme olsa da, hakikatte BND reformunun Almanya Şansölyeliği ile Alman güvenlik ve istihbarat müessesesinin 'açık bir zaferi' olarak yorumlamıştır. Zira reformu başlatan bu kurumlar; casusluk skandallarına imza atan BND'nin bizzat 'dijital gücünün' yasama meclisi yoluyla *de jure* genişletilip güçlenmesini sağlamışlardır (Wetzling, 2017).

ABD ve Almanya'nın yanı sıra İngiltere, Fransa, İtalya, İspanya, Polonya gibi birçok Avrupa ülkesi ve yine Batı demokrasileri haricinde İsrail, Güney Kore, Malezya ve Moğolistan gibi dünyanın farklı bölgelerindeki birçok ülke, istihbaratın siyasallaşması ve bunun önlenmesine yönelik reform çalışmalarına dair önemli tartışmalara sahne olmaktadır (Davies, 2019; Gruszczak, 2017; Bar-Joseph, 2013; Lomas, 2021; Mendee and Tuvshintugs, 2013; Seo, 2018).

Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de istihbarat ve siyaset arasındaki ilişki kuruluş döneminden bu yana irdelenen bir konu olagelmıştır. Ancak konuya ilişkin tartışmanın AK Parti hükümetiyle daha da yoğunlaşıp derinleştiği görülmektedir. Bunun temel nedeni, AK Parti'nin Türk siyasi tarihinde en uzun iktidarda kalan parti olmasıdır ki, 20 yıllık süre zarfında yaşanan iç ve dış politik gelişmelerle altına imza atılan siyasi, askeri, hukuki ve idari reformlar, bu tartışmayı tetiklemektedir. İkincisi, AK Parti'nin en başından itibaren Erdoğan ile özdeşleşmesi ve Erdoğan'ın yarattığı 'lider kültürü' itibarıyla güçlü ve baskın bir lider profili çizmesi; lider egemenliği karşısında kurumların otonom yapılarını kaybetmesi ve siyasallaşma iddialarını beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla tartışmaların merkezinde "tek parti, tek adam yönetimi" şeklinde sunulan bir söylem vardır; bu söylem yurt içinde ve dışında muhalif, hasım ve rakip kişi ve yapılar tarafından

sıklıkla zikredilen 'siyasallaşma' iddialarının dayanak noktasını teşkil etmektedir.

Türkiye'de istihbarat ve siyaset arasındaki ilişkiyi 'iktidar' ve 'lider' üzerinden okumak yanıltıcı olabileceği gibi, aynı zamanda indirgemeci bir yaklaşımdır. İstihbarat zaten hem doğası hem de mesleğin icrası itibarıyla gizliliğin ve mahremiyetin azami düzeyde korunmaya çalışıldığı bir alandır. Kaldı ki Türkiye'de güvenlik ve istihbarat mekanizmasının yapısı ve işleyişine dair resmi makamlarca yayımlanan son derece az kaynak vardır. Yine, Türkiye'de oldukça az sayıda emekli istihbaratçının yazılı/görsel iletişim kanalları, sivil platformlar, araştırma/düşünce merkezleri ve akademik kurumlarda bilgi ve tecrübelerini paylaştığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Türkiye'de meslekten istifa edip yahut emekli olduktan sonra (kurumun bir nevi yasak getirmesi, maddi kaygı taşımamaları vb. gerekçelerle) devlet yahut özel sektörde kimliğini saklamadan istihbari konularda çalışma yürüten ve bir nevi *know-how* üreten bir anlayış henüz benimsenmemiştir. Daha açık bir ifadeyle, Türkiye'de 'istihbarat literatürünün' ve 'istihbarat endüstrisinin' henüz olgunlaşacak bir seviyeye gelmediğinin altı çizilmelidir. Dolayısıyla bizatihi MİT mensubu olmayan; istihbarat topluluğunda çalışmamış, kurumsal zihniyet ve kültürü deneyimlememiş kişilerin iddialı yorum ve ithamları, ya popülist söylemler ya da kısıtlı açık kaynak bilgisine dayanan yüzeysel analizlerden ibarettir. Diğer taraftan önceden MİT, Emniyet, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), Jandarma, Genelkurmay, Polis Akademisi gibi istihbarat ve güvenlikle ilgili kurumlarda çalışmış lakin 15 Temmuz sonrasında yurt dışına kaçan, tutuklanan yahut kurumlarından ihraç edilen Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensuplarının, Türk istihbaratına ilişkin yaptıkları açıklama ve yayınların ulusal/uluslararası kamuoyunu etkilemek ve yönlendirmek üzere propaganda, manipülasyon ve dezenformasyon tekniklerinden beslendiği hatırdta tutulmalıdır.

Türkiye'de istihbarat ve siyaset arasındaki ilişkiyi irdelerken, devlet sırları ve kurum mahremiyetinin ötesinde; sınırlı sayıdaki kaynaklar üzerinden yapılan tespit ve değerlendirmelerin doğruluğu, objektifliği ve geçerliliği açısından fazlasıyla titiz ve temkinli olunması gerekmektedir. Ancak söz konusu ilişkinin 'kapsamı', 'mahiyeti' ve 'sınırları' hakkında resmi ve akademik kaynak yoksunluğuna rağmen; bu tür bir tartışmanın yapılması hem demokratik bir gereklilik hem de güvenlik ve istihbarat mekanizmasının iyileştirilmesi için zihinsel

ve bilimsel bir çalışma olarak görülmelidir. Bu noktadan hareketle, MİT özelinde istihbarat ve siyaset arasındaki ilişkinin 'yakınlaşma' mı, yoksa 'siyasallaşma' mı olarak okunması gerektiğini iki örnek üzerinden incelemek mümkündür.

Birincisi, MİT Müsteşarlığı'na yapılan atamayla ilgilidir. 2010 yılında Emre Taner'den görevi devralan Hakan Fidan'ın MİT tarihinin en genç müsteşarı olması, askeri formasyonu ve Sönmez Köksal'dan sonra teşkilat dışından¹ gelip başkanlık makamına atanan ikinci isim olması 'siyasallaşma' tartışmalarına yol açmıştır. Oysa, dünyanın birçok ülkesinde devlet başkanları/başbakanları istihbarat servisi başkanlarını kendi tercih ve inisiyatifleri doğrultusunda atamaktadırlar. Örneğin ABD'de, CIA Başkanları asker (Michael Hayden), politikacı (Leon Panetta) veya istihbaratçı (Gina Haspel) kişiler arasından seçilebilmektedir. Ayrıca CIA Başkanları siyasi bir atamaya tabi olsalar da, bu durum -Gina Haspel'in İran, Rusya ve Kuzey Kore hakkında Trump'ın söylemiyle çelişen açıklamalar yapması gibi- CIA'in her husus ve koşulda başkanı destekleyeceği anlamına gelmemektedir (NPR, 2019). Yine, İtalya'da Başbakan Mario Draghi, 2021 Mayıs'ında iç ve dış istihbarattan sorumlu kurum olan İstihbarat Güvenliği Departmanı'na Büyükelçi Elisabetta Belloni'yi atamıştır ki, bu göreve ilk kez bir kadın getirilmiştir (ANSA, 2021). Fidan'ın ataması, siyasi bir tercih ve karar olmakla birlikte; kurumun siyasallaştığı anlamına gelmemektedir. Şayet bir başkanın atanması, kararları ve eylemlerine istinaden bir istihbarat kurumu kısa sürede siyasallaşabiliyor ise; bu durum, kurumun tarihsel hafızası, kurumsal kültürü ve mekanizmanın zayıflığına işaret etmektedir.

AK Parti Dönemi'nde MİT'in siyasallaştığı yönündeki tartışmaları tetikleyen bir diğer husus Fidan'ın milletvekilliği adaylığıdır. 2012 (Kumpas Davası) ile 2014 (Tır Davası) krizleri gibi oldukça yıpratıcı ve zorlu bir süreçten geçerken, Fidan'ın 2015'te Müsteşarlık görevinden istifa edip, AK Parti'den milletvekili adayı olduğunu açıklaması, iktidar ve muhalefet cephesinde büyük bir şaşkınlık ve tepkiyle karşılanmıştır. Örneğin CHP Genel Başkanı Kılıçdaroğlu, Fidan'ın adaylığını "MİT'in siyasallaştığının" kanıtı şeklinde yorumlarken; Cumhuriyet tarihi boyunca -bir iki istisna hariç- MİT Müsteşarlarının siyasi partilere hep eşit mesafede durduklarını, halbuki şimdi bir siyasi parti başkanının 'sır küpü' olacak kadar şahsına/partisine hizmet ettiğini, ayrıca kurumun yasa dışı bir sürecin içerisine girmek suretiyle karar alıcılar üzerinde hükümranlık kurduğunu öne sürmüştür (NTV, 2015). Oysa Fidan,

¹ MEH Dönemi dahil edildiğinde ilk isim Ahmet Salih Korur'dur.

kısa süre sonra adaylığını çekip görevine geri dönerken; Erdoğan'ın bu süreçte sükûnet ve soğukkanlılık sergileyerek mevzunun siyasi polemige dönüşmesini engellemeye çalıştığı gözlenmiştir.

İkincisi; MİT'in 'medya görünürlüğü' ile 'karar alıcılar ve politika yapıcılarla arasındaki ilişki' mevzusudur. Seleflerinden farklı olarak, Fidan'ın hem medya görünürlüğü yüksek olmuş hem de karar alıcılar ile politika yapıcılarla yakın ve güçlü bir diyalog tesis etmiştir. Muhtemelen Türk istihbarat tarihinde hiçbir MİT Başkanı; özgeçmiş, ataması, rol ve faaliyetleri nedeniyle Hakan Fidan kadar ulusal ve uluslararası ölçekte mercek altına alınmamıştır.

Öncelikle Fidan'ın kurum dışından gelen birisi olması; muharebe sahasından diplomasiye, akademik kariyerdan bürokrasiye değin muhtelif mesleki bilgi ve tecrübelerinin açık kaynaklarda yer alması, kendisinin geçmişi ve siyasi bağlantıları hakkında kasıtlı spekülasyon haberler üretilmesine yol açmıştır. Diğer taraftan 2009'da Müsteşar Yardımcılığı'na getirilen Fidan'ın, Oslo ve İmralı'da Başbakanın talimatıyla ve "özel temsilcisi" sıfatıyla görüşmeler yürütmesi en başından itibaren dikkatleri celp etmiştir. İlâveten, 25 Mayıs 2010'da Müsteşarlığa atanmasının hemen ardından 31 Mayıs'ta gerçekleşen Mavi Marmara Saldırısı'nda İsrail'in Fidan'ın parmağı olduğunu iddia etmesi, 01 Ağustos'ta İsrail Savunma Bakanı Ehud Barak'ın Fidan'ı İran'a bilgi sızdırmakla itham etmesi, Eylül 2011'de Oslo kayıtlarının sızdırılması, Aralık 2011'deki Uludere kazasında MİT'in suçlanması ve Şubat 2012'deki MİT kumpası gibi, Fidan ile MİT'in kurumsal imaj ve itibarını zedelemeye dönük birçok hadise medyada yer almıştır (Paksoy, 2020).

Fidan'ın atanması ve müteakiben MİT'in içeride ve dışarıda icra ettiği faaliyet ve operasyonlar, İsrail başta olmak üzere ABD, Almanya, bazı AB devletleri, Rusya vb. ülkelerde büyük bir endişe ve telaş yaratmıştır. Önce Haaretz, İsrail savunma kuruluşlarının ancak bilhassa MOSSAD'ın MİT'e yapılan atamayı kaygıyla karşıladığını duyurmuş; İsrail güvenlik kaynaklarına referansla, Mavi Marmara Saldırısı'nın Erdoğan, Fidan ve Davutoğlu üçlüsü tarafından planlandığını öne sürmüştür (Oren, 2010). 10 Ekim 2013 günü Wall Street Journal'ın özel haberinin servis edilmesiyle, Fidan ve MİT üzerinden Erdoğan ve AK Parti karşıtı bir kampanyanın devreye sokulduğu görülmüştür. Karalama kampanyası, Davos'taki "One Minute" krizinin yaşandığı panelin moderatörü David Ignatius'un 16 Ekim tarihli Washington Post makalesi ile ertesi gün Eski MOSSAD Başkanı Danny Yatom ve

İsrail Dışişleri Bakan Yardımcı Zeev Elkin gibi isimlerin görüşlerinin yer aldığı Isabel Kershner imzalı International New York Times’da yayımlanan makale ile daha geniş kitlelere duyurulmuştur. Geleneksel medyanın yanı sıra sosyal medya platformlarında büyük tartışmalara yol açan karalama kampanyası çerçevesinde; Fidan hakkında “aynı anda CIA, FBI ve Ulusal Güvenlik Teşkilatı Başkanı gibi eski müsteşarlardan farklı olağanüstü bir konum ve yetkiye haiz olması”, “İran ve FETÖ bağlantıları”, “radikal İslamcı grupları desteklemesi”, “başına buyruk Suriye politikası izlemesi” vb. birçok iddia ve komplo teorisi dillendirilmiştir (Al Jazeera, 2013; Entous and Parkinson, 2013; Ignatius, 2013; Kershner, 2013).

Ulusal ve uluslararası kamuoyunda geniş yankı uyandıran ithamlar karşısında Erdoğan’ın açık ve net biçimde Fidan’ın arkasında durduğu görülmüştür. Erdoğan, bir taraftan Fidan’a yöneltilen tüm suçlamaları “benim talimatımdı” diyerek sorumluluğu üstlenmiş; diğer taraftan da “devletin sır küpü” şeklinde hitap ettiği Fidan’ı adeta ‘siyasi’ ve ‘hukuki’ bir koruma kalkanı içerisine almıştır (NTV, 2012). Hukuki zırh bağlamında, 07 Şubat 2012 tarihinde Fidan ile üst düzey bazı MİT mensuplarının KCK kapsamında ‘sanık’ sıfatıyla ifadeye çağrılmasının ardından yasal bir düzenleme yapılmış ve MİT mensupları için soruşturma izni Başbakanın onayına bağlanmıştır.

Erdoğan’ın Fidan’a tanıdığı imkân ve itimat, Türkiye’de MİT Müsteşarı ile Başbakan ve Cumhurbaşkanı arasında pek alışık olunmadık bir ilişki görüntüsü ortaya çıkarmıştır. Örneğin Erdoğan’ın yurtdışı gezilerine sık sık eşlik eden Fidan, 2013 Mayıs’ında gerçekleşen Beyaz Saray’daki Kırmızı Oda görüşmesi gibi tarihe geçen en kritik toplantılarda dahi Erdoğan’ın yanı başında yer almıştır. Aslında bu görüşme; Fidan ve Erdoğan arasındaki yakın ilişkiden ziyade, MİT’in değişen rol ve konumu açısından daha dikkat çekicidir. Zira MİT’in, eskideki ‘gizemli’, ‘karanlık’ ve ‘korkutucu’ imajından sıyrılıp; kamuoyunun önüne daha açık ve şeffaf bir şekilde çıkan, kendine tanınan yetki ve sınırlar çerçevesinde hükümetin verdiği görevleri icra eden ve artık iç ve dış politikada daha fazla rol üstlenen bir konumda olduğunun göstergesidir. Ne var ki bu yeni konum; istihbarat diplomasisinin momentum kazanması olarak değil, iç ve dış odaklar tarafından istihbaratın siyasallaşması olarak görülmüştür.

Önceden MİT Müsteşarı ile ‘karar alıcılar’ arasında alışık olunmayan yakınlaşmanın, ‘politika uygulayıcılar’ arasında da yaşandığının altı çizilmelidir. Bu minvalde Fidan’ın Milli Savunma Bakanı ile

Genelkurmay Başkanı ile kurduğu iletişim, iş birliği ve dayanışma dikkat çekicidir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanlığı, MİT, Millî Savunma Bakanlığı (MSB) ve Genelkurmay'ın teşekkül ettirdiği dörtlü mekanizma, bugün Suriye başta olmak üzere Türkiye'nin sınır ötesinde icra ettiği askeri hareketlardaki başarısının yanı sıra; istihbarat ve savunma diplomasisindeki işlevselliğin Ankara'nın dış politikada karar alma ve uygulama süreçlerini kolaylaştırıcı rolü göz ardı edilmemelidir. Ne var ki bu durum, AK Parti Dönemi'nde sadece MİT'in değil; güçlü bir kurumsal hafıza, yapı ve kültür taşıyan 'askeriye'nin de siyasallaşmadan payını almakla suçlanmasına neden olmaktadır. Oysa dünya genelinde ulusal istihbarat teşkilatlarının; Devlet Başkanı, Başbakan, Milli Savunma Bakanı, Genelkurmay Başkanı, Jandarma Genel Komutanı, Dışişleri Bakanı, İçişleri Bakanı ve Emniyet Genel Müdürü (ya da bu kurumların görece muadili olup Anayurt Güvenliği gibi farklı isimlerle adlandırılanlar) ile aralarında çok yakın bir diyalog mekanizması vardır. Zira bu mekanizma dış, güvenlik ve savunma politikalarının belirlenmesi ve hayata geçirilmesi aşamalarında kurumsal istişare, uyum, koordinasyon, zamanlama ve iş birliği açısından son derece elzemdir.

Betts'in vurguladığı 'paradoksal' karakterine referansla "istihbaratta siyasallaşma bir dereceye kadar kaçınılmazdır ve bazı durumlarda gereklidir"; mühim olan tarafların, siyasallaşmanın maliyet ve faydalarını iyi hesaplayıp değerlendirmeleridir. (Betts, 2003, s. 59-60) Karar alıcıların çıkarları, tercihleri ve hükümleri; istihbarat teşkilatlarının görüş, yargı ve uygulamalarını yönlendirip belirlemediği sürece istihbarat ve siyaset arasında görece sağlıklı bir ilişki kurmak mümkündür. Başka bir deyişle taraflar 'ulusal güvenliği' ve 'müşterek çıkarları', şahsi çıkar ve amaçlarına öncelendiği müddetçe; siyasetin istihbaratı veya tam tersi istihbaratın siyaseti 'araçsallaştırmadığı' durumlarda, istihbarat ve siyaset arasındaki 'yakınlaşma' yıkıcı değil, yapıcı niteliktedir.

MİT Reformu: Kurumsal, Hukuki, Teknik ve Mali Düzenlemeler

Türkiye, 2000'lerin ilk yıllarında yakalanan siyasi istikrar ve ekonomik sıçramanın verdiği özgüven ve motivasyonla birlikte, bir tarafta AB kriterlerine uyum sağlamak başta olmak üzere bölgesel ve uluslararası angajmanları doğrultusunda; diğer tarafta 21. Yüzyıldaki gelişme ve değişimlere zamanın ruhuna uygun şekilde yanıt verebilmek, ayrıca 'bölgesel güç' ve 'küresel aktör' olma gayesiyle devlet kurumlarında köklü yapısal reformlara yönelmiştir. Ulusal güvenlik ile milli çıkar

ve amaçların sağlanmasında birincil derece önemi haiz kurumlardan birisi olarak MİT, mevzubahis reformlardan muaf tutulmamış; bilakis 'zihniyet' ve 'yapılanma' açısından ciddi bir dönüşüm sürecine girmiştir.

İç ve dış politikada yaşanan gelişmeler, MİT'in yeniden yapılandırılmasını zaruri kılıp hızlandırırken, aynı zamanda yeni dönemdeki rol ve faaliyet alanlarına ilişkin görev, yetki ve sorumluluklarının tanımlanmasında belirleyici olmuştur. Özellikle son 10 yılda iç ve dış politikadaki hareketlilik, Türkiye'nin siyasi, askeri, ekonomik, diplomatik, teknolojik ve istihbari kapasitesinin arttırılmasını zorunlu kılmıştır. Bu durum ise on yıllarca zaman ve kaynaklarının neredeyse tamamını içerideki siyasi ve güvenlik mevzularına harcayan MİT'in, ideolojik faaliyetler ve terörle mücadele ağırlıklı seyreden iç güvenlik odaklı dar çalışma anlayışına hapsedildiği, karar alma süreçlerindeki edilgen rolünden sıyrılmasını sağlamıştır. MİT, kurumsal, hukuki, teknik ve mali düzenlemelerle birlikte oyunu kurma, değiştirme ve bozma kapasitesine erişmiş; Türkiye'nin dış, güvenlik ve savunma politikalarına proaktif bir stratejiyle dahil olan, karar alma aşamaları ve uygulama süreçlerinde inisiyatif alabilen kilit bir aktöre dönüşmüştür.

MİT'in mevzubahis dönüşümüne dair ilk sinyali 2005 yılında MİT Müsteşarlığına atanan Emre Taner vermiş; MİT'in 80. Kuruluş Yıldönümü münasebetiyle, 5 Ocak 2007 günü yayınladığı basın bildirisinde 21. Yüzyıl güvenlik ortamında Türkiye'nin oynaması gereken rolü, MİT'in yeni vizyonunu ve misyonunu şu şekilde tarif etmiştir: (Hürriyet, 2007).

Yaşadığımız bu süreç, aynı zamanda, parçası olduğumuz uluslararası sistemin de kuralları, başrol oyuncularını ve figüranlarıyla mevcut olandan çok farklı bir boyutta yeniden belirlenmeye ve hatta doğmaya çalıştığı bir döneme kaynaklık etmektedir... Bu üç bölgenin (Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu-MS) ve Orta Asya'nın birçok bakımdan küresel politikaların ve 'rol' savaşlarının belirli açılardan yoğunlaştığı alanları oluşturduğu da bir gerçektir...21. yüzyılda doğruya doğru genişleyen dinamik bir alan söz konusu olmakta ve bu durum Türkiye'nin gittikçe genişleyen bir alanda merkezi pozisyon kazandığını/kazanacağını göstermektedir... Türkiye, gerek stratejik gerekse jeopolitik önemi nedeniyle kendisini hiçbir zaman olayların akışına bırakma ya da 'bekle-gör-tavır al'

taktiği ile sınırlama lüksüne sahip değildir... Yalnız savunma pozisyonunda olmak Türkiye'ye haiz şartlar nedeniyle kabul edilemez bir davranış olacaktır... Türkiye için güçlü bir ekonomi, kusursuz bir dış politika ve caydırıcı bir askeri yapılanma şeklinde adlandırabileceğimiz çok sağlam üç ayağa sahip olmak bir zorunluluk ... Ulusal güvenliğimizin ve ulusal çıkarlarımızın gelişimine katkıda bulunacak bir stratejik istihbarat yaklaşımı bağlamında teşkilatımızın mevcut yapısının, yukarıda ifade edilen ihtiyaçlara cevap verecek şekilde hem organizasyon şeması bakımından hem de söz konusu şemaya işlerlik kazandıracak/ hayat verecek organizasyon kültürü açısından revize edilmesine yönelik 2006 yılında başlattığımız çalışmaları 80. yılımızı da kutlayacağımız 2007 yılı içinde sonuçlandırmak amacındayız.

Kamuoyunda geniş yankı uyandıran Bildiri; “resmi söylemle çelişen”, “Cumhuriyet tarihinde ilk kez MİT’in devletin yerleşik kurumlarını eleştirisi”, “Türkiye’nin hazırlıklı olması ve MİT’in yeniden yapılanmasına yönelik haklı tespit ve uyarılar” gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır (Yeni Şafak, 2007). Oysa Taner’in, uluslararası sistemdeki gelişmelerin iyi okunması, tehditlerin, tehdit kaynaklarının ve fırsatların doğru tanımlanması, mücadelenin ve mücadelede kullanılacak vasıtaların doğru analiz edilebilmesi için; büyük resim üzerinden, uzun vadeli ve stratejik düşünülmesi gerektiğini ve bu saikle, MİT’in ‘stratejik istihbarat’ başta olmak üzere yeni istihbarat anlayış ve yapılanma ihtiyacına vurgusu son derece kıymetlidir.

MİT’in 2006 yılında başlayan yeniden yapılandırılma süreci; 2009 yılına gelindiğinde ete kemiğe bürünmüş, istihbarat sistemi ve temel fonksiyon alanlarında köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Örneğin “karşı casusluk” birimi önem açısından iç ve dış istihbaratla eşit düzeye getirilmiş; ağırlığı artırılarak “İstihbarata Karşı Koyma” (İKK) adı altında başkanlık seviyesine yükseltilmiştir. Keza dinleme ve izleme görevlerini üstlenen “Elektronik ve Teknik İstihbarat” biriminin düzeyi de müsteşar yardımcılığına yükseltilmiştir. Ayrıca uzun yıllardır ihmal edilen ekonomik ve dış istihbarat faaliyetlerine daha fazla odaklanılmaya başlanmıştır (Yetkin, 2009).

MİT’in reformasyonu hususunda selefi ile aynı hassasiyeti paylaşan Fidan, başlatılan çalışmaları hız kesmeden devam ettirmiş; MİT’in teknolojik alt yapısını güçlendirmek, İKK ve SIGINT faaliyetlerinin kapasitesini arttırmak, zaman, emek ve kaynak israfını engellemek, dış istihbarat alanında daha etkin ve etkili olmak gayesiyle önemli

adımlar atmıştır. Bu adımlar içerisinde en çok ses getirenlerden birisi; Genelkurmay Başkanlığı'nda Muharebe ve Elektronik Bilgi Sistemleri (MEBS) Başkanlığı'na bağlı tugay seviyesinde, müşterek bir birlik olan (kara, deniz ve hava kuvvetleri) ve 'Bayrak Garnizonu' olarak da bilinen Genelkurmay Elektronik Sistemler (GES) Komutanlığı'nın, MİT'e devredilmesidir. Türk Echelon'u olarak tasvir edilen GES, Türkiye'nin en gelişmiş ve yüksek kapasiteli elektronik teknik istihbarat ve dinleme üssü olup; Afganistan'dan Somali'ye kadar Türk birlikleriyle doğrudan kriptolu haberleşmeyi sağlayacak dinleme cihazları ve antenlere, keza Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu ülkelerinden elektronik izleme yapacak, uydu ve yer sistemlerine sahiptir. (Yetkin, 2012). GES; 21 Kasım 2011 tarihli "GES Komutanlığının Millî İstihbarat Teşkilâtı Müsteşarlığına Devrine Ait Protokol" ile "MİTGES Başkanlığı" olarak 01 Ocak 2012 itibarıyla MİT'e bağlanmış ve 15 Mayıs 2012 itibarıyla "Sinyal İstihbarat Başkanlığı" (SİB) adını almıştır (TBMM Başkanlığı, 2012).

Burada parantez açıp, Türkiye'nin 1940'lı yılların başından itibaren ABD'nin ilk savaş zamanı istihbarat teşkilatı ve CIA'in öncül kurumu olan OSS'nin operasyonları için 'üs' olarak seçildiğini; Soğuk Savaş Dönemi'nde Sovyetlere karşı istihbarat toplama faaliyetlerinin yoğunlaşmasıyla birlikte, 1950'lerde ABD'nin GES'i teşekkül ettirdiği not düşülmelidir. Her ne kadar sonradan NATO'ya ve milli kontrole verilmiş olsa da, ABD'nin GES üzerinde halen kontrolü bulunduğu dair iddiaların gerçeklik ihtimali değerlendirildiğinde; bu yapının MİT'e devredilmesiyle Türkiye'nin sinyal istihbaratında faaliyet ve kontrol açısından görece bağımsızlığına (teknolojinin halen yabancı menşeli olması hasebiyle) kavuştuğunu söylemek mümkündür.

GES gibi kritik bir teknolojinin kullanımının MİT'in inisiyatifine geçmesi, tam da 85. Kuruluş yıl dönümünü kutlayan MİT için tarihi bir dönüm noktası olmuştur. Fidan, bu dönüşümün gerekçesini ve önemiyetini; 5 Ocak 2012 tarihinde, MİT'in kuruluş yıl dönümü etkinlikleri çerçevesinde müsteşarlık karargâhında bir araya geldiği basın mensuplarına "Mükemmelliği ve Rekabeti Arayış" başlığı altında şu cümlelerle izah etmiştir (Sabah, 2012):

Bize, "Bölgenizde çok iyisiniz, parlayan yıldızsınız" deniyor. Ama yeterli saymıyoruz. Biz global alanda oyuncu olmak istiyoruz. Bu alanda 10 servis var. 2-3 yıl içinde onlardan biri olacağız... Büyük devletler istihbarat teşkilatlarını dış politikalarında aktif bir şekilde kullanıyorlar... İstihbarata Karşı Koyma son dönemde önem kazandı. Çünkü Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı arttı. Yılda 35 milyon

yabancı geliyor. Kimseyi rahatsız etmeden bunların takibi için ciddi yatırım yaptık... Teknolojiye ciddi yatırım yapmak gerekiyor. İstihbarat için yapılacak 1 liralık harcama, sizi 5 liralık güvenlik harcamasından kurtarır... ANKA görüntüleri sadece Türkiye'ye özel olacak. Bu bizim için çok önemli bir aşama. Türkiye bu teknolojiye dünyada üçüncü ülke olacaktır... Bir milyon satırlık bir yazılım Türk mühendisleri tarafından bitirilmiştir... Daha önce askerın yönetiminde olan GES 10 Ocak tarihi itibarıyla MİT'e geçecek... Biz bu kurumları bir araya getirip ortak çalıştırmak zorundayız. Aksi halde kaynak ve zaman israfı söz konusu olacak. Bu asker-sivil ilişkileri bakımından tarihi bir adımdır... Ankara Gölbaşı'ndaki GES tesislerinde, 3 bin dönümlük 'Anten tarlası' dediğimiz bir alan var. Bizim de orada antenlerimiz var. Şimdi bunun etrafındaki 3 bin dönümlük Hazine arazisini de aldık. Buraya 21. yüzyıl Türkiye'sine yakışacak bir Elektronik İstihbarat Köyü kuruyoruz.

Taner ve Fidan'ın basın açıklamalarını, 'MİT'in değişim manifestoları' olarak niteleyebiliriz ki; aslında değişen istihbarat anlayışı doğrultusunda başlatılan iyileştirme ve reform süreci sadece 'global ölçekte etkin ve başarılı bir oyuncu' olması hedeflenen MİT için değil, aynı hedefi paylaşan Türkiye için de fazlasıyla geç kalınmış bir adıma işaret etmektedir.

Yukarıda aktarılan bilgiler ışığında, MİT'in yeniden yapılandırılması sürecinde kırılma noktalarını simgeleyen; 2012, 2014 ve 2017 yıllarında 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu'nda yapılan düzenlemelerden kısaca bahsedilmesi gerekmektedir.

7 Şubat MİT Kumpası üzerine, 17 Şubat 2012 tarihinde 2937 sayılı Kanununun 26. Maddesi'nde yapılan düzenlemeyle, MİT mensuplarının haklarında soruşturma yapılması Başbakanın iznine bağlanmıştır (MİT, 1983).

26 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe giren 6532 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile 2937 MİT Kanunu'na çok önemli yenilikler getirilmiştir. MİT, bu yenilikleri 30 yıl önceki MİT Kanununun, demokratik ülkelerin istihbarat servislerindeki yasal düzenlemeler ile mevzuatlarıyla uyumlu ve günümüzün şartlarına uygun olarak yapıldığını kaydetmiştir. MİT, kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla 2937 Sayılı Kanun'da yapılan düzenlemeleri şu başlıklar altında tasnifleyerek öz ve anlaşılır biçimde izah etmiştir: "MİT'in

Görev ve Sorumlulukları”; “Faaliyetin Gizliliği ve Mensupların Güvenliği”; “İstihbarata Karşı Koyma ve Dış İstihbarat”; “Teknik ve Siber İstihbarat”; “Dış Politikaya Katkı”; “Şeffaflık ve Denetim”; ve “Koordinasyon”.

Bununla birlikte MİT, 2937 Sayılı Kanun’da yapılan düzenlemelere yöneltilen can alıcı eleştiri ve suçlamalara (personel dokunulmazlığı, yetki gücünün yargı gücünü sınırlandırması, teşkilat başkanın kanun üstü konuma getirilmesi, teşkilatın yasalar üstü kurum haline getirilmesi, kurum denetimi, vatandaşların kişisel verilerine erişim, özel hayatın mahremiyetini ihlal vb.) cevap vererek (örn. TBMM’de Güvenlik ve İstihbarat Komisyonu’nun kurulması) kamuoyunu aydınlatmayı ve bilinçlendirmeyi amaçlamıştır (MİT, 2014).

İlâveten, Türkiye’nin Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçmesi üzerine 15 Ağustos 2017 tarihli 694 sayılı KHK’da (Md. 60-77) düzenlemeler yapılmış; ekseriyeti ‘Başbakan’ ibaresinin ‘Cumhurbaşkanı’ şeklinde değiştirilmesi olmuştur. (MİT).

Mevzubahis düzenlemelerden anlaşılacağı üzere MİT’in yeni dönemde görev, yetki ve sorumlulukları genişletilmiş; dış politika, terörle mücadele ve milli güvenlik konuları gibi son derece geniş bir yelpazede kendisine verilen görevleri yurt içinde ve dışında icra etmesi öngörülmüştür. MİT’e bu kadar fazla görev ve sorumluluğun yüklenmesi; teşkilatın imkân ve kabiliyetlerinin çeşitlendirilip güçlendirilmesini elzem kılmıştır. Bir taraftan Dış İstihbarat ve İKK için gerekli olan teknik, siber ve insan istihbaratı kapasitesinin artırılması hedeflenirken; diğer taraftan artan istihbarat aktivizmine binaen mensuplarını ve faaliyetlerini korumak amacıyla tedbirleri sıkılaştırıp, önleyici istihbarat kapasitesini güçlendirmeyi önclemiştir.

Reformlar sayesinde MİT’in hızla kapasite artırımına gittiği gözlemlenmiştir. Meselâ MİT’in İKK faaliyetleri kapsamında yürütülen ajan operasyonunda İran’ın Türkiye’deki istihbarat ağına darbe indirilmiş; İran istihbaratına çalışan Zindaşti ile irtibatlı 11 kişi yakalanmıştır (Milliyet, 2020). Ayrıca MİT’in yurtdışından Türkiye’ye gelen yabancı casuslar ile bunların faaliyetlerine ilişkin olarak İKK, teknik, siber ve insan istihbaratı kapasitesini entegre biçimde kullandığı görülmektedir. Örneğin MİT, Cemal Kaşıkçı Cinayetinin açığa çıkarılması, infazın planlama ve icra süreçlerinin aydınlatılması, failerin tespit ve takibinde sergilediği yüksek performans ile adeta diğer istihbarat servislerine ders verir nitelikte bir başarı ortaya koymuştur. Dahası MİT, bu başarısını medya görünürlüğüyle

perçinlemiş; Kaşıkçı cinayetini konu alan ve Hillary Clinton gibi önde gelen figürlerin tavsiye ettiği “The Dissident” adlı belgesele girdi sunduğu delil ve analizlerle gözler önüne sermiştir (Aksan, 2018; Donmez, 2021). Öte yandan MİT, stratejik kurum/kuruluşlar ile özel firmalarda farkındalığının arttırılmasına yönelik “İKK ve Stratejik İş Birliği Brifingleri” düzenlemektedir. Bugüne kadar MİT’in 411 kurumda, 21.593 kişiye ulaşan 259 adet brifing düzenlediği; bu çalışmalarla özellikle Türkiye’nin yerli savunma sanayiinin gelişimi ve uluslararası rekabet edilebilirliğinin arttırılmasına katkı sağladığı belirtilmelidir (MİT).

İlâveten, MİT’in son yıllarda akademiye ve akademik çalışmalara daha fazla önem atfettiği gözlemlenmektedir. 2011’de MİT Eğitim Merkezi (MİTEM) çatısı altında İstihbarat Araştırmaları Merkezi (İSAMER) kurulmuş olup; bu merkez sonradan MİTEM’in yerini alan İstihbarat Akademisi ve Eğitim Merkezi’ne (İSAKEM) devredilmiştir. İSAMER, Enformasyon Çağı’nda MİT’in bilgi edinimi, kıymetlendirme ve üretiminde akademik araştırma ve yöntemlerine verdiği ehemmiyetin bir nişanesi olurken, aynı zamanda Türk istihbarat literatürünün oluşması için atılan mühim bir adımdır (MİT). Ayrıca MİT’in akademi ve istihbarat iş birliğini güçlendirmeye yöneldiğini; hem akademisyenlerden beslenmek hem de seçkin ve yetenekli insan kaynağını çekmek üzere üniversitelerle diyalogunu attırdığını söylemek mümkündür. Örneğin MİT’in 2018’de İstanbul Teknik Üniversitesi’nin Kariyer Zirvesi etkinliklerine katılarak stant açması oldukça ilgi çekmiştir (Habersol, 2018). Keza 2019’da bir ilk gerçekleşmiş; MİT Başkanı, YÖK’ün düzenlediği konferansta “Bölgesel Güvenlik Değerlendirmesi” başlıklı bir konuşma yapmıştır (Habertürk, 2019). Yine MİT Başkanının, Genelkurmay, SSB ve TÜBİTAK Başkanlarıyla birlikte IDEF19 Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı’na katılıp üniversitelerin geliştirdikleri yerli ve milli son teknoloji ürünlerini incelemesi; savunma, güvenlik ve istihbarat sektöründe “üniversite-sanayi-kamu iş birliği”ne verilen önemin bir göstergesidir (OPAM, 2019).

MİT’in mevzubahis reformlar çerçevesinde kendisine tanımlanan yeni görev ve sorumlukları sadece siyasi irade, hukuki ve teknik düzenlemelerle hayata geçiremeyeceği malumdur. Bir istihbarat teşkilatı için ‘zaman’ nasıl ki kurumsal hafıza ve kültürün oluşması ve kurumsallaşmanın yerleşmesi için gerekliyse; aynı şekilde MİT’in yeni rolünü hakkıyla ifa edebilmesi için ‘finansman’, ‘ekipman’ ve ‘nitelikli insan kaynağı’ ihtiyacını karşılaması da bir ön koşuldur.

MİT'in ilk kez 2014'te açıklanan 8 bin civarı personel ve faaliyet giderleri hesaba katıldığında, son yıllardaki bütçe rakamları gayet makul bir tablo ortaya koymaktadır: 2013'te 995 milyon 569 bin TL; 2014'te 1 milyar 058 milyon 707 bin TL (Milliyet, 2014); 2015'te 1,1 milyar TL; 2016'da 1 milyar 636 milyon 803 bin TL (Hürriyet, 2016); 2017'de %21,93 artışla 1 milyar 995 milyon 692 bin TL ve 2018'de %17 artışla 2 milyar 335 milyon 535 bin TL'dir. Son 3 yılın gider ve ödeneğine baktığımızda ise MİT'in 2019 kesin hesap gideri 2,4 milyar TL olarak gerçekleşirken; MİT'e 2020 başlangıç ödeneği olarak 2,2 milyar TL, 2021'de ise 2,6 milyar TL tahsis edilmesi öngörülmüştür (Hürriyet, 2020).

Diğer taraftan Bakanlar Kurulunun 2009/15108 Sayılı Kararı uyarınca TSK başta olmak üzere savunma, güvenlik ve istihbarat sektöründeki diğer kurumlar gibi MİT, SSB'ye tedarik etmesi için ilettiği ihtiyaçlarını 'kaynağını fona aktarmak şartıyla' Savunma Sanayi Destekleme Fonu'ndan (SSDF) karşılamaktaydı. Ancak 2011'de 661 sayılı KHK'nın 44. maddesinde yapılan düzenlemeyle, MİT'in ihtiyaçlarına ilişkin giderlerin Başbakanın onayıyla fondan karşılanması söz konusu olmuştur. Dahası, 2014 tarihli 6532 Sayılı Kanun'un 13. Maddesinde yapılan düzenlemeyle "ancak ve doğrudan MİT'in tedarik etmesi uygun görülen" istihbarat ve güvenlik amaçlı ihtiyaçlar için gereken kaynağın Cumhurbaşkanının onayıyla, SSDF tarafından MİT adına açılmış hesaplara aktarılması ve bu tutarların MİT mevzuatının hükümlerine göre harcanması karara bağlanmıştır (SSB).

İstihbarat reformlarının, ülkelere ve teşkilatlara özgü olduğu; dolayısıyla konjonktürün koşul ve ihtiyaçlarına binaen MİT'in kurumsal yapı ve işleyiş açısından kendi içerisinde birtakım düzenlemelere gittiği belirtilmelidir. MİT'in teşkilatlanma yapısında 'esnek' davranması; başkanlıkları kapatması, yenilerini açması, isimlerini değiştirmesi, başka bir birime devretmesi yahut insan kaynağını farklı daireler ve birimler altında kıymetlendirmesi olağan uygulamalardır. Örneğin MİT teşkilat şemasında son derece kritik bir misyonu haiz Psikolojik İstihbarat Başkanlığı kapatılmış, Operasyonlar Başkanlığı önce daire başkanlığı seviyesine çekilmiş ardından yeniden başkanlık düzeyine çıkarılarak Dış Operasyonlar Başkanlığı adını almış ve yine MİT'in öncelikli faaliyet sahasında başat rol üstlenmesi icap eden Stratejik İstihbarat Başkanlığı'nın ismi Stratejik Analiz Başkanlığı olarak değiştirilmiş müteakiben kapatılarak, analistler diğer başkanlıklar çatısı altında görevlendirilmişlerdir (CNN Türk, 2014).

MİT'in Operasyonel Açılımı: Proaktif İstihbaratın Dış Politikaya Yansımaları

Sağlıklı ve etkin çalışan bir istihbarat mekanizmasının; gerek ülkenin siyasi, askeri, ekonomik, diplomatik, ticari, teknolojik ve kültürel menfaatlerine hizmet etme, gerekse politika yapımcıların stratejik karar almalarına sağladığı katkı itibarıyla ne denli kritik bir rol üstlendiği aşikardır. Bu farkındalık ve bilinçle, MİT'in bölgesel ve küresel dengelerdeki gelişmelere ve değişimlere yanıt verebilecek şekilde; operasyonel yetki ve yetkinliğe kavuşturulduğu ve böylece istihbarat diplomasisinin momentum kazandığı göze çarpmaktadır.

MİT'in, artık tehdidi bekleyen değil; tehdidin peşinden koşan, onu arayıp bulan bir teşkilata evirildiğine tanıklık edilmektedir. Bu dönüşümde MİT reformlarının merkeze alındığı yeni bir doktrinasyon belirlemekte; Soğuk Savaş öncesinde Alman (Prusya), 1950'lilerin başından itibaren ise Amerikan ekolüne giren Teşkilatın, Fidan dönemiyle birlikte diğer ülkelerin dayattığı doktriner kısıtlamalardan kurtulduğu, Türkiye'ye özgü proaktif ve entegre bir istihbarat doktrini benimsendiği görülmektedir.

Yıllarca içeriye dönük, aynı hedeflere odaklı, adeta emniyet istihbaratı gibi çalışan MİT'in bürokratik rahavetin getirdiği zihinsel yorgunluk ve kurumsal bezginliği geride bıraktığı; proaktif stratejiyi, multidisipliner ve interdisipliner bir anlayışla buluşturup, operasyonel angajman yeteneklerini teknolojik adaptasyonla perçinlediği gözlenmektedir.

Nitekim başka ülkelerin istihbarat toplama kaynakları üzerindeki nüfuzunun kırılması, ELINT, Sinyal İstihbaratı ve TECHINT faaliyetlerinde² yetki ve kontrolün ele geçirilmesini sağlamış; GES'in devredilmesi MİT'in SIGINT kapasitesinin yanı sıra, operasyonel yeteneğini de güçlendirmiştir. Böylece MİT'in kritik üç başkanlığı olan "GIB", "DOB" ve "İKK" faaliyetleri³ yüksek teknolojiyle desteklenerek verimlilikleri artırılmıştır. MİT'in operasyonel aktivizmi ve yüksek angajman kabiliyeti; özellikle dış operasyon ve özel operasyon yeteneği kazanması ELINT, TECHINT, SIGINT ve HUMINT'i⁴ etkin biçimde entegre kullanımına dayanmıştır. Diğer izahla, sınır ötesi operasyonlardaki başarı; salt teknik istihbarat toplama kaynaklarına değil, aynı zamanda insan unsurunu kullanma becerisini ortaya koyan güçlü saha istihbaratına da bağlıdır.

² ELINT: Elektronik İstihbarat, SIGINT: Sinyal İstihbaratı, TECHINT: Teknik İstihbarat

³ GIB: Güvenlik İstihbaratı Başkanlığı, DOB: Dış Operasyonlar Başkanlığı, İKK: İstihbarata Karşı Koyma Başkanlığı

⁴ HUMINT: Açık Kaynak İstihbaratı

Bugün MİT, kendisine ait bir İHA ailesini envanterine katan; yurt dışındaki istasyon sayısını ve bu istasyonlardaki eleman sayısını gün geçtikçe arttıran; operasyonel aktiflik ve angajman seviyesi çok yüksek seyreden ve buna binaen DOB eleman kadrosunu kayda değer biçimde genişleten, icra ettiği açık ve örtülü operasyonlarda ulusalmi ötesinde bölgesel ve küresel politikalara etki eden bir teşkilattır. Esasında MİT'in sadece görünen/gösterilen başarıları dahi son 10 yılda yürürlüğe sokulan reformların ne kadar isabetli ve öngörülü bir karar olduğunu kanıtlar mahiyettedir.

MİT'in terörlle mücadelede öne çıkışı, istihbarat reformunun en kayda değer çıktıklarından birisidir. 2015 sonrası Çözüm Süreci'nin bitmesiyle birlikte terörlle mücadelede başat rol üstlenen MİT'in; sahada ve masada varlığını ve etkisini tüm gücüyle hissettirmesini sağlayan şey, özel operasyonlardaki yüksek performansıdır. MİT, PKK'nın özellikle Irak'taki hareket kabiliyetini kısıtlamak, saldırı imkanlarını ortadan kaldırmak ve en önemlisi örgütsel yapısının sıklet merkezini dağıtmak amacıyla terörlle mücadele özel operasyonları yürütmüştür. Üç ayaklı stratejik hedefe ulaşmak için MİT'in bilhassa PKK'nın kırmızı, mavi, turuncu, yeşil ve gri kategoride yer alan lider kadrosuna yönelik aktif, düzenli ve yoğun biçimde müşterek operasyonlar düzenlediği görülmüştür. 2016-2021 yılları arasında, Irak ve Suriye'de PKK'nın birçok üst düzey yöneticisi hedef alınarak etkisiz hale getirilmiştir. TSK'nın harekâtlarından farklı olarak, MİT'in 'kasten ve stratejik bir hamle' olarak PKK'nın orta ve özellikle üst düzey militan ekibine odaklandığını, hatta 40 yaş üstü kalmayacak şekilde PKK'nın lider kadrosunu yok etme stratejisi uyguladığını söylemek mümkündür. İçişleri Bakanı Soylu, Temmuz 2016- Mart 2021 arasında 30'u kırmızı, 27'si mavi, 28'i yeşil, 63'ü turuncu ve 314'ü gri kategoriden toplamda 462 üst düzey teröristin, 2017-2021 yıllarında ise 7 bine yakın örgüt mensubunun etkisiz hale getirildiğini açıklamıştır (NTV, 2021). Örneğin MİT, 2021 Mart'ında PKK'nın Suriye kolu PYD/YPG'nin sözde tugay komutanı terörist İbrahim Babat'ı, Suriye'deki nokta operasyonu ile yakalayarak Türkiye'ye getirmiştir (TRT Haber , 2021). Keza 2021 Mayıs'ında MİT ve TSK müşterek operasyonla PKK'nın Suriye Genel Sorumlusu "Sofi Nurettin" kod isimli terörist etkisiz hale getirilmiştir (TRT Haber, 2021).

Terörlle mücadele kapsamında MİT'in hedefinde yer alan bir diğer örgüt DEAŞ'tır. MİT, DEAŞ'ın Suriye'de en aktif olduğu dönemde taktik, operatif ve stratejik düzey istihbarat faaliyetleri icra ederken; 'topraksızlaştırıldığı' dönemde ise özellikle Yabancı Terörist Savaşçılara

(YTS) yönelik operasyonlar gerçekleştirmiştir. MİT'in yurt içinde ve dışında terörle mücadele stratejisini hayata geçirirken, sadece TSK ve Emniyet ile müşterek hareket ederek istihbari ve operasyonel kapasitesini kullanmadığı; aynı zamanda mücadelenin önemli bir ayağını teşkil etmesi hasebiyle diğer ülkelerin istihbarat teşkilatlarıyla bilgi paylaşımı ve iş birliğinde koordineli hareket ettiği belirtilmelidir. Nitekim 2016-2021 döneminde birçok YTS yakalanarak ülkelere iade edilmiş yahut Türkiye'de yargılanarak tutuklanmıştır. Örneğin 2021 Nisan'ında teknik ve fiziki takiple kısıpaca alınan ve bağlantıları tespit edilen DEAŞ'ın sözde askeri yapılanmasının başındaki 'Basım' kod adlı şahıs yakalanmıştır (Sabah, 2021).

MİT'in terörle mücadelesinde üç önemli hedefinden birisi, 7 Şubat 2012 MİT kumpası, 17-25 Aralık 2013 Emniyet ve Yargı kumpası ile 15 Temmuz 2016 Darbe Girişimi'nin planlayıcısı ve yürütücüsü olan; harbiye, adliye, hariciye, maliye, emniyet ve MİT gibi stratejik kurumlara sızarak devlet kontrolünü ele geçirmeye çalışan FETÖ'dür. FETÖ unsurlarına yönelik yurt dışı operasyonlarda yüksek performans sergileyen MİT, çoğunluğu Afrika'dan olmak üzere, Orta Asya'dan, Balkanlardan, Ukrayna ve Moldova gibi ülkelere birçok örgüt üyesini Türkiye'ye getirmeyi başarmıştır. Örneğin 2021 Mayıs ayı sonunda MİT'in yurtdışında düzenlediği operasyon sayesinde FETÖ/PDY elebaşı Fetullah Gülen'in akrabası Selahaddin Gülen yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2021).

MİT'in Irak, Suriye, Libya, Lübnan, Somali gibi küresel ölçeğe yayılan operasyonel açılım ve aktivizmin bir gereği olarak; Türkiye'deki dış, güvenlik ve savunma sektöründeki paydaşlarıyla uyumlu ve koordineli hareket ettiği, vekil aktörler ile yakın iş birliği içerisinde çalıştığı, Rusya, İran ve Suriye rejimi başta olmak üzere yoğun bir istihbarat diplomasisi yürüttüğü ve her geçen gün yeni yetenek ve tecrübeler kazandığı görülmektedir.

Sonuç

Son 10 yıllık süre zarfında, Türk istihbarat topluluğu kayda değer bir reformasyona tabi kılınırken; bu dönüşüm MİT'in misyon, rol, işleyiş ve geleceğine dair tartışmaları tetiklemektedir. Bahse konu tartışmaları üç eksenle değerlendirmek mümkündür.

Tartışma başlıklarından birincisi, istihbarat-siyasa arasındaki yakın ilişkinin 'görünürlüğü' ile geniş ölçekli bir MİT reformunun AK Parti Dönemi'ne tekabül etmesi, karar alıcıların istihbaratı siyasallaştırma

amaç ve çabası olduğu varsayımdır. Burada 'görünürlük' ile kastedilen gerek MİT'in gerekse Başkanın önceki dönemlerle mukayese edildiğinde çok fazla göz önünde olmasıdır. Bir taraftan Ankara'nın MİT'e tanıdığı yetki ve inisiyatif alanı; diğer taraftan MİT Başkanının güçlü şahsi profili ve karar alıcılarla kurduğu iletişim ve iş birliği mekanizması görünürlüğü perçinlemektedir. Bu durum, Fidan'ı 'hedef' haline getirirken, aynı zamanda Fidan'ın omuzlarına yüklenen büyük bir 'siyasi sorumluluğa' işaret etmektedir.

Bu dönemde istihbarat, güvenlik ve savunma bürokrasi arasında kurulan yakın ve güçlü diyalog mekanizması, sahadaki başarılarından ötürü takdir toplarken, aynı zamanda temkin ve şüpheyle yaklaşılmaması gereken bir mevzu olmuştur. Özellikle siyasal sistemin Parlamenter Sistem'den Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne evrilmesiyle birlikte; Cumhurbaşkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Millî Savunma Bakanlığı ve MİT'in teşekkül ettirdiği dörtlü kurumsal mekanizmanın işlevselliği, yurtiçi ve yurtdışındaki kritik karar alma süreçlerinde sürekli aynı karede resim vermeleri istihbaratın siyasallaşması olarak yorumlanmıştır.

Oysa dünyanın ekseriyetinde istihbarat teşkilatı başkanları, başbakan/devlet başkanı tarafından politik bir tercih ve karara binaen atanmaktadırlar. Keza Milli Savunma Bakanları, ülkelerin mevcut iktidar ve yönetimlerinin hükümleri doğrultusunda seçilmiş değil, makama atanmış kişilerdir. Ancak makamdaki şahısların siyasi bir atamayla gelmesini, 'kurumların siyasallaştığı' şeklinde genelleyici bir anlayışa hapsetmek yanıltıcı ve indirgemeci bir okumadır. Özü itibarıyla bakıldığında güvenlik, savunma ve istihbarat alanına giren tüm konular zaten siyasidir ve hâlihazırda yurt dışında icra edilen hareketlerin arka planında da diğer devletlerin veyahut devletlerin açıktan/örtülü olarak destekledikleri vekil aktörlerin siyasi tutum ve kararları yer almaktadır. Dolayısıyla hayatî olan konunun ya da ortamın siyasi olması değil; istihbaratın, verilen siyasi kararlar neticesinde 'devlete' hizmet edip etmediğidir.

İstihbarat topluluğu içerisinde gerek 'sahada' operatif olarak gerekse 'masada' analist olarak çalışan kişilerin, siyasi fikir ve düşüncelerden muaf olacağını düşünmek ziyadesiyle naif bir beklentidir. Zira istihbaratçıların bireysel tecrübeleri, grup psikolojisi, kurumsal kültür, bilişsel körlük gibi farklı kavramsallaştırmalar içerisinde kendisine yer bulan şahsi siyasi fikirlerini tümüyle baskılamaları; davranış, karar ve analizlerinin önyargıdan tamamen soyutlanmış şekilde objektif ve

rasyonel olmasını beklemek oldukça ütöpik ve idealist bir yaklaşımdır. Hülasa, istihbarat ve siyaset arasında çok ince ve hassas bir çizgi vardır; olması gereken kurumların ve şahısların, 'siyasetten' değil, belirli odakların milli çıkar ve amaçlarla ters düşen menfaatlerine hizmet eden 'siyallaşmadan' kaçınmalarıdır. Son olarak istihbarat ve siyaset arasındaki ilişkinin 'yakınlaşma' mı, yoksa 'siyasallaşma' mı olduğunu ölçümleyecek mutlak geçerliliği olan bir metodoloji bulunmadığı; siyasallaşmanın, devlete ve milli çıkarlara zarar vermediği müddetçe belirli bir dereceye kadar müsamaha gösterilmesi gereken engellenemez ve kaçınılmaz bir gerçek olduğu kabul edilmelidir.

İkinci tartışma mevzusu; istihbarat reformu çerçevesinde MİT'in istihbarat toplama kabiliyet ve kapasitesinin artmasının, güvenlik ve savunma alanındaki diğer kurumlarla arasındaki ilişkinin güçlenmesinin ve operasyonel temposunun gelecekte kurumsal zihniyet ve kültür açısından ne tür etkiler doğuracağıdır. Öncelikle MİT'in istihbarat toplama imkân ve kabiliyetlerinin dikkat çekici biçimde güçlendirilmesi söz konusu olmuştur. Bunun ilk ve en somut çıktısı Türkiye'nin dinleme üssü, en donanımlı ve kapasiteli istihbarat kurumu olarak bilinen GES Komutanlığı'nın tüm ekip ve teçhizatıyla birlikte MİT'e devredilmesidir. Başka bir deyişle, MİT'in istihbarat toplama disiplinlerinde kazandığı bilgi birikimi, tecrübe ve uzmanlığın sinyal istihbarat ile elektronik ve teknik istihbarat üzerindeki hakimiyetin artmasıyla birlikte daha da güçlendiği ve böylece istihbarat toplama, kıymetlendirme, analiz ve eylem kapasitesinin çok daha üst bir seviyeye taşındığını söylemek mümkündür.

MİT'in imkân ve kabiliyetlerinin artması; Türkiye'nin terörle mücadele politikası ve stratejisinde daha etkin ve etkili bir yaklaşım ve uygulama benimsenmesine, böylece yurt içinde ve dışında taktik, operatif ve stratejik düzeyde başarılı sonuçlar alınmasına vesile olmuştur. Bu başarının mücessem bir kanıtı, PKK'nın üst düzey örgüt mensuplarının ve bilhassa lider kadrosundan önemli isimlerin tespit, teşhis, takip ve etkisiz hale (yahut ele geçirme) getirilmesinde sergilenen yüksek performanstır. İstihbarat reformunun bir diğer çıktısı, MİT'in güvenlik ve savunma sektöründeki paydaşlarıyla arasındaki koordinasyon ve iş birliğinin güçlenmesidir. Bu minvalde, istihbarat paylaşımı ve müşterek operasyonlardaki 'iletişim' ve 'uyum' dikkat çekicidir. Bu perspektiften hareketle, Türkiye'nin eskiye nazaran 'entegre istihbarat' anlayışını daha fazla içselleştirdiği; istihbarat topluluğu üyeleri ile ilgili kurum ve kuruluşlar arasındaki diyalog mekanizmasının daha işlevsel bir yapıya kavuştuğu ve böylece istihbarat üretim süreçlerine daha etkin

ve verimli katkı sunulduğu gözlemlenmektedir. Örneğin Türkiye'nin sınır ötesi operasyonlarının planlanmasında ve icrasında MSB, MİT ve Jandarma arasındaki diyalog ve iş birliği mekanizmasındaki iyileştirmenin, sahada TSK'nın harekât kabiliyeti ve üstünlüğü açısından son derece önemli bir kazanım olduğu zikredilmelidir. Kaldı ki, medyada yer aldığı şekilde yurtiçinde ve yurtdışında yürütülen birçok operasyon "MIT, MSB ve Genelkurmay'ın ortak operasyonu" yahut "Emniyet ve MIT ortak operasyonu" başlığıyla kamuoyuna duyurulmakta, işbirliğine vurgu yapılmaktadır.

Bilgi ve anlayış derinliği, uzmanlaşma, yetenek kazanımı, teknolojik etkinlik ve beceri ile kurumsal kapasite inşası açısından MİT için son derece önemli olan söz konusu gelişmeler, istihbarat topluluğu ve ilgili kurumlar açısından önemli bir tartışma mevzuuna işaret etmektedir. Tartışmanın odağında, hâlihazırda kurumlar arasındaki uyum, koordinasyon ve iş birliğinin, gelecekte 'kurumsal ayrışmaya' evrilip evirilmeyeceği vardır. İstihbarat reformuyla MİT'e daha fazla yetenek ve etkinlik kazandırılırken; diğer kurumların istihbarat imkân ve kabiliyetlerinin sınırlandırıldığı, görev, yetki ve sorumluluk alanlarının kısıtlandığı ve bu anlamda istihbarat faaliyetlerine yönelik kurumsal motivasyonun düştüğü varsayımı göz ardı edilmemesi gereken bir ihtimaldir. MİT'in operasyonel açılımının, ilerleyen safhalarda ve zamanlarda ilgili diğer güvenlik ve savunma kurumları üzerinde nasıl bir etki doğuracağı; gelecekte son derece çetin ve tahripkâr 'yetki savaşları' cereyan edip etmeyeceği ihtimal dahilinde hesaba katılmalıdır.

Tartışmaya açık bir diğer konu gelecekteki MİT Başkan profilidir. Zira mevcut MİT Başkanı Fidan; muharebe istihbaratı konusundaki mesleki bilgi ve deneyimini, sonradan akademik alanda dış istihbarat, diplomasi ve enformasyon teknolojileri üzerine yaptığı çalışmalarla teorik bir altyapıya kavuşturmuş, bilahare yurt içinde ve dışında güvenlik ve savunma alanlarında diplomatik misyonlar ile idari bürokratik hizmetlerde bulunmuştur. Nitekim MİT Başkanı Fidan'ın harita okuma ve analiz becerisi, kıta tecrübesi, bölgesel ve uluslararası örgütlerde edindiği diplomatik ve hukuki bilgi birikimi, Türkiye'nin mevcut aşamada angaje olduğu çatışma bölgelerindeki operatif ve diplomatik faaliyetlere önemli bir girdi sunmaktadır. Ne var ki, bir sonraki MİT Başkanının askeri formasyondan gelmemesi halinde, MİT'in operasyonel açılımının nasıl ve ne düzeyde etkileneceği, sekteye uğrayıp uğramayacağı tartışmaya açıktır. Ayrıyeten, bir sonraki MİT Başkanının söz konusu tecrübe ve alt-yapıdan yoksun

bir isim olması durumunda; MİT'in MSB, Genelkurmay Başkanlığı, Jandarma Komutanlığı vd. arasındaki askeri diyalog mekanizmasının aynı seviyede korunup idame ettirilmesi özen gösterilmesi gereken bir husustur. MİT'in gelecekteki başkanlık makamında bir asker bulunmasa dahi, Başkan Yardımcıları yahut Başkan Danışmanın operasyonel açılım ve aktivizmi devam ettirebilecek askeri kimliği haiz isimlerden birisi olması ziyadesiyle mühimdir.

Buna mukabil, Türkiye'nin askerî harekât sahası daraldığı, başka deyişle 'operatif geri çekilme' olduğu takdirde, MİT'in şu zamana kadar edindiği teknolojik yetkinlik ile operatif tecrübenin nasıl ve nerede değerlendirileceği konusu ihmal edilmemelidir. Askeri doktrinleri ziyadesiyle içselleştirmiş, askeri hafızası ve kültürü çok güçlü bir kurum olan MİT, uzun yıllardır sivilleşme çalışmalarına muhatap kalmışken; Türkiye'nin yakın geçmişte yüzleştiği iç/dış kaynaklı güvenlik riskleri ile gün geçtikçe imkân ve kabiliyetlerini arttıran devlet dışı silahlı aktörler tarafından yöneltilen tehditler MİT'i yeniden askerileşmeye itmiştir. Daha doğru bir ifadeyle, Türkiye'nin hâlihazırda çok aktörlü ve çok denklemlili bir hibrit savaş ortamı içerisinde yer alması; MİT'in kaçınılmaz olarak harekât sahasında bilfiil istihbari ve operatif bir unsur olarak yer almasını ve bunun bir gereği olarak askeri personel istihdamına yönelmesini mecbur kılmıştır.

Esasında MİT'in askeri personeli geçici görevlendirme yahut kadroya dahil etmek suretiyle artan düzeyde istihdam etmesinin sahadaki yansıması son derece olumludur. Zira MİT bünyesindeki askeri personelin, sınıf ve kuvvet fark etmeksizin en zor şartlar altındaki hazır bulunuşluk seviyesi son derece ileridir; bu da operatif yetki ve sorumluluk verilen MİT'in yüksek dayanıklılık, adaptasyon ve motivasyona sahip kıta tecrübesi bulunan askerleri istihdam etmesinin en temel nedenidir. Netice itibarıyla, MİT'in operatif temposu ve bunun bir gereği olarak artan askeri personel istihdamının, gelecekte kurumsal zihniyet ve kültürde nasıl bir etki yaratacağına dair ön okumalar yapılması ve muhtemel bir geri çekilmeye askeri kimliği haiz personelden hangi alanda ve nasıl istifade edileceğine dair bir planlama yapılması önemlidir. Bu bağlamda MİT, bünyesinde hem sivil hem askeri personel istihdam etmeyi (orantılı ve ihtiyaca binaen) seçebileceği gibi; örneğin Dış Operasyonlar Başkanlığı altında faaliyet göstermek üzere yeni sivil personel alımına gidip bu kişilere askeri eğitim ve yetenek kazandırma yöntemini de bir seçenek olarak kıymetlendirmelidir. Her halükârda MİT'in sivilleşme ve askerileşme arasında gidip gelmesinin çeşitli sıkıntılara yol açması muhtemeldir ki;

kurumsal zihniyet ve kurumsal kültür dalgalanmaları, yapı ve işleyiş açısından sorun yaratabilecek niteliktedir.

Üçüncü tartışma mevzu ise, MİT'in artan istihbarat aktivizmi ve operasyonel açılımının, Türk dış, güvenlik ve savunma politikasında belirleyici bir unsura dönüşmesidir. Öncelikle operasyonel açılım, sahada askerin işini kolaylaştırırken, MİT'in iş yükünü ikiye katlayarak zorlaştırmıştır. Her ne kadar konvansiyonel savaş ortamında muharebe sahası istihbaratı birlikler tarafından yapılacak olsa da, PKK ile mücadelede etkin olarak kullanılan ve eskiden Genelkurmay Başkanlığına bağlı GES birliklerini MİT sivilleştirilmiş ve kadrosuna katmıştır. TSK'da birliklerde ve karargahlarda halen istihbarat sınıfının icra ettiği istihbarat görevleri olsa da hibrit savaş MİT'in inisiyatifine devredilmiş gözükmektedir. Bunun yanında MİT, rütbeli askerilerin halen istihdam edildiği, askeri konularda koordine ve irtibatı "Askeri İstihbarat İrtibat Bürosu" aracılığıyla devam ettirmektedir. Ancak ezelden beri her kurumun kendi istihbaratında 'bağımsız' olmak isteyeceği hatırdaki tutulduğunda, MİT'in sahadaki yetki ve yetkinliği açısından koordineli çalıştığı diğer ulusal paydaşlarıyla arasındaki 'güvenin' gelecek yıllarda nasıl muhafaza ve idame edileceği hususu atlanmamalıdır. Daha açık bir ifadeyle, devleti ön planda tuttuğu sürece istihbaratın koordineli biçimde ama tek elden yönetilmesi bir avantaj iken, iktidarın veya hükümet politikasının değişmesi durumunda nasıl bir dezavantaj yaratacağı hesaba katılmalıdır.

İlâveten, MİT nezdinde icra edilen istihbarat diplomasisi, bugün güvenlik ve savunma politikaları ve stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanması aşamasında en işlevsel enstrümanlardan birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde Başkan Fidan'ın iletişim kanallarını açması ve artırması önemli bir kırılma noktası olmuştur ki; artık bugün MİT'in haber kaynağı olarak yerel halktan teröriste, imamdan papaza değin herkesle görüşüp istişare ve pazarlık edebileceği bir ortam doğmuştur. Ancak istihbarat reformu çerçevesinde, son derece geniş yetkilerle donatılan MİT'in son yıllarda dikkat çekici biçimde gelişen istihbari ve operatif kapasite inşası ve bunun karar alma süreçlerindeki belirleyici ve destekleyici rolü, Türkiye'nin "istihbarat devletine dönüşme" eğilimi sergilemesi gibi muhtelif senaryoları gündeme taşımaktadır.⁵

⁵ İstihbarat devleti tartışmalarının, özellikle MİT Kanunu'nda değişiklikler öngören yasa teklifinin 19 Şubat 2014 günü Meclis gündemine alınmasıyla birlikte yaşandığı not düşülmelidir. Bkz. Yıldız Yazıcıoğlu, "Türkiye'de İstihbarat Devleti Tartışmaları", Amerika'nın Sesi, 24 Şubat 2014, <https://www.amerikaninsesi.com/a/turkiyede-istihbarat-devleti-tartismasi/1858320.html>

Son olarak MİT'in sürekli güncel politik konularla ilgilenmesi ve operatif misyonlar icra etmesinin, literatürde 'cari istihbarat tiranlığı' olarak kavramsallaştırılan bir tuzağa düşme ihtimalini gündeme getirmektedir ki; cari istihbarat tuzağı taktik ve operatif seviye istihbaratı öncelerken, stratejik istihbaratın özellikle operasyonel analiz karşısında göz ardı edilmesi tehlikesine işaret etmektedir.

Kaynakça

Aksan, S. (2018). MİT'ten yabancı örgütlere Kaşıkçı dersi. Yeni Şafak, Erişim tarihi: 19.01.2019 <https://www.yenisafak.com/gundem/mitten-yabanci-orgutlere-kasikci-dersi-3404000>

Al Jazeera. (2013 March). Profile: Turkey's 'secret-keeper' Hakan Fidan. Erişim tarihi: 22.05.2020 <https://www.aljazeera.com/news/2013/3/22/profile-turkeys-secret-keeper-hakan-fidan>

Anadolu Ajansı. (2021). FETÖ üyesi Selahaddin Gülen yurt dışında MİT operasyonu ile yakalanarak Türkiye'ye getirildi. Erişim tarihi: 31.05.2021 <https://www.aa.com.tr/tr/fetonun-firarileri/feto-uyesi-selahaddin-gulen-yurt-disinda-mit-operasyonu-ile-yakalanarak-turkiyeye-getirildi-/2259115>

ANSA. (2021 May). Draghi makes Belloni Italy's first woman intelligence head. Erişim tarihi: 13.05.2021 https://www.ansa.it/english/news/politics/2021/05/13/draghi-makes-belloni-italys-first-woman-intelligence-head_57da404b-fd8b-4a16-aca1-f366ade8fbca.html

Bar-Joseph, U. (2013). The Politicization of Intelligence: A Comparative Study. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 26(2), 347-369.

Betts (2003), The politicization of intelligence: Cost and benefits, Richard K. Betts and Thomas G. Mahnken (Eds.), *Paradoxes of Strategic Intelligence: Essays in Honor of Michael I. Handel*, London: Frank Cass, 57-76.

CNN Türk. (2014 Temmuz). MİT'e ABD modeli: İstihbarat 6'ya bölünüyor. Erişim tarihi: 29.01.2018 <https://www.cnnturk.com/haber/turkiye/mite-abd-modeli-istihbarat-6ya-bolunuyor>

Davies, P. H. (2019). All in Good Faith? Proximity, Politicization, and Malaysia's External Intelligence Organization. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 32(4), 691-716.

Donmez, B. B. (2021 January). Hillary Clinton touts documentary on Khashoggi killing. Anadolu Agency. Erişim tarihi: 21.02.2021 <https://www.aa.com.tr/en/americas/hillary-clinton-touts-documentary-on-khashoggi-killing/2108298>

Entous, A., and Parkinson, J. (2013 October). and Turkey's Spymaster Plots Own Course on Syria . The Wall Street Journal Erişim tarihi: 22.10.2013 <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052702303643304579107373585228330>

Gentry, J. A. (2019). "Truth" as a Tool of the Politicization of Intelligence . *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 32(2), 217-247.

Gentry, J. A. (2020). The New Politicization of the U.S. Intelligence Community. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 33(4), 639-665.

Gruszczak, A. (2017). The Polish Intelligence Services and Security Dilemmas of a Frontline State. *Romanian Intelligence Studies Review*(17-18), 65-80.

Hürriyet. (2007 Ocak). MİT'ten çarpıcı mesajlar. Erişim tarihi: 19.02.2007 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mitten-carpici-mesajlar-5727063>

Hürriyet. (2016 Kasım). MİT bütçesi yüzde 21 arttı. Erişim tarihi: 19.12.2016 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mit-butcesi-yuzde-21-artti-diyanetin-payi-basbakanlikin-dort-kati-40267791>

Hürriyet. (2020 Kasım). Cumhurbaşkanlığı 2021 bütçesi 4 milyar lira. Erişim tarihi: 30.12.2020 <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/abdde-enflasyon-13-yilin-zirvesinde-41809633>

Habersol. (2013 Şubat). Milli İstihbarat Teşkilatı İTÜ'de stant açtı! Erişim tarih: 23.02.2018 <https://haber.sol.org.tr/toplum/milli-istihbarat-teskilati-itude-stant-acti-229039>

Habertürk. (2019 Şubat). MİT Başkanı Hakan Fidan'dan YÖK'te konferans. Erişim tarihi: 08.03.2019 <https://www.haberturk.com/mit-baskani-hakan-fidan-dan-yok-te-konferans-2387383>

Hastedt, G. (2013). The Politics of Intelligence and the Politicization of Intelligence: The American Experience. *Intelligence and National Security*, 28(1), 5-31.

Hegemann, H. (2018). Toward “normal” politics? Security, parliaments and the politicisation of intelligence oversight in the German Bundestag. *The British Journal of Politics and International Relations*, 20(1), 175–190.

Ignatius, D. (2013 October). Turkey blows Israel’s cover for Iranian spy ring. The Washington Post. Erişim tarihi: 05.11.2013 https://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-turkey-blows-israels-cover-for-iranian-spy-ring/2013/10/16/7d9c1eb2-3686-11e3-be86-6aeaa439845b_sto

Kershner, I. (2013 October). Report That Turkey Exposed Spies Strains Its Relations With Israel. The International New York Times. Erişim tarihi: 05.11.2013 <https://www.nytimes.com/2013/10/18/world/middleeast/israel-turkey-ties-strained-by-report-of-spy-exposure.html>

Lomas, D. W. (2021). Party politics and intelligence: The Labour Party, British intelligence and oversight, 1979-1994. *Intelligence and National Security*, 36(3), 410-430.

MİT. İKK ve Koruyucu Güvenlik Brifingleri. Erişim tarihi: 11.01.2021 http://www.mit.gov.tr/ikk_seminer.html

MİT. İstihbarat Araştırmaları Merkezi. Erişim tarihi: 11.01.2021 <https://www.mit.gov.tr/isamer.html>

MİT. 2937 sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Millî İstihbarat Teşkilâtı Kanunu. Erişim tarihi: 17.12.2020 <https://www.mit.gov.tr/2937.pdf>

MİT 2937 Sayılı Devlet İstihbarat Hizmetleri ve Milli İstihbarat Teşkilatı Kanunu’nda 6532 Sayılı Kanunla Yapılan Düzenleme. Erişim tarihi: 17.12.2020 <https://www.mit.gov.tr/2937.html>

Mendee, J., and Tuvshintugs, A. (2013). Consolidating Democracy: The Reform of Mongolian Intelligence. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 26(2), 241-259.

Milliyet. (2014 Şubat). MİT’te kaç kişi çalışıyor? Erişim tarihi: 18.06.2014 <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/mitte-kac-kisi-calisiyor-1841257>

Milliyet. (2020, Aralık). MİT’ten İranlı ajan operasyonu! Erişim tarihi:

30.12.2020 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/son-dakika-mitten-iranli-ajan-operasyonu-zindastinin-11-adami-yakalandi-6379168>

NPR. (2019 October). How The Relationship Between Trump And His Spy Chiefs Soured Erişim tarihi: 15.12.2019 <https://www.npr.org/2019/10/29/773127809/how-the-relationship-between-trump-and-his-spy-chiefs-soured>

NTV. (2011 Mart). Askerî dinleme üssü MİT'e devrediliyor. Erişim tarihi: 10.06.2011 https://www.ntv.com.tr/turkiye/askeri-dinleme-ussu-mite-devrediliyor,rJMiogC_zUyIS0aTjeRE-g

NTV. (2012 Nisan). Erdoğan: Fidan benim sır küpüm, yedirmem. Erişim tarihi: 22.05.2012 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/erdogan-fidan-benim-sir-kupum-yedirmem,FZiYBalukUuo9pYyEASPGQ>

NTV. (2015 Şubat). CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu NTV canlı yayınında soruları yanıtladı. Erişim tarihi: 04.03.2015 <https://www.ntv.com.tr/turkiye/chp-lideri-kemal-kilicdaroglu-ntv-canli-yayininda-sorulari-yanitladi,Ln1uLlItrqE6ruhK1H0-ZKg>

OPAM. (2019 Mayıs). Savunma Sanayii Fuarı IDEF'te Uzay Teknolojilerini Sergiledi. Erişim tarihi: 13.06.2019 https://www.isikun.edu.tr/web/1644-14433-1-1/isik_universitesi/isik_universitesi/haberler/opam_savunma_sanayii_fuari_idefte__uzay_teknolojilerini_serpile

Oren, A. (2010). Israel Worried by New Turkey Intelligence Chief's Defense of Iran. Erişim tarihi: 22.08.2010 <https://www.haaretz.com/1.5130395>

Paksoy, M. (2020, Haziran). FETÖ'nün hükümeti yıkmaya yönelik ilk kalkışması. Anadolu Ajansı. Erişim tarihi: 01.07.2020 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/fetonun-hukumeti-yikmaya-yonelik-ilk-kalkismasi-7-subat-2012-mit-kumpasi/1884609>

Rovner, J. (2011). *Fixing the Facts: National Security and the Politics of Intelligence*. London: Cornell University Press.

Rubin, M. (2016). The Temptation of Intelligence Politicization to Support Diplomacy . *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 29(1), 1-25.

Sabah. (2012 Ocak). İstihbarat köyü kuruluyor. Erişim tarihi: 14.02.2012 <https://www.sabah.com.tr/gundem/2012/01/05/istihbarat-koyu->

kuruluyor

Sabah. (2021 Mayıs). MİT ve Emniyetten kritik operasyon. Erişim tarihi: 10.05.2021 <https://www.sabah.com.tr/video/haber/son-dakika-mit-ve-emniyetten-kritik-operasyon-deasin-kilit-ismi-istanbulda-yakalandi-video>

Seo, H. (2018). Intelligence Politicization in the Republic of Korea: Implications for Reform. *International Journal of Intelligence and CounterIntelligence*, 31(3), 451-478.

SSB, 3232 Sayılı Yasa- Savunma Sanayii Başkanlığı. Erişim tarihi: 11.04.2020 https://www.ssb.gov.tr/Images/Uploads/MyContents/F_20170913104007039980.pdf

TBMM Başkanlığı. (2012, Ağustos). İstanbul Milletvekili Umut Oran tarafından verilen 7/8252 Sayılı Yazılı Soru Önergesinin Cevabı. Erişim tarihi: 10.10.2012 https://www2.tbmm.gov.tr/d24/7/7-8252c.pdf?TSPD_101_R0=08ffcef486ab200097ef1e064e7c3df82b86fc11d58be-220baf04dd1cbb8a8ddf9be

TRT Haber (2021 Mart). MİT'ten nokta operasyon. Erişim tarihi: 10.05.2021 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/mitten-nokta-operasyon-ypgnin-sozde-tugay-komutani-yakalandi-564534.html>

TRT Haber. (2021, Mayıs 18). Bakan Soylu, MİT ve TSK'yı kutladı. Erişim tarihi: 18.05.2021 <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-soylu-mit-ve-tskyi-kutladi-581459.html>

Wetzling, T. (2017). Germany's intelligence reform: More surveillance, modest restraints and inefficient controls. Berlin: Stiftung Neue Verantwortung.

Yeni Şafak. (2007 Ocak). MİT Müsteşarı'ndan ezber bozan çıkış. Erişim tarihi: 18.02.2007 <https://www.yenisafak.com/politika/mit-mustesarindan-ezber-bozan-cikis-23326>

Yetkin, M. (2009 Ocak). Mercek altındaki MİT'te köklü değişiklikler yapıldı. Erişim tarihi: 30.01.2009 <http://www.radikal.com.tr/yazarlar/murat-yetkin/mercek-altindaki-mitte-koklu-degisiklik-yapildi-915082/>

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Discrimination Issue Toward the Turkish Minority in Bulgaria in the Post-1989 Era

1989 Sonrası Dönemde Bulgaristan'daki Türk Azınlığına Yönelik Ayrımcılık Sorunu

Muzaffer Ercan YILMAZ

Doç. Dr.,
Uludağ Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler.
muzafferercan@uludag.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3938-0579

Sertif DEMİR

Doç. Dr.,
Türk Hava Kurumu Üniversitesi,
İşletme Fakültesi.
sertifdemir@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8329-8735

Zeynep KALFA

Doktora Öğrencisi,
Uludağ Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler.
zeynepsen-ius@windowslive.com
ORCID: 0000-0003-1199-8702

Cilt / Issue: 8(2), 407-427

Geliş Tarihi: 25.02.2021

Kabul Tarihi: 02.06.2021

Atf: Yılmaz, M. E., Demir, S. ve Kalfa, Z. (2021). Discrimination issue toward the Turkish Minority in Bulgaria in the Post-1989 Era. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 407-427. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.956254>

Abstract

Minorities are vulnerable populations that can often be subjected to oppression, assimilation, and discrimination within their countries. The term minorities, as used here, refer to groups that are fewer in number, non-dominant, and have characteristics than differ from the majority in a country. This study aims to analyze the Turkish minority in Bulgaria with respect to the issue of discrimination in the post-communist period, the period after 1989. The framework of discrimination was used to involve legal, economic, and cultural discrimination. As for the methodology, the study relied on in-depth interviews in Bulgaria, based on snowball sampling. In addition, relevant secondary data was also used as needed. The findings of the study show that a certain degree of progress has been made in the positions of the Turkish minority in the post-communist period, but the minority still suffers some degree of legal, economic, and cultural discriminations. Certain suggestions have also identified to overcome the issue of discrimination in concluding the study.

Keywords: Turkish Minority in Bulgaria, Bulgarian Turks, Minority Issues, Minorities At Risk, Discrimination.

Öz

Azınlıklar, ülkeleri içinde sıklıkla baskı, asimilasyon ve ayrımcılığa maruz kalabilen savunmasız topluluklardır. Burada kullanıldığı şekliyle azınlıklar terimi, sayıca daha az olan, baskın olmayan ve bir ülkedeki çoğunluktan farklı özelliklere sahip grupları ifade etmektedir. Bu çalışma, 1989 sonrası dönemde Bulgaristan'da yaşayan ve ülke nüfusunun en az %10'unu oluşturan Türk azınlığın durumunu,

ayrımcılık sorunu bağlamında irdelemeyi ve değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrımcılık sorunu, yasal, ekonomik ve kültürel olmak üzere üçlü bir çerçevede ele alınmış ve söz konusu çerçeve Bulgaristan'daki Türk azınlığın durumuna uyarlanmıştır. Metodoloji bağlamında çalışma, kartopu yöntemi temelinde azınlık temsilcileri ve diğer ilgililerle Bulgaristan'da yapılan yüz-yüze derinlemesine görüşmelere dayanmıştır. Bunun yanı sıra, konu ile alakalı yazılı ve görsel kaynaklar da ikincil veri olarak kullanılmıştır. Çalışma bulguları, komünizm dönemine göre Bulgaristan'daki Türklerin durumunda belirgin iyileşmeler olduğunu, ancak yine de, temel bir Avrupa Birliği ilkesi de olan ayırım gözetmeme (non-discrimination) ilkesinin yeterince yaşama geçirilemediğini, Türk azınlığın 1989 sonrası dönemde de değişik düzeylerde yasal, ekonomik ve kültürel ayrımcılığa maruz kaldığını göstermektedir. Söz konusu sorunlar çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmış ve bunların aşılması noktasında bir takım önerilere de yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan'daki Türk Azınlık, Bulgaristan Türkleri, Azınlık Sorunları, Risk Altındaki Azınlıklar, Ayrımcılık.

Introduction

It is an undeniable fact that no country in the world has a completely homogeneous population. Expressing slightly differently, every country has at least one minority group because of natural diversity in its population and because of wars, natural disasters, invasions, and so on, causing massive migration. In any case, minorities are vulnerable populations that can often be subjected to oppression, assimilation, and discrimination within their countries. Sociologically, it refers to groups that are fewer in number, non-dominant, and have characteristics that differ from the majority in a country. It is generally accepted in the literature that minority groups should differ from the majority in terms of one or more of language, religion/sect, or ethnic origin. (Pazarıcı, 2018, p. 74). The following section will further explain that term.

As minorities face discriminations, oppression and assimilation, minority rights have long been considered as part of human rights. Therefore, the prohibition of mishandle and mismanagement of minority rights have been worded in many human rights-related documents. As expressed, the “principle of non-discrimination” requires that any right set forth by legislation shall be secured without discrimination on any ground such as sex, race, colour, language, religion, political or other opinion, national or social origin, association with a national minority, property, birth or other status.” (Petricusic, 2005, pp. 1-23,5-6). Besides as expressed by a UN Report, “although principles of equality and non-discrimination are firmly rooted in binding international standards, racial discrimination and lack of adequate protection of minorities remain a widespread challenge in most regions of the world.” (Guidance Note of the Seceretary, 2014, p.3). This undeniable situation causes many difficulties for minorities in their daily life. Its humanitarian sensitivity means that the minority problem is rarely off the world agenda.

Regarding Turkish Minorities in Bulgaria, it is outcome of the First and Second World Wars. The borders of Balkan countries were delineated based on power sharing after, the structure of populations was not taken into consideration. In Bulgaria, the Turkish minority comprises at least 10% its population of eight million. From the 1950s until 1989, when Bulgaria’s communist administration collapsed, its Turkish minority suffered enormous pressure, such that its ethnic identity was denied, and the Communist Party attempted to assimilate it. After the regime change in late 1989, the situation partially improved, especially once

Bulgaria decided to become a European Union (EU) member state. It started to take more concrete steps that in terms of human rights and minority rights within a very basic EU principle of non-discrimination. Accordingly, Bulgaria also ratified the European Convention on Human Rights on 7 September 1992. These developments cleared the way for EU membership in 2007, which was recorded as a crowning Bulgaria's democratization and transition to the rule of law.

Bulgaria's abandonment of communism and its turn towards the EU target undoubtedly brought positive developments that cannot be ignored for the Turks to exercise their minority rights. Likewise, since EU membership necessitates harmonization of Bulgarian law with EU law, it is logical to think that there is no longer a critical minority problem in Bulgaria – as Bulgarian officials often state.

However, is this really the case? Is there no longer a Turkish minority problem in Bulgaria, which is integrated with the EU? Alternatively, is Bulgaria's Turkish minority exposed to different policies of oppression and discrimination that are not as sharp as during the communist regime, but still make themselves obvious? In other words, to what extent has the principle of non-discrimination actually realized in Bulgaria? To address these research questions, this study focused on the Turkish minority living in Bulgaria since 1989, based on some face-to-face interviews, as well as relevant secondary data.

To evaluate the post-1989 period more systematically, this article begins with a brief theoretical review of ethnic identity, minority rights, and discrimination concepts to address the status and rights of the Turks living in Bulgaria. Then a summary of the aforementioned period will attempt to be explained. Afterwards, the emphasis will be on discussing and evaluating the focus period, based on an analysis of the primary and secondary data. Many dispute resolution strategies to ease ethnic tension and to foster social peace will also be tried to come up with in concluding the study.

A Brief Theoretical Review of Ethnic Identity, Minority Rights and Discrimination

Minority rights are clearly based on social identity theory, which tries to explain that people are motivated to develop and maintain social identities, including ethnic identity, that are positive but that clearly set their groups apart from other groups. (Zbarauskaite, Grigutyte and Gailience, 2015, pp. 121-130) This formulates why an ethnic

group in minority position can differentiate itself from major group in a society and insisting on maintaining its original ethnic identity. Bearing in the mind that ethnic identity is not a uniform construction, as various ideas, norms, values, culture, preferences, historical, social and religious dynamics have certain role in progress at ethnic identity.

Actually, ethnic identity narrates how persons interpret and understand their ethnicity and their degree of identification with their ethnic group (Phiney, 1996, pp. 918-927) and is based on cultural traditions and values that are usually transmitted across generations (Zbarauskaite, Grigutyte and Gailience, 2015, pp. 121-130). Therefore, the progress of ethnic identity is deemed as a course of the building of identity over time, owing to a sense of belonging to an ethnic group (Phinney and Ong, 2007: as cited in Zbarauskaite, Grigutyte and Gailience, 2015).

Regarding the definition of minority term, there is no consensus on a clear definition of the term minority. As expressed sociologically, it refers to groups that are fewer in number, non-dominant, and have characteristics than differ from the majority in a country. It is generally accepted in the literature that minority groups should differ from the majority in terms of one or more of language, religion/sect, or ethnic origin (Pazarci, 2018, p.74). Within this framework, the United Nations Special Rapporteur On Minorities, Francesco Capotorti, defines a minority as “a group of people who are few in number compared to the rest of the population of a state, differing from the rest of the population with their characteristics such as ethnic, religious or language” (United Nations Human Rights Office of Head Commissioner, 2010). Furthermore, some scholars hesitate to use the minority term as it refers to notorious international politics of 1920s and 1930s constructed by League of Nations pioneered by France and England. So community group and society terms are sometimes preferred instead of minority.

Coming to discrimination term, it can be described as the violation of the basic principle that all individuals should be treated equally in the same circumstances (Oudhof, 2007, p. 9). Besides, discrimination also contains acting in a different way toward individuals based on their membership in a social group. The term refers to behaving in a biased or demeaning manner (Kitle and Whitley, 2010: as cited in Zbarauskaite, Grigutyte and Gailience, 2015).

Regarding the evaluation of discrimination, scholars attempt to illustrate it many ways. For example, Craig summarises (Craig, 2005) the assessment of discrimination by four essential elements:

1) an individual or group is in comparison, treated or affected differently than the comparator, 2) the difference is disadvantageous to the individual or group, 3) the difference in treatment or effect is causally linked to a characteristic of the individual or group protected by antidiscrimination legislation, and 4) there is no exception or justification permitting the difference in treatment or effect (as cited in Oudhof, 2007). Discrimination can be implemented in various ways: 1) directly or indirectly, depending on the criteria causing different outcomes; and 2) culpable or systemic, depending on the possibility to assign responsibility (Olli and Olsen, 2005: as cited in Oudhof, 2007).

The policy of non-discrimination embraces the rights of minorities to equality before the law and equal access to public services without impeding by any excuse. It also contains essential freedoms of expression, association and assembly, movement and freedoms for the protection and promotion of identities and cultures of minorities. Those policies also include the right to information in preferred language, the right to hold religious beliefs of own choice. (Ravnbol, 2010). As understood, the non-discrimination principles contain a large variety of rights and freedoms for minorities that are virtually narrated for human being as part of human rights.

Considering human development progress, the minority issue has been a part of the debate in most post-conflicts negotiations since the 17th century. However, the early emphasis was largely on the protection of the rights of religious minorities, as religious identity was more evident at that time. However, with the spread of nationalism in the 19th century, all major congresses (Vienna (1814-15), Paris (1856) and Berlin (1878)) contained the rights and security of people remained in the borders of states (Sigler, 1983) because of the newly identified territorial boundaries (as cited in Petricusic, 2005). Therefore, contemporary minority rights and their security issues evolved from the consequences of inter-states conflicts in the 19th century. Not de-emphasizing previous progresses, the Treaty of Versailles, after the First World War, was the first international treaty that systematically encompassed the minority protection and rights in history since three empires were disbanded at end of the First of World War and millions of people were relocated because of that (Petricusic, 2005). This created huge minority problems which needed to be tackled. Indeed, Bulgarian Turks became a minority population when peace treaties were signed after First World War.

The First World War demonstrated that a new world order must be established and maintained based on peace and justice in accordance with the U.S. President Wilson's "Fourteen Principles", proclaimed after the World ended. The Pact of the League of Nations agreed at the Versailles Treaty, centred on Wilson Principles, contained no provisions regarding human rights, however, it incorporated two relating systems of mandates and of minorities (Petricusic, 2005). However, the League failed to constitute a minority system for the inter-war period as major powers, France and Britain, mismanaged and exploited the League for their national interests. They mishandled to protect the minority rights and security as well as mandate system.

Overall, until the Second World War, human rights issue was not virtually accepted in international politics; therefore, minority rights and non-discrimination policies were also not considered as universal rights like today's meaning (Petricusic, 2005). During the Second World War, war atrocities toward human being led to the acceptance of human rights, which also encompassed the minority rights. The UN and its sub agencies further progressed the minority rights and non-discrimination policies in many binding international documents.

In this regard, the principles of equality and non-discrimination are included in the UN Charter that highlights respect for human rights and in the fundamental freedoms for all. These principles have been further progressed in the Universal Declaration of Human Rights and in all core international human rights treaties, such as the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD), as well as in regional instruments. For example, the Article 5 ICERD provides a list of specified civil and political rights, as well as economic, social, and cultural rights that the state must ensure non-discrimination and equality for racial/ethnic groups (Ravnbol, 2010). Additionally, the articles 26 and 27 of the International Covenant on Civil and Political Rights; the ILO Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) and International Standards and Guidance for Implementation, OHCHR, 2010 also identify principles for non-discrimination (Guidance Note of the Secretary, 2014)

The Period Before 1989: Identity Conflict and Historical Background

Although EU data show that the Turkish minority population in Bulgaria is about 800,000-850,000, it is estimated that the real population of the Turkish minority is much higher due to the assimilation policies

pursued during communist rule. Turkish sources generally suggest 1-1.5 million (Bal-Göç, 2020).

Although these figures are disputed, the Turkish minority is clearly Bulgaria's largest minority community, corresponding to at least 10% of the population. Historically, its size has been a source of perception by the Bulgarian state. Moreover, considering that the Turkish minority were exposed to large-scale assimilation policies before the 1990s, this percentage was unquestionably much higher in the past.

Although there are different theories regarding the ethnic origin of the Bulgarians, a generally accepted thesis is that they came to the region with Atilla Huns. Despite this Turkic origin, Bulgarians had adopted Slavic culture by the sixth century following long exposure (Kafesoğlu, 1985; Karatay, 2018). Thus, Bulgarian ethnic identity has crystallized around a Slavic language and Christianity, which gave it an ethnocentric structure against other groups.

Social identities are realities that are not inherent; rather, they are socially constructed through socialization and idealization as individuals develop but becoming resistant to change once they form (Rayner, 2005). Research on human development indicates that individuals are born without consciousness or ethnic identity (Cote, 2006). Instead, ethnic identity is shaped by socialization, which is the sum of the social interactions experienced throughout childhood. Therefore, the factors affecting the formation of ethnic identity may also vary (Özçelik, 2016, pp. 143-167). While some social circles that shape the individual may prioritize lineage or blood bonds, for example, others can emphasize common language, culture, or history (Jenkins, 2004). Generally, blood ties are more common sources of identity in traditional societies whereas a common language, interests, and togetherness are more determinant in industrialized societies.

However, no matter how it is shaped, once ethnic identity is formed, it certainly becomes extremely rigid and resistant to change. Although an exchange of ethnic identity is possible theoretically, this does not happen as much as for other social identities, apart from exceptional cases.

The main reason why ethnic identity is so rigid lies in the strong psychological bond between identity and the (Öğretir, 2017, pp. 2151-2164). This bond, which emerges out of development and socialization with close family ties, is quite difficult to change as it meets the

individual's needs for belonging and identity, security, and sense of liking. Thus, the success of one's ethnic group is often perceived as a personal success while group failure can be painful as personal failure (Fenton, *Ethnicity*, 2003).

While ethnic identity is a natural and universal phenomenon, it is not a direct source of conflict. Otherwise, the world's thousands of different ethnic groups would be in constant struggle with one another only on the basis of difference. Nevertheless, any ethnic group tends to see others who do not belong more or less as a threat. While this is less felt in highly industrialized, democratic societies, it can manifest itself more clearly in developing societies. The consequence for minorities is exposure to the dominant group's pressure and assimilation policies (Özçelik, 2020, pp. 42-46).

Bulgaria's situation is not very unusual either. In the 11th and 12th centuries, an identity conflict emerged between Turks, who began to migrate to Bulgaria, and Bulgarians who identified themselves as a different social identity, despite their Turkish origin. While there was no major physical conflict, it created psychological barriers between the two communities. Turkish and Bulgarian groups preferred to live in separate villages or regions, or separate neighborhoods in large urban settlements. Language and religion, and identity and culture formed on the basis of this difference, while minimizing interaction between the two communities (Crampton, 1997).

As Bulgarian territory came under the sovereignty of the Ottoman Empire at the end of the 14th century, more Turkish people were sent to Bulgaria under Ottomanization policies. This time, the community which defined itself as Bulgarian, became generally dominated by other groups despite being more populous in their regions. Consequently, Bulgarians, who remained under Ottoman rule for almost five centuries, perceived this period as a great threat to their social identities. Although they did not experience a collective historical trauma. Therefore, after Bulgaria gained its independence towards the end of the 19th century, its nation building was inevitably shaped by Ottoman and Turkish opposition (Karpat, 2004; Kut, 2005). Its Turkish population was forced to emigrate under various pressures while those who could not immigrate faced assimilation.

However, the real break happened in the bipolar international system that emerged after the Second World War when Bulgaria joined the Eastern Bloc led by the Soviet Union. More precisely, this was the result

of occupation by the Soviet Union army, which actually controlled most of the Balkans after the war. As part of the US-led Western Bloc, Turkey was unable to protect the Turkish minority in Bulgaria because any such steps could upset the relationship between the two blocs. Because Bulgaria realized that Turkey could not take action alone out of fear of starting a global war, it continued to violate the human rights of its Turkish minority.

After the Second World War, the Bulgarian Communist Party (BCP), which emerged from the merger of the Bulgarian Workers' Party and the Workers' Social Democratic Party, took power, with the obvious support of the Soviet Union and without any political opposition power. From the beginning, BCP tried to strengthen the regime and was careful not to create any social unrest. However, in the 1970s, following serious economic hardship and political turmoil, BCP and its leader, Tudor Jivkov, adopted a policy of creating a single nation based on absolute obedience. Pomak and Romany names were replaced by Bulgarian names, whereas the names of Bulgaria's Greeks, Armenians, and Jews were not touched because they were not perceived as threatening BCP's one-nation politics since they were few and not regarded as very different to the Bulgarian language and religion (Demirtaş Coşkun, 2001).

In the 1980s, the Bulgarian administration started to target Turks, who were regarded as the main threat, with various human rights violations, particularly by forcibly changing Turkish names, a ban on speaking Turkish, the closure of mosques, and preventing people from fulfilling religious duties, such as funerals or (Alp, 1990; Atasoy, 2011). The Bulgarian administration even argued that Turks were Bulgarians who had been forcibly Turkified during Ottoman rule (Lütem, 2000). Surprisingly, these justifications for a policy of assimilation did not find a response among Bulgarian Turks while the initiatives were considered 'understandable', especially by some anti-Turkish circles who do not know about the international context. In contrast, Turkey was very disturbed and complained about the violations at many international governmental organizations, such as the United Nations the Arab League, and the Organization of the Islamic Conference. However, Turkey mostly could not get the support it wanted (Sönmezoğlu, 2006).

One success was the closure in 1987 of Belene Camp, which was notorious for holding political prisoners, due to political pressure from Europe after Turkish escapees informed the European public about

what was happening there. In 1989, international pressure finally forced the Bulgarian administration to allow its Turkish minority to emigrate and Prime Minister Turgut Ozal ordered Turkey's border gates with Bulgaria to be open to them. About 350,000 emigrated to Turkey in one year, particularly during the summer of 1989 while smaller numbers scattered across various European countries.

After this first large wave of migration, the remaining Turkish community in Bulgaria was almost a headless body because most of the emigrants had been an intellectual and well-educated group (Özlem, 2019). Leadership is the key success factor at any kind of structure, organization, or business (Koçak, 2020). It took a long time for new intellectuals to emerge among Bulgaria's remaining Turks, which enabled the Bulgarian administration to take advantage with further assimilation policies. Nevertheless, despite these emigration and assimilation policies, Bulgaria's Turkish community did not disappear and was able to survive, even under the most difficult conditions. Today, it still comprises at least 10% of Bulgaria's population, concentrated in Sofia, Shumen, Kardzhali, Plovdiv, and Dobruca. In addition, there are Tatars and Gagauz minorities, who are close relatives of Turks within the Turkic identity.

Discrimination against Bulgaria's Turkish Minority Since 1989

After communism collapsed in Bulgaria in 1989 and BCP, led by Todor Jivkov, lost power, improvements started in human rights and minority rights. Firstly, the suppression of fundamental rights and freedoms was abandoned, with the 1991 Bulgarian Constitution guaranteeing human rights and including mechanisms to prevent infringement. Bulgaria also became a party to many international human rights treaties, joining the Council of Europe in 1992, ratifying the European Convention on Human Rights on September 7, 1992, and signing the Framework Convention for the Protection of National Minorities on October 11, 1997. More importantly, Bulgaria demonstrated its intention to integrate with Western Europe and the EU as soon as possible by harmonizing its local legislation with EU legislation to comply with the EU *acquis* in line with the Copenhagen criteria. Minority rights in Bulgaria, which the EU commission issued various warnings about from 1998 to 2005, reached international standards, at least on a legal level. Indeed, the EU Commission's report on Bulgaria on September 26, 2006, before it became an EU member, appreciated the reforms. The report concluded that Bulgaria had complied sufficiently with the EU's

political, economic, and legal Copenhagen criteria to be granted EU membership on January 1, 2007 (Semra, 2007).

Today, approximately 30 years have passed since the transition to multi-party democratic political life in Bulgaria and thirteen years have passed since it gained EU membership. In general, the Turkish minority's situation in Bulgaria has undeniably improved significantly compared to the communist period. For example, the Turks' Rights and Freedoms Movement has gained a place in Bulgarian political life, non-native speakers of Bulgarian now have the right to education in their own language, Turkish broadcasting is allowed, and a partial liberalization of religious activities has begun. On the other hand, face-to-face meetings with Turkish minority leaders and other interested parties living in Bulgaria reveal that the Turkish minority still faces various structural or practical problems. These problems are mainly related to discrimination and can be summarized under three main headings: legal, economic, and cultural discrimination.

Legal Discrimination

The most obvious form of discrimination is legal, referring to the lack of equal rights and opportunities for minority groups in front of the law or within the political system. This can be manifested as restrictions in public services, on the right to vote and being elected, and not receiving equal citizen status in general in the public sphere (Yılmaz, *Ethnic Conflicts in the Post Cold War Era*, 2007).

Although Bulgaria's 1991 constitution and subsequent legislation prohibits any legal discrimination and grants equal rights to all Bulgarian citizens before the law, the implementation is different. First, no regulation recognizing Turks as a minority. Although the administration justifies this by providing equal rights to everyone, it does not grant sufficient minority rights. Furthermore, it inevitably exposes the Turkish minority to the decisions and actions of the Bulgarian majority.

The minor reference is made in Paragraph 2 of Article 36 of the Constitution of Bulgaria about Bulgarian citizens whose mother tongue is not Bulgarian. However, this does not help the Turkish minority because it does not mention anything about minority group rights, when the essence of minority rights is to give them to minority groups and apply them consistently. This is not the case in Bulgaria as seen in the difficulties Turks experience in gaining parliamentary representation.

The second main problem is that Turks face serious practical difficulties in gaining equality before the law. Bulgarians are preferred for recruitment to public services while Turks especially are blocked under various pretexts from jobs in critical public services, such as security, intelligence, the judiciary, and military service. This status of Turkish Minority in Bulgaria entirely bears a resemblance of the situation expressed in the UN report, which is about the discrimination of minorities in the world. The report states that in most cases minorities are in a non-dominant position, some minorities are systematically marginalized and excluded from decision-making and receive little or no support to improve their situation (Guidance Note of the Secretary, 2014). So, Turkish Minorities have been marginalized and excluded from decision making. They have receives little support to ameliorate their life.

The principle of equality before the law and non-discrimination in recruitment to public services only applies to non-critical, low-level public service posts. The Bulgarian authorities respond to international criticism and pressure by denying that there is any discrimination in law. As evidence, they point to examples like the governor of Razgrad, Günay Hüsmen, who was appointed despite being from the Turkish minority. However, discrimination occurs, not due to the law itself, but because it is not properly applied according to its intention. Symbolic appointments like Hüsmen's cannot obscure the everyday, practical discrimination faced by Bulgaria's Turkish minority. This situation also against EU legislation system regarding the discrimination polices.

Economic Discrimination

Economic discrimination can be achieved by allowing minority groups a smaller share of the national income, forcing them to work in labor-intensive jobs, denying them the conditions needed for their economic progress, and turning their regional resources to national resources dominated by central groups (Fenton and Bradley, *Ethnicity and Economy: Race and Class Revisited*, 2002).

In Bulgaria, unemployment in areas with dense Turkish minority populations is disproportionately high due to a lack of investment. For example, before Bulgaria gained EU membership, unemployment for Turks and Pomaks was 35-38% but up to 55% among those living in the rural areas of Eastern and Western Rhodopes (Özlem, 2019). Although this improved somewhat after Bulgaria became a full EU member, unemployment among the Turkish minority is still very high, although

net figures are not available. A significant proportion of Turkish Bulgarians earn their living in mountainous areas, mainly through tobacco production, agriculture, and small-scale animal husbandry. Widespread poverty is immediately apparent in rural areas where Turks live intensely. Some young people migrate to cities to break the poverty spiral but still find themselves working in low-wage, labor-intensive jobs, which ultimately prevents them from escaping poverty. Since Bulgaria joined the EU, better qualified Turkish workers have migrated to more developed Western European countries. Although this has raised income levels somewhat, it also created a problem of a lack of qualified workers within the community. A person in Bulgaria, for example, mentioned that he had to wait months for a simple roof repair. Meanwhile, the authorities use EU funds sent to improve Bulgaria's economy for the places highly populated by ethnic Bulgarians, thereby denying the Turkish population its equitable share of these improvements (Özlem, 2019, pp. 323-324).

Cultural Discrimination

Finally, there is cultural discrimination, which can be expressed by excluding a minority group's culture or providing insufficient living space for minority culture (Yılmaz, 2007, p.14). While the exclusion of the minority culture is more implicit, the lack of a living space for the culture in question may manifest itself more clearly.

Both versions of cultural discrimination exist for the Turkish minority in Bulgaria. The persons we talked in Bulgaria claimed that Turkish culture was either implicitly or explicitly humiliated by Bulgarians and considered backward for not complying with the requirements of modern life. Inevitably, therefore, many Turks are excluded from popular social activities while prejudice about the Turkish minority is common.

The second kind of cultural discrimination, namely insufficient living space for local Turkish culture, creates a difficult situation for Bulgarian Turks. The most serious problem is education in Turkish. While Turks in Bulgaria earlier gained the right to study Turkish, the proportion of courses taught in Turkish was reduced to one third in the 1951-1952 academic year while Turkish and Bulgarian schools were combined. In 1959, Turkish minority schools were completely closed while Turkish was reduced to one hour per week as an elective course. By 1974, Turkish education was completely terminated (Özlem, 2019, p. 313).

Since the collapse of the Jivkov administration, mother-tongue education has improved somewhat. For example, in 1991, four hours per week of Turkish was allowed in regions with dense Turkish populations. Then, the 1991 National Education Law included Turkish in the elective curriculum. However, demand was suppressed because the four hours of Turkish lessons per week were only offered on weekends or outside normal school hours. In addition, students taking Turkish lessons were not allowed choose a second foreign language lesson. That is, Turkish was presented as a foreign language for Bulgaria's Turkish minority (Özlem, 2019, p. 314).

The Paragraph 5 of Article 53 of Bulgaria's 1991 Constitution stipulates that natural and legal persons have the right to open private schools under the conditions set by the law. However, while some private schools have opened with financial support from the government, no Turkish minority schools have opened in this way. Although Bulgarian officials claim that this is because Turkish minority youth are not sufficiently interested in Turkish, this does not convince the Turkish minority. Rather, Bulgarian Turks think that the Sofia administration consciously minimizes their rights to learning their mother tongue, and therefore they face cultural discrimination on this point.

Another aspect of cultural discrimination is Turkish-language publications and the media. Although the communist era legal ban on Turkish-language broadcasting has been lifted, there is a serious gap in its implementation. Thus, while even small minority groups in Bulgaria publish national newspapers, there are currently no Turkish equivalents. Yet, the Bulgarian Turks have quite a rich media history. For example, between 1878 and 1939, there were 132 newspapers and 18 magazines (Özlem, 2019, p. 319).

In the post-Jivkov period, on the situation for periodicals has partially improved. For example, the Movement for Rights and Freedoms started to publish a mixed Turkish/Bulgarian publication called Rights and Freedom. However, Bulgarian gradually predominated until the publication was terminated. Turkish Bulgarians launched two other publications, Işık and Güven, but they did not survive for long due to economic reasons.

Currently, there are several Turkish-language periodicals, such as Kırcaali Haber newspaper, Alev, Mosaic, and Muslims magazines (the latter is the official publication of the Chief Mufti's Office of Bulgarian Muslims). However, they are far from meeting the needs of the Turkish

population and have a small circulation compared to the minority's population.

Regarding broadcasting, Bulgaria has no Turkish-language television channels. In 2000, during its EU application process, Bulgaria started broadcasting in Turkish on the state television channel BNT1 every weekday between 16.00-16.10. However, ultra-nationalist circles could not tolerate this, and it was stopped in 2009 after a nationwide campaign.

Conclusion

The situation of Bulgaria's Turkish minority, analyzed here within the framework of tripartite discrimination, is an ongoing example of an at-risk minority group. Undoubtedly, after the communist regime collapsed, the rights of this minority improved while the efforts of the Bulgarian government are worthy of appreciation, whether or not they were motivated by gaining EU membership. However, there is still significant discrimination against Bulgarian Turks at different levels.

As a full EU member, Bulgaria, sees no major minority rights problems. Officials claim that Bulgaria has harmonized its domestic law with EU law in line with the Copenhagen criteria, particularly regarding legal discrimination. However, the real problem exists in practice. The persons we talked in Bulgaria argued that the most prominent problem was not being accepted in critical public posts, such as police officers, and judges. Turkish minority citizens are not clearly preferred for these occupations and Bulgarian officials make excuses for this. Therefore, it seems that main problem is not legal but how laws are applied. While some individuals inevitably make mistakes or act maliciously, the state itself must act fairly as this is its main source of legitimacy. Unfortunately, there is strong evidence of systematic legal discrimination. If the Bulgarian state wishes to become a respected member of the family of civilized, democratic nations, then it has to take measures quickly to tackle ethnic discrimination in public employment.

As for economic discrimination, the poverty of the Turkish minority is caused by structural problems that prevent them from integrating with the system. Ethnic identity is, of course, also a value. However, research shows that communities with low welfare are more likely to turn to themselves as they face the risk of exclusion by the majority, which inevitably brings with it the problem of ethnocentrism,

namely intra-group favoritism and external (Burton, 1990; Öğretir and Özçelik, 2008). Within the same logic, as welfare improves, inter-communal relations and harmony develop, tolerance increases, and the integration of minority groups into the system also increases (Horowitz, 1985). Therefore, Bulgaria's investment policies should focus on its poorer populations with dense Turkish communities. If the Bulgarian authorities try to improve the economic conditions of its Turkish minority, it will enable greater social cohesion and peace.

Cultural discrimination, as mentioned above, often refers to widespread social practices that are not as obvious as legal and economic discrimination, but involve implicit structural violence (Galtung, 1990). This is a serious problem that creates significant psychological barriers between ethnic groups, thereby preventing them from living in harmony. Moreover, its penetration into popular culture and its manifestation in the form of common social practices can make it difficult to understand and address the problem. However, as long as cultural discrimination continues, it is not possible to talk about complete peace in society. Peace is not just the absence of physical violence. A positive sense of peace entails that people live in harmony and cooperation, view each other and act accordingly (Fitz-Gibbon, 2010). Conversely, the spread of aggressive, revisionist tendencies against dominant groups or the system by minorities subjected to serious cultural discrimination is also frequently encountered. However, a series of steps are possible to combat cultural discrimination and consolidate inter-communal harmony, such as problem-solving meetings, inter-communal diplomacy events, community festivals (Yılmaz, *Interactive Problem Solving in Intercommunal Conflicts*, 2005).

All these types of discriminations appear to be, at least to a certain degree, violations of the UN Charter that highlights respect for human rights and of the fundamental freedoms for all. Those attitudes and prejudices are also the violation of the principles progressed in the Universal Declaration of Human Rights and the rights expressed at the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (ICERD); International Covenant on Civil and Political Rights; the ILO Discrimination (Employment and Occupation) Convention, 1958 (No. 111) and International Standards and Guidance for Implementation, OHCHR, 2010.

In conclusion, despite the positive steps taken in Bulgaria in the post-communist period, its Turkish minority remains risk and

continues to be exposed to various levels of legal, economic, and cultural discrimination. This is a serious contradiction for Bulgaria, having joined the EU since it requires clear implementation of non-discrimination against minorities. Bulgaria must definitely obey EU rules while Bulgarian officials should take more effective steps to eliminate discrimination and show an awareness of being a nation with differences in accordance with the requirements of the 21st century, rather than perceiving differences as a threat.

References

Alp, İ. (1990). *Belge ve fotoğraflarla Bulgar mezalimi (1878-1989)*. Ankara: Trakya Üniversitesi Yayınları.

Atasoy, E. (2011). *Bizden olan ötekiler: Asimilasyon kısılcısındaki Bulgaristan Türkleri*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Bal-Göç (2020). *Bulgaristan azınlık raporu*.

Burton, J. (1990). *Conflict: Human needs theory*. New York: St. Martin's Press.

Cote, J. E. (2006). Acculturation and identity: The Role of individualization theory. *Human Development* (49).

Craig, R. (2005). *Systematic discrimination in employment and the promotion of ethnic equality*. Oslo: University of Oslo.

Crampton, R. J. (2007). *Bulgaristan tarihi* (Nuray Ekici, Çev.). Bursa: Jeopolitika Yayınları.

Demirtaş Coşkun, B. (2001). *Bulgaristan'la yeni dönem: Soğuk Savaş sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*. Ankara: ASAM Yayınları.

Fenton, S. (2003). *Ethnicity*. Malden, MA: Blackwell.

Fenton, S. and Bradley, H. (2002). *Ethnicity and economy: Race and class revisited*. New York: Palgrave Macmillan.

Fitz-Gibbon, A. (2010). *Positive peace*. Amsterdam, Netherlands:

Rodopi Publisher.

Galtung, J. (1990). Cultural violence. *Journal of Peace Research*, 27(3).

Guidance Note of the Seceretary (2014). *General on racial discrimination and protection of minorities*. Guidance Note of the Seceretary.

Horowitz, D. L. (1985). *Ethnic groups in conflicts*. Berkeley: University of California Press.

Jenkins, R. (2004). *Social identity*. London and New York: Routledge.

Kafesoğlu, İ. (1985). *Bulgarların kökeni*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

Karatay, O. (2018). *Bulgarlar: Yitik bir Türk kavmi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Karpat, K. H. (2004). *Balkanlar'da Osmanlı mirası ve ulusçuluk*. Ankara: İmge Yayınları.

Kitle, M. E. and Whitley, B. E. (2010). *The psychology of prejudice and discrimination*. Wadsworth: Cengage Learning.

Koçak, R. D. (2020). Leadership without hierarchy and authority: lateral leadership. *International Journal of Social Inquiry*. (2), 657-680.

Kut, Ş. (2005). *Balkanlarda kimlik ve egemenlik*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Lütem, Ö. E. (2000). *Türk-Bulgar ilişkileri: 1983-1989*. Ankara: ASAM Yayınları.

Olli, E. and Olsen, K. B. (2005). *Towards common measures for discrimination: Recommendations for improving the measurement of discrimination*. Oslo. Copenhagen: Danish Institute of Human Rights.

Oudhof, K. (2007). *Ethnic minorities, discrimination and Well-Being in the ESS*. Statistics, Netherlands.

Öğretir, A. and Özçelik, S. (2008). The study of ethnocentrism, stereotype and prejudice: Psycho-analytical and psycho-dynamic theories. *Journal Of Qafqaz University*. (24), 236-244.

Özçelik, S. (2016). The triangular conflict of Russia, Ukraine, and the Crimean Tatars: Analysis of the 2014 Crimean Occupation and

Annexation. *Turkey's foreign policy and security perspectives in 21st century: Prospects and challenges*. (Ed.) Sertif Demir. Boca Raton, FL: Universal Publisher.

Özçelik, S. (2016). The Analysis of the Crimean Tatars since 2014 Crimean Hybrid Conflict. *Centre For European Studies Working Papers (Ceswp)*. 12(1), 42-46.

Özlem, K. (2019). *Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ve Türk Azınlık*. Bursa: Dora.

Pazarıcı, H. (2018). *Uluslararası Hukuk*. Ankara: Turhan.

Petricusic, A. (2005). The rights of minorities in international Laws: Tracing developments in normative arrangements of international organizations. *Croatian International Relations Review*. 38-39 (6).

Phinney, J. S. and Ong, A. D. (2007). Conceptualization and measurement of ethnic identity: Current status and future direction. *Journal of Counseling Psychology*. (54), 271-281.

Rayner, E. (2005). *Human development: An introduction to the psychodynamics of growth, maturity and ageing*. New York: Routledge.

Sönmezoğlu, F. (2006). *Türk dış politikası*. İstanbul: Der yayınları.

Sigler, J. A. (1983). *Minority rights. A comparative analysis*. London, England: Greenwood Press.

United Nations Human Rights Office of Head Commissioner (2010). *minority rights: International standards and guidance of implementation*. New York: UN Publications.

Yılmaz, M. E. (2005). Interactive problem solving in intercommunal conflicts. *Peace Review: A Journal of social Justice*. 17 (4): 445-457.

Yılmaz, M. E. (2007). *Etnik çatışmalar*. Ankara: Nobel.

Interviews

Alev, Mehmet. Personal Interview, 30 July 2019, Filibe, Bulgaria.

Balıkçı, Emel. Personal Interview, 30 July 2019, Filibe, Bulgaria.

Eminefendi Basri. Personal Interview, 25 July 2019. Haskovo, Bulgaria.

- Feleti, Amir. Personal Interview, 29 July 2019, Madan, Bulgaria.
- Gülistan, F. Bekir. Personal Interview, 24 July 2019, Mestanlı, Bulgaria.
- Hoca, Mehmet. Personal Interview, 27 July 2019, Kırcaali, Bulgaria.
- Hüseyin, Ahmet. Personal Interview, 26 July 2019, Mestanlı, Bulgaria.
- Jurnalov, Milen. Personal Interview, 28 July 2019, Smolyan, Bulgaria.
- Mestan, Lütfi. Personal Interview, 26 July 2019, Mestanlı, Bulgaria.
- Orlov, Yavor. Personal Interview, 29 July 2019, Madan, Bulgaria.
- Özlem, Kader. Personal Interview, 25 July 2019, Bursa, Turkey.
- Sadıkov, Hayri. Personal Interview, 29 July 2019, Madan, Bulgaria.

Declaration

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- The authors contributed equally to the study.
- The consent of the interviewees was obtained in sharing the names and interview details of the interviewees.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Reimagining Turkey-Russia Relations: An Analysis of the Plane Crisis

Türkiye-Rusya İlişkilerini Yeniden Düşünmek: Uçak Krizinin Bir Analizi

Ndzamangwi Isidore
AGHA

Phd Research Fellow,
Uludag University, Faculty of
Economics and Administrative
Sciences.
isidoreagha@gmail.com
ORCID: 0000-0003-2563-4790

Cilt / Issue: 8(2), 429-457
Geliş Tarihi: 15.12.2020
Kabul Tarihi: 30.04.2021

Atıf: Agha, N.,I. (2021). Reimagining Turkey-Russia Relations: An analysis of the plane crisis. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2), 429-457. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.949060>.

Abstract

Turkey and Russia's relationship has often been characterized by conflict, cooperation, and competition. The rise of Vladimir Putin in Russia and the coming into power of the Justice and Development Party in Turkey in the 2000s signaled a positive shift in relations as cooperation increased. The paper reveals that the November 2015 plane crisis, which rocked their tie, was intensified by differences in their geopolitical outlook over Syria. The reactivist Russian sanctions that followed the shooting of their military jet that violated Turkish airspace indicated how Russia could exploit its economic and military comparative advantage over Turkey. President Erdoğan's letter to Putin over the downed plane opened up a rapprochement that has served to mend bilateral relations. Despite the normalization of relations, Turkey must draw a vital lesson from this crisis and diversify its export routes and energy needs from Russia if it must remain resilient to assert itself as a strategic regional power and balancer in Middle East politics.

Keywords: Turkey, Russia, Plane Crisis, Security, Rapprochement.

Öz

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişki her zaman çatışma, işbirliği ve rekabet ile karakterize edilmiştir. Vladimir Putin'in Rusya'da yükselişi ve 2000'li yıllarda Türkiye'de Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidara gelmesi, iki ülke arasında işbirliğinin artmasına ve ilişkilerde olumlu bir değişime işaret etti. Bu makale, ilişkilerini sarsan Kasım 2015 uçak krizinin, Suriye üzerindeki jeopolitik farklılıklarına yoğunlaştığını ortaya koyuyor. Türk hava sahasını ihlal eden askeri jetlerin vurulmasını izleyen reaktivist Rus yaptırımları, Rusya'nın Türkiye'ye karşı ekonomik ve askeri avantajını

keşfetmeyi sağladı. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın, düşen uçağın ardından Putin'e gönderdiği mektup, ilişkileri onarmaya yarayan bir dizi yakınlaşma başlattı. Buna rağmen, Türkiye, Orta Doğu politikasında stratejik bir güç ve dengeleyici unsur olarak kendini ispatlamak için esnek kalmalı, bu krizden güçlü bir ders çıkarmalı ve ihracat yollarını ve enerji ihtiyaçlarını Rusya'dan ziyade diğer ülkelerden de karşılamalı.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Uçak Krizi, Güvenlik, Yakınlaşma

Introduction

The relationship between Turkey and Russia has evolved over many decades. Turkey-Russia relations have more often than not been shaped by their separate interactions with the United States and how they define and pursue their regional geostrategic interests. Relations between both countries have grown from friendship to strategic levels in the energy, trade, oil, and agricultural sectors. This increased cooperation does not, however, translate into a conflict-free relationship. On 24 November 2015, Russia's military plane, SU-24, violated Turkey's airspace and was shot down by Turkey's military. The shooting of the aircraft led to a breakdown of bilateral relations between Ankara and Moscow as tensions soared. The main aim of this research was to understand how the plane crisis affected Turkey-Russia relations.

Mindful of the complex relationship between both countries, the study sought to answer the following questions. How were the pre-crisis Turkey-Russia relations, how did the plane crisis affect their political, energy, trade, and tourism ties, what measures were taken to solve the problem, and what has continued to shape the normalization of relations between both countries? This research revealed the extent to which Russia is willing and able to exploit Turkey's dependence on it to pressure the latter in times of crisis. The article argues that despite differences in their geopolitical outlook and the periodic challenges to their relations, Turkey and Russia have always found themselves back on the path of cooperation. Even if such cooperation comes with making certain hard concessions, what remains certain is that apart from being vital partners in trade and energy, Russia sees Turkey as a strategic partner to counter the United States' influence in the Middle East and Eurasia. Nevertheless, Russia does not see itself as an equal power with Turkey within these regions. Such an outlook explains why Russia did not hesitate to impose sanctions on Turkey after violating the former's airspace. Turkey understands the dynamics of these relations but has refused to play second fiddle to any such power like Russia.

In undertaking the research for this article, data were obtained from published sources. The study relied on qualitative research methods to critically examine and analyze conflict and cooperation in Turkey-Russia relations during and after the plane crisis. The article adopted an integrated approach to explain the historical evolution of the relationship that exists between Turkey and Russia. The study opines that both countries have relied on factors that define their asymmetric interdependence to shape

their relationship with each other at every given moment.

The Historical Evolution of Turkey-Russia Relations

Pre-Cold War

The relationship between Turkey and Russia has come a long way. From the pre to the post-Cold War years, relations between the two countries have evolved through various stages. The post-Cold War period witnessed a rise of intra-state conflicts as the number of inter-state wars declined (Yılmaz, 2018, pp. 13–16). The emergence of intra-state disputes is not to say that inter-state conflicts had all together come to an end. At each time, Turkish Russian relations have been defined and pursued based on their unique geopolitical outlook of events and circumstances within the regional and larger international scene. Turkey- Russia relations in the pre-Cold War era were characterized by a shared concern on how best both countries could counteract Western dominance of the global system. Consequently, at various moments in the historical evolution of their relations, Turkey and Russia have relied on each other as a strategic choice to balance against the West.

Before the Cold War, the two countries were united not just by trade and commerce but equally by the notion that they, like their western counterparts, they deserved to occupy an essential place within the international system. Being powerful actors meant that they did not want to remain under the mighty shadow of the West. While Russia has asserted itself as a major international actor and regional power broker within the Eurasian region, Turkey has continued to project itself as a vital local actor in the Middle East. There is tangible evidence that strong economic ties between them have been the bedrock of relations between both countries. Economic cooperation and interdependence had spiraled to unprecedented heights, especially at the dawn of the 21st century. While Turkey looks up to Russia for its oil, energy, and natural gas supply, Russia, on its part, is a significant importer of Turkish agricultural goods and other dairy products. Economic cooperation, military, diplomatic engagement, and human relations fostered by tourism have resulted from a renewed strategic partnership forged by Vladimir Putin and President Recep Tayyip Erdoğan. Beneath this seemingly bright outlook of cooperation lies a deep-seated history of competition and rivalry between the two countries, which the plane crisis aggravated. Turkey and Russia's relations have always been characterized by an asymmetric interdependence wherein Russia occupies the more vital position in this relationship. In any such connection as described above, the more

substantial power is often most likely to exploit its powerful position to exert influence on the weaker one where necessary. The above scenario is precisely what played out in the plane crisis.

The Cold War Years

The Cold War-era came with strategic interests and demands which were challenging to Turkey- Soviet relations. In March 1945, the Soviet's appetite for territorial expansion caused them to break away from the Neutrality and Friendship Treaty, which they had signed with Turkey on 25 December 1925 (Jovanovic, 2020, p. 4). According to this treaty, both countries mapped out their borders and entered into a mutual understanding that prevented either party from carrying acts of aggression against the other. The domination of the Soviet Union of territory within Eastern Europe and the quest of the Soviets to have shared control over the Turkish Straits, Ardahan, and Kars during the Cold War years sent a negative signal to Turkey that the expansionist tendencies of the Soviets did not guarantee it's security.

The expansionist agenda of Russia pushed Turkey to seek support and protection from the United States. Such support that the US provided came through the Truman Doctrine (Denise, 2008, pp. 10–15). Through this doctrine, Turkey and Grece benefitted from the US's economic and military support to deter the Soviets from posing a continuous threat to their survivability. The tension between Russia and Turkey heightened as Turkey joined the North Atlantic Treaty Organisation in 1952 (Şuhnaz, 2012, pp. 481–495). Turkey's membership in Turkey provided it with collective security backing, making it difficult for the Soviets to attack Turkey. Any such attack would have meant an attack on all NATO members. This battle was not one in which Russia was ready to engage, but it left them frustrated that a former ally of theirs had drifted towards the West. Turkey thus shifted from the anti-western sentiments which it once shared with the Soviets to become an ally of the western bloc, which held anti-communist sentiments and pursued a containment policy against the expansionist tendencies of the Soviets.

While Turkey's alliance with the US and NATO blossomed, the events of the 1960s brought Turkey to the realization that it could not entirely rely on its western allies for its protection. The quest for self-preservation forced Turkey to recalibrate and entered into relations with the Soviets. Turkey's renewed partnership with the Soviet Union did not stop its alliance with its western allies. During the 1962 Cuban Missile Crisis, the United States, led by John Kennedy and the leader of the Soviet Union, Nikita Krushchev,

entered into secret negotiations for the US to remove its Jupiter ballistic missiles from the Incirlik military base in Turkey (Fuelling, 2017, pp. 6–14). In return, the Soviets agreed to dismantle their nuclear missile in Cuba. The United States and the Soviet Union negotiated without the consent or participation of Turkey.

Consequently, Turkey realized that it could not entirely rely on its western allies for its security, as it felt betrayed. The actions of the US raised anti-American sentiments in Turkey. The US and NATO's unwillingness to support Turkey during the Cyprus crisis of 1963 intensified mistrust between Turkey and its western allies. Turkey's disenchantment with the West forced it to gravitate towards the Soviet Union (M. Çelikpala, 2019, p. 5). Even though Turkey had anti-communist sentiments, it had watched the Soviets developed their technology, military, and economy to admirable standards. The technological advancement of the Soviets explains why by the second half of the 1960s, Turkey began nursing ambitious plans to improve its technical development, broaden its military infrastructure and widen its economic base. After haven sought and failed to secure financial assistance from its western allies, Turkey gravitated towards the Soviet Union, which provided it with a loan of \$200 million (Soli Özel and Uçar, 2019, pp. 5–6). Turkey used this loan to develop its energy sector alongside its aluminium, steel, and iron industries. The above economic cooperation between both countries has continued till date. This investment boosted Turkey's economic growth and ushered both countries into a period of significant economic cooperation. Such partnerships have continued since then. As a matter of fact, in 2018, bilateral trade between both countries stood at \$25.5 billion. The above analysis indicates that Turkey and Russia have always maintained their cooperation ties even in periods of crisis. However, such rapprochement does not rule out that the fact that Turkey can pursue its aspirations independent of either the East or West.

The outbreak of the Cyprus crisis strained relations between Turkey and the US, while on the other hand, Turkey –Soviet relations kept flourishing from 1963 and throughout the 1970s. America had made it clear in the famous Johnson letter that it will not back Turkey's intervention in Cyprus (Bayram, 2018, pp. 264–272). Despite the harsh rhetoric of the above letter, Turkey unilaterally intervened in 1974 to end the killing of Turkish Cypriots. Turkey's decision caused the US to pass an arms embargo on Turkey. This embargo stifled the growth of Turkey's military capability to purchase weapons. The arms embargo gave Turkey the incentive to draw closer to the Soviet Union. Turkey recently purchased the Russian

S-400 defense system at the cost of some \$ 2.5 billion. The purchase of the S-400 seems to be a contemporary response to the historic arms embargo it suffered from the US and a message to the latter that it can no longer put it in a complex military situation like it did in the past.

The 1975-1978 arms embargo taught Turkey very profound lessons and necessitated the development of its military industry to meet its defense needs. In recent times, the Turkish defense industry has produced armored cars, high-capacity military drones, and military vessels (Thomas, 2020, pp. 25–26). Such diversification of Turkey's defense needs is crucial for maintaining its independence over its internal and external military policies. The cordial relations between both countries culminated into the signing of a Friendship Pact in 1978. The 1980s witnessed increased cooperation between Turkey and the Soviet Union, especially in trade and energy domains. This increased cooperation opened the way for establishing business enterprises by Soviet entrepreneurs in Turkey, while Turkish businesses equally entered the Soviet market space.

Post-Cold War

The collapse of the Soviet Union in the early 1990s ushered in another period of conflict between the two countries. As relations between the two countries got frozen, their geostrategic rivalries increased. The disintegration of the Soviet Union led to the creation of five independent Central Asian Republics. These include Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkmenistan, and Uzbekistan (Öniş Ziya, and Yilmaz, 2015, pp. 4–6). Though the Soviet Union no longer existed, Russia continued to maintain strategic and economic ties with these newly formed states than any other external actor could have. As Turkey recognized these states' independence and forged bilateral and multilateral relations with them, Turkey's contending influence came at odds with Russian interest in the region (Morkva, 2007, p. 534).

On the other hand, the Russian armory and military personnel stationed in Ukraine, Georgia, and Crimea caused relations between Turkey and Russia to enter a rigid phase. Turkey interpreted Russia's military presence around its neighborhood and near encirclement of Turkey as an existential threat to its security which it was not ready to welcome. The controversies surrounding Azerbaijan and Armenian relations are equally a sticky point where Turkey and Russia seemed not to have agreed with each other for long (Köni, 2015, pp. 247–250). With Turkey backing the Azeris and Russia supporting the Armenians on the Nagorno-Karabakh conflict, their rivalry became complex and multifaceted.

Moreover, the sometimes indirect support of the Kurdistan Workers Party (PKK) by Russia has led to tensions in Turkey-Russia relations (Erşen, 2017a, p. 88). The PKK, known for its separatist tendencies posed an existential threat to Turkey's territorial integrity and stability (Orhan, 2014, pp. 34–37). Consequently, the empathy accorded to the group by internal and/or external actors is not treated lightly by Turkey. Nevertheless, Turkey-Russian relations witnessed an increased bond of friendship in the 1990s. This development replaced the confrontation which had once characterized Turkey's relation with Russia. The leadership of Putin and Erdoğan brought in some flare of economic cooperation that served to revamp the relationship between the two countries to the level of strategic partnership. While this strategic partnership brought mutual benefit to both countries, their relationship did not remain static. Among many other things, the Syrian crisis is one of the issues that has revived new differences in the geopolitical outlook of Russia and Turkey. While Turkey pushed for a more democratic Syria with the possible ousting of Bashar Al Assad, Russia, on the other hand, embarked on giving massive support to the Assad regime. These differences in the view over Syria's future have put Turkey and Russia at logger's heads based on their preferences for a post-civil war Syria. The shooting down by the Turkish military of a Russian SU-24 military aircraft, which was hovering unauthorized over Turkish airspace on 24 November 2015, put a rift in the seemingly benign relationship which the two nations had enjoyed from the beginning of the early 2000s. This event, which raised new tensions between Russia and Turkey, has come to be described as the Turkey-Russia Plane Crisis.

The Plane Crisis

The world woke up to an unprecedented event on 24 November 2015, as Turkey-Russian relations sank into crisis, which stemmed from the shooting down of a Russian SU-24 that entered Turkish airspace from the Syrian border and moved into Yayladağı, a town situated in Turkey's Hatay Province (BBC, 2015). Despite several warnings given to the straying Russian aircraft, one of the planes left while the other hovered. The latter did not heed the Turkish military's warnings to move out of its airspace. In reaction to the Russian jet's hesitance to obey the signs to leave, two Turkish F-16s responded with air-to-air missiles shooting down the Russian SU-24 bringing it down with its two pilots. Though shot over Turkish airspace, the plane finally crashed on the Syrian side of the Turkish-Syrian border. Both pilots parachuted before the jet fell. One of the pilots was shot by Syrian rebels while parachuting down, while they killed the other. (MailOnline, 2015). The killing of the pilot sparked

severe controversies as Russia insisted that the jet did not violate Turkish territorial airspace.

The Russian President Vladimir Putin described the aircraft's downing as a 'stab in the back from Turkey' (Guardian, 2015b), while Russian Foreign Minister Sergey Lavrov described it as a 'planned act (Ellyat, 2015). These comments made by both Putin and Sergey generated anguish among Russians towards Turkey. President Erdoğan expressed regrets for the unfortunate incident of shooting down the aircraft of such a critical partner as Russia (Hurriyet Daily News, 2015). However, it remains that Turkey was acting solely in line with preserving and executing its sovereignty over its airspace. The security of any country's land, air, and sea borders are vital yardsticks in determining its territorial sovereignty (Moon, 1963, pp. 330–335).

Consequently, Turkey's reaction to have shot an unauthorized plane within its airspace is aptly justified. In an era where terrorist attacks have become increasingly sophisticated, states have embarked on taking strict measures to secure their territorial boundaries (Odontan, 2012, pp. 133–115). In the same light, Turkey is ready to do all it can to preserve its air, land, and sea through enhanced security strategies and actions

In addition to the above, Turkey finds itself at the crossroads of many regions, representing a symbol of stability. Despite the threats and conflicts within its neighborhood, Turkey has continued to remain stable and resilient. Amid such an atmosphere, Turkey has learned to buckle up its security and strengthen its defense apparatus to keep threats off its shore and, in a perfect demonstration of realism, maintain a hegemonic status as a condition necessary for its survival (Bilgin, 2007, pp. 740–756). The shooting of the Russian plane broke up the cooperation that existed between Turkey and Russia. As Turkey further sought and reassured NATO's support in the wake of the crisis, this deepened tensions with Russia. Hence it was only logical for Turkey to have taken such steps to shield itself from any unforeseen brawl with Moscow. In the wake of the 15 July 2016 coup attempt, the United States' reaction was replete with mixed messages that neither condemned nor embraced the coup. The lukewarm attitude of the United States generated a bitter feeling in Turkey and further raised questions about their strategic partnership.

Differences in Geopolitical Outlook: The Faultlines of Shared Dissent

The shooting of the Russian SU-24 was not the beginning of tension in Turkey-Russian relations. Thus, the plane crisis was an outer manifestation

of an internal dissent that had characterized Turkey-Russian ties in the months leading up to the jet crisis, intrinsically linked to the Syrian crisis. These two regional great powers have maintained opposing views over Syria (E. B. and M. Çelikpala, 2020, pp. 9–10). Russia's involvement in the Syrian civil war as an ally of Bashar Al Assad posed serious setbacks to Turkey's geopolitical and security interests (Haddad, 2015). Russia's airstrikes of 30 September 2015, which targeted moderate rebel forces supported by Turkey, significantly changed the Syrian crisis. While Turkey had hoped for a Syria without Assad, Russia's intervention in the crisis supporting Assad foiled Turkey's ambitions, which wanted the authoritarian Syrian ruler ousted (Rüma and Çelikpala, 2019, pp. 65–84). That wasn't the first strike that Russia had orchestrated on the territory of another country after the Cold War (Guardian, 2016) because it did the same during the 2008 Russian-Georgian War. It argued that the strike aimed to destroy the arsenals of the Islamic State (ISIS). Meanwhile Russian strikes equally targetted Syrian Turkmen who did not fall within the ISIS-occupied space in Syria. This move did not go well with Ankara. Turkey expressed its displeasure with the Russian strike because it targeted the Turkmen who have ethnic links to Turkey. By targetting ISIS, Russia was, directly and indirectly, throwing its weight behind the Assad regime. Russia's support for Assad caused panic within the corridors of western democracies who were aiming for a Syria without Assad.

After the Arab Spring, Turkey was conscious that it is a major actor in Middle Eastern politics. It now had to serve as an example and prescriber of democracy and human rights in the region. Consequently, the instability in the region heightened by the Syrian crisis precipitated a recoinage of Turkey's national interests (Ziya, 2012, pp. 46–50). The PKK insurgent group and the Syrian civil war were not issues that Turkey could afford to take lightly because the spillover effects of these issues became a significant concern for Turkey's national security (Demir, 2016, pp. 90–93). Moreover, Turkey viewed Assad's removal from power as a necessary step towards resolving the crisis. However, Russia's sudden intervention in the crisis meant Turkey's ability to wield its democratic scepter and reshape regional developments by ensuring Assad's departure was no longer a possibility. In the face of these, Russia's steadfast support for Assad further widened Ankara and Moscow's rivalry. Russia's involvement in Syria was a calculated move to prevent the US from getting into Syria as they did in the other Middle Eastern countries. Russia has always sought to keep NATO out of its neighborhood (Hazar, 2009, pp. 81–82) By so doing, Russia was exploiting the Syrian scenario as political capital for offsetting power balances in the region by reasserting its position as a major

actor. The Syrian conflict has produced one of the worst humanitarian crises in the area. However, Turkey has succeeded as a regional power to manage the humanitarian crisis and open its borders for Syrian refugees (Pirinçi, 2018, pp. 42–49). The geopolitical gymnastics played by Russia did considerable hurt to Turkey's security ambitions. The shooting of the Russian jet was not revenge tactics on the part of Turkey. The incident, however, unveiled hostilities that had already developed between the two states.

Before the plane crisis, Russia had equally invaded the airspace of other countries. Russian fighter jets repeatedly violated the airspaces of Finland and Sweden in 2013. The Defense Ministry of Finland raised the alarm in June 2013 that Russia's T-22M bombers and SU-27 fighter had violated the Finnish airspace (Aviationist, 2013). Russia responded by saying that the planes had accidentally strayed into the Finnish airspace because of poor weather conditions. This same incident occurred over the Swedish borders (Gotkowska, 2013). Before the November plane crisis, Russian SU-30 and SU-24 in October encroached on Turkey's airspace on October 3 and 4, in Hatay, where the Russian SU-24 got shot in November (Aljazeera, 2015). Russia's excuse for violating Turkey's airspace relied on the fact that the pilots got lost in the air because of navigation difficulties they encountered. Such an excuse was doubtful given that the above Russian jets were sophisticated modern aircraft, wired with advanced technological capabilities to fly with accuracy and precision.

In the quest to set a new discourse on the Middle East via the Syrian crisis, Putin's revisionist tendencies to reshape the geopolitical landscape brought Russia in the opposite direction with Turkey, one of its closest cooperation partners. Russia's foreign policy in the Middle East is to dismantle the hegemonic status of the United States. In doing so, Russia is trying to replace the US's influence with a concert of regional powers, including Turkey and Iran (Jovanovic, 2020, pp. 2–10). In pursuing this strategy, Russia does not share equal status with these countries. It still asserts itself in a somewhat superior position. Despite Turkey's economic dependence on Russia, it has continued to maintain its place as a regional power, pulling its weight and charting an independent course for itself. As a stakeholder in the Syrian crisis, Turkey's position explains why it maintained that Assad had to leave office as a prerequisite for resolving the Syrian problem.

On the other hand, Russia supported Assad, and it has since helped him stay in power. The inability of both Russia and Turkey to reconcile their

priorities over the Syrian issue led them to dwell in an atmosphere of uneasy calm as tensions raged against each other in Ankara and Moscow. However, Turkey's seemingly apologetic position during the crisis is not a sign of weakness. In opening a new front in its foreign policy agenda, Russia tried to avert the international isolation it suffered due to the Ukraine crisis. Hence Russian support for Assad was perceived as a leeway towards having leverage over the Eastern Mediterranean, which by extension signified a strategic choice for Russia to occupy a pride of place, serving as a balancer to US influence in the Middle East. The energy resources found in the Eastern Mediterranean emerged as a significant source of geopolitical rivalry between Turkey and Russia (Balcer, 2015). In pursuing its geopolitical interest, Russia did not consider Turkey's interests and aspirations. Thus relations between the two countries prevailed, but with deep attendant mistrust as manifested during the plane crisis.

The Downing of Russian War Plane: Implications for Turkey -Russian Relations

The shooting of the Russian SU-24 sparked controversies that were already imminent in Turkish-Russian relations. Russia's president Putin labeled the incident as a 'stab in the back' as his country went ahead to prescribe sanctions against Turkey. He further described Turkey as a country that backs ISIS (The Guardian, 2015). Turkey received this statement with a lot of mixed feelings towards Russia. Putin was quick to label strong accusations against the Turkish leadership in the wake of the Russian plane's downing. The cooperation which had hitherto existed between the two countries got sacrificed on the altar of sanctions. Relations between the two countries entered an unprecedented atmosphere characterized by insecurities, mostly as Turkey was not sure of what immediate reactions of Russia. Labeling Turkey's leaders as sponsors of ISIS was a move by Russia, which was unnecessary in such a situation, given that it was dealing with a strategic partner with whom it had enjoyed warm economic and diplomatic ties in the years before the plane got shot in November.

Russia's reactions at the onset of the crisis were nothing short of burning diplomatic bridges. Russia's Minister of Foreign Affairs Sergey Lavrov immediately nullified a trip he was to make to Turkey on 25 November. His mission to Turkey was to discuss bilateral cooperation to combat ISIS. He equally called on Russians to give up any trip to Turkey during that period (Hurriyet, 2015a). Simultaneously, reporting the crisis, the

Russian media fuelled the Russian public with propaganda that generated anti-Turkish sentiments in Russia and beyond. Hence Turkey became the target of negative press in Russia. The negative press against Turkey in Russia came as no surprise because the Russian media, for the most part, functions under the strict supervision of the Russian regime (Kakışım, 2019, p. 102). The impetus for such propaganda grew because of the inability of Russian leaders to localize the crisis. Public opinion on the image of each other was incredibly mixed in the two countries. In an opinion poll carried out, 58% of Russians had an entirely negative view of Turkey (Russian Aviation, 2015).

The statistics of pre-crisis Russian tourists in Turkey show that in 2014, about 4,479,049 Russian tourists came to Turkey. Russian tourists contributed \$3,471,263 in revenue to the Turkish tourism sector (Uslu and Akay, 2019, pp. 63–65). In 2015 the number of Russian tourists stood at 3,649,003, amounting to \$2,609,037 in revenue. The crisis year of 2016 witnessed a significant decrease in the number of Russian tourists who came to Turkey. In 2016, the number of tourists from Russia to Turkey was about 866,256, signaling a 76,26% decrease from the 2015 tourism records (Uslu and Akay, 2019, pp. 63–65). This drop in the number of tourists from Russia equally affected the tourism revenue for 2016. Turkey generates a good percentage of its tourism revenue from Russian Tourists who come into the country each year because these tourists make up a large part of the total number of tourists who come into Turkey each year.

Consequently, the decrease in tourism revenue showed the vulnerable extent to which Turkey's tourism industry relies on Russia. On the other hand, a public opinion poll carried out by MAK Consultancy revealed that 65% of the Turkish public showed support for the government's action to shut down the Russian jet. The Turkish government maintained its calm and reassured its citizen of its ability to protect them and its willingness to pursue peaceful relations with Russia.

A significant fall out of the jet crisis was that Putin passed economic and travel sanctions on Turkey. Russia exploited its dominant position and market size to enact sanctions over Turkey four days after the Russian jet's downing. With a presidential decree signed by Putin, chartered flights from Russia to Turkey halted. The ban on chartered flights meant that tourists could no longer come freely to Turkey, as it had been the case hitherto the plane crisis. This ban put a significant strain on the Turkish tourism industry, which generally received most clients from Russia (Haaretz, 2015). Tourism plays an essential part in the Turkish economy.

About 4.5million Russian tourists came to Turkey annually (Ozertem, 2017, pp. 126–127).

The ban on Turkish agricultural products equally harmed Turkey's economy. Worth noting is that 3.8% of Turkish exports to Russia accounted for 0.7% of Turkey's GDP. Russia is one of the biggest partners of Turkey as far as trade is concerned. The ban on visa-free travel promulgated by Putin put a considerable strain on movement, not just of persons but also of commerce. The Russian state suppressed the activities of Turkish firms. All these measures had negative consequences for both economies. Turkey's economy suffered losses estimated to the tune of 9 billion dollars (Hurriyet, 2015b). Russia, however, did not cut energy and natural gas supply to Turkey. About 60% of Turkey's natural gas comes from Russia. Hence Russia closing Turkey off natural gas would have spelled extreme doom for the Turkish economy. Russia itself would have incurred significant losses in gas revenue, given that Turkey is its second-largest energy partner after Germany. In the discourse surrounding this crisis, most of the literature has focused on examining Turkey's dependence on Russian products. However, it is of equal relevance to note that Russia equally benefits enormously financially from the economic ties its shares with Turkey.

Turkey has always shown commitment to its US and EU allies. However, Turkey has not received the same engagement. In a bid to strategically position itself, Turkey became a dialogue partner of Shanghai Cooperation Organisation in 2012. The plane crisis seriously hampered Turkey's moves to advance its ambitions within the SCO. Just Like China, which is one of the two most potent and founding members of the organization, Russia has leverage over who becomes a member. In this case, Turkey's desires were forestalled by the jet crisis as relations between Russia and Turkey plummeted. Even though relations between the two countries have somewhat stabilized, Turkey still took steps to recalibrate its foreign policy towards the US.

The first step towards this was Erdoğan's visit to Trump on the latter's coming into power in 2016 as the United States Commander-in-Chief. The collaboration which Trump's administration forged with Ankara was somewhat frosty. This complicated relationship resulted from the United States' support for the Kurdish fighters and their refusal to grant Turkey's request to extradite Fethullah Gulen, who masterminded the 15 July 2016 coup plot to unseat president Erdoğan (Aktürk, 2019, pp. 100–103). If these two issues played out in Turkey's favor as they had expected, then

relations between Washington and Ankara would have seen some normalcy at Russia's near expense. Turkey has continued to remain dismayed in its relations with the US because the latter did not adhere to Turkey's call to extradite Fethullah Gülen. At the peak of the crisis, the European Union, NATO, and the US all threw their weight behind Turkey and supported it (Erşen, 2017a, p. 87). This move was reassuring for Turkey, though it did not give Turkey the complete assurances to rely on these alliances. The above analysis is vital in understanding Turkey-Russian relations because it gives one insight into why despite its asymmetric interdependence with Russia, Turkey continues to pursue close bilateral ties with the former. Such distrust results from Turkey's inability to fully trust and rely on the United States or the European Union's support.

On the one hand, Turkey's relations with Russian and the US do not precisely fit the criteria of a perfect alliance. Nevertheless, Turkey has continued to maintain these alliances, balancing each against the other as a strategic move to remain relevant in both camps. The relevance here means that Turkey can find an alternative partner on either side when its strategic interest is not recognized or served by one of the camps.

Mending Fences: Rapprochement between Turkey and Russia

The international arena is wrought with many states and non-state actors, each pursuing different goals and seeking to assert themselves as vital actors. In the midst of all this, states often than not become threats to other states, in the realist sense of it, depending on what interest they chose to pursue within their regional blocs or on the larger international stage (Mearsheimer, 2001, pp. 1–2). Surviving threats or provocations from other states is a reality that states must deal with in their interstate relations. Dealing with confrontations hence sometimes requires diplomatic engagements, appeasement, and military tact. At other times strategic patience is vital, based on who the aggressor is. In the Turkey-Russian jet crisis, Turkey chose to adopt strategic patience. (Özel, 2016). In defending its action to shoot the plane, Turkey sought to show that the Russian Su-24 violated its airspace, and consequently, Turkey acted within the framework of its self-defense policy. On the other hand, Russia, which is a more powerful state than Turkey, did argue, using its comparative advantage, that Turkey's apology remained the only way to renew relations between the two countries. While Russia responded by imposing economic and visa sanctions on Turkey, the latter was conscious of the military, political, and economic inequality between them and adopted a softer and somewhat restrained approach to calm down the

tensions.

In a bid to end tensions between Turkey and Russia, president Erdoğan in June 2016 sent a letter to Putin expressing his regret for the downing of the Russian military aircraft and extended his solidarity and comfort to the families of the two Russian pilots who lost their lives in the incident (Hurriyet, 2016). Though this letter did not use the word apology, it carried in it the Turkish president's willingness to normalize the frosty relations that had marked the two countries for seven months. Putin's eventual acceptance of the letter was an open door for rapprochement, which began between the two countries. Before the arranged meeting between the two heads of states, Turkey encountered an abortive coup on 15 July 2016. Putin was the first world leader to call Erdoğan and showed his solidarity and support for the Turkish government. President Putin's show of solidarity was a significant step that reassured Turkey that Russia cared about its internal stability. Just like Russia had provided Turkey with military and economic aid in the 1960s and 1970s when their relations were not in good standing, Russia's reaction after the coup was indicative that both countries enjoy episodes of rapprochement even when their relationship seems to be in dire straits.

The mitigating circumstances which necessitated a rapprochement between Turkey and Russia went far beyond normalizing ties into geopolitical and foreign policy spheres. In this regard, it is relevant to underpin that the abortive Gulenist coup's geopolitical ramifications necessitated the two countries to coalesce. Before the coup, Gulenists' position on Russia and Iran had always been hostile when it came to matters in the two countries. They have always maintained strict foreign policy views concerning Russia and Iran (Aktürk, 2019, p. 103). Consequently, beyond their strategic military consideration and national pride, Erdoğan and Putin needed to reconcile their differences over the plane crisis. The failure of the coup was a strategic victory for both countries. Had it succeeded, then Russia and Iran would have been far-flung from Turkey's foreign policy and cooperation center. The coup plotters would have equally reshaped the entire geopolitical landscape of the region.

In line with reconciling Turkey and Russia after the plane crisis, the president of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev and Turkish business magnet Cavit Çağlar used their deep economic ties with Russia to facilitate the process of rapprochement. (Hurriyet, 2016). The success of their endeavors laid the groundwork for the St. Petersburg meeting, which

followed. This meeting was the first time both presidents met to discuss the crisis and to find a solution. The Putin-Erdoğan summit also initiated a new regional rapprochement between the two countries regarding their divergent policies over the Syrian crisis. The meeting established a three-pillar mechanism based on enhanced consultations between their foreign ministries, intelligence agencies, and general staff units (Erşen, 2017b, pp. 5–10). Apart from strengthening communication to prevent the emergence of another military confrontation between Turkish and Russian forces in Syria, a meeting took place in Russia on 11 August 2016. This meeting aimed to develop a much more extensive political and military dialogue between Ankara and Moscow.

In response to threats hovering around its borders, Turkey had made it known on 24 August 2016 that it was willing to engage its existing self-defense rights enshrined in the United Nations Charter Article 51. Turkey's launch of Operation Euphrates Shield to Northern Syria was a vital step towards maintaining its security and keeping threats off its territorial boundaries (Jagar, 2016, pp. 1–10). In line with this, Turkey launched the operation to target ISIS and cripple the Kurdistan Workers Party, the Democratic Union Party (PYD), and the Peoples Protection Units (YPG). The successful recovery of Jarbulus and Dabiq was made possible by a collaboration between Turkish and Russian forces. However, the Russians later criticized Turkey's presence and its military operations in northern Syria. Russia's criticism of Turkey's military presence resulted from the fact that Turkey's military operation in the zone was not backed by the UNSC nor by Bashar Al Assad's regime. What underlined Russia's concern was the fear that such a process could extend into thwarting the operation of Assad's forces. Putin later on retracted from this position and turned to maintain support for Operation Euphrates Shield, based on the conviction that Turkey's stability was on the balance due to Syria's security threats.

Furthermore, Putin's visit to Turkey in October 2016 was significant. The two governments signed the agreement to construct the TurkStream natural gas pipeline, which will serve as a channel to transport substantial Russian natural gas to Europe through Turkey. In line with protecting its air defense system against external threats, Turkey engaged military arrangements with Russia and purchased the Russian S-400 long-range missile defense system. Turkey's purchase of the S-400 met with mixed feelings from the United States and its NATO partners.

Moreover, shooting of the Russian Ambassador in Ankara was another

high point in the Turkey-Russia relations that many feared was going to escalate tensions between both countries. Contrary to widespread speculation, the two countries resorted to addressing the issue through diplomatic means. The assassination of Ambassador Andrei Karlov on 19 December 2016 sent shock waves throughout the international community as expectations were high that the renewed relations between the plane crisis rivals were going to shrink. The assassin who shot the Ambassador was a police officer Mevlüt Mert Altıntaş. The killer's motive was to destroy the rapprochement, which was already ongoing between Turkey and Russia, and cause a further breakdown in their relations. President Putin reacting to the incident indicated that it was unfortunate but would not affect his country and Turkey's reconciliation process. On its part, the Turkish government praised the excellent sense of judgment of the Kremlin leader. Though the assassin got shot on the spot, Turkey reassured Moscow that it was engaged in investigations to uncover the other masterminds behind the Ambassador's assassination. Turkey's prosecutors have linked the assassin to the FETO terror group, which staged a coup d'état in Turkey on 15 July 2016. On 9 March 2021, a court in Ankara, hearing the matter handed prison sentence to eight people found guilty of participating in the crime.

In line with the spirit of rapprochement, Turkey and Russian continuously took steps to sink their differences and forged new cooperation ties that could benefit them. On 20 December 2016, the Moscow Declaration witnessed a strategic turning point in Turkey- Russian relations. Russia, Turkey, and Iran officials met in Moscow to find solutions to the Syrian crisis. The meeting resulted in an eight-point statement which called for and laid down guidelines for a ceasefire in Syria. These three countries equally pledged to act as guarantors to safeguard Syria's territorial integrity and pursue strategies to end the civil war (Therme, 2018, pp. 27-39). Iran and Russia have never shied away from showing their unwavering support for the Assad regime. The outcome of the Moscow Declaration was a strategic move by the two countries to stabilize Syria. Turkey's participation in the Declaration signaled its willingness to reconcile its geopolitical rivalry over Syria with Russia. However, Turkey's internal challenges, border security issues, and the issues surrounding its involvement in the Syrian crisis make it unclear whether Turkey will continue to seek Assad's removal from power. Before the plane crisis, Turkey's position on Syria was in favor of Assad leaving office. Whatever the case, the Moscow Declaration did bring Russia and Turkey closer. During the Sochi summit of 3 May 2017, both presidents met to deliberate on the tariffs, energy, and weapon sanctions. During this

meeting, the Russian side was categorical: it would lift sanctions on other products except for tomatoes. Despite signing an agreement in Istanbul on 22 May 2017, to lift trade sanctions and improve bilateral relations, Russia continued to maintain its position that limited travel sanctions will continue on Turkey while remaining unchanged in its stands on the tomatoes issue (Hurriyet, 2017).

The Astana Peace Process.

The UN Security Council Resolution 2254 promulgated a call for ceasefire and cessation of hostilities in the Syrian conflict. However, both the Syrian government and the armed opposition's failure to respect the terms of the truce further aggravated the conflict. The failure of 2254 meant the collapse of the western-style approach to resolve the conflict in Syria. Consequently, Russia came in to fill the gap and, by so doing, invited Turkey and Iran. The coming together of the above countries led to the Astana Peace Process, which began in Astana-Kazakhstan on 23-24 May 2017. Though the peace process aimed to resolve the conflict in Syria, it equally marked an essential step towards the consolidation of Turkey-Russia-Iran relations. By championing this peace process, these three countries became the guarantors of the negotiations and ceasefires, which emerged due to the process. Apart from Turkey, Russia, and Iran, the Syrian government and other armed groups in Syria were in attendance during the initial peace talks. The Astana process marked the first time that the Syrian regime sat alongside the rebel opposition movements to negotiate peace for Syria.

On the other hand, it brought together Russia and Iran, supporting the Assad regime, and Turkey, which backs the moderate opposition fighters. It is crucial to note that though Russia and Turkey had not fully resolved the fallouts of the plane crisis, they could still converge to seek solutions for the Syrian crisis. From 2017-2019, the Astana peace process witnessed more than a dozen rounds of negotiations. The process continued to remain difficult because ceasefires and de-escalation agreements have hardly been adhered to by the belligerents in the conflict. Despite the limited success of the peace process, it provided Turkey and Russia a platform to strengthen their cooperation. The role of these regional powers in the Astana process has projected the image of Turkey, Russia, and Iran as powerful regional actors who can solve issues within their neighborhood without necessarily relying on the West.

Pandemic Era and its Influence on Turkey-Russia Relations

The outbreak of the novel coronavirus (Covid-19) came as a shock to many states worldwide. The pandemic's destabilizing effects affected the political, economic, trade, and strategic relations of states. After the World Health Organisation declared the virus to be a global pandemic, states went into lockdown, shut their borders, and restricted their citizens' travel and movement. Turkey and Russia followed the above trend and locked down their borders as a primary measure for curbing the virus from spreading. The travel restrictions imposed had adverse effects on both countries' trade, economy, and tourism sectors.

The plane crisis caused considerable strain on the Turkey-Russia relations, but as both countries made attempts towards reconciling their differences, Turkey's tourism sector picked up once again. The increase in tourism figures was because Turkey is a touristic destination preferred by a majority of Russians. Russian tourists rank first among all other tourists who came into Turkey yearly. During the crisis in 2016, Russian tourists who came into Turkey were about 866.000. With the normalization of relations in 2017, the number of Russian tourists who came to Turkey rose to 4.715.438 with a corresponding \$2.159.671 as tourism revenue increased from Russian tourists. In 2018, the number of Russian tourists was about 5.964.000, amounting to about \$3.484.000 (Uslu and Akay, 2019, pp. 63-66). Increased corporation and collaboration between both countries positively affected the image of each other. This increased cooperation paid off for Turkey as the number of Russian tourists increased to 6.7 million in 2019.

The outbreak of the coronavirus reversed the considerable tourism success which Turkey registered in the post-crisis years. The travel limitations caused by the pandemic led to a significant decrease in the number of Russian tourists who came to Turkey. The number of Russian tourists dropped from 6.7 million in 2019 to about \$2 million in 2020, indicating a 70.4% drop (Digest, 2020). The reduction in tourists was because Istanbul had the highest number of Covid-19 cases. Istanbul has always been a place where most Russian tourists like to spend most of their time. The virus scare caused many Russian tourists to resort to tourism within Russia. The relaxation of restrictions in the first quarter of 2021 saw an inflow of Russian tourists into Turkey, but the numbers are nothing compared to the pre-pandemic figures.

The production of vaccines is another significant area that demonstrated the improvement of Turkey and Russia's relations in the pandemic era.

On 16 August 2020 Russian Direct Investment Fund signed a contract with Turkey's VisCoran Ilac Sanayi. (Birinci, 2021) The deal aimed to harness both companies' expertise to produce Russia's Sputnik V vaccine in Turkey. The production of the Russian vaccine in Turkey is a channel through which Russia will transfer medical and technological skills to Turkey. According to the vaccine agreement, Turkey will be the first beneficiary, before exporting the rest of the vaccine to other parts of the world.

Furthermore, Turkey and Russia have, over the decades, collaborated as partners in the energy sector. Turkey has for a long time been the second-largest importer of natural gas from Russia (Şimşek et al., 2017, pp. 2–6). Apart from Russia, Turkey has traditionally imported gas from Iran and Azerbaijan. On the other hand, Turkey's gas deal with Nigeria and Algeria has gradually taken its dependence off its traditional trading partners. Besides taking such measures to diversify its energy needs, the Turkish economy's challenging conditions and the pandemic's effects caused Turkey to significantly reduce the volume of its natural gas imports from Russia and Iran. During the first half of 2020, Turkish imports of natural gas from Russia decreased by 41%.

Meanwhile, at the onset of the plane crisis in 2016, Russian gas constituted 50% of all Turkey's gas imports. However, from 2016 to 2020, Turkey's gas imports from Russia reduced by 14% (Mammadov, 2020). This decrease in the volume of gas imports from Russia is premised on Turkey's ambition to diversify its energy needs away from its traditional suppliers like Russia. In the heat of the plane crisis, Russia placed sanctions on Turkey. Still, it left the steady flow of gas to Turkey because it was financially beneficial for Russia to do so, not because it cared much about Turkey. Though relations between both countries have since normalized after the plane crisis, there is little guarantee that Russia will not revert to placing stricter sanctions on Turkey in the future should such an event as the plane crisis repeat itself.

In reducing the number of its gas imports from Russia, Turkey relied on other alternative sources like the United States, Algeria, and Nigeria, from where it imported liquified natural gas. The diversification of Turkey's energy needs is relevant for achieving its goal to be energy sufficient by 2023. It goes then without saying that Turkey's decision caused economic losses to Russia, with whom it had for over four decades traded. The reduced energy dependence on Russia equally means that the latter can no longer enjoy the leverage it had over Turkey. Consequently, this

puts Turkey in a steady place where it can challenge Russia's threats and interests without fear of retaliatory measures that may arise from Moscow.

Nagorno-Karabakh Crisis

Furthermore, the reescalation of hostilities over Nagorno- Karabakh compelled Turkey and Russia to enter once more into competition and cooperation in 2020. The reescalation of the Nagorno- Karabakh dispute occurred when both countries were grappling with controlling the pandemic within their respective territories. The dispute over Nagorno-Karabakh is an age-old territorial conflict between Azerbaijan and Armenia. The two countries each claimed to be the rightful owner of the region of Nagorno-Karabakh. The disputed area had remained under Armenian control from 1994. However, by the standards of international law, the region rightfully belonged to Azerbaijan.

While Turkey supported Azerbaijan because of the linguistic, economic, and religious connection, it shares with the latter, Russia, on the other hand, backed Armenia (Isachenko, 2020, pp. 1–4). Though there were combat exchanges between the Armenian and Azeri forces, Turkey and Russia never fully engaged in the fighting. It is worth noting that Turkey and Russia have strategic partnerships and military agreements with their ally in the dispute. Turkey remotely backed the Azeris by providing them with sophisticated military drones and high-capacity defense equipment. The Nagorno-Karabakh conflict had remained frozen since 1994 when the parties reached a ceasefire agreement. The reescalation of the war in September 2020 had dire consequences for the military and population of both Armenia and Azerbaijan. The eruption of renewed fighting triggered the displacement of ordinary citizens who were already struggling to cope with the devastating effects of the Covid-19 pandemic.

In a bid to end hostilities, the Minsk Group made up of France, the United States, and Russia called for a ceasefire. Unfortunately, neither the Azeris nor the Armenian military respected the armistice (Abilov, 2018, pp. 143–153). The failure of the truce called by the Minsk group allowed Putin to demonstrate Russia's strength as a regional power broker. Russian President Putin summoned the presidents of Armenia and Azerbaijan to negotiate a ceasefire and broker peace. In negotiating peace for Nagorno-Karabakh, Putin consistently recognized that President Erdoğan was a vital facilitator in the peace process. The collaboration between Russia and Turkey enhanced the peace process. As a result of Putin and Erdoğan's collaboration, Azerbaijan and Armenia signed a peace deal on 9 November

2020 (ICG, 2020, pp. 1–5), putting an end to the six weeks war which had ravaged parts of both countries and left their people fleeing for safety.

Within the framework of the peace deal, Armenia and Azerbaijan agreed to the ceasefire. Armenia equally agreed to recognize the jurisdiction of Azerbaijan over Nagorno-Karabakh. The signing of the peace deal led to the Armenian military's withdrawal from the territory (ICG, 2020, pp. 1–5). The success of the peace deal spearheaded by Putin with the facilitation of Erdoğan was a landmark victory for the conflict which had lasted for decades. The noninvolvement of the United States or any other European state in the peace process is a testament to Putin's anti-western agenda and his ambition to keep the West away from meddling in issues around its neighborhood. Just like Russia, Turkey and Iran had convened in Astana in 2017 to negotiate peace for the Syrian conflict, the November 2020 Nagorno-Karabakh peace deal reflected its front liners' ambition to handle their regional affairs devoid of Western interference. The peace deal over Nagorno-Karabakh demonstrated Russia's position as a regional hegemon capable of managing the affairs of its neighborhood. On the other hand, the Azeri victory in the deal boosted Turkey's image as a strategic regional power and friend in need of the Azeris. The peace deal equally increased the political capital of President Erdoğan in Turkey, as Turks celebrated the victory and hailed the president for his support to Azerbaijan.

Russia and Turkey may have succeeded in collaborating to resolve the dispute over Nagorno-Karabakh. This collaboration does not automatically translate into the end of differences in their view over other issues. In light of the above, Turkey does not agree with Russia over the annexation of Crimea by Russia in 2014. Turkey maintains strong ties with the Crimean Tatars and thus sees Russia's annexation of Crimea as illegal and unacceptable. Nevertheless, Turkey's disagreement over Russia's annexation of Crimea has not gone beyond mere condemnation. Despite being a member of the North Atlantic Treaty Alliance and an EU aspirant, Turkey has continued to remain indifferent to sanctions against Russia.

Conclusion

The relationship between Turkey and Russia has always been characterized by conflict, cooperation, and competition. Relations between the two countries have followed this pattern since the Ottoman and the Russian Tsarist Empires' eras. While it is true that Russia has assisted Turkey at various points in history, it is equally suitable to say Turkey has

collaborated with Russia from time to time reasonably well. However, at the bottom of Turkey- Russian relations lies a deep-seated geopolitical rivalry. The plane crisis that rocked their relationship emerged out of their geopolitical differences over Syria. The Russian sanctions that followed the shooting of its military jet, which violated Turkish airspace, indicated the extent to which Russia could exploit its economic and trade comparative advantage over Turkey. For seven months following the sanctions, Turkey's economy stagnated as exports to Russia remained under the Russian embargo.

In a bid to resolve the issue, President Erdoğan took an intelligent step in June 2016 to mend relations with Russia through a letter he sent to Putin expressing regret for the unfortunate downing of the plane. This move opened the St. Petersburg Summit, where the two leaders finally met to iron out issues in their damaged relations and sort out ways of amending them. Thus, this summit laid the groundwork for reconciliation between the two countries, leading to enhanced cooperation to seek a ceasefire on the Syrian crisis. The Moscow Declaration and Astana process proved to be significant steps towards solidifying relations between Ankara and Moscow. Consequently, it will be in Turkey's best interests to seek alternative larger markets for its agricultural exports. Securing sources of energy other than that which come from Russia will enable Turkey to shield itself from future Russian sanctions while asserting itself to play a broader role in shaping geostrategic and geopolitical developments within the Middle East. Turkey's reliance on alternative sources of energy will make it less vulnerable to Russia. Indeed, Russia did not cut its oil and energy supply to Turkey during the plane crisis. However, the economic sanctions which Russia placed on Turkey must serve as an eye-opener for the latter to rethink, redefine and diversify its economic and trade relations with Russia.

References

- Abilov, S. (2018). Osce minsk group: Proposals and failure, the view from Azerbaijan. *Insight Turkey*, 20(1), 143–163. <https://doi.org/10.25253/99.2018201.09>
- Aktürk, Ş. (2019). Relations between Russia and Turkey before, during, and after the failed coup of 2016. *Insight Turkey*, 21(4), 97–113. <https://doi.org/10.25253/99.2019214.06>
- Aljazeera. (2015, November 25). *Analysis: Downing of Russian jet hardly a surprise*. <http://www.aljazeera.com/news/2015/11/analysis-turkey-downing-russian-jet-151124163107795.html>
- Aviation. (2015). *Russian public's opinion of Turkey hits rock bottom after Su-24 incident*. <https://www.ruaviation.com/news/2015/12/4/4183/>
- Aviationist. (2013, June 13). *Finland's airspace violated by Russian bombers*. <https://theaviationist.com/2013/06/13/finland-tu-22/>
- Balcer, A. (2015). *Between appeasement and rivalry: Turkey and Russia and their neighborhoods*. https://www.files.ethz.ch/isn/190999/gte_c_22.pdf
- Bayram, S. E. and S. (2018). Turkish foreign and economic policy between 1950 and 1975. *Journal of International Social Research*, 11(61), 264–272. <https://doi.org/10.17719/jisr.2018.2917>
- BBC. (2015). *Turkey's downing of Russian warplane: What we know*. <http://www.bbc.com/news/world-middle-east-34912581>
- Bilgin, P. (2007). Only strong states can survive in Turkey's geography: The uses of geopolitical truths in Turkey. *Political Geography*, 27(7), 740–756.
- Birinci, M. (2021). *Firm signs deal to produce Sputnik V vaccine in Turkey*. Anadolu Agency. <https://www.aa.com.tr/en/world/firm-signs-deal-to-produce-sputnik-v-vaccine-in-turkey/2122770>
- Çelikpala, E. B. and M. (2020). Turkey and Russia: Historical patterns and contemporary trends in bilateral relations. *The Oxford Handbook of Turkish Politics, July*, 1–20. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190064891.013.12>
- Çelikpala, M. (2019). Viewing present as history : The state and future of Turkey-Russia relations. *Centre for Economics and Foreign Policy Studies*,

6(April).

Demir, S. (2016). *Turkey's foreign policy and security perspectives in the 21st century*. Brown Walker Press.

Denise, M. B. (2008). *Proclaiming the truman doctrine: The cold war call to arms*. A&M University Press.

Digest, R. T. (2020). *Turkey lost almost 5 million Russian tourists for 11 months of 2020*. <https://russtd.com/turkey-lost-almost-5-million-russian-tourists-for-11-months-of-2020.html>

Ellyat, H. (2015). *Russian and Turkish ministers to meet over downed jet*. <http://www.cnn.com/2015/11/25/turkey-shot-down-russian-jet-in-syrian-air-space-source.html>

Erşen, E. (2017a). Evaluating the fighter jet crisis in Turkish-Russian relations. *Insight Turkey*, 19(4), 85–193. <https://doi.org/10.25253/99.2017194.06>

Erşen, E. (2017b). The Turkish Russian dialogue in Syria: Prospects and challenges. *AL SHARQ FORUM*, 5–10.

Fuelling, C. (2017). To the brink : Turkish and Cuban missiles during the height of the Cold War. *International Social Science Review*, 93(1).

Gotkowska, J. (2013). *Sweden's reaction to a simulated Russian attack*. <https://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-04-24/swedens-reaction-to-a-simulated-russian-attack>,

Guardian. (2015a, November 24). *Is Putin right to label Turkey accomplices of terrorists?* <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/vladimir-putin-turkey-isis-terrorists-warplane-analysis>

Guardian. (2015b, November 24). *Putin condemns Turkey after the Russian warplane downed near the Syria border*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/turkey-shoots-down-jet-near-border-with-syria>

Guardian. (2016, March 14). *Russia's military action in Syria-timeline*. <https://www.theguardian.com/world/2016/mar/14/russias-military-action-in-syria-timeline>

HAARETZ. (2015). *Russia levels economic sanctions against Turkey following down war plane*. <http://www.haaretz.com/world-news/1.688881>

Haddad, B. (2015). *Disrupting the chessboard: Perspectives of Russian intervention in Syria*.

Hazar, N. (2009). The Future of Turkish- Russian Relations: A Strategic Perspective. *Turkish Policy Quarterly*, 8(1), 77–87.

Hurriyet. (2015a). *Russia's Lavrov cancels Turkish trip after jet downing*. <https://www.hurriyetdailynews.com/russias-lavrov-cancels-turkey-trip-after-jet-downing-91604>

Hurriyet. (2015b, December 7). *Turkish economy risk losing 9 billion dollars over russia crisis*. <https://www.hurriyetdailynews.com/turkish-economy-risks-losing-9-billion-over-russia-crisis-deputy-pm-92187>

Hurriyet. (2016). *Story of secret diplomacy that ended the Russia-Turkey jet crisis*. <https://www.hurriyetdailynews.com/opinion/murat-yetkin/story-of-secret-diplomacy-that-ended-russia-turkey-jet-crisis-102629>

Hurriyet. (2017, May 22). *Turkey Russia sign deal to remove trade barriers*. <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-russia-sign-deal-to-remove-trade-barriers-113402>

Hürriyet. (2015, November 28). *Turkey "saddened" about Russian jet's downing*. <https://www.hurriyetdailynews.com/turkey-saddened-about-russian-jets-downing-erdogan-says-91807>

ICG. (2020). *Getting from ceasefire to peace in Nagorno-Karabakh. November, 1–5*. [https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting from Ceasefire to Peace in Nagorno-Karabakh _ Crisis Group.pdf](https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Getting%20from%20Ceasefire%20to%20Peace%20in%20Nagorno-Karabakh_%20Crisis%20Group.pdf)

Isachenko, D. (2020). Turkey–Russia partnership in the war over Nagorno-Karabakh: Militarized peacebuilding with implications for conflict transformation. *The Centre for Applied Turkey Studies*, 53, 1–4.

Jagar, J. (2016). *Turkey's operation euphrates shield: An exemplar of joint combined arms maneuver*. *Small Wars Journal*. <https://smallwarsjournal.com/jrnl/recent>

Jovanovic, M. (2020). Moscow-Ankara-Tehran: A Tripartite tactical alliance in the Syrian crisis. *Central Asia and the Caucasus*, 21(1), 563–563. <https://doi.org/10.4337/9781785368998.00040>

Kakışım, C. (2019). Racism in Russia and its effects on the caucasian. *Turkish Journal of TESAM Academy*, 6(1), 97–121.

Köni, H. (2015). Jeopolitik oyunlar: Ermenistan, Türkiye ve büyük güçler. *TESAM Akademi Dergisi*, 2(1), 245–253.

MailOnline. (2015, November 24). *Russian Pilots Shot Dead after Turkey Shot Plane Down Near Syria*. Mail Online. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3331558/Turkey-shoots-fighter-jet-Syrian-border-Local-media-footage-flaming-plane-crashing-trees.html>

Mammadov, R. (2020). *Turkey makes strides in diversifying its natural gas imports*. Eurasia Daily Monitor. <https://jamestown.org/program/turkey-makes-strides-in-diversifying-its-natural-gas-imports/>

Mearsheimer, J. (2001). *The tragedy of great power politics* (Vol. 1). Norton and Company.

Moon, A. (1963). A look at airspace sovereignty. *Journal of Air Law and Commerce*, 29, 330–335.

Morkva, S. K. and V. (2007). An anatomy of Turkish–Russian relations. *Southeast European and Black Sea Studies*, 7(4), 533–553.

Odontan, G. (2012). *Sovereignty and jurisdiction in airspace and outer space: Legal criteria for spatial delimitation*. Routledge.

Öniş Ziya, and Yılmaz, Ş. (2015). Turkey and Russia in a global shifting order: Cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*, 37(1), 4–6.

Orhan, M. (2014). Transborder violence: The PKK in Turkey, Syria and Iraq. *Dynamics of Asymmetric Conflict*, 7(1), 30–48.

Özel, Soi. (2016). The crisis in Turkish-Russian relations. *Center for American Progress*, 2–8. <https://cdn.americanprogress.org/wp-content/uploads/2016/05/06105046/TurkishEssay-Ozel.pdf>

Özel, Soli and Uçar, G. (2019). The economics of Turkey-Russia relations. *Centre for Economics and Foreign Policy Studies*, 10(July).

Ozertem, H. S. (2017). Turkey and Russia: A fragile friendship. *Turkish Policy Quarterly*, 5(4), 121–134.

Pirinççi, F. (2018). Suriye’ye komşu ülkelerin Suriyeli mültecilere yönelik politikaları. *TESAM Akademi Dergisi*, 5(2), 39–60.

Rüma, İ. and Çelikpala, M. (2019). Russian and Turkish foreign policy activism in the Syrian theater. *Uluslararası İlişkiler*, 16(62), 65–84.

<https://doi.org/10.33458/uidergisi.588930>

Şimşek, N., Şimşek, H. A. and Zhanaltay, Z. (2017). Analysis of bilateral trade relations between Turkey and Russia Federation. *Bilig*, 83(83), 1–26.

Şuhnaz, Y. (2012). Turkey's quest for NATO membership: Institutionalization of the Turkish–American alliance. *Southeast European and Black Sea Studies*, 12(4), 481–495.

Therme, C. (2018). Russia, Iran and Turkey: Between shared historical experiences and contextual understanding. *Hérodote*, 169, 27–39.

Thomas, J. Z. and C. (2020). Turkey: Background and U .S relations. *Congressional Research Service*, 53. <https://crsreports.congress.gov>

Uslu, A. and Akay, B. (2019). Assessing the effect of international relations on tourism demand in the context of Turkey-Russia aircraft crisis. *Journal of Tourism and Services*, 10(18), 63–78. <https://doi.org/10.29036/jots.v10i18.84>

Yılmaz, M. E. (2018). The rise of ethnic nationalism, intra-state conflicts and conflict resolution. *Turkish Journal of TESAM Academy*, 5(1), 11–33. <http://dergipark.gov.tr/doi/10.30626/tesamakademi.393051>

Ziya, Ö. (2012). Turkey and the Arab: Between ethics and self interest. *Insight Turkey*, 14(3), 46–50.

Declaration

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Amerika'da Aşırı Sağ Şiddet ve Terörizm

The Right Extremist Violence and Terrorism in the USA

Öz

Amerika'da aşırı sağ şiddetin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. İç savaşın ardından Ku Klux Klan Örgütü'nün Afrikalı Amerikalılara ve "işbirlikçi" beyazlara yönelik sistematik ve örgütlü şiddet uygulamaları aşırı sağ şiddetin gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1960'lardan sonra neo-Nazilerin, Hıristiyan Kimlik doktrinine bağlı grupların ve hükümet karşıtlarının aşırı sağ sahnesine girmesi, aşırı sağda ideolojik ve örgütsel çeşitliliğe yol açmıştır. Amerika'daki aşırı sağ şiddet ve teröre ilişkin veriler, sağ kanat aşırılıkçı saldırı veya saldırı planlarının ABD'deki tüm terörist olayların çoğunluğunu oluşturduğunu, 2013'ten bu yana büyük ölçüde artmış olduğunu ve ölümcül saldırıların büyük bölümünün -11 Eylül terör eylemleri dışında- sağ kanat saldırılardan kaynaklandığını göstermektedir. 2020 başkanlık seçimlerinin ardından yaşanan Kongre binasını işgal girişimleri, aşırı sağ şiddetin boyutlarını ortaya koymuştur. Aşırı sağ şiddet ve terör eylemlerindeki düzenli artışı gösteren veriler ve son yıllarda artan kutuplaşmanın yanı sıra, COVID 19 salgınının yol açtığı ekonomik ve sosyal problemler ışığında Amerika'da aşırı sağ şiddet ve terörünün yükselişini sürdüreceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aşırı Sağ Şiddet, Sağ Kanat Terörizm, ABD

Abstract

The right extremist violence goes back a long way in the history of the USA. Following the Civil War the systematic and organized violent acts perpetrated against African Americans and "collaborative" whites committed by the Ku Klux Klan Organization played an important role in the development of right extremist violence. An ideological and organizational diversification was observed when the Neo-Nazis,

Nigar Neşe KEMİKSİZ

Dr.,
Anka Enstitüsü, Ankara, Türkiye.
n.kemiksiz@ankaenstitusu.com
ORCID: 0000-0003-2622-3977

Cilt / Issue: 8(2), 459-487
Geliş Tarihi: 18.01.2021
Kabul Tarihi: 25.06.2021

Atf: Kemiksiz, N. N. (2021).
Amerika'da aşırı sağ şiddet ve
Terörizm. *Tesam Akademi Dergisi*,
8(2), 459-487. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.959949>.

groups that hinged upon the Christian Identity doctrine and anti-government groups entered the stage of right extremism after the 1960s. According to data on the right extremist violence and terrorism in the USA, right-wing extremist attacks or plans of attack, which constitute the majority of all terrorist incidents, has increased substantially since 2013 and most of the deadly attacks – apart from the 9/11 terrorist attacks – were originated in the attacks of right-wing. It is considered that right extremist violence and terrorism will continue to grow in the light of economic and social problems resulting from the effects of the COVID-19 pandemic, in addition to the data that indicate a steady increase in right extremist violence and terrorism, and increasing polarization in recent years.

Keywords: Right Extremist Violence, Right-Wing Terrorism, USA

Extended Abstract

The right extremist violence goes back a long way in the history of the USA. Following the Civil War sparked by the debates over abolition of slavery, the systematic and organized violent acts perpetrated against African Americans and “collaborative” whites committed by the Ku Klux Klan Organization that opposed the abolition of slavery, played an important role in the development of right extremist violence. An ideological diversification was observed when the Neo-Nazis and groups that hinged upon the Christian Identity doctrine and that stood out with their anti-Semitic character entered the stage of right extremism as of the 1960s. The right extremist terrorism have gained acceleration through the operational and ideological activities of the groups such as The Order, and Aryan Nations in the 1980s. The 1990s were the years during which anti-government groups led violent acts of the radical right. Anti-government groups were inspired by the notion that armed resistance was legitimate against the federal government violating their constitutional rights, while the main motive of Christian Identity Groups and Neo-Nazis was to ensure white supremacy. The Ruby Ridge and Waco incidents that took place in the years 1992 and 1993 paved the way for the militia organizations to expand and for one of the bloodiest events in the history of American terrorism which caused the death of 168 people in Oklahoma in 1995. Oklahoma bombing caused an increase in both the activities of militia groups and in the paramilitary activities of the Klan, and also put pressure on violent

right extremist groups. A decrease was observed in the activities of the right extremism after 9/11, however a revitalization began as of 2008. Barack Obama's election as the first African American president of the USA played an important role in the increase of the right extremism. The election of Donald Trump has led to changes not only in the increase of the right extremist violence but also in the prominence of the right extremism. "Unite the Right" events organized by the right extremist groups in 2017 joined many of these groups together for the first time in many years. 2019 was the most lethal year for domestic violent extremism in the US since the Oklahoma bombing in 1995. Among domestic extremist actors, right-wing extremists conducted half of lethal attacks, resulting in the majority of deaths. Following the 2020 presidential elections, the attempt to occupy the Capitol building has demonstrated the extent of the right extremist violence.

The American right extremist groups have typical characteristics such as organizational instability, frequent mergers and separations within groups, and transitions between groups. These organizations differ in terms of their practices, their targets, and tools employed for justifying their ideological opinions. The organizational structure, approaches, and tactics of the right extremist violent and terrorist groups have changed slightly over time, and said groups have adopted behaviors that suit socio-political developments and meet the organizational requirements. The violent acts led by organizations with hierarchical structures in the 1980s have mainly assumed a trend towards individual/group line based on autonomous networks as of the 1990s, due to problems such as the legal struggle of non-governmental organizations, precautions taken by the government, infiltration of organizations, and leadership problems. The initiatives of "Lone Wolf" or "Leaderless Resistance" are not intrinsic to the American right extremism and prevalently utilized by the other terrorist organizations having ideological motives. However, it is observed that American individuals and groups, who are in favor of right extremism, approach actions of such nature on the basis of emerging opportunities, and usually concentrate on events that develop as a matter of course rather than pursuing planned and sophisticated activities. These actions especially favored by individuals and groups who believe in white supremacy are pertinent to the "frequent actions-less casualties" feature of American extremist right violence. The actions of these groups attract less media attention and point to a more dangerous tendency due to its extensity and unpredictability. According to data on the right extremist violence in the USA, right-wing extremist attacks or

plans of attack, which constitute the majority of all terrorist incidents, has increased substantially since 2013 and most of the deadly attacks – apart from the 9/11 terrorist attacks – were originated in the attacks of right-wing. It is considered that right extremist violence and terrorism will continue to grow in the light of economic and social problems resulting from the effects of the COVID-19 pandemic, in addition to the data that indicate a steady increase in right extremist violence and terrorism, and increasing polarization in recent years.

Giriş

Amerika'da aşırı sağ şiddetin uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Köleliğin kaldırılması tartışmalarının yol açtığı iç savaşın ardından Ku Klux Klan Örgütü'nün köleliğin kaldırılmasına karşı çıkararak Afrikalı Amerikalılara ve "işbirlikçi" beyazlara yönelik sistematik ve örgütlü şiddet uygulamaları aşırı sağ şiddetin gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1960'lardan itibaren Hıristiyan Kimlik doktrinine bağlı grupların ve neo-Nazilerin aşırı sağ şiddet sahnesine girmesi, aşırı sağda ideolojik ve örgütsel çeşitliliğe yol açmıştır. Dini aşırıcılık, komplo teorileri ve ırkçılık aşırı sağ ideolojinin ana bileşenleri olmuş, beyazların/Aryanların üstünlüğü, "aşağı ırkların" yok edilmesi, Kutsal Irk Savaşı gibi kavramlar aşırı sağın söylemlerini oluşturmaya, eylemlerini motive etmeye başlamıştır. Düzen (The Order) ve Aryan Ulusları gibi grupların eylemsel ve ideolojik faaliyetleri, 1980'li yıllarda aşırı sağ şiddet ve terörünün ivme kazanmasına yol açmıştır. 1990'lı yıllar hükümet karşıtı grupların aşırı sağ şiddeti yönlendirdiği yıllar olmuştur. Hıristiyan Kimlik grupları ve neo-Nazilerin temel motivasyon kaynakları ırkçılık ve beyazların üstünlüğünün sağlanması iken hükümet karşıtı gruplar anayasal haklarını ihlal eden federal hükümete karşı silahlı direnişin meşru olduğu düşüncesinden esinlenmiştir. 1992 ve 1993'te meydana gelen Ruby Ridge ve Waco olayları, milis örgütlerinin yaygınlaşmasına ve 1995'te Oklahoma'da 168 kişinin ölümüne neden olan Amerikan tarihinin en kanlı terör eylemlerinden birine giden yolu açmıştır. Oklahoma eylemi, bir yandan milis gruplarının ve Klan'ın paramiliter faaliyetlerinin artmasına diğer yandan da aşırı sağ şiddet gruplarına yönelik baskılara neden olmuştur. 11 Eylül eylemlerinin dikkatleri İslamcı terör gruplarına yönelttiği 2001 sonrasında aşırı sağın faaliyetlerinde azalma gözlenmiş, ancak 2008'den itibaren yeniden canlanma başlamıştır. 2008'deki ekonomik krizin etkileri, Demokratik Parti adayı Barack Obama'nın ilk Afrikalı Amerikalı olarak ABD Başkanı seçilmesi ve yerel siyasi otoritelerin bağımsızlığını tehdit eden politika ve reformların gündeme gelmesi, milis grupları başta olmak üzere aşırı sağ şiddet örgütlerini harekete geçiren gelişmeler olmuştur. 2016 seçimlerinde yerleşik düzen karşıtı, göçmen karşıtı ve küreselleşme karşıtı bir aday olarak görülen Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi sadece aşırı sağ şiddetin artması bakımından değil, aşırı sağın görünürlüğü bakımından da değişikliğe yol açmıştır. Aşırı sağ grupların 2017'de düzenledikleri "Sağlı Birleştir" yürüyüşü uzun yıllar sonra ilk kez çok sayıda aşırı sağ grubu bir araya getirmiştir. Karşıt gruplarla yaşanan çatışma ve kavgalar, 2018 sonlarından itibaren artan siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın yanı

sıra, COVID 19 salgınının yarattığı sosyal ve ekonomik sıkıntılar ve salgının yayılmasını önlemeyi amaçlayan tedbirlere yönelik tepkiler, aşırı sağ şiddetin yükselmesinde etkili olmuştur. 2020 başkanlık seçimlerinin ardından Kongre binasını işgal girişimleri aşırı sağ şiddetin boyutlarını göstermiştir.

Aşırı sağın ırkçılık, yabancı düşmanlığı, nativizm, “ötekilere” karşı hoşgörüsüzlük, hatta nefretle şekillenen ideolojisinin motive ettiği şiddetin, Batı dünyasının lideri konumundaki bir ülkedeki gelişiminin incelenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Diğer yandan Avrupa aşırı sağ ile ilgili çalışmaların nispeten yüksek sayıda olmasına karşın, Amerika’daki aşırı sağ şiddet konusundaki çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir. Bu çerçevede çalışmada Amerika’da aşırı sağ şiddetin gelişimi ele alınmakta ve aşırı sağ şiddetin yükseliş eğilimini sürdürüp sürdürmeyeceği sorusunun cevaplanması amaçlanmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde aşırı sağ, terörizm ve şiddet kavramları üzerinde durulmakta, ikinci bölümde Amerikan aşırı sağ şiddet gruplarının gelişimi ele alınmakta, son bölümde ise aşırı sağ şiddet ve terörizmine ilişkin veriler ve genel eğilimler inceleme konusu yapılmaktadır.

Aşırı Sağ, Şiddet ve Terörizm Kavramları

Aşırı sağın, toplumsal hiyerarşinin gerekliliğini, belli kişi ve grupların üstünlüğünü savunan ve nativizm, şovenizm ve yabancı düşmanlığını merkeze alan bir siyasi dünya görüşü olduğu belirtilebilir. Bununla birlikte, aşırı sağın tanımı konusunda bilim insanları arasında tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Ortak bir anlayışa ulaşabilmek bakımından bazı araştırmacılar, kavramın en fazla öne çıkan özelliklerini saptama yoluna gitmiştir. Mudde (2000), aşırı sağ kavramı ile ilgili olarak literatürde 26 tanım ve 58 tanımlayıcı özellik olduğunu, araştırmacıların en az yarısının beş tanımlayıcı özellik üzerinde durduğunu belirtmiştir; milliyetçilik, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, güçlü devlet anlayışı ve demokrasi karşıtlığı. Ancak bu özelliklerin nasıl bir birleşiminin sağ kanat aşırılıkçılığı oluşturduğu konusunda da farklı yaklaşımlar bulunmaktadır.

Aşırı sağın özellikleri her ülkenin kendine özgü sosyal, ekonomik, politik koşullarına ve siyasal kültürüne bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Yukarıda sıralanan özellikler arasında yer almayan hükümet karşıtlığı bazı Amerikan aşırı sağ grupları için büyük öneme sahiptir. Yine bu gruplar bakımından güçlü devlet vurgusu ve otoritercilik gibi özellikler olumsuz anlamlar taşımakta

ve bireysel hak ve özgürlüklere (özellikle silah sahibi olma ve vergi ödeme konusunda) bağlılık, farklı bir bağlamda da olsa, ön plana çıkmaktadır. Ayrıca milliyetçilik de Amerika'da çoğunluğu oluşturan bir etnik grup olmaması nedeniyle Avrupa'da olduğundan farklı bir anlam kazanabilmektedir. Bu çerçevede Mudde'un daha ziyade Avrupa aşırı sağına yöneldiğini belirten bazı yazarlar Amerikan aşırı sağının tanımlayıcı özelliklerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Michael (2003), Amerikan aşırı sağının, diğer siyasi ideoloji ve yönelimlerden daha sınırlı bir bakış açısına sahip olduğunu, inanç sistemini tüm dünyaya kabul ettirmek gibi bir amacının olmadığını belirtmektedir. Amerikan aşırı sağının demokratik siyasi yaşama katılım konusunda daha az istekli olduğuna dikkat çeken Michael, ultra-yurtsever milis hareketi üyelerinin bile Amerikan siyasi sisteminin demokrasi olarak değil, cumhuriyet olarak tasarlandığını vurgulama eğiliminde olduğunu ifade etmektedir. Amerikan aşırı sağında (federal) hükümete yönelik hoşnutsuzluk genel bir eğilimi yansıtmaktadır. Nasyonal Sosyalizm'den esinlenen bazı gruplar prensip olarak güçlü devlet düşüncesini onaylasa da Amerikan hükümetinin dış güçlerin kontrolü altında olduğu inancı bu gruplarda da yaygındır. Ayrıca, Amerikan aşırı sağ gruplarının düşünce dünyasında komplo teorilerinin önemli bir yeri bulunmaktadır. Michael'a göre Amerikan aşırı sağının diğer bir özelliği ırkçılık, Yahudi düşmanlığı, yabancı düşmanlığı ve etnik şovenizmden en az birini kapsayan ırkçı ve etnik unsurdur. Bu unsur, ırkçı sağ ile yurtsever hareketi birbirinden ayırmak bakımından önem taşımaktadır (Michael, 2003).

Sweeney ve Perliger (2018), tüm Amerikan aşırı sağ grupların paylaştığı iki temel ideolojik özelliğin iç türdeşleştirme ve nativizm olduğunu belirtmektedir. İç türdeşleştirme bir topluluk veya siyasi oluşumda yaşayan tüm sakinlerin ya da vatandaşların aynı etnik, dini ve ulusal özellikleri taşıması arzusunu yansıtmaktadır. Nativizm veya yabancı etki ve nüfuzuna muhalefet ise kendisini yerli olmayan kültürel, dini, normatif söylem ve pratiklere karşı çıkma şeklinde göstermektedir (Sweeney ve Perliger, 2018, s. 53). Amerikan aşırı sağ gruplarının çoğunun dikkat çekici bir özelliği, dini metinlerin farklı şekilde yorumlanmasından kaynaklanan, komplo teorileri ile iç içe geçen ve mistik unsurlar taşıyan dini doktrinlere bağlılıktır. Amerikan aşırı sağ grupları, Avrupa'daki laik aşırı sağ hareketlerin aksine, kendi ırksal üstünlük ve kültürel saflık iddialarını doğrulamak için manevi değerleri referans göstermekte, "İrksal Görevi" Tanrı'dan aldıklarını ileri sürmektedir (Martin, 2017, s. 234).

Aşırı sağın tanımında olduğu gibi, terörizmin tanımı konusunda da görüş birliği bulunmamaktadır. 109 terör tanımından kullanma sıklıklarına göre tespit edilen 22 kategori içinde şiddet, politika, korku, tehdit, kurban-hedef farklılığı, psikolojik etki, planlı/sistemantik eylem ve çatışma yöntemi ilk sekiz sırayı almaktadır (Schmid ve Jongman, 2017, ss. 5-6). Global Terörizm Veri Tabanı, terörist saldırının kasıtlı olması, şiddet veya şiddet tehdidi içermesi ve devlet dışı aktörler tarafından gerçekleştirilmesi ölçütlerini esas almakta, eylemin siyasi, sosyal, ekonomik veya dini amaçlı olabileceğini belirtmektedir (START, 2019, s. 10). Bir saldırının terörizm olarak değerlendirilmesi için önceden planlanmış olması, siyasi bir amaç taşınması ve geniş bir nüfusta korku yaratmayı hedeflemiş olması gerekmektedir (Ravndal ve Bjorgo, 2018, 5). Bu yüzden daha geniş bir saldırı yelpazesini kapsayan ve önceden planlanmayan eylemler terörizm değil, şiddet kategorisinde görülmektedir. Sweeney ve Perliger (2018) ise kendiliğinden eylemlerin de siyasi amaç ve hedef gruplarda korku yaratma unsurlarının mevcudiyeti halinde terörizm kapsamına alınması gerektiği görüşündedir. Ancak, aşırı sağ terör eylemlerinin genellikle kendiliğinden gerçekleştiği dikkate alındığında planlı olmayan bu saldırıların terörizm olarak değerlendirilmesinin, terörizm kavramının aşırı genişletilmesi anlamına geleceği belirtilmektedir (Ravndal ve Bjorgo, 2018, 7). Diğer yandan aşırı sağ saldırıların çoğunda failerin sorumluluk üstlenmemesi ya da taleplerini belirtmemesine karşın, hedef seçimi başlı başına bir politik mesaj olarak görülebilmektedir. Dolayısıyla bir saldırı; hedef seçimi aşırı sağ düşüncelere dayandığı, önceden planlandığı ve asıl kurbanın ötesindeki hedef kitlesinde psikolojik etki yaratmayı amaçladığı takdirde aşırı sağ terörizm olarak değerlendirilmektedir (Ravndal ve Bjorgo, 2018, 7).

Amerikan aşırı sağının özelliklerini dikkate alan bir tanımda; ırksal veya etnik üstünlük sağlama, hükümet otoritesine muhalefet ve kadınlara yönelik öfkenin motive ettiği şiddet veya şiddet kullanma tehdidi unsurlarına yer verilmektedir (Jones, Doxsee ve Harrington, 2020, s. 2). Bu tanım, kavramsal çerçeve oluşturmak bakımından yararlı görülebilirse de oldukça spesifik bir nitelik taşımaktadır.

Bu çalışmanın konusuna uygun olarak aşırı sağ terörizm; geniş bir hedef kitlede psikolojik etki yaratarak aşırı sağ ideolojinin motive ettiği siyasi amaçları gerçekleştirmek için devlet dışı aktörler tarafından planlı şiddet kullanımı veya kullanma tehdidi şeklinde tanımlanmıştır. Aşırı sağ şiddet kavramı ise planlı olmayan ve hedef seçimi aşırı sağ ideolojiye dayanan şiddet eylemleri için kullanılmaktadır.

Amerikan Aşırı Sağ Şiddet ve Terör Grupları

İdeolojik görüşlerini gerekçelendirmede kullandıkları araçlar, eylem pratikleri ve hedefleri bakımından farklılık gösteren Amerikan aşırı sağ şiddet ve terör örgütlerini, beyazların üstünlüğünü savunanlar (white supremacists) ve hükümet karşıtları olmak üzere iki ana gruba ayırmak mümkündür.

Beyazların Üstünlüğünü Savunan Gruplar

Bu kategorideki gruplar; ırklar arasında doğal bir hiyerarşinin bulunduğu, beyaz ırkın ayrıcalıklı bir statüye sahip olduğuna, diğer "aşağı" ırklardan üstün olduğuna ve onları yönetmesi gerektiğine inanmaktadır. Bu gruplardan bazıları beyaz ırkın üstünlüğünü tesis edecek bir Irkçı Kutsal Savaş (Racial Holy War/RAHOWA) başlatmayı amaçlamaktadır (Weinberg, 2013, s. 20). Söz konusu gruplar Ku Klax Klan gibi geleneksel yapıları, neo-Nazi ve dazlak (skinhead) örgütlerini ve son yıllarda ortaya çıkan alternatif sağ (alternative right/alt-right) hareketini kapsamaktadır. Ayrıca, şiddet eylemlerine ahlaki gerekçe üretmek için dini/kutsal metinlerden veya pagan inanışlardan yararlanan Hıristiyan Kimlik grupları ile Odinistler de bu kategoride yer almaktadır.

Ku Klux Klan:

Ku Klax Klan, köleliğin kaldırılmasını savunan kuzey ile karşı çıkan güney arasındaki Amerikan iç savaşının bir ürünü, uluslararası sağ kanat hareketler arasında karşılığı bulunmayan ve Amerika'ya özgü bir olgu olarak görülmektedir (Martin, 2017, s. 237). 1865'te güneyin yenilgisiyle sonuçlanan iç savaşın ardından 1866'da Tennessee'de eski konfederasyon ordusu askerleri tarafından kurulan Klan, güney eyaletlerinde köleliğin kaldırılmasına karşı çıkmış, ırk ayrımının adil olduğunu savunmuş, siyahlara ve "işbirlikçi" beyazlara yönelik linç, tecavüz, kundaklama ve suikast gibi şiddet eylemleri gerçekleştirmiştir. Kuzeyin artan baskıları ve örgüt üzerinde tam kontrol sağlayamaması, Klan lideri Nathan Bedford Forrest'in 1869'da örgütü feshetmesine neden olmuştur (Perliger, 2012, s. 42).

Klan ilk döneminde güneyli, konfederal bir örgütken, 1920'lerde başlayan ikinci döneminde ülke çapında faaliyet gösteren bir kitle hareketi haline gelmiştir. Bu dönemde Klan, ideolojik yelpazesini göçmenlere, Yahudilere ve beyaz, Protestan veya Kuzey Avrupa mirasına sahip olmayan herhangi bir gruba karşı Amerikancılığı

savunacak şekilde genişletmiştir (Crothers, 2003, s. 45). Zirvesinde olduğu dönemde örgütün 4 milyon civarında üyesinin olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, Klan gücünü koruyamamış, liderliğinin yolsuzluklarına yönelik tepkiler nedeniyle çok sayıda üyesini kaybetmesi ve mali sıkıntıya girmesi üzerine 1944'te kendisini feshetmiştir (Perliger, 2012, s. 45).

Yüksek Mahkeme'nin beyazlar ile siyahların ayrı eğitim yapmalarını kaldıran ve okullarda bütünleşme öngören 1954 ve 1955 tarihli kararları, modern aşırı sağın gelişmesinde önemli bir etki yaratmış, Ku Klux Klan'ın yeniden canlanmasının yanı sıra, aralarında Hıristiyan Kimlik doktrinine bağlı örgütler ile neo-Nazilerin yer aldığı yeni gruplar da etkinlik kazanmaya başlamıştır. Bu gelişme Amerikan aşırı sağının ideolojik ve yapısal olarak daha farklı bir görünüm kazanmasına ve genişlemesine yol açmıştır. 1954-1969 arasındaki üçüncü döneminde Klan, güneyde bütünleşme ve sivil haklar hareketi destekçilerine karşı şiddet eylemlerine ağırlık vermiştir. Linç ve öldürme eylemleri, sinagogların ve Katolik kiliselerinin bombalanması, kundaklamalar gibi yüzlerce saldırı gerçekleştirilmiştir (Perliger, 2012, s. 47). 1964'te Mississippi'de üç sivil haklar savunucusunun Klan ve bazı güvenlik görevlilerinin işbirliğiyle öldürülmesi, hem Sivil Haklar Yasası'nın kabul edilmesinde hem de Klan'a karşı yoğun bir mücadelenin başlatılmasında etkili olmuştur. Klan'ın 1960-67 arasında 40-50 bin civarında olan üye sayısı 1967-74 arasında 10 binin altına düşmüş, örgüt bölünmüş ve izole olmuştur (Mondon ve Winter, 2020, ss. 26-27). 1970'lerin sonundan itibaren David Duke gibi genç ve daha eğitilmiş liderler şiddet kullanmayı reddederek Klan'ın ana akım siyasete yaklaşması stratejisini izlemiş, Bill Wilkinson ve Louis Beam gibi liderler ise militan aktivizmin önemini vurgulamayı sürdürmüştür. İkinci yaklaşımın sonucu çok sayıda yerel ve eyalet Klanı'nın paramiliter gruplar kurması olmuştur (Mondon ve Winter, 2020, s. 28). Beam, "lidersiz direniş" kavramını da gündeme getirerek Klan'ın hiyerarşik yapısı yerine 6-8 kişilik bağımsız operasyon kabiliyetine sahip hücrelerden oluşan lidersiz bir organizasyon önermiş, böylece dış sızmalara ve Federal İstihbarat Bürosu (FBI)'nin aşırı sağ gruplara uyguladığı stratejiye karşı etkin bir yapı oluşturulacağını düşünmüştür (Perliger, 2012, s. 49). 1990'larda Klan'a karşı sivil toplum örgütlerinin girişimleriyle açılan davalar, diğer aşırı sağ grupların artan rekabeti, iç bölünmeler, 1995'teki Oklahoma Şehri eyleminin sadece milisleri değil, genel olarak aşırı sağ etkilemesi ve 11 Eylül eylemlerinden sonra terörizmle mücadele konusunda alınan tedbirler, Klan'ın zayıflamasına ve etkinliğini kaybetmesine neden olmuştur.

Klan, günümüzde 40 kadar farklı grup tarafından temsil edilmekte ve üç bin civarında üyeye sahip bulunmaktadır. Son yıllardaki en geniş Klan grubu, üye sayısı 100'ü geçmeyen, Kuzey Carolina merkezli Ku Klux Klan'ın Sadık Beyaz Şövalyeleri adlı oluşumdur. Sivil haklar dönemindeki bütünleşme karşıtı beyaz vatandaşlar konseylerinden doğan Muhafazakar Yurttaşlar Konseyi, 2015'te liderinin ölmesi ve Charleston'daki siyah kilisesine yapılan eylemin faili Dylan Roof'un grubun propagandasından etkilendiğine dair olumsuz kamuoyu algısı nedeniyle faaliyetlerini durdurmuştur (Anti-Defamation League[ADL], 2018, s. 54). 1990'larda ırkçı neo-konfederal bir örgüt olarak kurulan Güney Ligi ise son yıllardaki en aktif geleneksel gruplar arasındadır.

Neo-Naziler:

Nasyonal Sosyalizm Amerikan siyasi arenasında 1930'lardan itibaren varlığını sürdürmüş, ancak hiçbir zaman bir kitle hareketine dönüşmemiştir. 1960'lı yıllarda kurulan Amerikan Nazi Partisi (ANP), neo-Nazizmin Amerika'daki en güçlü temsilcisi ve sonraki yılların neo-Nazi liderlerinin yetiştiği bir merkez olmuştur (Perliger, 2012, s. 52). Şiddet eylemlerine karşı çıkmasıyla tanınan ANP lideri George Lincoln Rockwell'in 1967'de öldürülmesinden sonra başlayan parçalanma sürecinin önemli bir sonucu, neo-Nazilerin şiddete angaje olma eğilimlerinin artması olmuştur. Bu dönemde neo-Nazi gruplar ile Klan ve diğer beyaz üstünlükçü gruplar arasındaki ilişkiler ve etkileşim de artmıştır.

Rockwell'in ölümünden sonra kurulmaya başlayan yeni neo-Nazi örgütler arasında en etkili William Pierce liderliğindeki Nasyonal İttifak (National Alliance) olmuştur. Örgüt, Pierce'in 2002'deki ölümüne kadar neo-Nazi hareketi yönlendiren ana güç olmayı sürdürmüştür. Pierce neo-Nazi hareketin en önemli ideologu olarak kabul edilmektedir. Pierce'in, Andrew Macdonald takma adıyla yazdığı Turner Günlükleri ve Avcı isimli romanların tüm Amerikan aşırı sağ grupları üzerinde kalıcı etkisi olmuştur. "Irkçı Sağın İncil'i" olarak tanımlanan Turner Günlükleri'nde Pierce, RAHOWA'yı küçük bir grup tarafından önemli kamu figürlerine suikastlar düzenlenmesi ve FBI karargahlarının bombalanmasıyla başlayan bir terörist kampanyanın sonucu olarak tasvir etmektedir. Avcı'da ise RAHOWA, yalnız kurtların farklı ırklardan evli çiftlere yönelik öldürme eylemleriyle başlattığı suikast dalgasının sonunda gerçekleşmektedir. 1995'te 19'u çocuk 168 kişinin öldüğü ve 11 Eylül 2001'deki saldırılara kadar ABD'deki en

ölümcül terörist eylemi teşkil eden Oklahoma'daki Alfred P. Murray Federal Binası'nın bombalanması eyleminin faili Timothy McVeigh'in Turner Günlükleri romanından etkilendiği bilinmektedir. Bununla birlikte Pierce, Turner Günlükleri ile Oklahoma eylemi arasında kurulan bağlantıyı ve romanın terörizm çağrısı olduğu düşüncesini reddetmiştir. Pierce Avcı'nın lidersiz direnişi savunmakla karakterize edilmesine de karşı çıkmış, lidersiz direnişin "kaybedenlerin mazereti" olduğunu ileri sürmüştür (Michael, 2012, s. 45). Pierce silahlı devrimden yana olmakla birlikte tedrici bir yaklaşımı savunmuş, erken bir direniş veya terörizmin sadece hükümeti provoke ederek baskıcı tedbirlere yol açacağını düşünmüştür (Michael, 2012, ss. 49-50).

Neo-nazi grupları arasında önem taşıyan diğer bir oluşum, Kaliforniya Klanı'ndan John ve Tom Metzger tarafından kurulan Beyaz Aryan Direnişi (White Aryan Resistance/WAR)'dir. WAR, RAHOWA için Aryanşok birliklerini oluşturmak üzere dazlakların harekete geçirilmesi gerektiği görüşüyle potansiyel dazlak katılımcıları kazanmak amacıyla popüler kültürü ve müziği kullanmış, internet sitesi üzerinden yoğun propaganda faaliyeti yürütmüştür (Martin, 2017, s. 238). WAR, 1980'de bir FBI operasyonu ile çöktürülmüştür.

2000'lerin başlarında önemli liderlerinin ölmesiyle neo-Nazi grupları bölünmüş ve zayıflamıştır. 2002'den 2016'ya kadarki dönemde neo-Naziler; Nasyonal Sosyalist Hareket, bazı eski ve zayıf gruplar ve bir dizi küçük, istikrarsız ve kısa ömürlü gruptan oluşmuştur. Son yıllarda ise eski kuşak neo-Nazilerle bağları olmayan yeni neo-Nazi gruplarının ortaya çıkmasıyla hareket yeniden canlanmaya başlamıştır (ADL, 2018, s. 51). Bunlar Öncü Amerika, Gelenekselci İşçi Partisi, Temel (Base), Üstünlük Hareketi (Rise Above Movement) ve Atomwaffen gruplarıdır. Atomwaffen, kendisini devrimci nasyonal sosyalist bir örgüt olarak tanımlamış, paramiliter faaliyetleriyle ve ırk savaşı çağrısıyla çok sayıda genç üye kazanmıştır. Atomwaffen üyeleri çeşitli eylemlerde yer almıştır. Ocak 2018'de Atomwaffen'in kurucusu Brandon Russell, tahrip edici cihaz ve patlayıcı materyal bulundurmaktan mahkum olmuştur. Şubat 2020'de dört Atomwaffen üyesi gazetecileri ve aktivistleri hedef alan planlarından dolayı tutuklanmıştır. Atomwaffen, uluslararası terör örgütlerine benzer şekilde üyelerini eğitip silahlandırmaktadır. Ocak 2018'de Las Vegas, Nevada'da "Ölüm Vadisi Nefret Kampı'na" ev sahipliği yapmış, üyelerine yakın dövüş ve ateşli silah eğitimi vermiştir. Ağustos 2019'da Atomwaffen üyeleri yine Las Vegas'ta "Nükleer Kongre'ye" katılmıştır. Atomwaffen'in İngiltere, Almanya ve Baltık ülkelerinde kolları bulunmaktadır (Jones ve ark., 2020, s. 6).

İsmi El Kaide'den alan Temel, potansiyel elemanlarını seçmek için El Kaide'ninkine benzer dikkatli bir süreç izlemektedir. Üstünlük Hareketi üyeleri 2018 baharında Hitler'in doğum gününü kutlamak ve neo-Nazi Ukrayna Ulusal Muhafızları'nın paramiliter birimi Azov Taburu ile eğitim için Ukrayna'ya gitmiştir (Jones ve ark., 2020, ss. 4-5). Öncü Amerika bölünmüş, Gelenekselci İşçi Partisi ise liderinin tutuklanmasından sonra aktivitesini kaybetmiştir (ADL, 2018, s. 52).

Dazlaklar:

Amerika'daki beyaz üstünlükçü hareketin önemli bir unsurunu oluşturan dazlaklar 1980 ve 90'larda yeni ve genç kuşağı getirerek harekete canlılık kazandırmıştır. Dazlaklar, etnik ve dini azınlıklara, alternatif yaşam biçimine ve farklı siyasal düşüncelere sahip bireylere yönelik şiddet içeren davranışlarıyla Aryan Amerikan çalışan sınıf gençliğinin çıkarlarını temsil etmeyi amaçlamıştır (Perliger, 2020). Dazlaklar; küçük yerel çeteler veya Hammerskins, Amerikan Cephesi, Vinlanders Sosyal Grubu gibi geniş ulusal gruplar kurmuş, 2000'lerin ortalarına kadar popüleritesini korumuştur. Amerikan Cephesi, lideri David Lynch'in öldürülmesi ve pek çok üyesinin tutuklanmasıyla çökmüş, Hammerskins bölünmüş, Vinlanders Sosyal Grubu da liderleri ve üyelerinin bir dizi cinayet ve diğer suçlardan tutuklanmasının ardından etkinliğini kaybetmiştir. Dazlakların karşılaştıkları problemler nedeniyle zayıfladıkları bir dönemde alt-right hareketinin ortaya çıkması ve dazlakların tabanını teşkil eden ırkçı, genç, beyaz erkekleri kendisine çekmesi, dazlakları daha da olumsuz etkilemiştir (ADL, 2018, s. 53).

Alt-right Hareketi:

Alt-right, beyaz üstünlükçülük hareketinin en yeni unsurudur. Kuruluşu 2008 yılına kadar götürülebilirse de alternatif sağ hareketine geçiren gelişme, 2015'te Trump'ın başkan adaylığını açıklaması olmuştur. Trump'ı yerleşik düzene muhalif bir aday olarak gören, göçmen ve Müslüman karşıtı görüşlerini kendisine yakın bulan hareket Trump'ı desteklemiş ve başkan seçilmesini aynı zamanda kendi başarısı olarak değerlendirmiştir (ADL, 2018, ss. 4-5). Hareket üyeleri, Trump'ın seçilmesinden sonra sanal dünyadan gerçek dünyaya geçerek çeşitli gruplar kurmuştur. Bunlar arasında Kimlik Evropa, Yurtsever Cephe ve Appalachia Yurtseverleri gibi gruplar bulunmaktadır. Hareket, 2017 başından itibaren ülke çapında yürüyüşler, gösteriler, konferanslar gerçekleştirerek etkisini arttırmayı amaçlamıştır. Ağustos 2017'de Charlottesville'de düzenlenen "Sağ Birleştirebilir" etkinliği uzun

yıllardan sonra ilk kez tüm önemli beyaz üstünlükçü grupları bir araya getirmiştir. (ADL, 2018, s. 35). Etkinlik sırasında göstericilerden birinin etkinliği protesto edenlerin üzerine arabasını sürerek bir kişinin ölümüne neden olması ülke çapında tepki yaratmış, hareket içinde bölünmelere ve alt-lite olarak adlandırılan bir grubun doğmasına yol açmıştır (ADL, 2018, s. 46). Hareketin önemli isimleri arasında, Richard Spencer, Steve Bannon (kısa bir süre Trump'ın danışmanlığını yürütmüştür), Alex Jones ve Andrew Anglin bulunmaktadır (ADL, 2018, s. 25). Alt-right, beyaz ırkın Yahudilerin kontrol ve manipüle ettiği beyaz olmayanların yükselişi nedeniyle yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu ileri sürerek "beyaz soykırımı" söylemini benimsemiştir. Bu nedenle, Düzen Örgütü üyesi David Lane'nin 14 kelimesi hareketin ana sloganlarından. "Halkımızın varlığını ve beyaz çocukların geleceğini teminat altına almalıyız" (ADL, 2018, s. 14). Beyaz üstünlükçü grupların son yıllarda alt-right tarafından temsil edilen yükselişi, sadece nefret ideolojisinin yayılmasından dolayı değil, aynı zamanda böyle ırkçı düşüncelere genellikle şiddetin eşlik etmesi nedeniyle önem arz etmektedir.

Alt-right ile aynı dönemde ve Trump destekçisi bir grup olarak ortaya çıkan Proud Boys (Gururlu Çocuklar) kendisini alt-right hareketi içinde görmemekte, "modern dünyayı yarattığı için özür dilemeyi reddeden Batılı şovenistler" olarak tanımlamaktadır (Kutner, 2020, s. 5). Grup üyeleri, Müslüman ve Yahudi karşıtlığının yanı sıra, Batı medeniyetinin temeli olan doğal cinsiyet düzenine ve çekirdek aileye zarar verdiği için feminizme düşmanlık duymakta, beyaz liberal seçkinleri eleştirmektedir. Grup içinde kadın düşmanlığını savunan istemsiz bekarlık yanlılarından (involuntary celibate/ince) Odinizm destekçilerine uzanan alt gruplar yer almaktadır (Kitts, 2021, s. 14). Grup, şiddeti onaylamadığını belirtse de katıldığı yürüyüş ve gösterilerde karşı göstericilere uyguladığı şiddetle gündeme gelmiştir. Charlottesville'deki eylemden bir grup üyesi sorumludur. Ayrıca, grup üyeleri 2018'de Portland'daki yürüyüşte Antifa (anti-fascist) üyeleri ile çatışmış, aynı yıl New York'ta karşı göstericilere saldıran grup üyelerinden ikisi hapse mahkum olmuştur (Kitts, 2021, s. 15). Grubun bazı üyeleri 6 Ocak 2021'deki Kongre baskınından dolayı tutuklanmıştır.

Hıristiyan Kimlik Grupları:

19. yüzyıl Anglo-İsrailizminin Amerika'daki kolu olarak gelişmeye başlayan, ancak Yahudilere yönelik bakış açısı nedeniyle Anglo-

İsrailizmden ayrılan Hıristiyan Kimlik, Aryanların kayıp İsrail kabilelerinin torunları ve gerçek seçilmiş halk olduğuna, Yahudilerin şeytanın çocukları olduğuna, kıyamet düşüncesine ve iyi ile kötü arasındaki mücadelede Aryanların Yahudiler ve müttefiklerine karşı savaşmak zorunda olduğuna inanmaktadır (Barkun, 1997, s. xi). Aryan savaşçılar, bin yıllık barıştan önce beklenen nihai hesaplaşmaya hazırlanmanın hayati olduğunu düşünmekte, bu nedenle silah ve gıda depolamakta, kamplar inşa etmekte, hayatta kalma teknikleri ve çeşitli savaş taktikleri öğrenmektedir (Schlatter, 2009, s. 9).

Merkezi bir organizasyona sahip olmayan, çok sayıda küçük kilise, İncil çalışma grupları ve Kimlik doktrinini benimseyen siyasi örgütlerden meydana gelen Hıristiyan Kimliğin üye sayısı bilinmemekte, iki binden 50 bine uzanan rakamlar telaffuz edilmektedir (Barkun, 1997, s. xi). 1970'lerin sonundan itibaren aşırılıkçı doktrinini geniş ölçüde yayan Hıristiyan Kimlik'ten etkilenen gruplar içinde; Aryan Ulusları, Sözleşme, Kılıç ve Tanrı'nın Silahı (Covenant, Sword and the Arm of the Lord/CSA), Posse Comitatus, Düzen ve Phineas Rahipliği önem taşımaktadır.

Richard Butler liderliğindeki Aryan Ulusları, Hayden Lake, Idaho'daki kampında, yıllık Aryan Dünya Kongreleri'ni düzenleyerek aşırı sağ için önemli bir toplanma ve çekim merkezi oluşturmuştur. Bu toplantılar eski Klan üyesi ve Hıristiyan Kimlik pastörü Robert Miles'in Amerika'nın kaybedildiği iddiasıyla gündeme getirdiği beyazların kendi ülkelerini -Nordland-kurmaları planlarının tartışıldığı bir platform olmuştur (Mondon ve Winter, 2020, s. 28). Kampın sakinleri hiyerarşik bir rütbe sistemini kabul etmiş, silahlı bir güvenlik gücü kurmuş, sağ kalımcılar olarak eğitilmiş ve Kimlik inananları olarak ibadet etmişlerdir (Martin, 2017, s. 239). Butler'ın sağlık durumunun kötüleşmesi Aryan Ulusları'nın Kimlik içindeki etkin pozisyonuna zarar vermiş, ideolojik ve örgütsel ayrılıklar yaşanmıştır. Colorado merkezli La Porta İsa Kilisesi'nin kurucusu Pete Peters, Colorado kampını aşırı sağ için önemli bir merkez haline getirmeyi başarmış, hareketin etkili liderlerinden olmuştur. Peters'in yükselen statüsü kendisini, 1992'deki Ruby Ridge olayından sonra izlenmesi gereken hareket tarzı ile ilgili olarak 160'tan fazla aşırı sağ grup üyesini Estes Park'ta bir araya getirmesiyle göstermiştir (Perliger, 2012, s. 81). Toplantının önemi, Beam'in lidersiz direniş konusundaki görüşlerinin geniş ölçüde tartışılmasından kaynaklanmaktadır. Lidersiz direniş stratejisi, Beam'den önce de aşırı sağ çevrelerde dile getirilmiş, ancak fazla taraftar bulmamıştır. 1984 ve 1985'te Düzen ve CSA örgütlerinin

çökertilmesinden sonra yeniden gündeme gelen lidersiz direniş düşüncesi 1990'larda destek kazanmaya başlamıştır (Michael, 2012, ss. 43-44).

1970'lerin sonunda Jim Ellison tarafından kurulan CSA'nın Arkansas'taki kampı çeşitli aşırı sağ örgütler için güvenli bir sığınak olarak hizmet etmiştir. Örgüt, 1980'lerde bir dizi soygun, kundaklama ve kiliseler ile altyapı tesislerini hedef alan bombalama eylemi gerçekleştirmiş, federal görevlilerinin yaralanması eylemlerine karışmıştır 1985'te örgüt kampının FBI tarafından kuşatılması ve Ellison'ın teslim olmasıyla CSA'nın faaliyetleri sona ermiştir (Michael, 2012, s. 37).

William Potter Gale tarafından kurulan Posse Comitatus, söylemlerini Kimlik teolojisiyle yaymış, beyaz Hıristiyanları Yahudilerin hükümeti kontrol altına alma ihtimaline karşı ailelerini korumaya çağırmıştır. Merkez Bankası ve Yahudi bankacıların Amerikan çiftçilerine zarar vermeyi amaçladığı düşüncesiyle vergi protestolarını desteklemiş ve federal hükümet karşıtı bir duruş sergilemiştir (Schlatter, 2009, s. 8). Posse, federal yetkilileri ve sendikaları hedefleyen bazı şiddet eylemleri gerçekleştirmişse de örgütlü bir şiddet kampanyası yürütmemiştir. Posse Comitatus'u Egemen Yurttaşlar ve milislerin öncülü olarak görmek mümkündür. Posse üyesi Gordon Kahl'ın 1983'te federal görevlilerle girdiği çatışmada öldürülmesi, Kahl'ı şehit statüsüne yükseltmiş ve Düzen örgütünün kurulmasında rol oynamıştır (Michael, 2012, s. 34).

Nasyonal İttifak'ın eski bir üyesi olan Robert Matthews'ın 1983'teki Aryan Ulusları Kongresi'nde Kahl'ın intikamını almak amacıyla gizli bir örgüt kurulmasını önermesi Düzen'in kurulmasını gündeme getirmiştir (Michael, 2012, s. 34). Turner Günlükleri'ndeki örgüt yapısından esinlenerek kurulan Düzen'in 1983-84'teki terörist kampanyası, Oklahoma eylemi öncesinde aşırı sağ şiddetin en ses getiren dönemini oluşturmuştur. Düzen, önde gelen Yahudileri ve aşırı sağcıların ifadesiyle Siyonist İşgal Hükümeti (Zionist Occupation Government/ZOG)'nin parçası olan kişileri öldürerek ırkçı bir devrimi ateşleyebileceğine inanmıştır. Pratikte ise Yahudi bir radyo sunucusunu öldürmüş, bir sinagogu bombalamış ve önemli meblağlar elde ettiği çeşitli soygunlar gerçekleştirmiştir (Weinberg, 2013, s. 23). 1984'te Matthews'ın FBI ile girdiği çatışmada öldürülmesinden sonra Düzen'in faaliyetleri sona ermiştir (Michael, 2012, s. 35).

Kimlik doktrini ile bağlantılı diğer bir oluşum olan Phineas Rahipliği,

kürtaja, ırklar arası evliliklere, homoseksüel ilişkilere karşı çıkmakta ve bu kişilerin Tanrı'nın yasalarına karşı geldikleri için öldürülmelerini meşru görmektedir. Grup üyelerinin doğrudan doğruya karıştıkları eylem sayısı az olmakla birlikte, diğer Kimlik gruplarının eylemlerinde de yer aldıkları tahmin edilmektedir (Perliger, 2012, s. 139).

1970'lerden 2000 başlarına kadar beyaz üstünlükçü hareketin en önemli unsurlarından olan Hıristiyan Kimlik, Butler ve Peters gibi başlıca liderlerinin ölmesiyle zayıflamaya başlamış, genç liderler eski kuşak kadar etkili olamamıştır (ADL, 2018, s. 54).

Odinistler:

Odinizm, ırkçı sağ neo-paganizme bağlayan bir doktrindir. Else Christensen'in 1970'lerde kurduğu Odinist Dostluk Örgütü Odinizmin gelişmesinde önemli rol oynamıştır (Kaplan, 1997, s. 16). Odinizm, son yıllardaki genel pagan yeniden canlanışından yararlanmış, kendisini "zayıf" ve "Yahudi" dini Hıristiyanlığa alternatif olarak konumlandırmıştır. Hareket özellikle hapisaneler kanalıyla yayılarak dikkat çekici ölçüde büyümüştür. Son yıllarda Odinistlerle bağlantılı en önemli gelişmelerden biri, 2015'te Chesterfield'de Odinist hücre üyelerinin siyahlara ait kiliseleri ve sinagogları bombalayarak ırk savaşını başlatma planı ile ilgili olarak tutuklanması olmuştur (ADL, 2018, s. 55).

Hükümet Karşıtı Gruplar

Hükümet karşıtı hareket, 1990'larda ekonomik koşulların, özellikle 1980'lerdeki çiftlik krizlerinin, azınlık gruplarının artan siyasi etkisinin ve silah kontrolü ile ilgili yasal düzenleme girişimlerinin birleşiminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır (Perliger, 2020). Yurtsever Hareketi olarak da adlandırılan hareketin alt kollarını Egemen Yurttaşlar ve milis grupları oluşturmaktadır.

Egemen Yurttaşlar:

Egemen Yurttaşların, çeşitli vergi karşıtı militan grupların faaliyetlerini arttırdığı 1970'lerin sonu veya 80'lerin başında ortaya çıktığı tahmin edilmektedir. Vergi karşıtı hareket içindeki çeşitli gruplar aynı zamanda Yeni Dünya Düzeni komplo teorilerinden ve hükümete yönelik genel düşmanlıktan etkilenmiştir. Egemen Yurttaşlar "Birleşik Devletler Vatandaşlığı" kavramını reddetmekte, Kurucu Babaların hiçbir zaman böyle bir nosyona sahip olmadığını ileri sürmektedir. Federal hükümetin meşruiyetini ve sivil yaşamın herhangi bir

alanını düzenleme yetkisini kabul etmeyen Egemen Yurttaşlar, yerel otoritelerin federal yasa ve düzenlemelere gerekirse güç kullanarak karşı çıkma hakkına sahip olduğuna inanmaktadır. Çoğu Egemen Yurttaş, Kurucu Babalar tarafından inşa edilen yasal sistemin, hükümet içindeki “Amerikan halkını sömürmeyi amaçlayan güçler” tarafından gizlice değiştirildiğini düşünmektedir (Perliger, 2020).

Milis Hareketi:

Milis hareketi, birincisi 1993'ten 2000'lerin başına kadar, ikincisi de 2008'den sonra olmak üzere iki dalga halinde ortaya çıkmıştır. Milisler, bazı ortak düşünce ve endişeleri paylaşan, ancak merkezi yapıdan yoksun yerel gruplardan meydana gelmektedir. Bu grupların ana endişeleri; federal hükümetin giderek müdahaleci hale geldiği, şiddet kullanma eğiliminin arttığı ve Amerikan vatandaşlarının özgürlüklerine saldırdığı inancından ve tüm milis gruplarınca paylaşılmamakla birlikte, ABD'nin Yeni Dünya Düzeni veya Tek Dünya Devleti oluşturmayı amaçlayan uluslararası bir komplonun tehdidi altında olduğu düşüncesinden kaynaklanmakta, bu gelişmeleri durdurmak için silahlı direnişin gerekli olduğu düşünülmektedir (Mulloy, 2004). Milis hareketi büyük bir çeşitlilik içermekte, bazı gruplar gizli ve paramiliter bir yapıya sahipken, bazıları sadece anayasayı tartışma grubu niteliği taşımakta, bazı gruplar ırkçı ve Yahudi karşıtı iken bazıları, siyahlara, Latinlere ve diğer azınlık gruplarına hoşgörüyü yaklaşmaktadır (Mulloy, 2004). Hareketi sınıflandırmak oldukça zor olmakla birlikte, bazı yazarlar milis gruplarını anayasacı ve binyılcı olmak üzere iki kanada ayırmaktadır (Churchill, 2009, s. 7). İlk grubu, Nisan 1994'te Norm Olson liderliğinde kurulan ve prensipte dini ve ırkı ne olursa olsun herkese açık olan Kuzey Michigan Bölgesel Milisi temsil etmektedir (Churchill, 2009, s. 1). Hareketin amacı, yetkisini kötüye kullanacak bir hükümeti caydırma kapasitesine sahip silahlı güç yaratmaktır. Milislerin hükümetin şiddet kullanma eğiliminin arttığına yönelik algısı, 1990'ların başında meydana gelen ve milis hareketinin doğmasında doğrudan doğruya etkili olan bazı gelişmelerle yakından bağlantılıdır. 1992'de Ruby Ridge'de illegal silah satışından aranan aşırı sağcı Randy Weaver'ın evinin 11 gün süreyle kuşatılması ve eşi ile oğlunun öldürülmesine neden olan operasyonun yürütülme şekli sadece aşırı sağ çevrelerde değil, ülke çapında tepki yaratmıştır. 1993'te Branch Davidian tarikatının Waco, Teksas'taki kompleksinin 51 gün süreyle kuşatılması ve dört federal ajanın yanı sıra kompleksin –muhtemelen tarikat mensupları tarafından- ateşe verilmesiyle 17'si çocuk 89 kişinin ölmesi, federal görevlilerin operasyonu yürütme

tarzlarıyla ilgili eleştirileri yeniden gündeme getirmiştir. Bu iki gelişme ve aynı yıl çıkarılan federal silah kontrolü yasası, federal hükümetin vatandaşların silah sahibi olma ve özel mülkiyet haklarına anayasal yetkilerini aşarak saldırısı olarak görülmüştür.

Bu gelişmeler milis hareketinin hızla büyümesine neden olmuş, 1994-95'te yüzlerce milis grubu kurulmuştur. 1995'te 39 eyalette 224 milis grubunun olduğu tahmin edilmektedir (Mulloy, 2004). Bu milis gruplarından bazıları Michigan Milisi'nin örgüt yapısını ve hareket tarzını örnek almış, bazıları ise tamamıyla farklı bir yol izlemiştir. Şubat 1994'te örgütlenmeye başlayan Montana Milisi'nin kurucusu John Trochman, Amerika'nın Yeni Dünya Düzeni güçlerinin kıyametçi istilasıyla karşı karşıya olduğunu ileri sürerek gizli hücrelere dayanan bir örgütsel yapı geliştirmiştir (Churchill, 2009, s. 2). Kuruluş dönemlerinde milis gruplarının tipik özellikleri, bir lider etrafında toplanmış ve üyelerine federal hükümet ajanlarına karşı gerilla savaşı taktiklerinin öğretildiği bir eğitim kampına sahip olmalarıdır (Crothers, 2003, s. 6).

Milis hareketi meşruiyetini, Amerikan tarihinde saygın bir yeri olan milis örgütlenmesine ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın en radikal entelektüel miraslarından birine, yani yozlaşmış hükümete karşı silahlı direniş hakkına dayandırmıştır. Milis üyeleri devlete karşı direnişin, vatandaşlara yönelik devlet şiddetine meşru bir cevap olduğunu ve devletin şiddet tekeline sahip olmasının, kötüye kullanılma olasılığına karşı bir halk caydırıcılığı olmadığı takdirde daha az değil, daha fazla şiddet üreteceğini ileri sürmüşlerdir (Churchill, 2009, ss. 4-5). Milis hareketinin artan popüleritesi beyaz üstünlüğünü savunan bazı grupları bu dalgadan yararlanmak için paramiliter kanatlarını yeniden örgütlemeye yöneltmiş, Klan'ın çeşitli kolları 1990'ların ortalarına doğru kendi milislerini oluşturmuştur. Ancak, Nisan 1995'teki Oklahoma bombalaması ve McVeigh'in Michigan Milisi ile bağlantıları olduğuna dair iddialar, milis hareketine yönelik baskıların artmasına, bazı milis gruplarının dağılmasına, bazılarının da gizli faaliyete yönelmesine neden olmuştur. Oklahoma eylemi; Waco olayının yıldönümünde gerçekleştirilmesi, hedef olarak seçilen binada Ruby Ridge ve Waco operasyonlarından sorumlu federal kurumların bürolarının bulunması ve Pierce'in Turner Günlükleri'nde tasvir ettiği federal kurum karargahlarının bombalanması modelinin uygulanması gibi pek çok sembolik unsur içermektedir.

Harekete yönelik baskılar ve 11 Eylül 2001 terör eylemlerinden sonra

terörle mücadele konusunda alınan tedbirler, milis gruplarının ve genel olarak aşırı sağ şiddet gruplarının bir sessizlik dönemine girmesine neden olmuştur. Ancak 2008'den itibaren ekonomik krizin etkileri, Demokratik Parti adayı Barack Obama'nın başkanlığa seçilmesi ve yerel siyasi otoritelerin bağımsızlığını tehdit eden politika ve reformların gündeme gelmesi milis hareketinin ikinci dalgasını başlatmıştır (Perliger, 2012, s. 71).

2008'de kurulan Yüzde Üçler (Three Percenters), isimlerinin Amerikan devrimi sırasında İngiltere'ye karşı mücadele eden aktif güçlerin oranını temsil ettiğini ileri sürmektedir. Hareket üyeleri, silahlı, eğitilmiş ve bugünün tiranlarına –federal hükümete- karşı her an harekete geçmeye hazır olduklarını belirtmekte, diğer milis grupları gibi askeri eğitim faaliyetlerine katılmakta, anayasal hakların korunmasını ve sivil aktivizm geleneğinin sürdürülmesini savunmaktadır. Yüzde Üçlerin hedef yelpazesi son yıllarda illegal göçmenler, Müslümanlar ve Antifa hareketini kapsayacak şekilde genişlemiştir (Beutel ve Johnson, 2021, s. 9). Müslüman karşıtlığı, büyük ölçüde 11 Eylül eylemlerinden sonra Müslümanlar ile dinci teröristlerin özdeşleştirilmesinden kaynaklanmıştır. Ayrıca milis hareketi içinde Irak ve Afganistan'dan dönenler dahil eski askerlerin bulunması da bu eğilimi güçlendirmiştir (Beutel ve Johnson, 2021, s. 10). Müslümanların Yeni Dünya Düzeni komplo teorilerine yeni bir unsur olarak eklenmesiyle “Kırmızı-Yeşil Ekseni” olarak adlandırılan ve aşırı solcularla İslamcıların Batılı ülkelerin temel sosyo-politik norm ve kurumlarına birlikte zarar vermeyi planladıklarını ileri süren sözde teoriler ortaya atılmıştır (Beutel ve Johnson, 2021, s. 10). Müslüman karşıtlığının milis hareketinin komplo söylemlerine eklenmesi, Amerikan Müslüman topluluklarının artan şekilde hedef alınmasıyla çakışmaktadır. Yüzde Üçler 2015-2019 arasında, beşi cami veya sivil toplum kuruluşları önünde silahlı protesto gösterisine katılmak, üçü de terörist saldırı planlamak üzere sekiz Müslüman karşıtı eyleme karışmıştır (Beutel ve Johnson, 2021, s. 12). Yüzde Üçler 6 Ocak 2021'deki Kongre baskınına katılan gruplar arasında yer almıştır.

2009'da kurulan Yemin Muhafızları (Oath Keepers) milis grubu, güvenlik güçleri ve ordudan eleman temin etmeye önem vermektedir. İsminde geçen yemin sözcüğü, askeri personelin anayasayı savunma andına atıf yapmaktadır. Grup üyelerinden Amerikan halkının “silahsızlandırılmaması” için söz vermesi istenmektedir. 6 Ocak Kongre baskınına katılmış, takipçilerine sosyal medya üzerinden protestolarda yer alma çağrısı yapmıştır (Farivar, 2021). Grup

üyelerinin mahkeme binasını basarak federal görevlileri “tutuklamayı” planlamak, konutlarında napalm bombası dahil patlayıcı imal etmek gibi eylemleri vardır.

2019'da kurulan Boogaloo hareketinin genişlemesinde sosyal medya büyük rol oynamıştır. 2020 yazına kadar 10 binden fazla taraftar toplayan hareketin merkezi bir örgüt yapısı bulunmamaktadır. Yeni Dünya Düzeni komplo teorilerine mesafeli olan hareket, kişisel özgürlükleri, minimalist hükümet düşüncelerini benimsemekle birlikte somut bir ideolojiye sahip değildir. Hükümet karşıtı, otorite karşıtı ve polis karşıtı bir milis grubudur. Beyaz üstünlükçü gruplarla bağlantılı gösterilmesinden rahatsızlık duyan hareketin ismi ikinci iç savaşa atıf yapmaktadır. Diğer yeni milis gruplarının aksine Trump'ı desteklememiştir. El Paso'da 22 kişinin ölümüne yol açan yalnız kurt eyleminden sonra gündeme gelen silah kontrol önlemlerine karşı düzenlenen protesto gösterilerine ve Amerikalıları özgürlüklerinden uzaklaştıracak girişimler olarak gördüğü korona virüs tedbirleri ve kapanmalara karşı yapılan gösterilere katılmıştır. Ayrıca diğer milis gruplarının aksine siyahi George Floyd'un Mayıs 2020'de polis tarafından öldürülmesi üzerine düzenlenen protesto gösterilerinde polis karşıtlığı nedeniyle yer almıştır. Kurulmasının üzerinden kısa bir süre geçmesine rağmen, hareketin üyeleri çeşitli şiddet eylemlerine karışmış, bir polis memurunun öldürülmesi, Michigan Valisi'nin kaçırılmasının planlanması, Hamas'a silah sağlanması (FBI elemanını Hamas üyesi zannederek) gibi eylemler gerçekleştirmişlerdir (ADL, 2020).

Amerikan Aşırı Sağ Şiddet ve Terörizmi İle İlgili Eğilimler

Aşırı sağ şiddet ve terör ile ilgili olarak yapılan çeşitli araştırmalar, Amerikan aşırı sağının iki ana grubu arasında örgütlenme, eylem tarzı ve hedefler bakımından belirgin farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, 1990-2012 yılları arasındaki 4420 aşırı sağ şiddet eylemini içeren West Point araştırması sadece genel eğilimler bakımından değil, gruplara dayalı veriler içermesi bakımından önemli görülmektedir. Araştırmaya göre, Klan örgütü bu dönemdeki 593 ırkçı saldırının 264'ünden sorumludur. Klan saldırılarının % 90,2'si azınlık gruplarını hedef almaktadır. Öldürme ve yaralama eylemlerinin az sayıda olmasına karşılık, saldırıların üçte ikisinden fazlası mülklere yönelmektedir. Kitlesel zayıt hedefleyen saldırıların azlığı (% 3) ve saldırıların çoğunluğunun kendiliğinden gerçekleşmesi, Klan'ın geçmişteki sistematik şiddet eylemlerinden uzaklaştığını

göstermektedir (Perliger, 2012, s. 128).

1990-2012 arasındaki ırkçı aşırı sağ eylemlerin 205'i dazlaklar, 124'ü neo-Naziler tarafından ve büyük çoğunlukla azınlıklara yönelik olarak gerçekleştirilmiş, mülke yönelik saldırılar ise Klan'ın saldırılarına göre daha az sayıda yer almıştır. Dikkat çekici bir eğilim dazlak saldırılarının % 39'unun gruplar tarafından düzenlenmiş olmasıdır. Nasyonal İttifak neo-Nazi saldırıların % 10,5'inden sorumludur (Perliger, 2012, ss. 133-134).

Bu dönemde Hıristiyan Kimlik gruplarınca yarıya yakını Aryan Ulusları tarafından olmak üzere 66 eylem gerçekleştirilmiştir. Hıristiyan Kimlik gruplarından kaynaklanan saldırıların üçte ikisinden çoğu 1990'lı yıllarda meydana gelmiştir. Hedeflerine bakıldığında Kimlik eylemlerinin azınlıklara ve finansal kurumlara yöneldiği görülmektedir. Soygunların çoğu Aryan Cumhuriyetçi Ordusu tarafından gerçekleştirilmiştir. Hıristiyan Kimlik şiddeti ile ilgili olarak kitlesel zayıtı hedefleyen saldırıların görece yüksek oranı (% 13,6) dikkati çekmektedir (Perliger, 2012, ss. 139-140).

2001 öncesinde kürtaj kliniklerine yapılan saldırılar aşırı sağ şiddetin önemli bir boyutunu oluşturmuştur. Kürtaj karşıtları 1990-2012 arasında, % 70'i kürtaj kliniklerine olmak üzere 227 saldırı gerçekleştirmiştir (Perliger, 2012, s. 140). Kaynağını muhtemelen Evanjelik Hıristiyan köktendincilikten alan Tanrı'nın Ordusu (Martin, 2017, s. 242) yakın Amerikan tarihindeki en şiddet yanlısı kürtaj karşıtı grup olarak görülmektedir.

1990-2012 arasında hükümet karşıtı gruplar tarafından yaklaşık yarısı (% 48,2'si) 90'lı yılların ikinci yarısında olmak üzere 87 eylem gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla 2008'den sonra milis gruplarının sayısında yaşanan büyük artışın şiddet düzeyine yansımadağı gözlenmektedir. Saldırıların % 66,2'si hükümet görevlilerine yönelirken yalnızca % 8,4'ü azınlıkları hedef almıştır. Diğer yandan Oklahoma eylemi dahil edilmediğinde dahi milis saldırılarından kaynaklanan ortalama ölüm ve yaralama sayıları diğer aşırı sağcı gruplarınkinden yüksek bulunmuştur. Milis saldırılarının % 15'i kitlesel zayıta neden olmuş ya da olmayı amaçlamıştır. Bu nedenle milis saldırılarının yükselişte olmadığı, ama yıkıcı etkilerinin nispeten yüksek olduğu belirtilmelidir (Perliger, 2012, s. 138). Milis grupları daha hiyerarşik ve disiplinli bir örgütsel yapıya sahip olduklarından gerçekleştirdikleri eylemlerin çoğu planlıdır.

Terör örgütlerine yönelik baskıların yeni taktik arayışlarını gündeme getirmesiyle ortaya çıkan eylem tarzlarındaki değişiklik, 2000'lerden itibaren herhangi bir grupta bağlantısı olmayan kişilerce düzenlenen plansız saldırıların yükselişe geçmesiyle kendisini göstermektedir. Bu çerçevede eylemlerin % 70'i bir veya iki fail tarafından, % 26'sı ise üç veya daha fazla fail tarafından gerçekleştirilmiştir (Perliger, 2012, ss. 121-122). Daha güncel bilgiler de aynı eğilimi işaret etmektedir. Nisan 2009-Şubat 2015 arasındaki 63 terör eyleminin % 74'ü yalnız kurtlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Eylemlerin % 78'i plansız/kendiliğindedir. (Southern Poverty Law Center, 2015, s. 10).

Diğer yandan aşırı sağ şiddet grupları ile diğer iç terör gruplarının eylemlerinin karşılaştırılması, aşırı sağ şiddetin boyutlarını göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Buna göre, 1994-2020 arasındaki 893 saldırı ve saldırı planının % 57'si sağ kanat, % 25'i sol kanat, % 15'i dinci, % 3'ü etnik-milliyetçi, % 0,7'si de diğer motiflere sahip teröristlerce gerçekleştirilmiştir (Jones ve ark., 2020, s. 2). Terörist saldırıların yol açtığı en fazla ölüm, 2977'si 11 Eylül saldırılarında olmak üzere, 3086 ölümlü dinci terörizme aitken, sağ kanat terör saldırıları 335, sol kanat terör saldırıları 22, etnik-milliyetçi terör saldırıları beş ölüme neden olmuştur (Jones ve ark., 2020, s. 3). 11 Eylül saldırılarından sonra ise (2016'ya kadar olan dönemde) İslamcı aşırılıkçılar 31 olayda 119, aşırı sağcılar ise 89 olayda 158 kişinin ölümüne neden olmuştur (START, 2017). Aşırı sağ şiddetin görece sık eylem, ama az ölümlü karakterize edilmesi, yüksek zayıyata yol açan dinci terörizmin gölgesinde kalmasına neden olmuştur. Bu durum aşırı sağ terörizmin kümülatif olarak çok sayıda insanı öldürdüğü ve yaraladığı ve çok daha fazlasını terörize ettiği gerçeğini gizlemektedir (Bjorgo ve Ravndal, 2019, s. 16).

Ocak 1994 ile Mayıs 2020 arasında meydana gelen eylemler üç önemli eğilimi göstermektedir. Bunlar; sağ kanat saldırı veya saldırı planlarının ABD'deki tüm terörist olayların çoğunluğunu oluşturması, sağ kanat saldırı ve saldırı planlarının 2013'ten bu yana büyük ölçüde artmış olması ve ölümcül saldırıların çoğunluğunun -11 Eylül'deki terör saldırıları dışında- sağ kanat saldırılardan kaynaklanmış olmasıdır (Jones ve ark., 2020, s. 2). Sağ kanat terörist faaliyetlerde 2013'ten sonra görülen artış, 1990'larda, 1995'teki 43 olayla zirve yapan sağ kanat aktivite dalgasını hatırlatmaktadır. 2016, 2017 ve 2019'daki sağ kanat terör olaylarının sayısı, 1995'teki sayı ile eşitlenmiş veya 2017'de (53) ve 2019'da (44) olduğu gibi bu sayıyı geçmiştir (Jones ve ark., 2020, s. 3).

Aşırı sağ şiddet grupları 1990'dan beri 50 civarında polis memurunu

öldürmüştür, ancak en geniş kategoriye ırk ve etnik azınlık grupları, özellikle Afrikalı Amerikalılar ve Latinler oluşturmaktadır. Bu gruplar beyaz üstünlükçüler tarafından hedef alınırken yasa uygulayıcılara yönelik eylemlerin çoğu (% 63) hükümet karşıtları tarafından gerçekleştirilmektedir (Freilich, Chermak, Gruenewald, Parkin ve Klein, 2018, s. 44). Farklı ideolojik odaklanmalar, beyaz üstünlükçü grupların çoğu kez azınlıklara yönelik şiddete yönelirken, hükümet karşıtlarının özellikle federal hükümet temsilcilerine şiddet uygulamalarını açıklamaktadır (Sweeney ve Perliger, 2018, s. 55).

Aşırı sağ şiddet grupları içinde beyaz üstünlükçülerin hükümet karşıtlarından daha fazla eylem gerçekleştirdiği ve daha fazla ölüme neden olduğu görülmektedir. 2008-2017 arasında iç aşırılıkçılıkla bağlantılı öldürme eylemlerinin % 54'ünü beyaz üstünlükçüler gerçekleştirmiştir (ADL, 2018, s. 57).

2018'den bu yana diğer iç terör gruplarından daha fazla ölümcül saldırı gerçekleştiren beyaz üstünlükçüler en ciddi tehdit olmayı sürdürmektedir. 1995'teki Oklahoma Şehri eyleminden beri iç terörizm eylemlerinde en fazla ölümün gerçekleştiği 2019'da tüm eylemlerin yarısını beyaz üstünlükçüler gerçekleştirmiş ve 39 kişinin ölümüne neden olmuşlardır (Homeland Security, 2020, s. 18). 2012'de Wisconsin Sih mabedinde 6, 2015'te Charleston siyah kilisesinde 9, 2018'de Pittsburg Yahudi sinagogunda 11, 2019'da El Paso Walmart mağazasında 22 kişi, beyaz üstünlükçü yalnız kurt saldırılarında hayatını kaybetmiştir. Aşırı sağ görüşlerden esinlenen yalnız aktörlerin kitlesel cinayetleri artık istisnai örnekler değil, yeni nesil aşırı sağ teröristler için yeni bir standart oluşturmaktadır (Bjorgo ve Ravndal, 2019, s. 2). Online ortamda radikalleşen teröristlerin birbirlerini taklit etme ve birbirlerinden öğrenme davranışı, bu tarz eylemlerin artışında etkili olmaktadır.

Sonuç

Amerikan aşırı sağı oldukça dağınık bir görünüm arz etmektedir. Organizasyonel istikrarsızlık, gruplar içinde sıklıkla birleşme ve ayrılıklar yaşanması ve gruplar arasındaki geçişler aşırı sağ grupların tipik özelliklerini oluşturmaktadır. Amerikan aşırı sağ terör grupları ideolojik görüşlerini gerekçelendirmede kullandıkları araçlar, eylem pratikleri ve hedefleri bakımından farklılık göstermektedir. Geleneksel Ku Klux Klan, neo-Naziler, dazlaklar ve Hıristiyan Kimlik ile Odinizm gibi ırkçılıkla dinciliği birleştiren ve beyazların üstünlüğünü savunan gruplar ve hükümet karşıtları aşırı sağ şiddet

sahnesinde yer bulmaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan alt right hareketi yerleşik muhafazakar harekete tepki olarak doğmuş, farklı grupların oluşturduğu ağırlıklı olarak sanal bir topluluk olarak değerlendirilmekte, ancak kadın düşmanlığını savunan alt grupları ve nefret söylemi nedeniyle şiddeti teşvik edici bir niteliğe sahip görünmektedir.

Aşırı sağ şiddet gruplarının eylem tarzlarında, kullandıkları taktiklerde, hedeflerinde zaman içinde bazı değişiklikler yaşanmış, sosyo-politik gelişmelere örgütsel gerekliliklere uygun hareket tarzları benimsenmişse de aşırı sağ ideolojinin motive ettiği şiddetin incelenmesi bazı ana eğilimleri göstermektedir. 1980'lerde örgütlerin yönlendirdiği şiddet, hükümetin aldığı tedbirler, örgütlere sızılması, liderlik problemleri gibi nedenlerle birey/grup ağırlıklı bir çizgiye yönelmiştir. Yalnız kurt ya da lidersiz direniş stratejisi Amerikan aşırı sağına özgü olmayıp, diğer ideolojik motifli terör örgütlerince de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ancak Amerikan aşırı sağ kişi ve gruplarının bu eylem tarzına, daha ziyade ortaya çıkan fırsatlar temelinde yaklaştığı, planlı ve sofistike eylemlere değil, kendiliğinden eylemlere ağırlık verdiği görülmektedir. Özellikle beyazların üstünlüğünü savunan kişi ve grupların başvurduğu bu eylem tarzı Amerikan aşırı sağ şiddetinin "sık eylem-az zayıat" özelliğine de uygun düşmektedir. Medyanın ilgisini daha az çeken bu eylem tarzı gerçekte şiddetin yaygınlığı ve öngörülemezliği nedeniyle tehlikeli bir eğilimi işaret etmektedir. Amerikan aşırı sağ şiddetine ilişkin veriler, sağ kanat saldırı veya saldırı planlarının ABD'deki tüm terörist olayların çoğunluğunu oluşturduğunu, 2013'ten bu yana büyük ölçüde artmış olduğunu ve ölümcül saldırıların büyük bölümünün -11 Eylül terör saldırıları dışında- sağ kanat saldırılardan kaynaklandığını göstermektedir. 2013'ten itibaren çoğu saldırı sıklıkla din, ırk veya etnik kimlik yüzünden hedef alınan kişilere ve dini kurumlara yönelmiştir. Hükümet ve polisle bağlantılı tesis ve bireyler de özellikle milisler ve egemen vatandaş gruplarının saldırılarına hedef olmuştur. Bazı milis gruplarının son yıllarda hedef listelerine azınlıkları ve Müslümanları eklediğine dair bilgiler de dikkati çekmektedir. Bu veriler, milislerin kitlesel zayıatı hedefleyen saldırılar gerçekleştirme yeteneklerinin daha yüksek olduğu dikkate alındığında azınlıklara yönelen şiddetin tehlikeli bir istikamete yöneleceğinin işaretini vermektedir. Ancak hükümet karşıtı gruplar için ana hedefin federal hükümet görevlileri olmayı sürdüreceği anlaşılmaktadır. Kongre baskınından sonra özellikle silahların kontrolü ve/veya paramiliter faaliyetlerin kısıtlanması gibi önlemlerin gündeme gelmesi,

hükümet karşıtı gruplardan kaynaklanan şiddetin artmasına neden olabilecektir. Bununla birlikte, Oklahoma eyleminden ve 2001'den sonra olduğu gibi, bazı grupların yeraltına inmesi veya faaliyetlerini sonlandırması ihtimalini de göz ardı etmemek gerekmektedir. Beyaz üstünlüğünü savunan grupların eylem hedeflerinde radikal bir değişiklik beklenmese de son yıllarda kitlesel zayıflığı hedefleyen yalnız kurt eylemlerinin artması beyaz üstünlüğünü savunan grupların daha öldürücü eylemlere angaje olabileceğini göstermektedir. Bu grupların yurtdışındaki aşırı sağcı şiddet grupları ile ilişkileri ve çatışma sahalarında edinecekleri tecrübeler daha sofistike eylem taktikleri öğrenmelerine yardımcı olabilecektir.

Amerika'daki uzun tarihi, aşırı sağ şiddetin geçici veya arızeli bir olgu olmadığını göstermektedir. Şiddetin düzeyi meydana gelen önemli sosyo-politik gelişmelere, terörizme karşı alınan önlemlere ve örgütlerin iç problemlerine bağlı olarak artmış veya azalmış, ama mevcudiyetini her zaman korumuştur. Aşırı sağ şiddet ve terör eylemlerindeki düzenli artışı gösteren veriler ve son yıllarda artan sosyal ve siyasal kutuplaşmanın yanı sıra, COVID 19 salgınının yol açtığı ekonomik ve sosyal problemler ışığında Amerika'da aşırı sağ şiddet ve terörünün yükselişini sürdüreceği düşünülmektedir.

Kaynakça

ADL. (2018). *New hate and old: The changing face of American white supremacy*. Erişim tarihi: 30.04.2021, <https://www.adl.org/new-hate-and-old>

ADL. (2020). *The militia movement*. Erişim tarihi: 10.04.2021, <https://www.adl.org/resources/backgrounders/the-militia-movement-2020>

Barkun, M. (1997). *Religion and the racist right: The origins of the Christian Identity Movement*. The University of North Carolina Press.

Beutel, J. A., Johnson, D. (2021). *The Three Percenters: A look inside an anti-government militia*. Washington: New Lines Institute for Strategy and Policy.

Bjorgo, T., Ravndal J. A. (2019). *Extreme right violence and terrorism: Concepts, patterns and responses*. The Hague: International Centre for

Counter-Terrorism.

Cass, M. (2000). *The ideology of the extreme right*. Manchester: Manchester University Press.

Churchill, R. H. (2009). *To shake their guns in the tyrant's face: Libertarian political violence and the origins of the militia movement*. University of Michigan Press.

Crothers, L. (2003). *Rage on the right: The American militia movement from Ruby Ridge to homeland security*. Maryland: Rowman and Littlefield.

Farivar, M. (2021). Researchers: More than a dozen extremist groups took part in capitol riots. *Voice of America*. Erişim tarihi: 11.04.2021, <https://www.voanews.com/2020-usa-votes/researchers-more-dozen-extremist-groups-took-part-capitol-riots>

Freilich, J.D., Chermak, M., Gruenewald, J., Parkin, W.S., Klein, B.R. (2018). Patterns of fatal extreme right crime in the United States. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 38-51.

Jones, S. G., Doxsee, C., Harrington, N. (2020). *The escalating terrorism problem in the United States*. Washington: Center for Strategic and International Studies.

Kaplan, J. (1997). *Radical religion in America. Millenarian movements from the far right to the children of Noah*. New York: Syracuse University Press.

Kitts, M. (2021). Proud Boys, nationalism, and religion. *Journal of Religion and Violence*, 9(1), 12-32.

Kutner, S. (2020). *Swiping right: The allure of hyper masculinity and cryptofascism for men who join the Proud Boys*. The Hague: International Centre for Counter-Terrorism.

Martin, G. (2017). *Terörizm: Kavramlar ve kuramlar* (İ. Çapçioğlu, B. Metin Çev.). Ankara: Adres Yayınları.

Michael, G. (2003). *Confronting right-wing extremism and terrorism in the USA*. Routledge.

Michael, G. (2012). *Lone wolf terror and the rise of leaderless resistance*. Nashville: Vanderbilt University Press.

Mondon, A., Winter, A. (2020). *Reactionary democracy: How racism and the populist far right become mainstream*. London: Verso.

Mulloy D. (2004). *American extremism: History, politics and the militia movement*. Routledge.

Perliger, A. (2012). *Challenges from the sidelines. Understanding America's violent far-right*. Washington: The Combating Terrorism Center at West Point.

Perliger, A. (2020). *American zealots: Inside right-wing domestic terrorism*. New York: Columbia University Press.

Ravndal, J.A., Bjorgo, T. (2018). Investigating terrorism from the extreme right. A review of past and present research. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 5-22.

Schlatter, E. A. (2009). *Aryan cowboys: White supremacists and the search for a new frontier. 1970-2000*. Austin: University of Texas Press.

Schmid, A. P., Jongman, A.J. (2017). *Political terrorism: A new guide to actors, authors, concepts, databases, theories and literature*. Routledge.

Southern Poverty Law Center. (2015). *Age of the wolf. A study of the rise of lone wolf and leaderless resistance terrorism*. Erişim tarihi: 10.04.2021, https://www.splcenter.org/sites/default/files/downloads/publication/lone_wolf_special_report.pdf

START. (2017). *Islamist and far-right homicides in the United States*. Erişim tarihi: 23.04.2021, https://www.start.umd.edu/pubs/START_ECDB_IslamistFarRightHomicidesUS_Infographic_Feb.2017.pdf

START. (2019). *Global Terrorism Database codebook: Inclusion criteria and variables*. Erişim tarihi: 23.04.2021, <https://www.start.umd.edu/gtd/downloads/codebook.pdf>

Sweeney, M. M., Perliger, A. (2018). Explaining the spontaneous nature of far right violence in the United States. *Perspectives on Terrorism*, 12(6), 52-71.

U.S. Department of Homeland Security. (2020). *Homeland threat assessment*. Erişim tarihi: 12.04.2021, https://www.dhs.gov/sites/default/files/publications/2020_10_06_homeland-threat-assessment.pdf

Weinberg, L. (2013). Violence by the far right: The American experience. In M. Taylor, D. Holbrook, P.M. Currie (Eds.) *Extreme right wing political violence and terrorism*. (ss. 15-30). Bloomsbury Publishing.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The author declared that this study has received no financial support.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Dijital Dönüşüm Sürecinde Akıllı Yönetişim

Smart Governance through Digital Transformation

Senem DEMİRKIRAN

Öğr.Gör.,
Trakya Üniversitesi, İpsala Meslek
Yüksekokulu, Hukuk Bölümü, Adalet
Programı.
senemdemirkiran@trakya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9835-4963

Mehmet Ali YÜCEL

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Ekonometri Anabilim Dalı.
maliiyucel@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5474-3307

M. Kenan TERZİOĞLU

Doç.Dr.,
Trakya Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü.
kenanterzioglu@trakya.edu.tr
ORCID: 0000-0002-6053-830X

Aslı SELVİ

Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı.
aselvi22@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8742-9894

Cilt / Issue: 8(2), 489-519

Geliş Tarihi: 22.12.2020

Kabul Tarihi: 14.07.2021

Atıf: Demirkiran, S., Yücel, M.
A., Terzioğlu, M.K., ve Selvi, A. (2021).
Dijital dönüşüm sürecinde akıllı
yönetişim. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2),
489-519. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.971899>.

Öz

Yaratıcı bilgi ağları, stratejik planlama, entegre yönetim ve sürdürülebilirlik için bilgi iletişim teknolojilerinin başarılı şekilde kullanılması dijital çağa geçilmesiyle birlikte gereklilik haline gelmektedir. Kentsel sorunlarının teknolojiyle çözümü için oluşturulmuş yapılar olan akıllı şehirler, sosyo-ekonomik, kültürel ve ekolojik gelişime hizmet etmek ve yaşam kalitesini iyileştirmek için akıllı kentsel sistemleri harekete geçirmektedir. Teknolojinin temelini oluşturduğu akıllı şehirler, vatandaş katılımını iyileştirerek yeni hizmetler sunmakta ve mevcut hizmetleri geliştirmektedir. Ek olarak, akıllı devlet yolunda akıllı yönetim; e-katılımdan, siyasi istikrardan, hükümet verimliliğinden, hukukun üstünlüğünden, hesap verebilirlikten ve şeffaflıktan etkilenmektedir. Yerel düzeyde sorunların çözümü için bir araç olan akıllı yönetim, kamu yönetiminin sorunsuz işlemesi için teknolojinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Teknolojinin siyasi sistemde ve idari sistemde benimsenmesi ise e-Devlet uygulamaları ile mümkün olmaktadır. Akıllı devlet, e-Devletin gelişmiş halini ifade etmektedir. Akıllı yönetim; açık, katılımcı ve akıllı bir devletin varlığına zemin hazırlamaktadır. Bu çalışmada; Türkiye ve seçilmiş Avrupa Birliği ülkelerinde akıllı şehir yönetişimde etkili olan değişkenlerin dinamik mekânsal panel veri modellenmesi ile ortaya çıkartılarak politika önerilerin sağlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Akıllı Şehir, Akıllı Yönetişim, Akıllı Devlet, Dinamik Mekânsal Panel Veri

Abstract

Successful use of information communication technologies for creative information networks, strategic planning, integrated management and sustainability becomes a necessity with the transition to the digital age. Smart cities activate intelligent urban systems to serve socio-economic, cultural and ecological development and improve the quality of life. Smart cities, where technology is the basis, improve current services and offer new services by improving citizen involvement. In addition, smart governance in terms of smart state, is affected by e-participation, political stability, efficiency of the state, rule of law, accountability and transparency. Smart governance, a tool for problems to be solved at the local level, is technology-use for smooth functioning of public administration. The adoption of technology in political system and administrative system can be enabled with e-government. Smart government refers to the advanced version of e-Government. Smart governance forms the basis for an open, participatory and smart state. In this study, it is aimed to reveal the variables that are effective in smart city governance and to provide policy recommendations in Turkey and selected European Union countries using dynamic spatial panel data modeling.

Keywords: Digitalization, Smart City, Smart Governance, Smart Government, Dynamic Spatial Panel Data

Extended Abstract

It is necessary to create local profile in smart governance due to the fact that smart governance, a locally applied concept in all countries, has different dynamics. Thus, policies and incentives are realized within the required framework for all actors. Even if smart governance approaches differ from city to city, targeting the smart city emerges as a long-term sustainable goal. Smart governance preparation is seen an outcome in cities' long-term development strategies. Smart governance needs to evolve as a multi-stage transformation rather than a one-step process involving a modernized city management that serves the needs of citizens and the well-being of society. A smart city in all its dimensions can only develop and become a sustainable city if it focuses on developing policies regarding the smart governance dimension. Smart governance is not only about making the right policy choices for the smart city, but also about implementing those policies. Access to public information should be facilitated. However, the privacy or security of access to information should not be compromised. When all important processes and assets are digitized, the misuse of

information assets that can create opportunities should not be put at risk. Electronic governance and maturity play a critical role in a smart city. Public participation in democracy and policy making is expected in these cities. Smart governance can be enabled for a citizen using e-governance. Information sharing, transparent decision-making, and stakeholder engagement to improve government services play a critical role in achieving smarter governance. Public-private partnership and citizen participation are emerging as an important element of smart city management. In this study, it is aimed to reveal the variables that are effective in smart city governance and to provide policy recommendations in Turkey and selected European Union countries using dynamic spatial panel data modeling. Spatial panel structures that offer a wider modeling opportunity in contrast to the cross-sectional structure form the basis of spatial econometrics studies by developing and integrating with dynamic regression models in recent years. In this context, spatial-time dimensional dynamic modeling can reveal more consistent results in the analysis of spatial spreading effects owing to the presence of spatial dependence between observations at every point of time, unobservable spatial and/or time-specific effects and endogeneity of independent variables. In addition, dynamic spatial panel data models can reveal more inclusive results by showing the results of direct and indirect effects, unlike static models. The model established to examine the dynamic spatial impact of the change in the digitalization process on smart governance for Turkey and selected for the economies of European Union countries reveals that, in the short term, a change in the level of digitization in a country's own internal mechanism will positively affect smart governance, while it reverses in spatial interaction. In addition, if the change in digitalization levels in a country simultaneously occurs in the country with neighborly relations, progress can be achieved in the field of smart governance in the current country. This situation shows that if the countries want to improve in the field of smart governance, steps should be taken by considering the neighborhood relations. Smart governance in terms of smart state, is affected by e-participation, political stability, efficiency of the state, rule of law, accountability and transparency. On the other hand, the same interpretation can be made for the changes in political stability, government efficiency, rule of law, accountability in the short term. In addition, in the short run, an increase in the income level of a country negatively affects smart governance shows the necessity of increasing the income items of societies in order to ensure smart governance in the digitalization process. Otherwise, when the income

levels of the societies are low, the smart governance policies of the states may be interrupted due to the decrease in the demand for digital and technological accessibility. The reversal of this situation in short-term spatial and total spatial effects shows that the countries in the study group should take steps to increase the income level of the societies by taking into account the border/neighborhood relations. In summary, increasing the levels of digitalization by ensuring sustainability in the environmental-economic-social field in city policies, making public information access transparent by increasing the level of digitalization in public processes, ensuring that public stakeholders are participatory and auditable, increasing the level of democratization by abandoning oligarchic governments and macroeconomic improvements is required to increase their level of smart governance in countries. Moreover, the countries can achieve an optimal level of intelligent governance if they observe the neighborhood relationship in policy making and design processes.

Giriş

Akıllı şehirler, teknoloji destekli, dayanıklı, sürdürülebilir, yaratıcı ve yaşanabilir kentlerin geleceği olarak tanımlanmaktadır. Bilgi iletişim teknolojileri, kamu politikası, sürdürülebilirlik için süreçlerin yeniden yapılandırılması, kentsel gelişim ve vatandaş katılımını içeren akıllı şehrin anlaşılabilirliği için bilgi iletişim teknolojisi uzmanları, kamu yönetimi uzmanları, kent planlamacıları, özel sektör vb. gibi pek çok paydaşın birlikte çalışması gerekmektedir. Castells (2001), 1990'larda akıllı şehir kavramı tanımlandığı kadar, akıllı şehrin "teknoloji şehir, siber şehir, yaratıcı şehir, dijital şehir" gibi farklı kavramlar ile temsil edildiğini ifade etmektedir. Akıllı ekonomi, akıllı insanlar, akıllı mobilite, akıllı çevre, akıllı yaşam ve akıllı yönetim olmak üzere akıllı şehirlerin altı önemli boyutu bulunmaktadır (Kar ve ark., 2016).

Akıllı ekonomi, inovasyon ve teknolojilerin en önemli itici güç olarak kabul edildiği bilgi ekonomisini içermektedir. İnovasyon kümelerinin kurulmasını ve ağlar aracılığıyla inovasyonun geliştirilmesini, uygulanmasını ve teşvik edilmesi için işletmeler, araştırma kurumları ve vatandaşlar arasındaki karşılıklı iş birliğini sağlayan akıllı ekonomi, insan sermayesinin becerilerini ve yaratıcılığını kullanmaktadır. Aynı zamanda yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik ederek, ihtiyaçlara bağlı olarak enerji verimliliğini artırarak ve maliyetleri düşürerek "yeşil şirket" gelişimine ve dolayısıyla "yeşil ekonomi"nin yaratılmasına odaklanmaktadır (Kumar ve Dahiya, 2017). Akıllı ekonomi, pazar gelişimi ve büyümesi için akıllı yaşam boyutlarında küresel bir liderlik konumuna ulaşmayı hedefleyen ve yüksek tam zamanlı istihdam, yüksek ekonomik üretkenlik, girişimcilerin modernleşmesi ve küreselleşmesi, fikir ve fikri hak üretimi, yüksek vasıflı işgücü ve işler, küçük destekleyici işletmeler ve mesleki olarak eğitilmiş işgücünü içermektedir. Garcia (2020), yapay zekâ ve nesnelerin interneti (IoT) ile birleşen blok-zincir teknolojisi ve kripto para birimlerinin akıllı ekonomiyi oluşturduğunu, yoksulluğun azaltılması yoluyla fiziksel sınırların sanal sınırlarla korunacağını ve dünya ekonomisini teknolojilerin güçlü bir şekilde hızlandırdığını ifade etmektedir. Akıllı insanlar boyutu çerçevesinde bireyler yatırım yapmaya ve akıllı teknolojileri kullanmaya teşvik edilmektedir. Bu amaca ulaşmak için planlama ve ekonomik kalkınmayı iyileştirerek bireylere çekim merkezi oluşturulması ve yaşam kalitelerinin iyileştirmesi için şehir verilerine açık erişim sağlanması, dijital teknolojilere adil ve kolay erişim sağlanması; şehir dijital platformlarına erişim sağlanarak yaratıcı endüstrilerin desteklenmesi ve kitlelerin genişletilmesi,

akıllı teknolojileri anlama ve kullanma kapasitelerinin geliştirilerek toplulukların iletişiminin sağlanması stratejileri uygulanmaktadır (Taamallah ve ark., 2020)

Akıllı şehir araştırmaları, akıllı mobiliteye net bir şekilde odaklanmakta ve araştırma tabanlı akıllı şehir çerçeve çalışmasının ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Yerel erişilebilirlik, uluslararası erişilebilirlik, yeşil ulaşım sistemleri, toplu taşıma, fiziksel güvenlik, izleme ve kontrol sistemleri, lojistik, yük kontrolü ve değişim altyapısını içeren akıllı mobiliteler, tüm akıllı şehir parametrelerini içermekte ve tüm akıllı şehir paydaşları için bir dizi heterojen fayda sağlayan çok yönlü bir konu olarak ortaya çıkmaktadır (Soe, 2020). Akıllı mobiliteler amaçları arasında çevresel kirliliğin, trafik sıkışıklığının ve gürültü kirliliğinin azaltılması, transfer maliyetlerinin düşürülmesi, insan güvenliğinin artırılması ve aktarım hızının iyileştirilmesi yer almaktadır (Benevolo ve ark., 2016). Akıllı mobiliteler, sürdürülebilir ulaşım sistemleri aramak için ana seçeneklerden biri ve şehirlerin verimliliğini, etkililiğini ve çevresel sürdürülebilirliğini iyileştirmeye yönelik koordineli eylemler dizisidir. Çevre ve sürdürülebilir yaşam tarzları akıllı şehirlerin temel özellikleri arasında yer almaktadır. Akıllı çevrenin temelini, insanların alışkanlıklarının değiştirilmesi, israfın önlenmesi, çevreye fayda sağlanması ve kaynakların verimli kullanımının iyileştirilmesi için elektrik, su, gaz vb. gibi çevresel koşullar ve hizmetler hakkındaki bilgilerin geliştirilmesi için teknolojinin kullanılması oluşturmaktadır (Aletà ve ark., 2017). Akıllı çevre faaliyetleri, su kaynakları yönetimi, akıllı enerji yönetimi, gaz ve partikül kirliliği kontrolü, tehlikeli atık yönetimi, katı atık yönetimi, temizlik işleri yönetimi ve gürültü kontrolünü içermektedir. Akıllı yaşam ise kültür ve eğitim hizmetlerinin mevcudiyeti, turistik yerler, sosyal uyum, sağlıklı çevre, kişisel güvenlik ve barınma açısından yaşam kalitesini ifade etmektedir (Lombardi ve Vanolo, 2015) Daha iyi eğitim, dijital okuryazarlık programları, daha iyi sağlık hizmetleri, planlanan barınma tesisleri, kültür tesisleri, spor tesisleri, akıllı şehir planlaması, BİT erişimi ve düşük bebek ölüm oranı akıllı yaşamı ifade etmektedir. Yönetişim kapsamında, sağlık hizmetlerinde risk değerlendirme tekniklerinin kullanılması ve geliştirilmesi önem arz etmektedir (Şentürk Acar ve Karabey, 2016).

Akıllı yönetim ile ilgili çalışmalar incelendiğinde az sayıda "akıllı yönetim" odaklı çalışma olduğu görülmektedir. Çalışma kapsamında, akıllı şehirlerin yönetimi ve koordinasyonu için gerekli olan ve demokratikleşme düzeyini ifade eden akıllı yönetim kavramı

incelenmektedir. Bu kapsamda, çalışmada, Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkeleri için 2003-2018 dönemleri itibariyle dijitalleşme olgusunun akıllı yönetim (e-devlet gelişim endeksi*yönetim endeksi) üzerindeki etkisinin ortaya çıkartılabilmesi için e-katılım, siyasi istikrar, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla değişkenleri kullanılarak, uzun ve kısa dönemde doğrudan ve dolaylı etkileri dinamik süreç yapısına sahip mekânsal panel veri modellemesi ile birlikte ortaya konulması amaçlanmaktadır. İlk bölümde konuya giriş yapıldıktan sonra kullanılan ekonometrik model ikinci bölümde tanıtılmaktadır. Elde edilen bulgular üçüncü bölümde verildikten sonra son bölüm önerilere ayrılmaktadır.

Kavramsal Çerçeve

Karar verme süreçlerinde farklı paydaşların etkileşimi ve iş birliği olarak tanımlanan yönetim, çoklu çağrışımları olan ve sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Bununla birlikte esas olarak yönetim, “bir topluluğun (bir ülkenin, toplumun veya ulusun) kolektif işlerini yönetmek için” güç ve yetkinin uygulanma biçimini ifade etmektedir. Devleti, organizasyonu veya diğer aktörler kümesini yönetme eylemini veya tarzını tanımlamak için kullanılan yönetim kavramı akıllı bir bakış açısıyla genişleyerek, birçok akıllı yönetim tanımını ortaya çıkartmaktadır (Lopes ve Farooq, 2020). Meijer ve Bolivar (2015), akıllı yönetimi “daha iyi iletişim yoluyla kentsel yönetimi iyileştirmek amacıyla bilginin daha iyi kullanımı için yeni teknolojilerin kullanılması ve doğru politika seçimleri yapılarak bunların etkili ve verimli bir şekilde uygulanması” olarak tanımlamaktadırlar. Diğer bir ifadeyle, “resmi demokratik yönetimin yeniden tasarlanması” ile ilişkilendiren akıllı yönetim, “bilgi toplumunun koşulları ve gereklilikleriyle başa çıkabilen bir yönetim biçimi oluşturan ilkeler, faktörler ve kapasiteler topluluğunun kısaltması” olarak ifade edilebilmektedir (Wilke, 2007). Bununla birlikte, akıllı şehir yönetiminin tanımı parçalanmakta ve akıllı şehir etiketine sahip birçok şehirde, dijital devrim için gerekli olan yönetim hakkında genellikle yeterince bilgi bulunmamaktadır. Lopes (2017), akıllı yönetimi akıllı şehirlerin uygun politikaları uygulayarak amaçlarına ulaşması için kilit bir faktör olarak görmekte ve şehirlerin çeşitliliğinin, zorluklarının, risklerinin ve hedeflerinin her şehirde benzersiz faktörler olduğunu ve bu faktörlerin akıllı şehirlerin uygulanmasında yaratıcılığı ve yeniliği etkinleştirip güçlendirebilecek yerleştirilmiş yönetim modeli gerektirdiğini savunmaktadır.

Akıllı Şehir

Akıllı şehir, akıllı hükümet denemesi ve gelişimi için bir alan olarak kabul edilmektedir. Akıllı şehir, çalışan şehirlerdeki temel sistemlerin temel bilgilerini algılamak, analiz etmek ve bütünleştirmek için bilgi ve iletişim teknolojisinin kullanılması olarak tanımlanmaktadır. Ek olarak, akıllı şehir uygulamaları; gelir ve insani açıdan olmak üzere iki ana boyuta sahip olan yoksulluk (Dal, 2018), çevre korunması, kamu güvenliği, şehir hizmetleri, endüstriyel ve ticari faaliyetler dahil olmak üzere farklı ihtiyaç türlerine akıllıca yanıt verebilmektedir. Bu faaliyetlerin tamamının organize edilip koordine edilmesi de akıllı yönetim ile gerçekleşmektedir (Su ve ark., 2011). Akıllı yönetim, iyileştirilmiş kamu yönetimi için vatandaş katılımı yoluyla daha fazla iş birliğine dayalı yönetimin teşvik edilmesi olarak ifade edilmektedir. Şehirlerde veri odaklı akıllı yönetim, büyük ve küçük verilerin artmasıyla eşzamanlı olarak analitik ve kanıta dayalı karar vermeyi desteklemek için ortaya çıkmaktadır (Ranchod, 2020). BİT tabanlı bir yönetim olan akıllı yönetim, vatandaş katılımına dayalı akıllı şehrin önemli bir özelliği olmakta ve hizmet entegrasyonunu, iş birliğini, iletişimi ve veri alışverişini kolaylaştıran akıllı yönetim altyapısının uygulanmasına dayanmaktadır. Akıllı yönetim, akıllı şehir girişimlerinin özünü oluşturarak, hesap verebilir, duyarlı, şeffaf bir akıllı yönetim altyapısının uygulanmasına bağlı olmaktadır. Bu altyapı, iş birliğine, veri alışverişine, hizmet entegrasyonuna ve iletişime izin vermeye yardımcı olabilmektedir.

The United Nation Üniversitesi tarafından 2015 yılında yapılan “Sürdürülebilir Kalkınma için Akıllı Şehirler” adlı çalışma akıllı yönetim için en iyi uygulamaları ve gerekli bileşenleri incelemek için bir rehber olarak kabul edilmektedir. Bolivar (2016), akıllı şehir girişimlerinin etkili ve verimli bir şekilde uygulanması için seçenekler sunan farklı akıllı şehir türlerini uygulamak amacıyla değişen dört ana akıllı yönetim türü tanımlamaktadır. İlk türde; devlet, akıllı bir şehrin gelişimini onaylamakta, bazı eylem alanlarına öncelik vermekte ve mevcut yapıyı dönüştürmeden akıllı şehir girişimini teşvik etmektedir. Şehirlerde “akıllı” etiketini benimsemeyi hedefleyen bu politikalara sahip şehirler (örn., Hindistan’ın Gujarat Uluslararası Finans Teknolojileri Şehri (GIFT akıllı şehir) ve Kanada’daki Edmonton şehri) göz kamaştırıcı web sitelerine ve sosyal medya hesaplarına sahip olmakta ve genellikle küresel teknoloji devleri tarafından desteklenmektedir. İkinci türde akıllı yönetim, şehirlerin gerçek hayattaki zorluklarını anlamak ve çözmek için akıllı karar vermeye

(örn.; Birleşmiş Milletler iyi yönetim çerçevesi “karar alma süreci”) odaklanmaktadır. Sensör ve ağ teknolojileri, bu kavramsallaştırmanın eksenini oluşturmaktadır. Walravens (2012), karar vermenin teknoloji ağlarını kullanarak yenilikçi hale gelebileceği sonucuna ulaşmaktadır. Schuurman ve ark. (2012), akıllı yönetişimi, kamu yönetimi ile ilgili her türlü veriyi sensör ağları aracılığıyla (örn.; Barcelona Akıllı Şehri) toplama süreci olarak tanımlamaktadır. Üçüncü tür ise gelişmiş dijital teknolojilerle desteklenen elektronik yönetim araçları aracılığıyla dahili hükümet sistemini yeniden yapılandırmak ve entegre etmekle ilgilidir. Bu modeldeki akıllı yönetim, “vatandaşlara ve yerel topluluklara daha iyi hizmet vermek için kurumları, politikaları, bilgileri ve fiziksel altyapıyı birbirine bağlayarak” devlet daireleri içindeki ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Akıllı yönetim modeli, altyapı sektörlerinde bilgi ve hizmet birlikte çalışabilirliği için IoT (Nesnelere İnterneti) temel standartlarına sahip olmakla birlikte yönetilebilir kentsel ölçeğin ve çakışan eyalet, yerel ve federal bürokrasilerin yokluğu (örn.; Singapur) model başarısının ana nedenleri olduğuna değinilmektedir. Dördüncü türde; ana düşünce olarak kentsel iş birliğine odaklanılmaktadır. Bu tür bir yönetim, iç hükümet yapısının entegrasyonunun yanı sıra dış kuruluşlarla ortaklık kurmayı gerektirdiğinden, üst düzey bir dönüşümü içermektedir. Akıllı yönetim, akıllı şehir girişimlerinin teşvikiyle ilgilidir (Nam, 2012). Nam ve Pardo (2011), akıllı yönetişimin öncelikle hükümet, endüstri, akademi, sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ve insanlar arasında iş birliği yoluyla çalıştığı sonucuna ulaşmaktadır. Bu kentsel yönetim modeli (örn.; Amsterdam), şehir sakinlerinin kolektif zekasına ve yaratıcılığına dayanmaktadır. Bu akıllı yönetim modeli, üstün bir tür olarak kabul edilmektedir.

Meijer and Bolivar (2015), akıllı şehirlerde siyasetin hiç analiz edilmediğini ve bunun akıllı yönetim çerçevesinde akıllı bir şehrin yönetişimi mi yoksa yenilikçi bir karar verme yöntemi mi, yenilikçi yönetim mi veya yenilikçi işbirliği biçimi mi ve akıllı şehir yönetişiminin meşruiyet iddiaları (şehir sürdürülebilir olduğunda veya vatandaşlar yönetişime aktif olarak katıldığında, şehrin akıllı bir yönetişime sahip olduğunu düşünülmeyle birlikte akıllı şehir yönetiminin meşruiyeti olarak ekonomik kazanımlara da işaret etmesi gerekliliği düşüncesi) başlıkları altında bazı sorulara neden olduğunu ifade etmektedir. Estevez ve ark. (2015), akıllı şehir yönetişiminin nasıl işlediği, kamu fonlarını nasıl yönettiği, kamu altyapısı ve hizmetleri nasıl sağladığı, sürdürülebilir şehir gelişimini nasıl desteklediği ve vatandaşlar üzerindeki etkilerini araştırarak akıllı şehir dönüşümünün bir parçası

olarak karar verme süreçlerinde yönetişimin niteliğini incelemekte ve merkezi e-yönetişim, güçlü liderlik, iyi tasarlanmış yönetişim modeli, yönetişim ilkeleri, esnek süreçler ve şehir hizmetlerinin performans ölçümlerini içeren akıllı şehir yönetişiminin gereksinimleri üzerine vurgu yapmaktadır.

Akıllı Yönetişim

Akıllı yönetişim, hükümet şeffaflığını belirleyen, e-katılım, siyasi istikrar, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik ve demokratikleşme düzeyi endeksleri ile ölçülmektedir. E-katılım, yerel düzeyde alınan kararlara ve kamu hizmetlerine katılımını ifade ederken; siyasi istikrar, vatandaşın devlete ve yerel otoritelere olan güveninin artmasını belirtmektedir. Vatandaşların talep ettikleri hizmetlerin gerçekleşmesi hükümet verimliliğini gösterirken, hukukun üstünlüğü, yerel düzeyde yapılan her uygulamanın hukuki bir temele dayandırılmasına vurgu yapmaktadır. Akıllı şehirlerde akıllı yönetişim üzerinde doğrudan etkili olan hesap verebilirlik ise yerel otoriteler tarafından alınan her türlü kararın ve sunulan hizmetin vatandaş erişimine açık olması olarak bilinmektedir. Ek olarak, e-Devlet ve yönetim endeksinden oluşan demokratikleşme düzeyi de akıllı yönetişimin başarı durumunu göstermesi nedeniyle kamu hizmetlerinin sürdürülebilirliği ve BİT kullanımı üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. BİT, akıllı yönetişim modellerinin bir parçası olarak akıllı yönetimde etkili olduğundan ve teknoloji ile yenilik kombinasyonlarının yanı sıra akıllı yönetişim akıllı şehrin demokratik yönünü gösterdiğinden, akıllı yönetişim akıllı şehirler ile ilgili kilit rol oynamaktadır. Akıllı şehirlerin temel amaçlarından biri şehirdeki yaşam kalitesini artırmaktır. BİT temelli kentsel inovasyonla ilişkili olan akıllı şehirler, daha iyi kentsel hizmetler sunulması için BİT'lerin akıllıca kullanılmasını ve refaha odaklanan uygun politikalar oluşturulmadan ortaya çıkan artan kentleşme nedeniyle artan kentsel sorunlarla başa çıkmayı ifade etmektedir (Pereira ve ark., 2018). Testoni ve Boeri (2015), akıllı şehirlerin dinamiklerini yönetmek için, özellikle vatandaşlar olmak üzere çeşitli paydaşlarla karmaşık iş birliği süreçlerini yönetmeyi desteklemek için yerel yönetim tarafından güçlü koordinasyonun yanı sıra yeni bir yönetişim modeline ihtiyaç olduğunu öne sürmektedirler.

Akıllı yönetişim, politik katılım, vatandaşlara yönelik hizmetler ve idarenin işleyişini kapsamaktadır (Giffinger ve ark., 2007). Akıllı yönetişim, vatandaşlara ve topluluklara daha iyi hizmet vermek için

bilgileri, süreçleri, kurumları ve fiziksel altyapıyı birbirine bağlamak ve entegre etmek için sofistike bilgi teknolojilerini kullanan yeni bir elektronik yönetim biçimidir (Gil-Garcia, 2012). Akıllı yönetişi şehir modern bilgi ve iletişim teknolojileri ile yönetmeye yönelik ilerici, geleceğe hazır, yenilik, dönüşüm, yaşam kalitesi ve sürdürülebilirlik odaklı yaklaşımlar ile yönetmek olarak tanımlamaktadırlar. Akıllı yönetim, kentsel yönetişi iyileştirmek amacıyla bilgi ve iletişim içeren yeni teknolojileri “akıllıca ve uyarlanabilir eylemler ve etkinliklerle ilgilenme ve bir şey hakkında karar verme kapasitesi” olarak tanımlanmaktadır. Akıllı yönetim, akıllı, açık ve katılımcı hükümetin temeli olarak görülmektedir (Scholl ve AlAwadhi, 2016). Bu tanımlamalardan yola çıkılarak, e-katılım, siyasi istikrar, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü, hesap verebilirlik, akıllı şehrin demokratikleşme düzeyinin belirlenmesinde önem arz etmektedir.

E-Katılım

E-katılım, hükümet tarafından sağlanan web tabanlı uygulamaların kullanılması yoluyla vatandaşların kamu yönetimi işlerine ve kamu karar alma süreçlerine gönüllü katılımı anlamına gelmektedir. Akıllı şehirlerde, siyasi ve idari sürecin şeffaflığını artırmak, vatandaşların doğrudan katılımını artırmak ve yeni bilgi ve paylaşım alanları açarak fikir oluşumunun kalitesini artırmak için çeşitli e-katılım uygulamaları kullanılmaktadır. Vatandaşların e-katılım uygulamalarını kullanma amacı ise ihtiyaç duyulan ve beklenen faydaya bağlı olarak değişmektedir. E-katılım programlarındaki kaliteli hizmetler, e-katılımcıların önerilerde bulunmasına, politika ve topluluk bilgilerini bulmasına, hükümet çalışanlarına politika ve topluluk sorunları hakkında sorular sormasına ve diğer katılımcıların girdilerini kolayca ve etkili bir şekilde görüntülemesine olanak sağlamaktadır (Kim ve Lee, 2012). Siyasi istikrar, politik davranış, bir toplumun herhangi bir üyesi tarafından, o toplum için karar alma gücünün dağılımını etkileyen herhangi bir eylemi ifade etmektedir. Vatandaşlar, toplumun yasalarına uyup, uymadıkları veya iktidarı destekleyip, desteklemedikleri ölçüde politik davranmaktadırlar. Kasıtlı olsun ya da olmasın, yasaya itaat etmenin etkisi, yasanın ne olması gerektiği ve nasıl uygulanacağı konusunda karar verenlerin otoritesini korumayı ifade ettiğinden yasaya itaat de tıpkı seçim yarışmalarında olduğu gibi politik davranış oluşturmaktadır. Her yasa ihlali, aynı zamanda, oluşturulmuş otoriteye karşı olmayı ifade ettiğinden, tüm yasa ihlalleri siyasi davranış oluşturmaktadır. Siyasi istikrar, siyasi alışveriş akışının düzenliliğidir. Siyasi alışverişlerin

akışı ne kadar düzenli olursa, istikrar o kadar artmaktadır. Bir devletin siyasi istikrarının kapsamını belirlemek için, siyasi alışveriş akışındaki düzenlilikler ve düzensizlikler sistematik olarak tespit edilebilmektedir (Ake, 1975). Afonso ve ark. (2005), Gupta ve Verhoeven (2001) ve Tanzi ve Schuknecht (2000), toplam düzeydeki hükümet verimliliğini; devlet harcamaları, eğitim kayıt oranları veya bebek ölümleri gibi kamu harcamaları tarafından hedeflendiği varsayılan sosyo-ekonomik göstergelerle ilişkilendirmektedir.

Ülkeler zenginleştikçe kamu hizmetlerine olan talep hızla artma eğiliminde olmaktadır. Bununla birlikte, ülkeler arası incelemelerinin sonuçları, gelir seviyelerine bakılmaksızın ülkeler arasında önemli verimlilik farklılıkları olduğunu göstermektedir. Afonso ve Aubyn (2006), OECD’de eğitim harcamalarının verimliliğindeki farklılıkları incelemiş ve gelir düzeylerinin ve ebeveynlerin eğitiminin bu varyasyonun büyük bir bölümünü açıkladığı sonucuna ulaşmaktadır. Afonso ve ark. (2006), Avrupa Birliği’nin yeni üye devletlerinde kamu sektörünün verimliliğini inceleyerek mülkiyet haklarının güvenliğinin, gelir düzeyinin, kamu hizmetinin yeterliliğinin ve nüfusun eğitim düzeyinin verimliliği etkilediği bulgusuna ulaşmaktadır. Dal ve Sevüktekin (2018), eğitim ve sağlık durumunun öznel iyi oluşu olumlu etkilediğini belirtmektedir. Hauner (2008), daha yüksek hükümet verimliliğinin, özellikle daha yüksek kişi başına gelir, yerel yönetim gelirlerinde federal transferlerin daha küçük bir payı, daha iyi yönetim, daha güçlü demokratik kontrol ve daha düşük hükümet harcamaları ile ilişkili olma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Hukukun üstünlüğü, kanunların kamuya anlam bakımından açık olduğu ve herkese eşit olarak uygulandığı bir sistem olarak tanımlanmaktadır. Hukukun üstünlüğü, demokrasinin özünde yer alan birey olma haklarını mümkün kılmaktadır. Bir hükümetin, halkın egemen otoritesine ve bir anayasaya saygısı, hukuku kabul etmesine bağlı olmaktadır (Carothers, 1998). Hesap verebilirlik kavramı, kamu yönetimi literatüründe “acil sorunları ortaya çıkaran şeyden kimin sorumlu olacağı sorusu” ile yer edinmektedir. Hesap verebilirlik mekanizmalarının etkinliği, bürokrasilerin nasıl kontrol edileceği ve bürokratların seçilmiş siyasetçilerin ve halkın isteklerine nasıl yanıt verebileceği bağlamında incelenmektedir. Hesap verebilirlikle ilgili kamuya açık açıklama ve gerekçelendirme, onu müzakereci demokrasinin önemli bir bileşeni haline getirmektedir (Mulgan, 2000). Demokratikleşme düzeyi ise demokratikleşmenin temeli olan vatandaş katılımını arttırmak amacıyla hükümet tarafından vatandaş katılımını arttıracak BİT yatırımlarının e-Devlet stratejileri doğrultusunda

arttırılması ve vatandaşların kamu politika ve kararlarına daha fazla katılmalarının sağlanmasını ifade etmektedir. E-Devlet ve yönetim, akıllı şehirlerle ilgili artan kilit bir rol oynamakta ve akıllı şehirler için demokratikleşme düzeyini göstermektedir. Akıllı şehirler için “akıllı”

$$Y_t = \tau Y_{t-1} + \delta W Y_t + \eta W Y_{t-1} + X_t \beta_1 + W X_t \beta_2 + X_{t-1} \beta_3 + W X_{t-1} \beta_4 + Z_t \theta + v_t$$

$$v_t = \gamma v_{t-1} + \rho W v_t + \mu + \lambda_t + l_N + \varepsilon_t$$

$$\mu = \kappa W \mu + \xi$$

sıfatı BİT, teknoloji ve yenilik kombinasyonlarının yanı sıra bir tür demokratik yönü ifade etmektedir. BİT temelli araçlar, demokratik toplumsal süreçlere katılımı kolaylaştırabilmekte, genişletebilmekte ve dönüştürebilmektedir. Kentsel alanlarda işgücüne ve sosyal transfer programına katılım daha belirgin olmaktadır (Yıldırım ve Dal, 2016). Bu nedenle, e-Devletteki e-katılımın görevi, bireyleri BİT yoluyla güçlendirmek, karar alma süreçlerinde hareket etmeyi mümkün kılmak ve sosyal/politik sorumluluk geliştirmektir (Pereira ve ark., 2018).

Dinamik Mekânsal Panel Verinin Modellenmesi

Kesitsel yapının aksine daha geniş modelleme olanağı sunan mekânsal panelyapılar, sondönemlerde gelişerek ve dinamik regresyon modellerle birlikte entegre edilerek mekânsal ekonometri çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda, zamanın her noktasındaki gözlemler arasındaki mekânsal bağımlılığın bulundurma, gözlemlenemeyen mekânsal ve/veya zaman dönemine özgü etkilerinin bulundurma, daha fazla bağımsız değişkenlerin içselliği içermesi nedeniyle mekân-zaman boyutlu dinamik yapıdaki modellemeler, mekânsal yayılma etkilerin incelemesinde daha tutarlı sonuçlar verebilmektedir (Yücel, 2021). Ek olarak, dinamik mekânsal panel veri modelleri, statik modellerin aksine doğrudan ve dolaylı etkilere ait sonuçları göstererek daha kapsayıcı sonuçlar ortaya koyabilmektedir. Bu kapsamda, bağımlı değişkenin (Y_{t-1}) ve mekânsal etkileşimi ifade eden değişkenin ($W Y_{t-1}$) gecikmeleri alınarak oluşturulan dinamik mekânsal panel veri notasyonu;

şeklinde gösterilmektedir. Modelde, Y_{it} , t dönemindeki ($t=1, \dots, T$) her mekânsal birim ($i=1, \dots, N$) için bağımlı değişkende oluşan $N \times 1$ boyutlu matrisini belirtmekteyken, X_{it} , dışsal açıklayıcı değişkenlerin bir $N \times K$ boyutlu matrisini ve Z_{it} , içsel açıklayıcı değişkenlerin $N \times L$ bir boyutlu matrisini ifade etmektedir. W , mekânsal etkileşimin olduğu

birimlerin komşuluk durumun ifade eden, negatif olmayan ve baz alınan konumların kendisi ile komşu olamamaları nedeniyle köşegen elemanları sıfır (0) olan $N \times N$ boyutlu mekânsal ağırlık matrisini göstermektedir. δ , mekân-zaman boylamını gösteren değişkenin (WY_t), ve η , mekân-zaman boylamında gecikmesi alınan bağımlı değişkenin (WY_{t-1}) yanıt parametreleri olarak ifade edilmekteyken, $L \times 1$ boyutlu θ , modeldeki içsel değişkenlerin yanıt parametresini ve $K \times 1$ boyutlu $\beta_1, \beta_2, \beta_3$ ve β_4 dışsal açıklayıcı değişkenlerin yanıt parametrelerini göstermektedir. Modelde, $N \times 1$ boyutlu v_t serisel olarak ve mekânsal düzlemde korelasyonlu/ilişkili olduğu kabul edilen modelin hata teriminin spesifikasyonunu yansıtmaktayken, y_t serisel otokorelasyon katsayısını ve ρ mekansal otokorelasyon katsayısını ifade etmekte ve $N \times 1$ boyutlu μ , ($\mu = (\mu_1, \dots, \mu_N)^T$) mekânsal-birimsel etkileri içermektedir. Diğer taraftan, λ_t , zaman periyoduna ($t=1, \dots, T$) özgü etkilerini göstermekteyken, $l_{N \times 1}$ boyutlu bir vektörü ifade etmektedir. Son olarak, ε_t ($\varepsilon_t = (\varepsilon_{1t}, \dots, \varepsilon_{Nt})^T$) ve ξ elemanları sırasıyla sıfır (0) ortalamaya ve sonlu varyansa sahip (σ^2 ve σ_ξ^2) olan bağımsız-özdeş dağılmış rastgele değişkenlerin bozulma terimlerini ifade etmektedir (Elhorst, 2012). Panel veri çalışmalarında sabit etki ve rassal etki modelleri ele alınmakla birlikte (Şentürk ve Erdemir, 2010); dinamik yapıya sahip mekânsal panel veri analizlerinde, hata terimi ve açıklayıcı değişkenler arasında mekânsal otokorelasyonun bulunması, baz alınan konumların bitişik bir yapı sergilemesi ve mekânsal ağırlık matrisinde tanımlanmayan öğelerin bulunmaması nedeniyle tesadüfi etkiler modeli anlamsız sonuçlar vermekte ve bu nedenle sabit etkiler modeli kullanılmaktadır (Yücel, 2021).

Akıllı Yönetişimin Dinamik Mekânsal Sürecinin Belirlenmesi

Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkeleri ekonomilerinin dijitalleşme sürecindeki değişimin akıllı yönetişime olan etkisinin dinamik mekânsal yapısını incelemek üzere kurulan model; ülkelerin akıllı yönetim alanındaki düzeylerini belirleyebilmek amacıyla, ülkelerin e-devlet gelişim endeks değerleri ile demokrasi seviyelerini ifade eden yönetim endeksinin çarpılmasıyla elde edilen ve akıllı şehrin demokratikleşme düzeyini ifade eden EDYE, ülkelere özgü hükümetlerin, paydaşlarla olan etkileşimi ve karar verme sürecine katılımı kolaylaştırması için çevrimiçi hizmetlerin kullanımını ifade eden E-katılım Endeksi (EKO), ülkelerin özgü politika-siyasi göstergeleri olarak, politik istikrar (PI), hükümet verimliliği (HÜV), hükümetin hesap verilebilirlik oranı (HVO) ve ülkelere özgü makroekonomik gösterge olarak kabul edilen kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) değişkenlerinden oluşmaktadır. İlgili

değişkenlerin yıllara göre değişim oranı alınarak analiz sürecine dahil edilmektedir. Çalışma kapsamında kullanılan ülkelerin, iktisadi, siyasi ve sosyal yaşamda ortak politikalar altında hareket etmesi ve birçok ülkenin mekan etkisinin görülmesini sağlayan sınır komşuluğuna sahip olması nedeniyle Almanya, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya, Türkiye ve Yunanistan ekonomilerine yönelik, dinamik sürece sahip olan mekânsal ilişkilerin, uzun ve kısa dönem doğrudan ve dolaylı etkilerinin 2003-2018 dönemleri itibariyle ortaya konulması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda, çalışmada kullanılan değişkenlere ait veri seti, Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Yönetişim Göstergeleri (WGI), Dünya Bankası (WB) ve çalışma grubundaki ülkelerin kurumsal istatistik ofislerine ait açık veri kaynaklarından elde edilerek analize sürecine dahil edilmektedir. Makale kapsamında ele alınan değişkenlere ilişkin mekânsal yoğunluk haritaları, GeoDa programı kullanılarak üretilmektedir.

Akıllı yönetim seviyelerine ilişkin dağılım genişliği 2018 yılları baz alınarak oluşturulan mekânsal dağılım haritası 5 eşit parçaya ayrılmaktadır. En yüksek akıllı yönetim düzeyi 9.150 iken en düşük akıllı yönetim düzeyi -2.845 olarak tespit edilmektedir. Çalışma grubunda düşük akıllı yönetim seviyelerinin olduğu ülkeler açık renk ile gösterilirken yüksek düzeyde olan ülkeler koyu renk ile gösterilmektedir. Türkiye ve seçili Avrupa ülkelerinin akıllı yönetim düzeyleri homojen bir dağılım göstermemektedir.

Şekil 1

Akıllı Yönetişim Düzeylerine İlişkin Mekânsal Dağılım Haritası (2018)

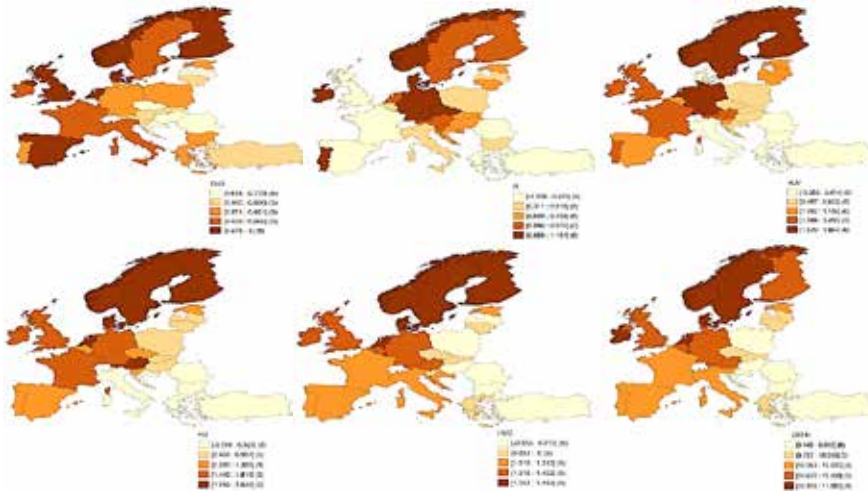

Kaynak: Şekiller yazarlar tarafından oluşturuldu.

Çalışma grubunda bulunana ülkelere özgü 2018 yılına ait olan ve akıllı yönetim göstergelerinin (EKO, Pİ, HÜV, HÜ, HVO ve GSYİH) mekânsal dağılım haritaları Şekil 2.'de yer almaktadır. Açık renkten koyu renge doğru gidildikçe artan mekânsal dağılım haritaları incelendiğinde ilgili değişkenlerin dağılımının homojen olmadığı belirlenebilmektedir. Ülkelere özgü e-katılım oranları incelendiğinde; Kuzey, Akdeniz ve Batı Avrupa ülkelerinde yoğunluk yaşandığı görülmektedir. Akıllı Yönetişim düzeyi göstergelerine ilişkin mekânsal dağılım haritaları, ülkelere özgü politik istikrar düzeyleri (Pİ), hükümet verimliliği (HÜV), hukuki alanda reformlar (HÜ), hesap verilebilirlik (HVO) ve makroekonomik seviyeler (GSYİH) Orta ve Kuzey Avrupa üzerinde kümeleniğini göstermektedir. Ek olarak, Türkiye'nin açıklayıcı değişkenlerin bulunduğu mekânsal dağılım haritalarının birçoğunda düşük seviyelerde bulunması dikkat çekmektedir.

Şekil 2

Akıllı Yönetişim Göstergelerine İlişkin Mekânsal Dağılım Haritaları (2018)

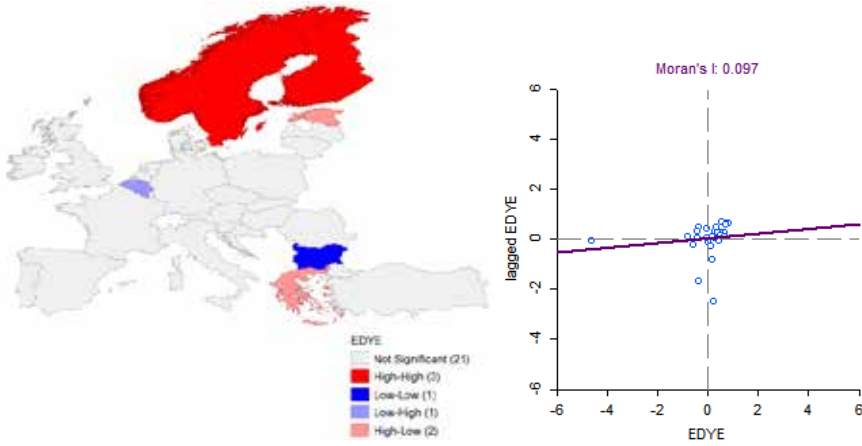
Kaynak: Şekiller yazarlar tarafından oluşturuldu.

Mekânsal dağılım haritası incelenen verilerin ülkeler bazında dağılımını gösterilmekle birlikte mekânsal ilişkinin anlamlılığı, yönü ve gücü hakkında bilgi sunmamaktadır. Bu nedenle, LISA haritası ve Moran-I serpilme diyagramlarının hesaplanması gerekmektedir. Bu kapsamda Şekil 3'te, çalışma grubunda bulunan ülkelerin akıllı yönetim alanındaki düzeylerine ilişkin LISA haritası ve Moran-I

serpilme diyagramı yer almaktadır. Ek olarak, LISA haritasında yer alan ve beyaz ile işaretlenen alanlar ülkeler arasında mekândan kaynaklı anlamlı bir korelasyon olmadığı yani akıllı yönetim olgusu olmasına rağmen mekânsal etkiden kaynaklanmadığını göstermektedir.

Şekil 3

Akıllı Yönetişim Düzeylerine ilişkin LISA Haritası ve Moran I Serpilme Diyagramı (2018)

Kaynak: Şekiller yazarlar tarafından oluşturuldu.

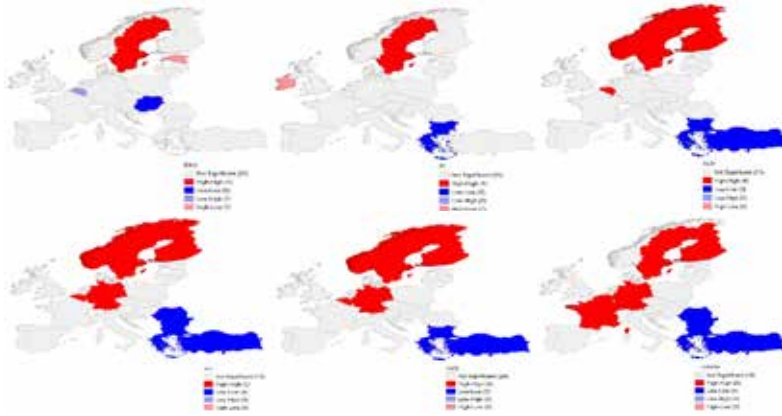
LISA haritasında kırmızı renkle işaretli alanlar, Moran-I serpilme diyagramının I. bölgesinde yer almakta ve ilişkinin derecesinin “yüksek-yüksek” (baz alınan ülkede yüksek ise komşusunda da yüksek) olduğu ülkeleri, pembe renkle işaretli alanlar, Moran-I serpilme diyagramının II. bölgesinde yer almakta ve ilişkinin derecesinin “yüksek-düşük” (baz alınan ülkede yüksek ise komşusunda düşük) olduğu ülkeleri, mavi renkle işaretli alanlar, Moran-I serpilme diyagramının III. bölgesinde yer almakta ve ilişkinin derecesinin “düşük-düşük” (baz alınan ülkede düşük ise komşusunda da düşük) olduğu ülkeleri ve lacivert renkle işaretli alanlar, Moran-I serpilme diyagramının IV. bölgesinde yer almakta ve ilişki derecesinin “düşük-yüksek” (baz alınan ülkede düşük ise komşusunda yüksek) olduğu ülkeleri ifade etmektedir. Çalışma grubunda bulunan ülkelerin 2018 yılındaki akıllı yönetim düzeyine ait korelasyonun anlamlı olduğu ülkeler incelendiğinde, Kuzey Avrupa ülkelerinde belirgin kümelenme görülmektedirken, Avrupa ülkelerin

büyük bir bölümünde akıllı yönetim olgusu olmasına rağmen mekânsal etkiden kaynaklanmadığını belirledebilmektedir. Ülkelerin akıllı yönetim kapasitelerine için oluşturulan 2018 yılına ait Moran-I serpilme diyagramından bağımlı değişkende ön bilgi olarak belirgin pozitif mekânsal otokorelasyonun söz konusu olduğu görülmektedir. Bu nedenle, ülkelerin akıllı yönetim alanındaki değişimleri pozitif yönde mekânsal bir yapı sergilediği söylenebilmektedir. Şekil 4.'te akıllı yönetim göstergeleri için kullanılan ilgili değişkenlere ait olan LISA dağılım haritaları bulunmaktadır.

Şekil 4

Akıllı Yönetişim Göstergelerine İlişkin LISA Haritaları (2018)

Kaynak: Şekiller yazarlar tarafından oluşturuldu.

Bu kapsamda, “yüksek-yüksek” ilişkinin olduğunu gösteren kırmızı rengin dağılımı genellikle kuzey ve orta Avrupa ülkelerinde yoğunlaşmaktadır. “Düşük-düşük” ilişkinin olduğunu belirten lacivert renk ise doğu Avrupa ve Türkiye üzerinde kümelenmektedir. Tablo 1.'de 2018 yılına ilişkin akıllı yönetim ve göstergelerine ilişkin LISA haritalarında anlamlı olan ülkeler bulunmaktadır.

Tablo 1

Akıllı Yönetişim Göstergelerine İlişkin LISA Haritalarında Anlamli Olan Ülkeler

	Yüksek-Yüksek	Yüksek-Düşük	Düşük-Düşük	Düşük-Yüksek
EDYE	İsveç, Norveç, Finlandiya	Yunanistan, Estonya	Bulgaristan	Belçika
EKO	İsveç	Belçika	Macaristan, Slovakya	Estonya
Pİ	İsveç	İrlanda	Bulgaristan, Yunanistan	-
HÜV	İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika	-	Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan	-
HÜ	İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika, Almanya	-	Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya	-
HVO	İsveç, Norveç, Finlandiya, Belçika, Almanya	-	Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan	-
GSYİH	İsveç, Finlandiya, Almanya, Fransa, Belçika	-	Türkiye, Bulgaristan, Yunanistan	-

Türkiye ve seçili Avrupa ülkelerine yönelik dijitalleşme süreçlerindeki değişimin akıllı yönetişime olan etkisini belirlemek üzere oluşturulan notasyon $i=1, \dots, N; t=1, \dots, T$ olmak üzere;

$$EDYE_{it} = \beta_0 + \beta_1(EDYE)_{i,t-1} + \beta_2 \sum_{j=1}^N W_{ij}(EDYE)_{j,t-1} + \beta_3 EKO_{it} + \beta_4 Pİ_{it} + \beta_5 HÜV_{it} + \beta_6 (HÜ)_{it} + \beta_7 (HVO)_{it} + \beta_7 (GSYİH)_{it} + \varepsilon_{it}$$

şeklinde belirlenmektedir. Modelde, DK_{it} 'de i konumunda t zamanındaki yönelik akıllı yönetişim düzeyini, W_{ij} her biri $i \neq j$ olmak üzere ülkelerin sınır komşuluk ilişkisi olması durumunda 1 olmaması durumunda 0 olarak ayarlanan standardize edilen ve mekânsal ilişkiyi

gösteren mekânsal ağırlık matrisini ifade etmektedir. Ek olarak, β_2 katsayısı, herhangi bir ülke ile komşuluk ilişkilerin bulunduğu ülkelerin arasındaki eşzamanlı mekânsal korelasyonu karakterize eden mekânsal gecikme parametresi olarak adlandırılmaktayken, $\beta_2=0$ olması durumunda, çalışma grubundaki ülkelerin dijitalleşme sürecindeki akıllı yönetim düzeyini ölçmek amacıyla kurulan modelin, dinamik bir mekânsal süreç içermediği ve geleneksel dinamik panel veri yöntemleri ile çözülmesi gerektiğini göstermektedir. Bu kapsamda, $(EDYE)_{i,t-1}$ i konumundaki bir ülkenin $t-1$ anındaki akıllı yönetim seviyesini göstermekteyken, her ülkenin akıllı yönetim düzeyinin kalıcı özelliğini yansıtılmaktadır. Mekânsal ilişki sürecini modele dahil edilmesini sağlayan W_{ij} , bağımlı değişken ile olan etkileşiminin $t-1$ gecikmesini modele dahil ederek dinamik mekânsal sürecin anlamlılığı test edilebilmektedir. Türkiye ve seçili Avrupa ülkelerine yönelik dijitalleşme sürecindeki değişimin akıllı yönetime olan etkisinin dinamik mekânsal sürecini test amacıyla kurulan modelde; $(EKO)_{it}$ i konumunda t zamanındaki E-katılım oranlarını, PI_{it} i konumunda t zamanındaki politik istikrar düzeylerini, $HÜV_{it}$ i konumunda t zamanındaki hükümet verimliliği düzeylerini, $(HÜ)_{it}$ i konumunda t zamanındaki hukuki alandaki üstünlük değerini, $(HVO)_{it}$ i konumunda t zamanındaki hesap verilebilirlik oranını, $(GSYİH)_{it}$ i konumunda t zamanındaki kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla değerlerini, ε_{it} i konumunda t zamanındaki hata terimlerini göstermektedir. Bu kapsamda, Tablo 2.'de ilgili modelin mekânsal etkileşimin anlamlılığı, dinamik yapı içerip içermediği ve uygun dinamik mekânsal panele veri modeline karar verilmektedir.

Tablo 2

Modele İlişkin Dinamik Mekânsal Süreç Çıktıları

Ana Sonuçlar			
	1.2130**	HÜV	0.8346**
	-0.5573**	HÜ	0.4371**
EKO	0.1312**	HVO	0.7107**
Pİ	0.7194**	GSYİH	-0.1727
W.x			
EKO	-0.1115**	HÜ	1.3208**
Pİ	0.6101**	HVO	2.0670*
HÜV	1.8839**	GSYİH	0.6174**
	41.35*	Spatial ρ (rho)	0.2719***
	44.69*	HAUSMAN	54.13*

*, ** ve ***, sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem düzeyini göstermektedir.

Çalışma grubunda bulunan ülkelerin dijitalleşme seviyelerindeki değişimin akıllı yönetişime olan etkisinin dinamik mekânsal sürecini belirleyebilmek amacıyla kurulan modele ilişkin bağımlı değişkenin yaklaşık %75'i bağımsız/açıklayıcı değişkenler tarafından açıklanabilmektedir. Panel bir yapıya sahip veri setinin mekânsal bağımlılığın anlamlılığı Wald testi ile incelebilmektedir. Kurulan modele ilişkin test sonuçları, gecikme ve hata değerlerinin %5 önem düzeyinde reddedildiğini göstermekte ve uygun mekânsal panel model, diğer modellere karşın daha kapsayıcı yorumlama imkânı sunan SDM (Spatial Durbin Model) model olarak belirlenmektedir. Kurulan modelin mekânsal bağımlılığının katsayılarının pozitif ve anlamlı olması, bağımlı değişkenler ile açıklayıcı değişkenler arasında pozitif mekânsal etkileşimin olduğunu göstergesi olarak kabul edilebilmektedir. Bu durum, herhangi bir ülkedeki akıllı yönetişim düzeyindeki eğilim ne yönde ise o ülkenin komşularında da aynı yönde olacağını şeklinde yorumlanabilmektedir. Modele ait tutarlı tahminlerini elde etmek için uygulanan Hausman testi sonucunda, temel hipotez reddedilmekte ve birim etki ile bağımsız/açıklayıcı değişkenler arasında bir ilişkinin olduğunu varsayan sabit etkiler modeli olarak belirlenmektedir. Ek olarak mekânsal panel veri analizlerinde, sabit etkili mekânsal panel veri modellerinin daha kapsayıcı bir sonuç verdiği belirtilmektedir. Bir önceki döneme ait akıllı

yönetişim düzeyini ifade eden $EDYE_{t-1}$ 'in anlamlı ve pozitif çıkması, bir önceki döneme ait akıllı yönetişimi düzeyindeki değişimlerin bir sonraki dönemde akıllı yönetişim kapasitesini değiştirmede pozitif bir etkiye sahip olacağını göstermektedir. Bir önceki döneme ait akıllı yönetişim düzeyinin mekânsal etkileşimini ifade eden $W.EDYE_{t-1}$ değerinin anlamlı ve negatif çıkması, bir önceki dönemde akıllı yönetişim alanındaki/seviyesindeki değişimlerin, bir sonraki dönemde akıllı yönetişim düzeyini değiştirmede negatif ya da başka bir ifadeyle ters orantılı bir etkiye sahip olacağını göstermektedir. Bu nedenle, kurulan modellere ilişkin mekânsal bir dinamik sürecinin olduğu söylenebilmektedir. Bu kapsamda, Tablo 2.'de bulunan ana sonuçlar ülkelerdeki, akıllı yönetişim düzeyine, e-katılım oranı, politik istikrar, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü ve hesap verilebilirlik oranı pozitif yönde bir etkisi bulunmaktayken, kişi başı gayri safi yurtiçi hasıla değerinin istatistiksel olarak anlamsız çıkması nedeniyle herhangi bir etkide bulunmamaktadır. Öte taraftan akıllı yönetişim düzeyinin mekânsal etkileşim ifade eden $W.x$ bölümündeki sonuçlar ise, ülkelerin akıllı yönetişim alanındaki atılımları, ülkelerin komşuluk ilişkisinin bulunduğu ülkelerdeki e-katılım oranından, politik istikrardan, hükümet verimliliğinden, hukukun üstünlüğünden, hesap verilebilirlik oranından ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıladan pozitif yönde etkileneceğini göstermektedir.

Statik mekânsal modeller, açıklayıcı değişkenlerin yalnızca uzun dönem etkilerini tahmin ederken, dinamik sürece sahip mekânsal modeller ise kısa dönem etkilerin de tahmin sürecine dahil edilmesini sağlamaktadır. Bu kapsamda, Türkiye ve seçili Avrupa ülkelerinin dijitalleşme seviyelerinin akıllı yönetişime olan etkisini incelemek üzere kurulan modelin, dinamik bir yapı sergilemesi nedeniyle uzun, kısa ve toplam uzun-kısa döneme ait dolaylı ve doğrudan etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. Dolaylı etkiler, açıklayıcı değişkendeki değişimin, mekânsal etkileşimde bulunan komşu ülkelerdeki bağımlı değişken üzerindeki değişimi etkileyen etkiler olarak, doğrudan etkiler, aynı ülkelerdeki açıklayıcı değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ve toplam etkiler ise dolaylı ve doğrudan etkilerin toplamı olarak bilinmektedir. Bu kapsamda, çalışma grubunda bulunan ülkelere ait dijitalleşme seviyelerinin akıllı yönetişime olan etkisindeki değişimin uzun, kısa ve toplam uzun-kısa dönemdeki dolaylı-doğrudan etkilerine ait sonuçlar Tablo 3.'te gösterilmektedir.

Tablo 3

Dijitalleşme Kapsamında Akıllı Yönetişim Düzeylerinin Uzun ve Kısa Dönem Doğrudan-Dolaylı Mekânsal Etkileri

Kısa Dönem Doğrudan Etki		Uzun Dönem Doğrudan Etki	
EKO	0.1257*	EKO	-0.2187
Pİ	0.8198**	Pİ	4.8004
HÜV	1.0927**	HÜV	1.20813
HÜ	0.6266**	HÜ	8.8083
HVO	0.9829*	HVO	1.29397
GSYİH	-0.1103**	GSYİH	2.7728
Kısa Dönem Dolaylı Etki		Uzun Dönem Dolaylı Etki	
EKO	-0.0902***	EKO	1.2063
Pİ	1.0229**	Pİ	2.52767
HÜV	2.6347**	HÜV	5.00868
HÜ	1.8390**	HÜ	2.6952
HVO	2.8346**	HVO	4.6192
GSYİH	0.7192**	GSYİH	8.6414
Kısa Dönem Toplam Etki		Uzun Dönem Toplam Etki	
EKO	0.3555***	EKO	0.9876
Pİ	1.8427**	Pİ	3.0077
HÜV	3.7275**	HÜV	6.2168
HÜ	2.4657**	HÜ	3.5760
HVO	3.8239**	HVO	1.1414
GSYİH	0.6088**	GSYİH	0.4193

*, ** ve ***, sırasıyla, %1, %5 ve %10 önem düzeyini göstermektedir

Türkiye ve seçilmiş Avrupa ülkelerine yönelik dijitalleşme sürecinde akıllı yönetim düzeylerinin mekânsal bağımlılığını test etmek amacıyla kurulan model kapsamında, kısa dönemde akıllı yönetim alanındaki değişim, ülkelerin, kendi yapısı içerisindeki veya devlet mekanizmasındaki dijitalleşme seviyesindeki değişimlerden, politik istikrardaki değişimlerden, hükümet verimliliğinden, hukuki alanındaki reformlardan ve hesap verilebilirlikteki değişimlerden istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilenmekteyken, ülkelerin makroekonomik iyileştirmelerinden (GSYİH) istatistiksel olarak

anlamsız çıkması nedeniyle etkilenmemektedir. Öte taraftan, çalışma grubunda bulunan ülkelerin dijitalleşme kapsamında akıllı yönetim düzeylerindeki değişim kısa dönemde, komşuluk ilişkilerinin bulunduğu ülke(ler)deki e-katılım oranındaki değişimlerden istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde etkilenmekteyken, politik istikrardaki, hükümet verimliliğinden, hukuki alanındaki reformlardan, hesap verilebilirlikteki ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıladaki (GSYİH) değişimlerden istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilenmektedir. Kısa dönemde mevcut ve mekânsal ilişkinin bulunduğu ülkelerdeki akıllı yönetim düzeylerindeki değişimin toplamı olarak bilinen kısa dönemdeki toplam değişimlerde ise dijitalleşme sürecinde akıllı yönetim seviyesi; e-katılım oranı, politik istikrar, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü, hesap verilebilirlik ve kişi başı gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimlerden istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilenmektedir. Kurulan model kapsamında dijitalleşme sürecinde akıllı yönetim düzeyine, uzun dönemde bütün açıklayıcı değişkenlerin istatistiksel olarak anlamsız çıkması nedeniyle doğrudan/dolaylı mekânsal etkide bulunmamaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Dijital çağda, dijital ağlar insanların yaşama, iletişim ve çalışma şekillerini yeniden şekillendirmektedir. Avrupa ülkelerinde bu değişiklikler, yaratıcı bilgi ağları, stratejik planlama, entegre kentsel yönetim ve sürdürülebilirlik için BİT'in başarılı bir şekilde kullanılması yoluyla rekabetçi şehirler inşa etmeyi amaçlayan akıllı yönetim tarafından yönlendirilmektedir. Avrupa ülkelerindeki kentsel yönetimlerin karşılaştığı zorlukların çözümü için Avrupa ülkeleri bilgi ve iletişim teknolojilerini (BİT) kullanmaktadır. Bu durum sadece teknoloji kullanımından ibaret değildir; aynı zamanda kentsel rekabet avantajlarını ve yerel refahı iyileştirmek için vatandaşları demokratik faaliyetlere dahil eden kurumsal reformları ve politikaları içeren akıllı yönetimin bir parçası olmaktadır. Avrupa ülkelerinde özellikle, şeffaflık, katılım, hesap verebilirlik, hükümet verimliliği, hukukun üstünlüğü ve e-Devlet kullanım düzeyi açısından uygulanma şeklini etkileyen kurallar, süreçler ve davranışlar olarak akıllı yönetim akıllı şehirlere dönüşümde itici bir güç oluşturmaktadır. Ek olarak, AB ülkelerinde kalkınma öncelikleri rekabetçi pazarların, yerel potansiyellerin ve kapasitelerin dayanıklılığını güçlendirmeye odaklanan "sürdürülebilirlik" ve "rekabet edebilirlik" ilkeleri akıllı yönetim ile paralel olarak uygulanabilmektedir. Türkiye'de ise; 2014-2018 döneminde 10.Kalkınma Planı ile akıllı kentler ile ilgili önemli bir

adım atılarak, kalkınma planı ile ilgili yürütülen çalışmalar kapsamında 2019-2022 Ulusal Akıllı Kentler Stratejisi ve Eylem Planı ortaya konmaktadır. Bu plan ile, Türkiye’de akıllı kentlere ilişkin amaçlar ve stratejik hedefler tanımlanmaktadır. “Akıllı Kentler-Bulut Kent Bilgi Sistemi Projesi” ile Türkiye’de kent stratejileri, bilgi paylaşımı ve güvenliği, kentsel dönüşüm, şeffaflık vb. gibi konular ile ilgili altyapılar oluşturulmaktadır. Ek olarak, Türkiye’de 2010-2023 KENTGES (Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı) ile kentleşme ve imar konularında merkezi ve yerel idareler için bir yol haritası ile ulaşım, altyapı, konut ve arsa sunumu, afetlere hazırlık, koruma, iklim değişikliği, yaşam kalitesi, sosyal politikalar, katılım konularında merkezi ve yerel düzeyde yapılacak işlemler belirlenmektedir. ATLAS uygulaması ile Türkiye’de akıllı şehir ile ilgili coğrafi bilgilerin çok boyutlu paylaşımı yapılmaktadır. Türkiye’de akıllı şehir ve akıllı yönetim ile ilgili çalışmalar istenilen düzeyde olmamakla birlikte dijitalleşme ile ilgili çalışmalar son yıllarda hız kazanarak altyapı çalışmaları yapılmaktadır. Yerel düzeyde Türkiye’deki akıllı yönetim çalışmalarına Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından uygulanan canlı trafik yayını ve güvenlik kamera uygulamaları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yapılan akıllı otopark ve ışıklandırma sistemleri, akıllı çöp toplama sistemleri, engellilere yönelik uygulamalar, evde bakım ve uzaktan sağlık uygulamalarını içeren “İstanbul Akıllı Şehir Master Planı” ve araç takip sistemi, atık yönetimi, çevre kontrol merkezi, trafik kontrol merkezi uygulamalarının paylaşıldığı İBB-NAVİ akıllı şehir uygulamaları örnek uygulamaları oluşturmaktadır. Bununla birlikte, Türkiye’de Karaman ve Konya’da Türk Telekom ile Innova iş birliği ile ilk sistemli akıllı şehir projesi “Akıllı KentT” uygulaması ortaya konmaktadır.

Akıllı yönetim, tüm ülkelerde yerel boyutta uygulanan bir kavram olması nedeniyle her ülkede farklı bir dinamiğe sahip olmaktadır. Akıllı yönetimde bu nedenden ötürü, öncelikle yerel profillerin oluşturulması gerekmektedir. Böylece politikalar ve teşvikler tüm aktörler için gereklilikler çerçevesinde gerçekleşmektedir. Akıllı yönetim yaklaşımları şehirden şehre değişse bile, akıllı şehri hedeflemek uzun vadeli sürdürülebilir bir amaç olarak ortaya çıkmaktadır. Akıllı yönetim hazırlığı, bu nedenle şehirlerin uzun vadeli kalkınma stratejilerinde görülen bir sonuç olarak yer almaktadır. Akıllı yönetimin, vatandaşların ihtiyaçlarına ve toplumun refahına hizmet eden modernize edilmiş bir şehir yönetimini içeren tek adımlı bir süreçten ziyade çok aşamalı bir dönüşüm olarak gelişmesi gerekmektedir.

Tüm boyutlarıyla akıllı şehir, ancak akıllı yönetim boyutu ile ilgili politikalar geliştirmeye odaklanırsa gelişebilir ve sürdürülebilir bir şehir olabilmektedir. Akıllı yönetim, akıllı şehir için sadece doğru politika seçimleri yapmak değil aynı zamanda bu politikaları uygulamakla ilgilidir. Kamuya açık bilgilere erişim, genel halk için kolaylaştırılmalıdır. Bununla birlikte, bilgilere erişim gizliliği veya güvenliği ihlal edilmemelidir. Tüm önemli süreçler ve varlıklar dijitalleştirildiğinde fırsatlar yaratılabilecek bilgi varlıklarının kötüye kullanılmasının riske atılmaması gerekmektedir. Elektronik yönetim ve olgunluğu, akıllı bir şehirde kritik bir rol üstlenmektedir. Bu tür şehirlerde demokrasi ve politika oluşturmaya halkın katılımı beklenmektedir. E-yönetim kullanılarak bir vatandaş için akıllı yönetim etkinleştirilebilmektedir. Devlet hizmetlerinin iyileştirilmesi için bilgi paylaşımı, şeffaf karar alma ve paydaşların katılımı, daha akıllı bir yönetim elde etmede kritik bir rol oynamaktadır. Kamu-özel sektör ortaklığı ve vatandaş katılımı akıllı şehir yönetiminin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmaktadır.

Çalışma kapsamında, Türkiye ve seçili Avrupa ekonomilerine yönelik dijitalleşme sürecindeki değişimin akıllı yönetime olan etkisinin dinamik mekânsal yapısını incelemek üzere kurulan model; kısa dönemde, bir ülkenin kendi iç mekanizmasındaki dijitalleşme seviyesindeki değişimin akıllı yönetimi pozitif yönde etkileyeceğini göstermekteyken, mekânsal etkileşimde tersine dönmektedir. Ek olarak, bir ülkedeki dijitalleşme seviyelerindeki değişim eşzamanlı olarak komşuluk ilişkilerinde olan ülkede de gerçekleşmesi durumunda mevcut ülkede akıllı yönetim alanında ilerleme sağlanabilmektedir. Bu durum, çalışma grubunda bulunan ülkelerin akıllı yönetim alanında gelişme istemesi durumunda komşuluk ilişkilerini gözeterak adımların atılması gerekliliğini göstermektedir. Öte taraftan kısa dönemde, politik istikrardaki (Pİ), hükümet verimliliğindeki (HÜV), hukukun üstünlüğündeki (HÜ), hesap verilebilirlikteki (HVO) değişimler için de aynı yorum yapılabilmektedir. Ek olarak, kısa dönemde, bir ülkedeki gelir düzeyindeki artışın, akıllı yönetimi negatif yönde etkilemesi, dijitalleşme sürecinde akıllı yönetimin sağlanabilmesi için toplumların gelir kalemlerinin artırılması gerekliliğini göstermektedir. Aksi takdirde, toplumların gelir seviyelerinin düşük olması durumunda dijital ve teknolojik erişilebilirliğe olan talebin azalması nedeniyle devletlerin akıllı yönetim politikaları sekteye uğrayabilmektedir. Bu durumun, kısa dönem mekânsal ve toplam mekânsal etkilerde tersine dönmesi, çalışma grubunda bulunan ülkelerin toplumların gelir düzeyinin artırılmasına

yönelik adımlarını sınır/komşuluk ilişkilerini gözeterek yapılmasının gerekliliğinin göstermektedir. Özetle, ülkelerin akıllı yönetim düzeylerini artırmak istemesi durumunda, şehir politikalarında çevresel-ekonomik-sosyal alanda sürdürülebilirliği sağlayarak dijitalleşme seviyelerini artırması, kamusal süreçlerde dijitalleşme seviyesinin artırılarak kamusal bilgi erişilebilirliğinin şeffaflaştırılması, kamusal paydaşların katılımcı ve denetlenebilir olması, oligarşik yönetimlerden vazgeçerek demokratikleşme düzeylerinin artırılması ve makroekonomik iyileştirmeler yapması gerekliliğini göstermektedir. Ek olarak sonuçlar, çalışma kapsamındaki ülkelerin, politika üretme ve tasarlama süreçlerinde komşuluk ilişkisini gözetmesi durumunda optimal akıllı yönetim seviyesine ulaşılmasını sağlanabileceğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

Acar Şentürk, A. ve Karabey, U. (2016). Sağlık sigortasında toplam hasar tutarının kestirimi için tek-kısım ve iki-kısım modellerin karşılaştırılması. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 9(2), 87-97.

Afonso, A., St. Aubyn (2006). Non-parametric approaches to education and health efficiency in OECD countries. *Journal of Applied Economics*, 8 (2), 227-246

Afonso, A.; Schuknecht, L. and Tanzi, V. (2005). Public sector efficiency: An international comparison. *Public Choice*, 123 (3-4), 321-347

Ake, C. (1975). A definition of political stability. *Comparative Politics*, 7(2), 271-283.

Aletà, N. B., Alonso, C. M., and Ruiz, R. M. A. (2017). Smart mobility and smart environment in the Spanish cities. *Transportation research procedia*, 24, 163-170.

Benevolo, C., Dameri, R. P., and D'auria, B. (2016). Smart mobility in smart city. In *Empowering organizations* (pp. 13-28). Springer, Cham.

Benevolo, C., Dameri, R. P., and D'auria, B. (2016). Smart mobility in smart city. In *Empowering organizations* (pp. 13-28). Springer, Cham.

Bolívar, M. P. R. (2016). Mapping Dimensions of Governance in Smart

Cities: Practitioners versus Prior Research. In Proceedings of the 17th International Digital Government Research Conference on Digital Government Research, 312-324. Shanghai: China

Carothers, T. (1998). The rule of law revival. *Foreign Aff.*, 77, 95.

Castells. (2011). *The Rise of the Network Society: The Information Age— Economy, Society, and Culture. Vol.1.*

Dal, S. (2018). Determinants of Poverty in Turkey. *Econometrics: Methods and Applications. Ankara: Gazi Kitabevi. ss: 127-140.*

Dal, S. ve Sevüktekin, M. (2018). Türkiye’de öznel iyi oluş’un yaşam alanları yaklaşımı ile ölçülmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 18* (EYİ Özel Sayısı), 433-446. DOI: 10.18092/ulikidince.351465

Elhorst, J. P. (2012). Dynamic spatial panels: models, methods, and inferences. *Journal of geographical systems, 14*(1), 5-28.

Estevez, E., Lopes, N., and Janowski, T. (2016). Smart sustainable cities: Reconnaissance study.

Garcia, A. R. (2020). AI, IoT, Big data, and technologies in digital economy with blockchain at sustainable work satisfaction to smart mankind: Access to 6th dimension of human rights. In *Smart Governance For Cities: Perspectives And Experiences* (pp. 83-131). Springer, Cham.

Giffinger, R., and Pichler-Milanović, N. (2007). Smart cities: Ranking of European medium-sized cities. Centre of Regional Science, Vienna University of Technology.

Gil-Garcia, J. R. (2012). Enacting electronic government success: An integrative study of government-wide websites, organizational capabilities, and institutions (Vol. 31). Springer Science and Business Media.

Gupta, S., Verhoeven, M. (2001). The efficiency of government expenditure Experiences from Africa. *Journal of Policy Modelling 23*, 433– 467

Hauner, D. (2008). Explaining Differences in Public Sector Efficiency: Evidence from Russia’s Regions, 36 (10),1745-1765.

Hauner, D., and, A. (2010). Determinants of government efficiency. *World Development, 38*(11), 1527-1542.

Kar, A. K., Gupta, M. P., Ilavarasan, P. V., and Dwivedi, Y. K. (2017). Understanding Smart Cities: Inputs for Research and Practice. *Advances In Smart Cities Smarter People, Governance, and Solutions*, Ed. Arpan Kumar Kar, Manmohan Prasad Gupta, P. Vigneswara Ilavarasan ve Yogesh K. Dwivedi, CRC Press, 1-8.

Kim, S., and Lee, J. (2012). E-participation, transparency, and trust in local government. *Public administration review*, 72(6), 819-828.

Kumar, T. V., and Dahiya, B. (2017). Smart economy in smart cities. In *Smart economy in smart cities* (pp. 3-76). Springer, Singapore.

Lombardi, P., and Vanolo, A. (2015). Smart city as a mobile technology: Critical perspectives on urban development policies. In *Transforming city governments for successful smart cities* (pp. 147-161). Springer, Cham.

Lopes, N. V. M., and Farooq, S. (2020). Smart City Governance Model for Pakistan. In *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences* (pp. 17-28). Springer, Cham.

Meijer, A., and Bolívar, M. P. R. (2016). Governing the smart city: a review of the literature on smart urban governance. *international review of administrative sciences*, 82(2), 392-408.

Mirghaemi, S. A. (2019). Akıllı kentler üzerine bir inceleme: TÜRKİYE örneği. *Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, 12(2), 37-46.

Mulgan, R. (2000). Accountability: An ever-expanding concept?. *Public administration*, 78(3), 555-573.

Nam T (2012) Modeling municipal service integration: A comparative case study of New York and Philadelphia 311 systems. Dissertation, University at Albany, State University of New York.

Nam, T., and Pardo, T. A. (2011). Conceptualizing smart city with dimensions of technology, people, and institutions. In *Proceedings of the 12th annual international digital government research conference: digital government innovation in challenging times*, 282-291.

Paskaleva, K. A. (2009). Enabling the smart city: The progress of city e-governance in Europe. *International Journal of Innovation and regional development*, 1(4), 405-422.

Pereira, G. V., Parycek, P., Falco, E., and Kleinhans, R. (2018). Smart governance in the context of smart cities: A literature review. *Information Polity*, 23(2), 143-162.

Ranchod, R. (2020). The data-technology nexus in South African secondary cities: The challenges to smart governance. *Urban Studies*, 57(16), 3281-3298.

Ruhlandt, R. W. S. (2018). The governance of smart cities: A systematic literature review. *Cities*, 81, 1-23.

Scholl, H. J., and AlAwadhi, S. (2016). Creating smart governance: the key to radical ict overhaul at the city of Munich. *Information Polity*, 21(1), 21-42.

Schuurman, D, Baccarne, B, De Marez, L, Mechant, P (2012) Smart ideas for smart cities: Investigating crowdsourcing for generating and selecting ideas for ICT innovation in a city context. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 7(3), 49-62.

Soe, R. M. (2020). Mobility in Smart cities: will automated vehicles take it over?. In *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences* (pp. 189-216). Springer, Cham.

Su, K., Li, J., and Fu, H. (2011). Smart city and the applications. In *2011 International Conference on Electronics, Communications and Control (ICECC)* (pp. 1028-1031). IEEE.

Şentürk, A. ve Erdemir, C. (2010). Kredibilite kuramında panel veri modelleri ve trafik sigortası için bir uygulama. *İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya*, 3.1, 17-36.

Taamallah, A., Khemaja, M., and Faiz, S. (2020). Building a framework for smart cities: strategy development. In *Smart Governance for Cities: Perspectives and Experiences* (pp. 29-53). Springer, Cham.

Tanzi, V., Schuknecht, L. (2000). *Public spending in the 20th century: A global perspective*, Cambridge: Cambridge University Press

Testoni, C., and Boeri, A. (2015). Smart Governance: urban regeneration and integration policies in Europe. Turin and Malmö case studies. *International Journal of Scientific and Engineering Research*, 6(3), 527-533.

Walravens, N (2012) Mobile business and the smart city: Developing a business model framework to include public design parameters

for mobile city services. *Journal of Theoretical and Applied Electronic Commerce Research*, 7(3), 121–135.

Willke, H (2007) *Smart Governance: Governing the Global Knowledge Society*, New York: Campus Verlag.

Yıldırım, J. ve Dal, S. (2016). Social transfers and labor force participation relation in Turkey: a bivariate probit analysis. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52 (7), 1515-1527.

Yücel, M. A. (2021). Sürdürülebilir kalkınma kapsamında eko-verimlilik ve eko-inovasyon: Dinamik mekânsal panel veri analizi (Yüksek Lisans Tezi), Edirne: Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı.

Yücel, M.A. (2021). Çevresel sürdürülebilirliğin değerlendirilmesi: Dinamik mekânsal panel veri yaklaşımı. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1), 53-90.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
- Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- The authors contributed equally to the study.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

COVID-19 ile Mücadelede Akıllı Kent Uygulamalarının Önemi: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Örneği¹

The Importance of Smart City Practices in the Fight Against COVID-19: Balıkesir Metropolitan Municipality Example

Sevim BUDAK

Doç. Dr,
İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu
Yönetimi Bölümü,
sebudak@istanbul.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4943-3184

Sezgin SEZGİN

Arş. Gör,
Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve
İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
sezgin_sezgin@hotmail.com,
ORCID: 0000-0002-6625-3997

Cilt / Issue: 8(2), 521-552

Geliş Tarihi: 10.12.2020

Kabul Tarihi: 30.04.2021

Atıf: Budak, S. ve Sezgin, S. (2021).
COVID-19 ile Mücadelede Akıllı
Kent Uygulamalarının Önemi:
Balıkesir Büyükşehir Belediyesi
Örneği. *Tesam Akademi Dergisi*, 8(2),
521-552. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.933891>

¹ Bu çalışma, 25-26 Kasım 2020 tarihlerinde,
Marmara Üniversitesi Siyasal Bilgiler
Fakültesi ve Ekonomik, Siyasal ve
Stratejik Araştırmalar Merkezi TESAM
tarafından düzenlenen 'Uluslararası
Sürdürülebilir Şehirler Sempozyumu,
Teknoloji ve Sürdürülebilir Şehirler'
temalı sempozyumunda sunulan bildirinin
geçştirilmesi ile oluşturulmuştur.

Öz

2019'un sonlarında Çin'de ortaya çıkan COVID-19, insanlığın karşılaştığı en büyük salgın hastalıklardan biridir. Hastalığın insandan insana çoğunlukla temas yoluyla geçmesi, insan etkileşiminin yüksek olduğu kentsel alanlarda yayılımını hızlandırmıştır. Nihayetinde kentler, hayalet kentlere dönüşmüş, sosyo-ekonomik aktiviteler asgari düzeye inmiştir. Geleneksel kent yönetimlerinden farklı olarak teknolojiyi kent yönetim sistemlerinde aktif kullanan akıllı kentler, salgınla mücadelede anlık veriye dayalı yönetim izlediklerinden daha hızlı hareket etme imkânı yakalamışlardır. Bu çalışmada; 'Balıkesir'de akıllı kent uygulamaları COVID-19'la mücadelede nasıl kullanılmıştır?' araştırma sorusunun cevabı aranacaktır. Bu çerçevede; öncelikle akıllı kentlerin neleri vaat ettiği ve bileşenleri incelenecek, dünyada COVID-19'la mücadelede kullanılan akıllı uygulamalardan örnekler verilecek ve sonunda Türkiye'de akıllı kent uygulamalarından yararlanan Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19'la mücadeledeki akıllı uygulamaları ele alınacaktır. Çalışmada teorik çerçeve çizilirken literatür taraması yöntemi kullanılmış, Balıkesir örneği incelenirken derinlemesine mülakat yapılmıştır. Çalışmanın en önemli sınırlılığı; pandemi şartları nedeniyle derinlemesine mülakat yapılan kişiler, sadece yetki ve sorumluluk sahibi olan kişilerden seçilmiştir. İncelenen akıllı kent uygulamalarının çoğunluğu merkez ilçelerde uygulanmaktadır. Çalışma sonucunda Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 sürecine özgü bir akıllı kent uygulaması geliştirmedeği görülmektedir. Pandemi öncesi uygulanan akıllı kent uygulamaları, revize edilerek salgınla mücadelede kullanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akıllı Kentler, Akıllı Teknolojiler, Kent Sağlığı, COVID-19, Balıkesir Büyükşehir Belediyesi.

Abstract

Emerging in China in late 2019, COVID-19 is one of the largest epidemics faced in human history. The transmission of the disease from person to person, mostly through contact, has accelerated its spread in urban areas where human interaction is high. Eventually, cities became ghost cities, and socio-economic activities were reduced to minimum. Unlike traditional urban governments, smart cities have been able to move faster through data-driven policies by actively using technology in urban administrations. This study, how were smart city applications used in Balıkesir to combat COVID-19? the answer to the research question will be sought. First, smart cities will be examined, examples of smart applications used in the fight against COVID-19 in the world will be given. In the study, literature review method was used when drawing the theoretical framework, and in-depth interviews were conducted while examining the Balıkesir sample. Conclusion of the study, it is seen that Balıkesir Metropolitan Municipality has not developed a smart city application specific to the COVID-19 process. Smart city practices applied before the pandemic are revised and used to combat the epidemic.

Keywords: Smart Cities, Smart Technologies, Urban Health, COVID-19, Balıkesir Metropolitan Municipality.

Extended Abstract

Covid-19, which appeared in Wuhan, China in December 2019, is one of the largest epidemics facing humanity. The transmission of the disease from person to person largely through contact has accelerated its spread in urban areas where human interaction is high, especially in large cities. As a result, cities have become ghost cities in ways we are not used to seeing, socio-economic activities have decreased to a minimum. Unlike traditional urban governments, smart cities that actively use technology in urban management systems and at the point of solving urban problems have the opportunity to act faster in combating the epidemic than they monitor instantaneous data-based management.

Policies based on data and knowledge-based simulation produced by states and cities have provided important opportunities for central and local governments to reduce the spread of the virus. About reducing the rate of virus spread from information and communication technologies; it has been used in areas such as where the spread of the virus is concentrated, monitoring patients and preventing contact with others, while facilitating daily life has been used in areas such

as the supply of food and medicines, issuing warnings to citizens by unmanned vehicles, disinfecting institutions. It is expected that smart city applications will be used in many different urban services at the point of combating the epidemic, if the epidemic process continues along with advances in information and communication technology.

Currently, every city, smart or not, produces more or less data. Cities generate data through numerous components, such as sensors placed in urban space, mobile applications, and social media applications used by urban residents. Smart cities use smart city applications in urban administrations and in the functioning of urban life, and use them in decision-making mechanisms by processing and making sense of the raw data obtained from these applications. In this way, the rationality of the decisions taken is ensured, and faster, economic, effective and efficient decisions can be made because they are data-based and rational. All these advantages that smart cities have in the world and in Turkey facilitate the work of smart cities in times of crisis and in the current epidemic process, as well as in ordinary everyday life.

In this study; how were smart city applications used in Balıkesir in the fight against COVID-19? the answer to the research question will be sought. In order to answer this question, first of all, what smart cities promise and their components will be examined, examples of smart applications used in the fight against COVID-19 in the world will be given, and finally, the smart applications of Balıkesir Metropolitan Municipality in the fight against COVID-19, which uses smart urban applications in Turkey, will be discussed.

The aim of the study is to demonstrate in Balıkesir special how smart city practices, which are put forward with the promise of a more sustainable urban life, facilitate urban life in the face of an extraordinary epidemic. During the preparation of the study, local and foreign Smart City literature will be scanned, examples of smart city applications in the world and Turkey will be given. After that, the official data of the Balıkesir Metropolitan Municipality in the fight against COVID-19 will be used and an in-depth interview will be conducted with the head of the Information Processing Department.

As a smart city in Turkey, there is not only Balıkesir, but only the Balıkesir sample was selected in terms of limiting the study, and other smart cities in Turkey were left out of the scope of the study –to other researchers. So this is the most important limit of the study. Another

limit of the study is that due to the pandemic conditions we are in, it is not possible to conduct in-depth interviews with a large number of people. For this reason, the interview environment is limited to the head of the information processing department and the director of the Smart City, who have information and authority within the scope of the smart city applications of Balıkesir Metropolitan Municipality.

As part of the results obtained as a result of the study, it is aimed to emphasize the importance of smart urban applications in combating the epidemic, discuss the potential of smart urban applications in the face of future outbreaks, and examine the success and failure of smart applications through the example of Balıkesir. In addition, this study is expected to make an important contribution to decision makers, researchers and literature in the process of planning and designing cities for other epidemic disasters that may occur in the future from the point of view of public health after the COVID-19 outbreak.

Giriş

Kentler, ortaya çıktıkları ilk dönemden itibaren kırsal alana göre yönetilmesi güç, karmaşık ve kalabalık alanlar olmuşlardır. Özellikle Sanayi Devrimi'nden itibaren dünya genelinde kentsel nüfus artışında patlama olmuş, kırsal alanlar çözülerek kentsel alanlarda aşırı nüfus artışı görülmüştür. Engels 'Konut Sorunu' adlı kitabında bu dönemde kırdan kente göçen insanların kentlerde yaşadığı konut, altyapı, ulaşım gibi sorunları İngiltere'nin Manchester kenti üzerinden detaylı bir şekilde anlatmaktadır. Kentlerde görülen sorun alanları, kent sayısının ve kentlerde yaşayan insan sayısının artmasıyla birlikte daha da çeşitlenmiştir.

Birleşmiş Milletler'in hazırladığı raporlardaki nüfus projeksiyonları; kentlerin günümüzde nüfusun çoğunluğunu barındırdığını, gelecekte de artan oranda nüfusun kentlerde yaşayacağını göstermektedir. 2019 yılı rakamlarına göre dünyada yaklaşık 7,71 milyar insan yaşamaktadır. Bu nüfusun yaklaşık %55,7'si kentsel alanlarda yaşarken %44,3'ü de kırsal alanlarda yaşamını sürdürmektedir. Kentsel alanda yaşayan nüfus oranının kırsal alanda yaşayan nüfusa karşı üstünlüğünün gelecekte de artan oranda sürmesi beklenmektedir. Öyle ki gelecek nüfus projeksiyonlarına bakıldığında, günümüzde 4,3 milyar insanın yaşadığı kentsel alanlarda 2030 yılında 5,17 milyar insanın, 2050 yılında ise 6,68 milyar insanın yaşaması öngörülmektedir (United Nations, 2019, s. 9).

Kentlerin kalabalıklaşması ve karmaşıklaşması, hem kentlerde görülen sorunları çeşitlendirirken hem de kırdan kente yönelen yeni kitlelerin kentlerden hizmet beklentilerini de değiştirmiştir. Kentlerde klasik kentsel sorunlar olarak adlandırabileceğimiz altyapı, konut, ulaşım gibi sorunlara ek olarak artık iklim krizi, kent hakkı, kentsel demokrasi gibi yeni kentsel sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Kentsel sorunların çözümü için veriye dayalı olmayan geleneksel yöntemler artık yeterli olamamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojisinde yaşanan ilerlemelerle birlikte kent içerisindeki çok sayıda nesne, sensörler aracılığıyla veri üretmekte ve bu verilerden elde edilen analizlerle rasyonel politikalar üretilmektedir.

Kısaca bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel karar alma süreçlerinde kullanılması olarak tanımlayabileceğimiz akıllı kentler, kentsel sorunların çözümünde alternatif bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Kent içerisinde üretilen verilerden elde edilen analizler ile kent yönetiminde rasyonel, hızlı ve güvenilir kararlar alınmakta,

kent sakinlerine daha etkin ve verimli hizmet sunulmakta ve kent sakinlerinin de bu uygulamalardan yararlanması ile kentsel yaşamları daha kolay hale gelmektedir. Akıllı kentler, kentsel sorunlarla veriye dayalı olarak mücadele etmektedir. COVID-19 ile mücadelede de akıllı kent uygulamaları gerek kent yönetimlerinin gerekse de kent sakinlerinin süreç yönetimini kolaylaştırmıştır.

COVID-19, 31 Aralık 2019 tarihinde SARS-CoV-2 adı verilen yeni bir koronavirüsün neden olduğu hastalıktır. Hastalık, dünya genelinde milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından yayınlanan 9 Ocak 2021 tarihi verilerine göre COVID-19'a dünya genelinde yakalanan insan sayısı, 88.120.981'dir. Hastalığa yakalananlardan 1.914.378'i hayatını kaybetmiştir (WHO, 2021). Aynı tarihte T.C. Sağlık Bakanlığı'nın açıkladığı resmî verilere göre Türkiye'de COVID-19 hastalığına yakalanan vatandaş sayısı 2.317.118 iken hastalıktan vefat eden kişi sayısı 22.631'dir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2021).

COVID-19'un Çin'de ortaya çıktığından itibaren yapılan çalışmalar, hastalığın yaygın görülen ve daha az yaygın görülen bir dizi belirtisini ortaya koymuştur. Dünya Sağlık Örgütü tarafından açıklanan resmi raporlarda hastalığın en yaygın semptomları; ateş, kuru öksürük ve yorgunluktur. Bu belirtilerin dışında; tat ve koku kaybı, burun tıkanıklığı, baş ve boğaz ağrısı, kas ve eklem ağrısı, cilt döküntüleri, mide bulantıları ve kusma, ishal, titreme ve baş dönmesi gibi belirtiler de hastalığın daha az yaygın göstergeleri arasında sayılmaktadır (WHO, 2021). Hastalığın büyük ölçüde insandan insana temas yoluyla yayılarak çoğalması, insan yoğunluğunun yüksek olduğu kentsel alanlarda daha hızlı yayılmasına neden olmuştur. Dolayısıyla kentsel alanlar, COVID-19'un ulusal ve uluslararası ölçekte yayılımını azaltabilmek için önlem alınması gereken alanların başında gelmektedir.

Dünyada Çin, Güney Kore, ABD, Singapur gibi ülkeler akıllı kent uygulamaları sayesinde COVID-19 ile mücadele noktasında çok sayıda örnek uygulama geliştirmişlerdir. Temassız uygulamalar ile insanlar arası mesafelerin azaltılması, robotik teknolojilerin sağlık alanında daha etkin kullanılması ile doktorların iş yükünün hafifletilmesi, drone veya robotlardan kolluk hizmetleri alanında yararlanarak kolluk kuvvetleri personelinin daha etkin kullanılması, veriye dayalı izleme yöntemleri ile COVID-19 hastası veya temaslıların izole edilmesi kullanılan akıllı kent uygulamalarının başlıca önemini göstermektedir. COVID-19 ile mücadelede akıllı kent uygulamalarının önemi çok olmakla

birlikte insanların akıllı teknolojiler ile izlenmesi, hareketlerinin takip edilmesi, gözetim toplumu yaratılması endişelerini yaratmaktadır. Yerel yönetimlerin elde ettiği bu verilerin nasıl ve nerede, hangi amaçla kullanılacağına denetiminin iyi yapılması gerekmektedir. Verilerin anonimleştirilmesi ve güvenliği konusunda gerekli önlemler mutlaka yapılmalıdır.

Bu çalışmada akıllı kent uygulamalarının COVID-19 ile mücadeledeki etkisi Balıkesir Büyükşehir Belediyesi üzerinden incelenmiştir. 'Balıkesir'de akıllı kent uygulamaları COVID-19'la mücadelede nasıl kullanılmıştır?' araştırma sorusundan yola çıkılarak Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 ile mücadelede kullandığı akıllı kent uygulamaları analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı; daha sürdürülebilir bir kentsel yaşam vaadiyle ortaya atılan akıllı kent uygulamalarının olağanüstü bir salgın karşısında kentsel yaşamı nasıl kolaylaştırdığını Balıkesir özelinde ortaya koymaktır. Çalışma hazırlanırken yerli ve yabancı akıllı kent literatürü taranmış, dünyada ve Türkiye'de akıllı kent uygulamalarından örnekler verilmiştir. Çalışma kapsamında Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 ile mücadeledeki resmî verilerinden yararlanılmış ve Bilgi İşlem Daire Başkanı ve Akıllı Şehir Müdürü ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Akıllı Kent Kavramı ve Bileşenleri

1990'lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan ilerleme ile birlikte günlük hayatın hemen her aşamasında akıllı teknolojiler kullanılır olmuştur. Ulaşımdan sağlığa, konuttan altyapıya kadar hemen her alanda akıllı kent teknolojileri kullanılmaktadır. Statista'nın hazırladığı raporlar, akıllı cihazların ve nesnelerin günlük hayatımızda artan oranda ne kadar çok kullanıldığını göstermektedir. Öyle ki 2016'da 2,5 milyar olan akıllı telefon kullanıcı sayısının 2021'de 3,8 milyara, 2014'te akıllı telefon başına mobil veri trafiğinin aylık 1 GB iken 2021'de 8,9 GB'a ve 2015'te nesnelerin internetine bağlı nesne sayısının 15,41 milyar iken 2021'de 35,82 milyara yükselmesi beklenmektedir (Statista, 2020).

Akıllı cihazların ve nesnelerin kent hayatı içerisinde bu kadar yaygın kullanılması ile günlük hayatta farkında olarak ya da olmayarak attığımız her adımda veriler üretilmektedir. Üretilen ham verilerin kent yönetimlerince depolanarak analiz edilmesi sonucunda hem kent yönetimleri daha rasyonel kararlar almakta hem de kent sakinleri günlük yaşantılarını daha rasyonel plânlayabilmektedir. Kentlerde üretilen verilerin ham olmaktan çıkarılarak analiz edildiği, bilgi ve

iletişim teknolojilerinin kent yönetim sistemlerinde kullanıldığı kentler 'akıllı kent' olarak tanımlanmaktadır. Akıllı kentler ile ilgili farklı bakış açılarıyla çok sayıda tanım geliştirilmiştir.

Akıllı bir kent iki temel kavram üzerine inşa edilmektedir. Bu kavramlar; sürdürülebilirlik ve iletişimdir. Akıllı kentlerin sürdürülebilirlik özelliği ile kaynakların daha etkin ve verimli kullanıldığı, doğaya karbondioksit salınımının azaltıldığı, çevresel etkilerin minimuma düşürüldüğü ve kent sakinlerinin yaşam kalitesinin yükseltildiği bir düzen ifade edilmektedir. Akıllı kentlerin iletişim özelliği ile ise; bilgi ve iletişim teknolojileri ve onun araçları ile anlık veri toplama, bu verilerin depolama ve işleme özelliği ile kent yönetimine bilgi edinme ve rasyonel kent plânları oluşturma imkânı ifade edilmektedir (Kayapınar, 2017, s. 15).

Hall'a göre akıllı kent (2000, s. 1); yollar, köprüler, tüneller, demiryolu/ metro, havaalanları, limanlar, haberleşme, su, elektrik, büyük binalar dahil olmak üzere bir kentteki kritik altyapı tesislerine ilişkin tüm koşulları izleyen ve birbirine entegre edilmesini sağlayan, kaynaklarını optimum kullanarak vatandaşlarına hizmeti maksimize eden, güvenlik konusunda önleyici faaliyetleri planlayan bir kenttir. Akıllı bir kentte, gelişmiş izleme sistemleri ve yerleşik akıllı sensörler ile veriler gerçek zamanlı olarak toplanabilir, analiz edilebilir ve bu sayede kent yönetiminin karar verme süreci geliştirilebilir.

Steventon ve Wright (2006, XV) akıllı kenti; bilgi ve iletişim teknolojilerinin fiziksel nesnelere, yaşadığımız ve çalıştığımız dünyaya gömüldüğü bir alan olarak görmektedir. Buradaki gömülü teknoloji kent sakinlerinin hayatlarını sürdürmesinde, akıllı ve bağlamsal bir destek sunmaktadır. Özellikle yazılım bileşenleri, işlemciler, hafıza kartı, depolama gibi alanlarda görülen ilerlemeler ve maliyetlerin düşmesi, daha küçük parçaların nesnelere yerleştirilmesini mümkün hale getirerek akıllı kentlerin geleceğinde önemli rol oynamaktadır.

Akıllı Kentler Konseyi'ne göre (Smart Cities Council); kentin yaşanabilirliğini, işleyebilirliğini, sürdürülebilirliğini artırmak için bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanan kentler, akıllı kent olarak tanımlanmaktadır. Akıllı bir kent, tüm bunları üç aşamada gerçekleştirmektedir. İlk olarak sensörler, diğer cihazlar ve elindeki mevcut sistemler aracılığıyla kentteki verileri toplamaktadır. Daha sonra, bu verilerle kablolu ve kablosuz ağları kullanarak iletişim kurmaktadır. Üçüncü ve son olarak ise; mevcut durumda nelerin olup bittiğini ve gerçekleşmesi muhtemel sorunları tespit edebilmek için

verileri analiz etmektedir (Smart Cities Council, 2015, s. 6).

Akıllı kent tanımlarının ortak özelliği; bilgi ve iletişim teknolojilerinin kentsel hayatın her aşamasında kullanılması olarak görülmektedir. Akıllı kent yaklaşımı, kentlerde ortaya çıkan problemlere karşı gerçek zamanlı müdahale edebilmeyi mümkün hale getirmektedir. Bu sayede akıllı bir kentte yaşayan vatandaşların ihtiyaçları, normal bir kentte yaşayan vatandaşlara kıyasla daha hızlı, verimli ve etkin bir şekilde giderilmektedir. Nesnelerin interneti teknolojisi artık hayatımızın her anına girmektedir, akıllı kentlerde bu önem daha da büyüktür. Kentin her tarafına dağılmış bulunan sensörlerden toplanan veriler akıllı bir kent için son derece önemlidir. Toplanan bu veriler, kentin bilgi işleme merkezlerinde anlamlı hale getirilerek kentteki tüm akıllı sistemlerin bütünleşik bir şekilde çalışması ve kent yönetimini kolaylaştırması beklenmektedir (Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, 2019, s. 47).

Akıllı kentlerin sahip olması gereken birtakım bileşenler bulunmaktadır. Akıllı kent literatürü incelendiğinde akıllı kent bileşenleri konusunda en fazla kabul gören yaklaşım Cohen (2012) tarafından geliştirilen 'Smart City Wheel' (Akıllı Kent Çarkı)'dır. Bu yaklaşıma göre akıllı kentler 6 bileşen etrafında birleştirilmektedir: Akıllı Ekonomi, Akıllı Devlet, Akıllı Toplum, Akıllı Yaşam, Akıllı Mobilite ve Akıllı Çevredir.

Şekil 1

Cohen'in Akıllı Kent Çarkı

Kaynak: (Cohen, 2020).

Akıllı Ekonomi ile yenilikçi bir ruh, girişimcilik, yüksek ekonomik verimlilik, eğitilmiş işgücü, üretkenlik, fikir üretimi, emek piyasasının esnekliği gibi özelliklere vurgu yapmaktadır. Kentsel ekonominin akıllı hale getirilmesi, kent kaynaklarının akılcı, rasyonel ve verimli kullanılarak kaynak tasarrufu yapılmasını önermektedir (Yılmaz, 2020, s. 10).

Akıllı Devlet yaklaşımı ile akıllı bir kentin kentsel altyapı ve hizmetleri bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla daha işlevsel hale getirmenin yanında bireyleri yönetme, sürdürülebilir kentsel gelişim için çok aktörlü bir yönetim mekanizması kurma gibi görevleri de vardır. Dijital teknolojilerin ve kentsel verilerin halka açılmasıyla birlikte

daha sürdürülebilir yönetim biçimlerine kavuşmak mümkündür. Kentsel aktörleri akıllı kent girişimlerine daha fazla dahil ederek yerel yönetimlerin bu bütünselliği sağlaması ve etkili bir şekilde kullanması hedeflenmektedir (Paskaleva ve ark., 2017).

Akıllı Toplum olma noktasında en önemli unsurlardan biri bireylerdir. Bireylerin yaratıcılık güçlerinin ortaya çıkarılması, topluma yararlı hale getirilmesi açısından kişiye özgü öğrenme, eğitimin ayrıştırılması, hayat boyu öğrenme konuları oldukça önemlidir. Bu tür faaliyetlerin gerçekleşmesi, eğitimin dijital ortama aktarılması ile mümkündür (Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği, 2019, s. 46).

Akıllı Yaşam, kent sakinlerinin günlük hayatlarının çok boyutlu olarak kolaylaştırılmasını ön plâna almaktadır. Kent sakinlerinin bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak huzur ve güven içerisinde, sağlıklı bir şekilde hayatlarını sürdürmelerini ifade etmektedir (Nair, 2019, s. 124).

Akıllı Mobilite ile akıllı bir kentin zaman ve mekân açısından başarıya ulaşabilmesi için; kentteki ulaşım sistemleri, trafik yönetimi, yoğunluk ölçümü, trafik yönlendirme, akıllı kavşak, akıllı durak, akıllı parkmetreler, park yönlendirme, toplu taşımada bütünleşik ücret ödemesi, GPS takip, yol sensörü, ileri yolcu bilgi sistemleri gibi (Varol, 2017, s. 54) uygulamaları benimsemesi gerekmektedir.

Akıllı Çevre, öncelikli olarak çevreci, yenilenebilir enerji kaynaklarına vurgu yapmaktadır. Çevreyi kirleten katı fosil yakıtlardan ziyade daha çevreci, çevre üzerinde baskı yaratmayan, yenilenebilir enerji kaynaklarına dayalı sistemlerin kent içerisinde kullanılmasıyla birlikte kentlerin daha çevre dostu bir anlayışa bürüneceğini anlatmaktadır (Tuna, 2006, s. 12).

Akıllı bir kentin bu bileşenlerin ne kadarına sahip olması gerektiği ile ilgili kabul edilmiş bir çerçeve bulunmamaktadır. Bir kentin akıllı olarak nitelendirilebilmesi için söz konusu altı bileşenin tamamına sahip olması gerektiğini belirten görüşlerle birlikte bu bileşenlerden bir ya da birkaç tanesine sahip olmasının yeterli olacağı yönünde görüşler de bulunmaktadır. Ancak dünyada (Singapur, Amsterdam, Barcelona gibi) ve Türkiye’de (Konya, Bursa, Kayseri gibi) başarılı akıllı kent örneklerine bakıldığında bu bileşenlerin tamamıyla ilgili akıllı projelerinin olduğu görülmektedir (Uçar, Şemşit ve Negiz, 2017).

Dünyada Akıllı Kentlerin COVID-19 ile Mücadele Örnekleri

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 hastalığı, toplumların yaşamında radikal dönüşümlere neden olmuştur. Dünyanın pek çok ülkesinde uygulanan uzun süreli karantina süreci, özellikle kent merkezlerinin boşalmasıyla 'hayalet kentlere' dönüştüğü bir süreci başlatmıştır. Kentsel yaşamın durma noktasına gelmesi, ülkelerin sosyo-ekonomik düzeninin bozulmasına neden olmuştur.

COVID-19 salgını, hastalığın Çin'den dünyanın diğer ülkelerine yayılması ile birlikte küresel ve ulusal ölçekte ekonomik, sosyal, çevresel, yönetsel vs. birçok etkiyi beraberinde getirmiştir. Sokağa çıkma yasaklarının başlaması ile birlikte başta ekonomik olmak üzere bir dizi sorun alanı oluşmaya başlamıştır. Öyle ki özellikle kentsel ekonominin durma noktasına gelmesi, çok sayıda esnafı iş yapamaz duruma getirmiş, işsizlik yükselmiştir. Karantina sürelerinin uzaması nedeniyle evlerde kalan insanlar psikolojik açıdan da olumsuz etkilenmiştir. İnsanlar arasında belirtisi olmasa dahi hasta olduğunu düşünenlerin sayısı artmış, çiftler arasında boşanma davası açma oranı %34 yükselmiştir (NTV, 2020). Salgının bireyler arası yakın temastan bulaşması nedeniyle toplu taşıma kullanım oranı azalmış, insanlar bireysel araç kullanma eğiliminde bulunmaya başlamıştır. Bu nedenle özellikle insan yoğunluğunun yüksek olduğu kent merkezlerinde trafik yoğunluğu artarken hava ve gürültü kirliliği seviyesinde de artış görülmektedir (NTV, 2021). COVID-19 yönetsel açıdan da birçok problemi beraberinde getirmiştir. Salgının ekonomi üzerindeki olumsuz etkisi, birçok ülke başkanına olan güveni azaltmıştır. Hatta salgın sürecinden önce Biden'ın önünde olan Trump, salgının olumsuz etkileri karşısında ABD'de sorumlu görülmüştür. USA Today gazetesi, Democracy Fund adlı sivil toplum kuruluşu ve California Üniversitesi Los Angeles (UCLA) bünyesindeki Nationscape Project ortaklığında düzenlenen ankete göre Mart'ta Trump'a pandemi süreci yönetimi desteği yüzde 51'ken, Mayıs ayında yüzde 46'ya düşmüştür (Yeniçağ, 2020). Benzer tepkilerin birçok farklı devlet başkanı nezdinde sürdüğü göz önüne alınırsa, salgının ekonomik, toplumsal, sağlık vs. açısından yarattığı tahribat, yönetsel sorunlara da yol açmıştır.

2000'li yılların başında ortaya çıkan SARS virüsünün küresel kent ağları üzerinden nasıl yayıldığını inceleyen Ali ve Keil (2008), kentlerde gelecekte ortaya çıkabilecek bir bulaşıcı hastalık sürecinde, kentlerin içerisinde bulunduğu neo-liberal yönetim biçimleri ile oldukça

savunmasız olacağını ifade etmişlerdir. Küreselleşme akımının bu denli hızlı devam ettiği takdirde, ileride ortaya çıkabilecek bir küresel salgının önünün alınmasının çok zor olduğunu belirtmişlerdir. SARS'tan daha etkili ve daha hızlı yayılan bir salgın virüsün ortaya çıkması halinde mevcut kentsel yaşam biçimlerinin bu salgının yayılımını hızlandıracağını vurgulamışlardır. Nitekim COVID-19 salgını, özellikle insan temasının yoğun olduğu kent merkezlerinde çok hızlı bir şekilde yayılarak önce kentsel, sonra ülkesel, nihayetinde de küresel bir salgına dönüşmüştür. Akıllı kent uygulamalarının aynı zamanda kentsel direnci de artırdığı göz önüne alınırsa virüsle mücadeledeki önemi daha iyi anlaşılabilir.

Küresel bir salgın karşısında geleneksel çözüm yöntemleri ile hareket etmek, hem vatandaşların hem de idarelerin elini zayıflatmaktadır. Günümüzde akıllı olsun ya da olmasın her kent az ya da çok sayıda veri üretmektedir. Ayrıca sadece kentlerin değil, vatandaşların kullandığı akıllı cihazlar ile sosyal medya platformlarında, e-ticarette, arama motorlarında vs. milyarlarca veri üretilmektedir. Dolayısıyla COVID-19 salgını ile etkin mücadele edebilmek için kentlerde üretilen milyarlarca verinin ham halinden çıkartılarak işlenip anlamlandırılması, sürecin yönetimi konusunda kent yönetimleri ve sakinlerinin elini kolaylaştıracaktır. Nitekim akıllı kentlerin en önemli farkının veriye dayalı rasyonel kararların alındığı bir sistem olduğu göz önüne alınırsa akıllı kentlerin salgının yönetiminde geleneksel yöntemleri kullanan kentlere –bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanmayan kentler- kıyasla daha avantajlı olduğu söylenebilir.

Harari (2020), COVID-19 salgını ile mücadele konusunda Financial Times'ta 'Koronavirüsten Sonraki Dünya' başlıklı bir çalışma kaleme almıştır. Burada Hong Kong, Güney Kore, Singapur ve Tayvan'daki çalışmalara özellikle dikkat çekmiştir. Harari, bu ülkelerin hastalık bulaşmasıyla ilgili toplumsal davranışlarla nüfus dinamiklerini takip edebilmek için izleme uygulamalarından yararlanırken, "kapsamlı testlere, dürüst raporlamaya ve iyi bilgilendirilmiş bir topluluğun istekli işbirliğine "çok daha fazla güvendiklerini vurgulamaktadır.

Dünya üzerinde Çin, ABD, Rusya, Güney Kore gibi birçok ülke COVID-19 salgını ile mücadelede akıllı kent uygulamalarından yararlanmışlardır. Kamera sistemleri ile vatandaşların izlenmesi, akıllı bileklikler ile izolasyona uymayanların tespit edilmesi, drone'lar ile bilgilendirme ve teslimat yapılması, otonom araçların teslimatta kullanılması, yapay zekâ ile insanlar arası sosyal mesafelerin

belirlenmesi gibi geliştirilmiş çok sayıda akıllı kent uygulaması, bu süreçte kullanılmıştır.

Salgının ilk başlangıcında Rusya'nın Moskova kentinde polis yüz tanıma ve 170.000 kamera sistemini kullanarak karantina ve ev izolasyonunu ihlal eden yaklaşık 200 kişiyi yakalayarak para cezasına çarptırmıştır. Moskova Polis Şefi Oleg Baranov, kentteki mevcut kamera sayısının yetersiz olduğundan şikâyet ederek karanlık köşe ya da ara sokaklar dahil olmak üzere 9.000 ek kamera da koyarak denetimi artırmak istediklerini belirtmiştir (CNN, 2020).

Salgının başlangıcından kısa bir süre sonra Çin'deki birçok kentte virüs kapmış veya temaslı durumda olup karantinada olması gereken vatandaşlardan karantina kurallarına uymayanları tespit etmek ve cezalandırmak için drone'lardan yararlanılmıştır. Bu drone'lar yüz tanıma sistemi ve hoparlörlere sahiptir. Bu özellikleri sayesinde karantinayı ihlal eden vatandaşlara doğrudan isimleri ile hitap edilmekte ve kamusal alanları terk ederek evlerine dönmeleri söylenmektedir. (Smart Cities Dive, 2020).

Çin'de aynı zamanda salgının ilk ortaya çıktığı kent olan Wuhan'da doktorların tamamının robotlardan oluştuğu bir sahra hastanesi açılmıştır. Hongshan Spor Merkezi'nin dönüştürülmesi ile açılan bu hastane, yaklaşık 20.000 hasta kapasitesine sahiptir. Akıllı sahra hastanesi sayesinde diğer hastanelerdeki hasta yoğunluğunun azaltılması, COVID-19 tespit edilen hastaların toplu olarak bir yerde toplanması, robotlar kullanılarak salgının insanlar arasında yayılımının azaltılması ve salgında yorulan sağlıkçıların iş yükünün azaltılması hedeflenmiştir. Burada insansı ve kişiden kişiye temas etmeden sağlık hizmeti sağlayıcılarından hastalara yiyecek ve ilaç taşıyabilen Akıllı Taşıma Robotları kullanılmaktadır. Akıllı robotların tek görevi sağlık hizmeti sunmak değildir, aynı zamanda karantinadan sıkılan hastaları dans ederek eğlendirmekte ve manevi destek de sağlamaktadır (CNBC, 2020).

COVID-19 salgınının önlenmesi konusunda sürücüsüz araçlardan da yararlanılmıştır. Bunun bir örneği ABD'nin California Eyaleti'nde 'Nuro' adlı sürücüsüz araçlardır. Sürücüsüz araçlar sayesinde virüsün insandan insana bulaşının önlenerek etkisinin azaltılması amaçlanmıştır. ABD'deki söz konusu araçlar saatte maksimum 25 mil hıza çıkmaktadır ve yalnızca saatte 35 mil hız sınırı yapılabilen sokaklarda kullanılmasına müsaade edilmektedir (Smart Cities Dive, 2020).

İngiltere'nin Newcastle Üniversitesi Kent Gözlemevi'nde insanlar arası sosyal mesafenin korunması konusunda bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmalarda 1,8 milyar gözlemsel veri kullanılarak derin öğrenme yolu ile 2019 verileri kıyaslanmış ve İngiltere kentlerinde salgının başlangıcından itibaren yaya trafiğinin %95 azaldığı tespit edilmiştir. Araç mobilitesi açısından bakıldığında da yine yıllık ortalamasının %50 altında bir hareketlilik olduğu görülmüştür. Araç hareketliliğindeki azalmanın daha az olması, insanların toplu taşıma kullanmaktan vazgeçerek bireysel araç kullanımına yönelmeleri ile açıklanabilir. Bunlara ek olarak kent içerisinde, özellikle yaya trafiğinin yüksek olduğu alanlardaki kameralardan yararlanılarak insanlar arasındaki sosyal mesafe, yapay zekâ ve geliştirilmiş algoritmalar ile hesaplanarak sosyal mesafeyi ihlal edenlere gerekli işlemler yapılmaktadır (Techxplore, 2020).

Güney Kore'nin Seul kentinde, COVID-19 hakkında bir web platformu geliştirilerek kent sakinlerinin COVID-19 vakaları ile ilgili anlık bilgi edinebilmesi sağlanmıştır. Söz konusu açık veri platformu gün içerisinde birkaç kez güncellenmektedir. COVID-19'a yakalanmış hastalarla ilgili; yaş, cinsiyet ve en son hangi tarihte nereleri ziyaret ettiği bilgileri yer almaktadır. Açık veri platformu ile vatandaşlara şeffaf bir şekilde bilgi sunulması ve platformda belirtilen alanlardan herhangi biri ziyaret edilmişse kendileri ile ilgili tedbirleri alabilmeleri amaçlanmıştır (Seoul, 2020).

Dünya üzerindeki pek çok ülkenin COVID-19 salgını ile mücadele noktasında akıllı uygulamalara başvurduğu görülmektedir. Bu uygulamaların dışında; akıllı bileklik, akıllı kask, akıllı yüzük gibi çok daha fazla sayıda uygulama mevcuttur. Çalışmanın ana ekseninden çıkmamak amacıyla burada sadece öne çıkan akıllı kent uygulamalarına yer verilmiştir. Uygulanan akıllı kent uygulamalarının genellikle izleme ve takip amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bu uygulamalardan elde edilen verilerin başka hangi amaçlarla kullanılacağı, nerede saklanacağı, bir gözetim toplumu oluşturabileceği endişeleri de bu çalışmanın konusu olmayan ancak üzerinde çalışılması gereken konuları oluşturmaktadır. Bu konuya burada temas etmek yerindedir ancak daha detaylı çalışmalarını biyopolitika çalışanlara bırakıyoruz.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 ile Mücadelede Kullandığı Akıllı Kent Uygulamaları

Bu çalışmada akıllı kent uygulamalarının COVID-19 ile mücadeledeki rolü Balıkesir Büyükşehir Belediyesi üzerinden incelenmiştir. İnceleme yapılırken Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin resmî verilerinden yararlanılmış ve Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Bilgi İşlem Daire Başkanı (K1) ve Akıllı Şehir Müdürlüğü Başkanı (K2) ile derinlemesine mülakat yapılmıştır.

Araştırma örneği olarak seçilen Balıkesir'in TÜİK verilerine göre 2019 yılına ait nüfusu 1.228.620'dir (TÜİK, 2019). 2012 yılında çıkartılan 6360 sayılı kanunla birlikte büyükşehir statüsü kazanan Balıkesir, 2014 yılında yapılan yerel seçimlerin ardından fiilen büyükşehir olmuştur. Dolayısı ile kurumsal açıdan büyükşehir yönetme tecrübesi yeni yeni oluşmaya başlayan bir belediyedir. Balıkesir'in toplamda 20 ilçesi bulunmaktadır: Altıeylül, Ayvalık, Balya, Bandırma, Bigadiç, Burhaniye, Dursunbey, Edremit, Erdek, Gömeç, Gönen, Havran, İvrindi, Karesi, Kepsut, Manyas, Marmara, Savaştepe, Sındırgı ve Susurluk'tur.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı'na bağlı Akıllı Şehir Müdürlüğü, 2020 yılının sonlarında kurulmuştur. Daha önce gerçekleştirilen akıllı kent uygulamaları, her birimin (fen işleri, ulaşım vb.) münferit faaliyetleri ile gerçekleştirilmiştir. Akıllı Şehir Müdürlüğü'nün kurulmasıyla birlikte birimlerin gerçekleştirdiği akıllı kent uygulamalarının tek çatı altında toplanması imkânı sağlanmıştır. Balıkesir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde gerçekleştirilen akıllı kent uygulamaları şunlardır:

- Açık Veri Platformu,
- Ücretsiz Wifi Noktaları,
- Güvenli Park Kameraları,
- Akıllı Kavşaklar,
- Akıllı Duraklar,
- AYKOME (Kent'in muhtelif yerlerinde paydaşların (su, internet, elektrik ve doğalgaz) yaptığı kazıları tek paydada toplanması),
- BAKOM (Balıkesir Afet Koordinasyon Merkezi),

- MAYS ((mobil akıllı yönetim sistemi),
- Kişi Sayma Kameraları (Altınkum Sahili pilot bölge),
- Akıllı Otobüs Projesi (Aynı anda hava kalitesi, gürültü, çukur bilgisi, yolcu sayısı ölçmeyi amaçlıyor).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, akıllı kent uygulamaları konusunda henüz hazırlık aşamasındadır. Yeni büyükşehir belediyesi olmanın verdiği kurumsal yapılanmanın oturması ve başta altyapı gibi temel hizmetlerin tam anlamıyla sağlanmasından sonra farklı alanlarda akıllı kent uygulamalarının yapılması plânlanmaktadır. Ancak öncelikle kentin SWOT analizinin çıkartılarak Akıllı Şehir Eylem Plânu hazırlanması ilk aşama olarak görülmekte, hangi projelerin nerede öncelikli olduğunun saptanması gerekmektedir (K1).

Çalışma kapsamında 'akıllı kent uygulamalarının COVID-19 ile mücadeledeki rolü nedir?' araştırma sorusunun cevabı aranmaktadır. Bu çerçevede; Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Bilgi İşlem Daire Başkanı ve Akıllı Şehir Müdürlüğü Başkanı ile yapılan derinlemesine mülakatta katılımcılara aşağıdaki sorular yöneltilmiştir:

- Büyükşehir belediyesinin bütçesi nedir ve dairenizin bu bütçeden aldığı pay nedir?
- Akıllı uygulamalarda istihdam oranınız nedir? Sistemler akıllı hale geldikçe personel sayısında azalma oldu mu?
- Akıllı kent sistemlerinizi kendiniz mi geliştiriyorsunuz, özel sektörden mi alıyorsunuz? Her iki durumda da güvenlik açığı oluyor mu? Nasıl bertaraf ediliyor?
- Akıllı kent uygulamalarınız vatandaşlara ve belediyeye zaman ve maliyet açısından bir tasarruf sağladı mı?
- COVID-19 salgını ile mücadelede kullandığınız akıllı kent uygulamaları nelerdir?
- COVID-19 salgını ile mücadelede kullandığınız akıllı kent uygulamalarının sürece katkısı nasıldır?
- COVID-19 salgını ile mücadelede kullandığınız akıllı kent uygulamalarının eksik kaldığı yönleri nelerdir?
- COVID-19 salgınının etkisinin azaltılmasına yönelik belediyenin

gelecekte uygulamayı düşündüğü akıllı kent uygulamaları var mı?
Varsa nelerdir?

- Mevcut durum ve gelecek açısından COVID-19 salgını akıllı kentlerin geleceğini nasıl şekillendirecektir?

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin 2020 yılı bütçesi 1 milyar 200 milyon TL'dir. Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'nın 2020 yılı bütçesinden aldığı pay ise 11 milyon 854 bin TL'dir (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019). Akıllı Şehir Genel Müdürlüğü kurulduktan sonra ise mevcut bütçe yaklaşık 2 katına çıkartılarak yaklaşık 20 milyon TL'ye yükseltilmiştir (K2). Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'nın bütçedeki payı yaklaşık %0,99'dur. Bu pay birçok büyükşehre göre yüksektir. Örneğin Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nde bu pay %0,5'tir.

Akıllı kent uygulamaları istihdamda bir düşüş yaratmamıştır. Bunun sebebi çalışan personellerin çoğunluğunun kadrolu olması, personellerin başka birimlerde değerlendirilmesi ve akıllı teknolojilerin bu teknolojinin yazılımını ve altyapısını hazırlayacak nitelikli personellere ihtiyaç duymasıdır. Örneğin Bursa Büyükşehir Belediyesi 10 yazılımcı çalıştırırken Balıkesir Büyükşehir Belediyesi hali hazırda 2 yazılımcıya sahiptir. Dolayısıyla akıllı teknolojilerin kullanımının artması, bu teknolojilerin arka plânını hazırlayacak nitelikli personele olan ihtiyacı da artırmıştır (K2).

Şekil 2

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Birimlere Göre Personel Dağılımı

DAİRE BAŞKANLIĞI	MEMUR	İŞÇİ	SÖZLEŞMELİ PERSONEL	SÜRESİZ İŞÇİ	TOPLAM
Basın Yayın ve Halkla İlişkiler Daire Başkanlığı	5	1	1	77	84
Bilgi İşlem Daire Başkanlığı	9	2	3	23	37
Çevre Koruma ve Kontrol Daire Başkanlığı	18	4	29	17	68
Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı	14	10	4	77	105
Emlak ve İstimlak Daire Başkanlığı	14	1	13	18	46
Etüt ve Projeler Daire Başkanlığı	11	2	3	10	26
Fen İşleri Daire Başkanlığı	55	65	33	453	606
Genel Sekreterlik	4	1	0	6	11
Hukuk Müşavirliği	5	4	5	3	17
İç Denetim Birimi	1	0	0	0	1
İmar ve Şehircilik Daire Başkanlığı	15	3	31	6	55
İnsan Kaynakları ve Eğitim Daire Başkanlığı	11	4	4	3	22
İtfaiye Daire Başkanlığı	185	142	1	317	645
Kaynak Geliştirme İştirakler Daire Başkanlığı	8	0	0	2	10
Kent Estetiği Daire Başkanlığı	11	4	18	433	466
Kırsal Hizmetler Daire Başkanlığı	34	6	19	105	164
Kültür ve Sosyal İşler Daire Başkanlığı	17	11	6	112	146
Mali Hizmetler Daire Başkanlığı	29	5	3	11	48
Muhtarlık İşleri Daire Başkanlığı	5	1	2	3	11
Özel Kalem Müdürlüğü	3	3	4	21	31
Sağlık ve Sosyal Hizmetler Daire Başkanlığı	23	4	6	61	94
Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı	4	0	3	6	13
Teftiş Kurulu Başkanlığı	5	0	0	1	6
Ulaşım Planlama ve Raylı Sis. Daire Başkanlığı	43	52	10	284	389
Yazı İşleri ve Kararlar Daire Başkanlığı	14	5	2	11	32
Zabıta Daire Başkanlığı	83	3	1	367	454
Toplam	626	333	201	2.427	3.587

Kaynak: (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Faaliyet Raporu, 2019).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin tüm birimlerindeki toplam personel sayısı 3.587'dir. En fazla personele sahip birim 645 ile İtfaiye Daire Başkanlığı iken en az sayıda personele sahip birim 1 personel ile İç Denetim Birimidir. Bilgi İşlem Daire Başkanlığı'nın 37 personeli bulunmaktadır.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi akıllı kent uygulamalarının bir kısmını kendi bünyesinde yaparken bir kısmını da özel sektörden satın almaktadır. Örneğin akıllı aydınlatma direkleri gibi özel sektörün çokça ürettiği ve piyasada rekabetin olduğu uygulamalar satın alınarak süreç yürütülmektedir. Bu konuda K2, zaten yapılmış bir çalışma üzerinde tekrar zaman ve para harcanarak bir daha yapılmasının rasyonel olmadığını belirtmektedir. Belediye bünyesinde hazırlanan akıllı kent uygulamalarında bir güvenlik açığı bulunmamaktadır. Özel sektörden satın alınanlarda ise ilk şart, programın belediyenin sunucuları üzerinden çalışmasıdır. Herhangi bir bakım veya çalışma olacağı zaman yetkili kişilere bir tünel açılmakta ve işlemler o tünel vasıtasıyla yürütülmektedir. Her yapılan işlem, tünel üzerinden görüntülenebilmektedir. Siber olaylar ile ilgili olarak de 'Sibel Olaylara Müdahale Timi' bulunmaktadır. Veriler güvenlik amacıyla 2 farklı merkezde depolanmaktadır. Olası bir saldırı ihtimaline karşı dışarıdaki sunucudan kopyalar alınarak işlemler kaldığı yerden devam etmektedir.

Akıllı kent uygulamaları, belediyeye de vatandaşlara da hem zaman hem maliyet açısından tasarruf sağlamaktadır. Örneğin akıllı durak uygulaması ile vatandaşlar özellikle zaman konusunda büyük tasarruf sağlamaktadır. Hangi otobüsün saat kaçta durağa geleceği, gideceği yere tahmini kaçta varacağı gibi bilgilere sahip vatandaşlar, hem seyahat plânlaması yapma imkânına sahip olmakta hem de zamandan tasarruf edebilmektedir. Yine AYKOME ile kentin neresinde, ne zaman kazı yapılacağı bilgisi tüm birimlerle paylaşılmakta, bu sayede aynı yerin yakın aralıklarla birden fazla kazılmasının önüne geçilmektedir. Bu sayede hem kaynak hem personel tasarrufunda bulunmaktadır (K1).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi COVID-19 ile mücadele konusunda spesifik bir akıllı kent uygulaması geliştirmemiştir. Kullanılan akıllı kent uygulamaları, daha önce büyükşehir belediyesinin farklı amaçlar için geliştirdiği akıllı uygulamalar olup salgın sürecinde elde edilen veriler COVID-19 ile mücadelede de kullanılmıştır (K2). Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 ile mücadelede kullandığı akıllı kent uygulamaları şunlardır:

- Sağlık Bakanlığı ile belediye personelinin HES kodlarının ve daha sonra kamu binalarına girenlerin HES kodlarının paylaşılması,
- BAKOM üzerinden ambulansların ve filyasyon araçlarının dezenfektasyonunun sağlanması,

- BASKİ tarafından drone ile sayaç okuma sisteminin başlatılması,
- Kişi Sayma Kameraları ile Altinkum'da kişilerin sayılması,
- Toplu Taşıma Araçları kullanım yoğunluğunun belirlenmesi,
- Akıllı Kavşak sistemi üzerinden araç trafiği değişim oranlarının belirlenmesi,
- Sağlık Bakanlığı ile BALKART'lara HES kodlarının tanımlanması (Son aşamada),
- Kalabalık caddelere sayaçlar koyarak kaç kişi geçiyor, mesafeleri ne kadar, maskeli mi maskesiz mi sayımının yapılarak gerekli önlemlerin alınması (Proje Aşamasında).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ile Sağlık Bakanlığı arasında HES kodlarının paylaşılmasına dayalı bir sistem kurularak öncelikli olarak belediye personelinin binaya girişlerinde risk ölçümü yapılmaktadır. HES kodu ile riskli olarak tanımlanan kişilerin binaya girişlerine izin verilmemektedir. Aynı uygulama zaman içerisinde geliştirilerek belediye binasına giren tüm vatandaşları kapsamıştır, bina girişinde yapılan HES kodu sorgulama ile gerekli ön denetimler yapılmaktadır (K2).

Balıkesir Afet Koordinasyon Merkezi (BAKOM), Balıkesir Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerindeki binlerce insan gücünün, araç-gereç ve tesisatın aynı anda bir merkezden yönetilebilmesine olanak veren bir sistem geliştirerek COVID-19 ile mücadelede 7/24 çalışmaktadır. Hangi ilçede ne kadar dezenfeksiyon uygulaması yapıldığı, ne kadar kapalı alan uygulaması yapıldığı, kaç adet ambulansın dezenfekte edildiği gibi çok sayıda bilgi de aynı zamanda Açık Veri Platformu üzerinden vatandaşlarla paylaşılmaktadır (K2).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi iştiraklerinden BASKİ, daha önce geliştirdiği drone ile sayaç okuma sistemini pandemi döneminde yürürlüğe sokmuştur. Uygulamanın COVID-19 sürecine katkısı, sayaçların uzaktan temassız bir şekilde okunarak temasın azaltılması, bulaş riskinin en aza indirilmesi konusundadır. Söz konusu uygulama Altıeylül ilçesine bağlı Karakavak kırsal mahallesinde test okuması ile başlatılmıştır. Radyofrekans Verici (RF) teknolojisi kullanılarak yaklaşık 160 bin su abonesinin evlerine ve bahçelerine girmeden sayaç okuma sürelerini asgariye indirecek sistemin kent genelinde uygulanması hedeflenmektedir. Drone ile sayaç okuma

sistemi sayesinde 1-1000 arasındaki sayaç, 3 ile 8 dakika arasında faturalandırılmaktadır(Haberler, 2020).

Balıkesir’de Altınkum sahilinde faaliyete geçirilen Kişi Sayma Kameraları, üç bölgede ölçümleme yaparak ister anlık ister belirli aralıklarla sahilinden geçen kişileri sayma özelliğine sahiptir. Henüz kişi sayma özelliği ile donatılmış olan kameraların ilerleyen dönemde termal özellik ile ateş ölçebilmesi, geliştirilen algoritma ile kişiler arası mesafenin ölçülebilmesi, kurallara uymayan vatandaşlara anons ile uyarıda bulunulabilmesi hedeflenmektedir (Özdemir, 2020).

Şekil 3

Kişi Sayma Kameraları

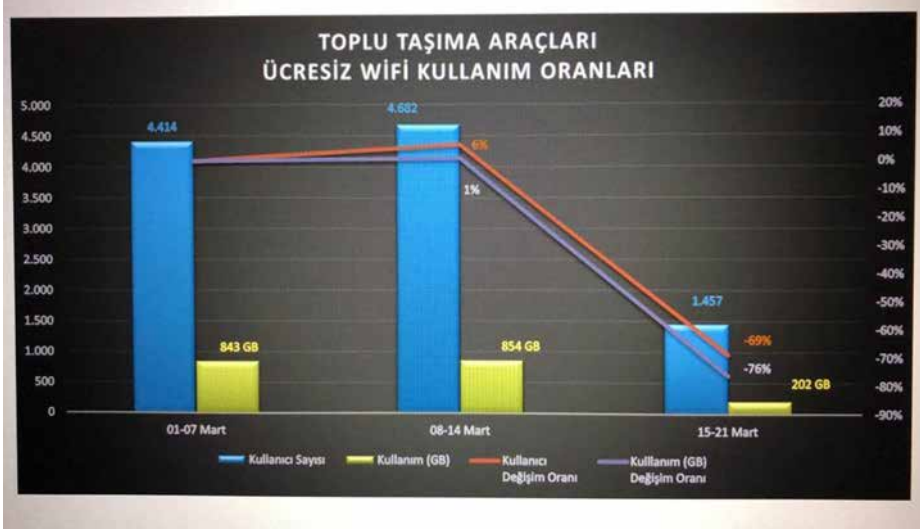

Kaynak: (Özdemir, 2020).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, toplu taşıma sistemlerinde de akıllı uygulamaları kullanmaktadır. Balıkesir Akıllı Toplu Ulaşım Sistemi ile kent sakinleri sefer saatleri, geliş-gidiş güzergâhları ve otobüslerin konumlarını anlık olarak görerek ulaşım hizmetinden anlık faydalanmaktadır. Belediye de bu sistem sayesinde hangi duraktan ne kadar yolcu bindiği, hangi saatlerde nerelerde yoğunluk olduğu bilgisine ulaşarak otobüs tipi ve güzergâhları konusunda plânlama yapma imkânına sahip olmaktadır. Bu sayede toplu taşımada yoğunluğun önüne geçilerek insan yoğunluğunun ve temasının olabildiğince azaltılması hedeflenmektedir.

Şekil 4

Toplu Taşıma Araçları Ücretsiz Wifi Kullanım Oranı

Kaynak: <https://twitter.com/ilkerFM> (Balıkesir Bilgi İşlem Daire Başkanı Twitter hesabı).

Görüldüğü gibi Mart ayından itibaren Türkiye genelinde sokağa çıkma yasaklarının başlaması ile birlikte Ücretsiz WİFİ kullanım oranları üzerinden Balıkesir özelinde toplu taşımada ani bir düşüş yaşanmaktadır. Yasaklardan önce 4.682 olan kullanıcı sayısı, 1 hafta içerisinde yasakların başlaması ile birlikte 1.457'ye düşmüştür. Verileri anlamlandırarak politika üreten, kararlar alan akıllı kentlerin önemi de işte bu noktada ortaya çıkmaktadır. Düşen yolcu sayısına bağlı olarak toplu taşıma seferlerinin düzenlenmesi, hem ulaşımda ekonomik ve zamansal açıdan verimliliği sağlarken hem de insanlar arasındaki teması minimuma indirecek kararların alınmasını sağlamaktadır.

Balıkesir'de uygulanan Akıllı Kavşak sistemi de ulaşımda elde edilecek veriler ile COVID-19 sürecinin yönetilmesine katkıda bulunmaktadır. Kavşakların birbirleri ile haberleşmesi sayesinde kent genelinde akış sürekliliği sağlanmaktadır. Akıllı Kavşak sistemi uyulamaya konmasından itibaren kırmızı ışıkta bekleme süresi ortalama %49 oranında azaltılarak zamandan ve yakıttan tasarruf sağlanmıştır (K2).

Şekil 5

Nisan 2019-2020 Araç Trafiği

Kaynak: <https://twitter.com/ilkerFM> (Balıkesir Bilgi İşlem Daire Başkanı Twitter hesabı).

Akıllı kavşak sisteminden elde edilen veriler ışığında; örneğin 11 Nisan tarihi ele alındığında 2019 yılında kavşakları kullanan araç sayısı 425.674 iken aynı tarihin 2020 yılında bu sayı 47.485'e düşmüştür. Birçok tarihte bu şekilde kırılmalar görülebilmektedir. Akıllı Kavşak sayesinde büyükşehir belediyesi nerelerde trafik yoğunluğunun olduğunu, bekleme sürelerini görebilmekte, sokağa çıkma kısıtlamalarının araç yoğunluğu ile ilişkisi üzerinde fikir sahibi olabilmektedir.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi tarafından henüz uygulamaya konmayan, tasarım aşamasında iki uygulama daha mevcuttur. Bunlardan ilki, Sağlık Bakanlığı ile BALKART'lara HES kodlarının tanımlanması projesidir. Bu proje gerçekleştirildiğinde temaslı ve COVID-19 geçiren vatandaşların toplu taşımaları kullanmasının önüne geçilmiş olacaktır. Projenin yavaş ilerlemesindeki en önemli gerekçe, vatandaşları toplu taşımaların önünde kuyruk oluşturmayacak şekilde, hızlıca toplu taşımalara alacak bir sistemin geliştirilmek istenmesidir. Aksi durumda toplu taşıma önlerinde vatandaşların kuyruk oluşturması kaçınılmaz olacak ve başta sosyal mesafenin ihlali

olmak üzere çeşitli sorunlara neden olabilecektir (K2).

İkinci proje ise, kalabalık caddelere sayaçlar konarak vatandaşların sayılması projesidir. Özel sektör ile yapılan görüşmeler ile proje ön tasarım aşamasındadır. Proje ile kalabalık caddelere kişi sayma sayaçları konarak günde kaç kişi geçiyor, aralarındaki mesafe ne kadar, kaç maskeli kaç maskesiz dolaşiyor tespitinin yapılarak özellikle kalabalık alanlarda gerekli önlemlerin alınması plânlanmaktadır (K1).

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi'nin COVID-19 ile mücadelede kullandığı akıllı kent uygulamalarına bakıldığında, neredeyse tamamı salgınöncesinde geliştirilmiş uygulamaların kullanıldığı görülmektedir. Salgınla mücadele için spesifik bir akıllı kent uygulaması henüz geliştirilmemiştir. Katılımcılar, büyükşehir belediyesinin bu noktada büyük bir eksikliğin olmadığını, çünkü yetki ve sorumluluğun çok büyük bölümünün merkezi hükümette olduğunu belirtmişlerdir. Eksikliklerin nedenlerini ise şu şekilde belirtmişlerdir (K1, K2):

- Büyükşehir örgütsel ve kurumsal yapısının henüz oturmamış olması,
- İlçelerin birbirinden uzak olması nedeniyle uygulama birliğinde yaşanan güçlük,
- Henüz temel ihtiyaçların eksikliğinin gideriliyor olması,
- Bütçe ve personel eksikliği,
- Yetkinin çoğunlukla Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nda olması,
- Seçilme kaygısının ceza yazma düşüncesinin önüne geçmesi,
- COVID'e yakalanan, yakalanmasa da temaslı olan personelin 14'er gün evde izolasyona alınması,
- Akıllı Şehir Müdürlüğü'nün yeni kuruluyor olması ve kurumsal hafızanın olmaması.

Katılımcılar, akıllı kent uygulamalarının salgın sonrasında daha da fazla artacağını belirtmektedir. Salgın öncesinde Türkiye'deki akıllı kent uygulamaları afet durumlarından ziyade günlük hayatın işleyişine odaklanmaktadır. Salgın, akıllı kent uygulamalarının artık afetler konusunda da ele alınmasını tartışmaya açacaktır. Özellikle sağlık alanında üretilecek verilerin akıllı kent uygulamaları ile entegre

edilerek izolasyon, hasta takip gibi uygulamaların geliştirilmesi sağlanacaktır. Türkiye’de bilgi işlem daire başkanlığı olmayan ya da bu yapılanmayı bilgisayar tamirciliği olarak gören çok sayıda yerel yönetim vardır. Salgın, veriye dayalı akılcı hareket etmenin önemini artırdığı için daha şimdiden Balıkesir’den altyapı ve personel eğitimi konusunda destek isteyen yerel yönetimler bulunmaktadır. Dolayısıyla yerel yönetimler veriye dayalı karar almanın önemini keşfetmeye başlamıştır. Salgın ilk etapta kent merkezlerini boşaltarak insanların daha az temaslı kırsal alanlara (Balıkesir örneğinde köy evlerine) yerleşmesine yol açmıştır. Ancak bu durumun sürdürülebilir bir durum olmadığı Haziran’dan sonra görülmüştür. Ekonomik kaygılar ile insanlar kısıtlamaların haricinde tekrar eski hayatlarına dönmüşlerdir. Kısaca COVID-19 insanları kısa süreliğine kırsal alanlara yönlendirse de olağan düzende insanların tekrar kentlerde yaşamak zorunda olduğu görülmüş, bu da kentlerin veriye dayalı yönetilmesi gerektiği gerçeğini bir kez daha göstermiştir (K1, K2). Daha dirençli kentler inşa edebilmek için akıllı olmak gerekmektedir.

Sonuç

Birleşmiş Milletler’in ve diğer pek çok uluslararası kuruluşun raporları kentlerin gelecekte de daha kalabalık bir hâl alacağını bizlere göstermektedir. Her ne kadar dengeli kentleşme, sürdürülebilir kentleşme tartışmaları yapıyor olsa da başta ekonomik faaliyetlerin kentsel mekânda toplanması, kentleri insanlar için bir cazibe merkezi yapmakta ve yoğunluk her geçen gün artarak devam etmektedir. Diğer açıdan kentlerde akıllı nesne sayısı da her geçen gün artmaktadır. Dolayısıyla hem insan sayısının hem kullanılan akıllı cihaz sayısının artarak devam etmesi, kentlerin gelecekte de veriye dayalı politikalar üretmesini, yani akıllı kent uygulamalarına başvurmasını kaçınılmaz hale getirmektedir.

COVID-19 salgını, özellikle kent merkezlerinde sosyo-ekonomik, çevresel ve yönetsel açıdan pek çok zorluk ortaya çıkarmıştır. Sokağa çıkma yasaklarının başlaması ile birlikte ulusal hatta uluslararası ekonomik canlılığı tetikleyen kent merkezleri boşalmış ve yaşanan ekonomik durgunluk hem kent sakinleri hem de ulusal ve uluslararası ekonomi üzerinde olumsuz etkiye neden olmuştur. Yine evlerinde kalmak zorunda olan bireyler psikolojik açıdan da olumsuz etkilenmiştir. Boşanma davaları ve şiddet oranlarında görülen artış, bu etkinin en açık göstergesidir. Yine kent sakinlerinin bireysel araç kullanmaya eğilim göstermesi, kent merkezlerinde çevre kirliliğinin

artmasına neden olmuştur. Yönetmel açıdan dünyanın pek çok yerinde yerel ve ulusal yönetimler, salgının kötü faturasının sorumlusu olarak görülmüş ve meşruiyetleri tartışmaya açılmıştır.

Akıllı kentler, bilgi ve iletişim teknolojilerini kent yönetiminde ve kentsel hayatı kolaylaştırmada kullanmaları açısından günümüzde olduğu kadar gelecekte de önemli olacaktır. Özellikle COVID-19 salgını, olağanüstü durumlarda salgınla mücadelede akıllı kent uygulamalarının nasıl önemli olduğunu hem diğer ülkelerde hem de Türkiye’de göstermiştir. Özellikle COVID-19 sürecinde filyasyon çalışmaları, drone’lar ile temassız teslimatın yapılması, kameralar ile kalabalık ve mesafe ölçümünün yapılması, mobil uygulamalar ile izolasyon takibi, robotların kullanılarak doktorların iş yükünün azaltılması gibi uygulamalar, akıllı uygulamaların salgınla mücadelede elimizi ne kadar güçlendirdiğini göstermektedir.

COVID-19 ile mücadelede akıllı kent uygulamaları ile veriye dayalı kararların alınması, hem kent yönetimlerinin hem de merkezi hükümetin elini kolaylaştırmaktadır. Kararlar rasyonel alındığında hem zaman hem de maliyet açısından tasarruf sağlanmakta, idareler hızlı hareket suretiyle can kayıplarını ve bulaş risklerini azaltabilmektedir. Aynı zamanda veriler üzerinden mevcut durumun ve gelecek projeksiyonların tahmini açısından da yerel yönetimlere bir rehber sunmaktadır.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi örneğinde bakıldığında; Akıllı Şehir Müdürlüğü’nün henüz yeni kuruluyor olması ve bütçe ve personel eksikliği COVID-19 ile mücadele konusunda akıllı uygulamaların geliştirilmesi karşısında en büyük engel olarak görülmektedir. Bu süreçte COVID-19 ile mücadele konusunda spesifik bir uygulamanın halâ geliştirilememiş olması önemli bir eksikliklerdir. COVID-19 ile akıllı kent uygulamalarıyla mücadelenin çoğunlukla geçmişte geliştirilmiş akıllı kent uygulamaları ile sürdürüldüğü görülmektedir. Yöneticiler bu konuda yetkiyi Sağlık Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı’nda görmekte, belediyeyi daha çok hizmetlerin sürdürülmesi noktasında konumlandırmaktadır. Kullanılan akıllı kent uygulamalarının ise öncelikle teması azaltmaya dayalı uygulamalar olduğu görülmektedir.

COVID-19 ile mücadele, siyaset tartışmalarının uzağında ele alınması gereken siyaset üstü bir durumdur. Dolayısıyla yerel yönetimlerin merkezi hükümet ile pandemi gibi olağanüstü süreçlerde işbirliği yapması mutlaka gereklidir. Bütçe ve personel eksikliği, neredeyse tüm yerel yönetimlerin şikâyet ettiği sorunların başında gelmektedir.

Büyükşehir belediyelerinin akıllı uygulamalara daha fazla önem verebilmeleri için merkezi hükümetin daha fazla kaynak aktarımında bulunulması gerekmektedir. Mali kaynak sağlanmadan büyükşehir belediyelerinin akıllı uygulamalara daha fazla önem vermesini beklemek oldukça iyimser bir bakış açısı oluşturacaktır.

Tartışılması gereken bir başka husus da özellikle COVID-19 sürecinde elde edilen verilerin güvenliğinin sağlanması konusudur. Bilindiği gibi vatandaşların bu süreçte çeşitli nedenlerle çok sayıda uygulama tarafından izlenmesi, gözetim toplumu tartışmalarını tekrar gündeme getirmiştir. Kullanılan akıllı kent uygulamalarında, kent yönetimlerinin topladıkları verilerin güvenliğinin sağlanması insan hakları ve özgürlükleri açısından mutlaka gereklidir.

COVID-19 süreci, hem yerel yönetimlerin hem merkezi hükümetlerin salgınla ve salgınla mücadele hakkında devasa veriler elde ettiği bir süreçtir. İnsanlık tarihi geçmişte de çeşitli salgınları geçirmiştir ancak hiçbir dönemde teknoloji ve elde edilen veri miktarı bu düzeyde olmadığı için geleneksel yöntemler ile mücadele yürütülmüştür. Ancak günümüzde akıllı teknolojiler sayesinde büyük miktarda veri üretildiği ve depolandığı için bu verilerin anonimleştirilerek saklanması, gelecekte insanlığı tehdit eden COVID-19 benzeri bir salgınla karşılaşıldığında araştırmacılar tarafından analizlerin, araştırmaların yapılmasını kolaylaştıracaktır. Bugünden elde edilen veriler üzerine yapılacak çalışmalar, gelecekteki bir salgınla mücadele konusunda merkezi ve yerel yönetimlere yol gösterecektir.

Son olarak, insanlık tarihini etkileyen büyük salgınlar, beraberinde dönemine özgü çeşitli teknolojik devrimleri getirmiştir. Öyle ki kolera salgınının kentleri vurmasının ardından Londra başta olmak üzere birçok kent, kanalizasyon sistemine kavuşmuştur. İspanyol Gribi'nin ardından binalar için havalandırma sistemlerinin önemi daha çok fark edilmiştir. İşte COVID-19 salgını da kentlerin veriye dayalı akıllı politikalarla yönetilmesinin önemini göstermesi açısından dikkate değerdir. Gelecek yıllarda akıllı kentler ve akıllı kent uygulamaları çok daha fazla biçimlerde kentsel hayatımız içerisinde yer alacaktır.

Kaynakça

Ali, S. H. ve Keil, R. (2008), *Networked disease: Emerging infections in the global city*. Wiley-Blackwell, Oxford.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi faaliyet raporu, 2019.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Bilgi İşlem Daire Başkanı ile derinlemesine mülakat, 23.11.2020.

Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Akıllı Şehir Müdürü ile derinlemesine mülakat, 23.11.2020.

CNBC. (2020, 18 Mart). What America can learn from China's use of robots and telemedicine to combat the coronavirus. Erişim tarihi: 29.03.2020, <https://www.cnn.com/2020/03/18/how-china-is-using-robots-and-telemedicine-to-combat-the-coronavirus.html>.

CNN. (2020, 29 Mart). How Russia is using authoritarian tech to curb coronavirus. Erişim tarihi: 15.10.2020, <https://edition.cnn.com/2020/03/29/europe/russia-coronavirus-authoritarian-tech-intl/index.html>.

Cohen, B. (2020). Erişim tarihi: 20.11.2020, <https://www.smart-circle.org/smartcity/blog/boyd-cohen-the-smart-city-wheel/>.

Haberler. (2020, 20 Temmuz). Yeni dönem başlıyor! Drone ile sayaç okuma başlıyor. Erişim tarihi: 09.12.2020, <https://www.haberler.com/yeni-donem-basliyor-drone-ile-sayac-okuma-13434601-haberi/>.

Hall, R. E. (2000). *The vision of a smart city*, In proceedings of the 2nd international life extension technology workshop, Paris.

Harari, Y. N. (2020). The world after coronavirus. Erişim tarihi: 25.11.2020, <https://www.ft.com/content/19d90308-6858-11ea-a3c9-1fe6fedcca75>.

Kayapınar, Y. E. (2017). Akıllı şehirler ve uygulama örnekleri. *İTÜ Vakfı Dergisi*, 77, 15-19.

Nair, G. (2019). Akıllı kentler. M. Yavuz Alptekin (Ed.), *Kent, kentleşme, yeni kentleşme trendleri ve dünya şehir sistem'in ortaya çıkışı* içinde (s. 115-135). Ankara: Gece Akademi.

NTV. (2020). Evliliklere corona etkisi: Boşanma davaları yüzde 34 arttı. Erişim tarihi: 27.12.2020, <https://www.ntv.com.tr/dunya/evliliklere->

corona-etkisi-bosanma-davalari-yuzde-34-artti,ZXPt2SqBXU6ZuGa_xFioQw.

NTV. (2021). İstanbul'da toplu ulaşım kullanımı yüzde 64 oranında düştü. Erişim tarihi: 09.01.2020, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/istanbulda-toplu-ulasim-kullanimi-yuzde-64-oraninda-dustu,NudYGPJHFUSOJgB9NhRTrg>.

Özdemir, N. (2020). Erişim tarihi: 08.12.2020, <https://www.ogunhaber.com/yazarlar/necmi-ozdemir/akilli-sehir-yolculugu-xv-balikesir-101238m.html>.

Paskaleva ve ark. (2017). Data governance in the sustainable smart city. *Informatics, Multidisciplinary Digital Publishing Institute*, 4(41), 1-19.

Seoul. (2020). Erişim tarihi: 07.05.2020, <http://www.seoul.go.kr/coronaV/coronaStatus.do>.

Smart Cities Council. (2015). Smart Cities Readiness Guide.

Smart Cities Dive. (2020, 20 Şubat). Outpacing an outbreak: How tech helps cities handle public health threats. Erişim tarihi: 25.03.2020, <https://www.smartcitiesdive.com/news/outpacing-an-outbreak-how-tech-helps-cities-handle-public-health-threats/572372/>.

Smart Cities Dive. (2020, 9 Nisan). California approves Nuro's driverless vehicles to begin testing. Erişim tarihi: 11.04.2020, <https://www.smartcitiesdive.com/news/nuro-california-approval-test-fully-driverless-delivery-vehicles/575786/>.

Statista, Erişim tarihi: 19.11.2020, <https://www.statista.com/>.

Steventon, A. ve Wright, S. (2006). *Intelligent spaces: The application of pervasive ICT*. London: Springer.

Şahin, İ. (2020). <https://twitter.com/ilkerFM> , (Balıkesir Bilgi İşlem Daire Başkanı Twitter hesabı).

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2021). Erişim tarihi: 09.01.2021, https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66935/genel-koronavirus-tablosu.html?gclid=Cj0KCQiA6Or_BRC_ARIsAPzuer839Sd6G22z6ucpm5o2PdLDzd2acODlJU9jx4Nk1XRhkg1VL6wYPO8aAg-1EALw_wcB

Techxplore. (2020). How to use smart city technology to measure social distancing. Erişim tarihi: 12.04.2020, <https://techxplore.com/>

news/2020-04-smart-city-technology-social-distancing.html.

Tuna, K. (2006). *Türkiye’de çevrecilik*. Ankara: Nobel Yayınları.

TÜİK. (2019). Erişim tarihi: 25.11.2020, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>.

Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği. (2019). Akıllı Kentler. *Kentli Dergisi*, 31, 46-49.

Uçar, A., Şemşit, S. ve Negiz, N. (2017). Avrupa Birliği Akıllı Kent Uygulamaları ve Türkiye’deki Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 22, Kayfor15 Özel Sayısı, 1785-1798.

United Nations. (2019), *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision*. New York.

Varol, Ç. (2017), Sürdürülebilir gelişmede akıllı kent yaklaşımı : Ankara’daki belediyelerin uygulamaları. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 1, 43-58.

WHO. (2021). Erişim tarihi: 10.01.2021, <https://www.who.int/>.

Yeniçağ Gazetesi. (2020). ABD Başkanlık seçimi anketlerinde Biden, Trump’ın 8 puan önünde. Erişim tarihi: 26.12.2020, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/abd-baskanlik-secimi-anketlerinde-biden-trumpin-8-puan-onunde-290145h.htm>.

Yılmaz, O. K. (2020). *Akıllı şehir: Belediyeler için Amsterdam deneyiminden uygulama örnekleri*. Ankara: Nobel Bilimsel Eserler.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
- Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- The authors contributed equally to the study.

TESAM Akademi Dergisi

Journal of TESAM Academy

ISSN 2148-2462 / E-ISSN 2458-9217

Korku Endeksi (VIX) ile Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği

Evaluation of the Relationship Between Volatility Index (VIX) and Credit Default Swap (CDS), Dollar Rate, EURO Rate, BIST 100 and Gold: The Case of Turkey

Turgay MÜNYAS

Dr. Öğr. Üyesi,
İstanbul Okan Üniversitesi, İşletme
ve Yönetim Bilimleri Fakültesi,
Uluslararası Finans Bölümü.
turgay.munyas@okan.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8558-2032

Çisem BEKTUR

Dr. Öğr. Üyesi,
Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler
Fakültesi, Ekonometri Bölümü.
cisembektur@sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9220-5932

Cilt / Issue: 8(2), 555-571

Geliş Tarihi: 02.03.2021

Kabul Tarihi: 16.06.2021

Atf: Münyas, T., Bektur, Ç.
(2021). Korku Endeksi (VIX) ile
Kredi Temerrüt Swap (CDS),
dolar kuru, euro kuru, BİST
100 ve altın arasındaki ilişkinin
değerlendirilmesi: Türkiye örneği.
Tesam Akademi Dergisi, 8(2), 555-
571. <http://dx.doi.org/10.30626/tesamakademi.959051>.

Öz

Korku Endeksi (VIX) finansal piyasalarda menkul kıymetlerin gelecekte beklenen hareketlerinin tahmini için kullanılan önemli göstergelerden biridir. Bu çalışmada Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın değişkenlerinin Korku Endeksi (VIX) üzerindeki etkisi ve aralarında eşbütünlük ilişkisinin varlığı 03.01.2005-31.12.2019 dönemi için incelenmiştir. Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki ARDL eşbütünlük yaklaşımı ile incelenmiş olup, ARDL modeli sonucunda ise uzun dönem katsayı tahmini yapılmıştır. Bağımlı değişken olarak Korku Endeksi (VIX), bağımsız değişken olarak CDS, Dolar Kuru, EURO Kuru, BİST 100 ve Altın kurları alınmıştır. Sonuçlara göre bağımlı değişken VIX ile USD değişkeni arasında negatif yönlü bir ilişki var iken diğer bütün değişkenler ile arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. ALTIN, BİST, CDS değişkenlerinde meydana gelen 1 birimlik artış VIX değişkenini sırasıyla 0.007, 0,274 ve 0.102 birim artırmaktadır. EURO değişkeni için elde edilen katsayının ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Araştırma bulguları sonuç bölümünde ayrıntılı bir şekilde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: BİST 100, CDS, Döviz Kuru, ARDL Eşbütünlük Yaklaşımı, Kredi Temerrüt Swapları, Korku Endeksi (VIX)

JEL Sınıflandırması: G11, G15, G17

Abstract

Volatility Index is one of the important indicators used to predict the expected future movements of securities in financial markets. In this

study, the effect of Credit Default Swap (CDS), Dollar Rate, Euro Rate, BIST 100 and Gold variables on Volatility Index and the existence of cointegration relationship between the variables is analysed for the period 03.01.2005-31.12.2019. In the study, the long-term relationship between the variables is examined with the ARDL cointegration approach, and the long-term coefficients are estimated as a result of the ARDL model. Volatility Index is taken as the dependent variable, CDS, Dollar Rate, EURO Rate, BIST 100 and Gold rates are taken as independent variables. According to the results, while there is a negative relationship between the dependent variable VIX and USD, it is seen that there is a positive relationship between all other variables. 1-unit increase in the GOLD, BIST, CDS variables increases the VIX variable by 0.007, 0.274 and 0.102 units, respectively. The coefficient obtained for the EURO variable is not statistically significant. The research findings are discussed in detail in the conclusion section.

Keywords: BIST 100, CDS, Exchange Rate, ARDL Cointegration Approach, Credit Default Swaps (CDS), Volatility Index (VIX)

JEL Classification: G11, G15, G17

Extended Abstract

The phenomenon of globalization has accelerated the integration process in financial markets. This rapid integration process in financial markets has made all economies open to risks that may arise in international markets. Investors investing in international markets face many risks. In order to be protected from these risks, they have to carefully observe the important indicators that measure the risk in international markets. The most important of these indicators are the credit ratings of the countries, Credit Default Swaps (CDS) and Volatility Index (VIX).

The Volatility Index (VIX) is a measure of expected price fluctuations in the S&P 500 Index options. The index was first created in 1993 by the Chicago Options Exchange. The index is derived from the S&P 500 index, one of the most important indices of the American stock markets. It measures the 30-day volatility expectation of the stock market. The VIX, often expressed as the fear index, is calculated in real time by the Chicago Board Options Exchange (CBOE). The Volatility Index is an important indicator that indicates fear or anxiety about the markets and measures the degree of fear in the markets. The main purpose of

creating the index is to measure the risk perception in the market. An index above 30 indicates high volatility and increased uncertainty in the market, below 20 indicates low volatility and risk. A value between 20 and 30 is considered normal. If the index is above 60%, it causes a great chaos in the market. That is to say an increase in the index creates the expectation that the volatility in the financial markets will increase, while a decrease in the index creates the expectation that the volatility in the financial markets will decrease. These emerging expectations also affect investor behavior. The index value tends to rise in the sharp fall and rise movements in the markets. It is an important indicator that has an impact on investor behavior in emerging markets, including Turkey. For this reason, the effect of Credit Default Swap (CDS), Dollar Rate, Euro Rate, BIST 100 and Gold variables on Volatility Index (VIX) and the existence of a cointegration relationship between the variables are investigated in this study.

In the study, daily data obtained from Verimetrik and Investing.com data sites, covering the period 03.01.2005-31.12.2019, are used. The long-term relationship between the variables is examined with the ARDL cointegration approach, and the long-term coefficients are estimated as a result of the ARDL model. While testing the stationarity of the variables, Zivot and Andrews (1992) unit root test is used. According to the test results, it is seen that the GOLD and CDS variables are stationary at the level, while the first differences of the VIX, BIST, EURO and USD variables are tested and stable. In line with these results, it is thought that ARDL cointegration test method is appropriate in the study. Because while the same degree of stationarity is sought in the classical cointegration tests used to analyze the long-term relationship between the variables, the ARDL method removes this obstacle by allowing the analysis of the long-term relationship between the independent variables, even if they are integrated at different degrees. According to the ARDL bounds test results, the existence of a cointegration relationship between the variables is determined. Therefore, it is possible to say that there is a long-term relationship between VIX, GOLD, BIST, CDS, EURO and USD. The existence of a long-term equilibrium relationship between the variables is determined by the F test, and then the coefficients of this long-term relationship are estimated. When the coefficients are examined, it is seen that there is a negative relationship between the dependent variable VIX and USD, while there is a positive relationship between all other variables. According to the coefficients, 1 unit increase in GOLD will increase the Volatility Index (VIX) by approximately 0.007 units. Again,

when BIST increases by 1 unit, VIX increases by 0.274 units and CDS increases by 1 unit, VIX increases by 0.102 units. There is a negative relationship between VIX and USD, and in case the dollar increases (decreases) by 1 unit, the Volatility Index (VIX)decreases (increases) by 12,675 units. It is seen that the coefficient obtained for the EURO variable is not statistically significant. When the results are considered in economic terms, the breaking points explain the crisis that started in 2007 and its effects that continued after that. Another breaking point is 2016. During this period, events such as the Dollarization process, Trump's unexpected election, and the FED's interest rate hike have had an impact on the Turkish economy and the associated risks.

Giriş

Küreselleşme olgusu, finansal piyasalardaki entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Finansal piyasalarda yaşanan bu hızlı entegrasyon süreci bütün ekonomileri uluslararası piyasalarda yaşanabilecek risklere karşı açık hale getirmiştir. Uluslararası piyasalarda yatırım yapan yatırımcılar karşı karşıya kaldıkları bu risklerden korunmak amacıyla uluslararası piyasalardaki riski ölçen önemli göstergeleri titizlikle takip etmeleri zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu göstergelerin en önemlileri, ülkelerin kredi derecelendirme notları, Kredi Temerrüt Swapları ve Korku Endeksi (VIX)'dir.

Endeks, ilk defa 1993 yılında Chicago Opsiyon Borsası tarafından oluşturulmuştur. Endeks, Amerika borsalarının en önemli endekslerinden biri olan S&P 500 endeksinden türetilmiştir. Pay senedi piyasasının 30 günlük volatilité beklentisini ölçmektedir.

Volatility Index (VIX), literatürde Korku Endeksi veya Oynaklık Endeksi olarak ifade edilen bir göstergedir. Korku Endeksi (VIX), piyasalarla ilgili korku ya da endişeyi gösteren ve piyasalarda korkunun derecesini ölçen önemli bir göstergedir. Endeksin oluşturulmasındaki temel amaç, piyasadaki risk algısını ölçmektir.

Piyasadaki risk algısını ölçmeyi amaçladığından uluslararası piyasalarda yatırımcılardan tarafından dikkatle izlenen bir göstergedir. Endeksin 30'un üzerinde olması oynaklığın yüksek olduğunu ve piyasada belirsizliklerin arttığını göstermektedir. Endeksin 20'nin altında olması oynaklığın ve riskin düşük olduğunu gösterir. Endeksin 20 ile 30 arasındaki bir değerde olması normal olarak kabul edilmektedir. Endeksin %60'ların üzerinde çıkması piyasa da büyük bir kaosun oluşmasına neden olur. Piyasalarda yaşanan sert düşüş ve sert yükseliş hareketlerinde endeks değeri yükselme eğilimi gösterir. Bizim de içinde yer aldığımız gelişmekte olan piyasalarda yatırımcının davranışı üzerinde etkili olan önemli bir gösterge niteliği taşımaktadır. Bu nedenle bu çalışmada, Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın değişkenlerinin Korku Endeksi (VIX) üzerindeki etkisi ve aralarında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı araştırılmıştır.

Literatür

Literatür taraması yapıldığında, yapılan çalışmaların genellikle Korku Endeksi (VIX) ile pay senedi piyasaları, büyüme ve döviz

kuru arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalar olduğu görülmektedir. Literatürde, finansal piyasalarda oynaklığın göstergesi olarak kabul edilen Korku Endeksi (VIX) ile ilgili yapılan çalışmalar aşağıdaki gibidir.

Akdağ 2019, Korku Endeksinin (VIX) Türkiye'deki çeşitli finansal göstergeler üzerinde bir etkisinin olup olmadığını araştırmıştır. Akdağ yaptığı çalışmanın analizini hem Granger nedensellik analizi, Breitung ve Candelon frekans nedensellik analizi ve Johansen eşbütünleşme analizi ile test etmiştir. Çalışmanın analizini 2007 ile 2018 tarihleri arasındaki günlük, haftalık ve aylık veriler kullanarak gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda Granger nedensellik analizi sonucunda Korku Endeksi (VIX) değişiminin; BİST 100 endeksi, dolar ve Euro kuru, sanayi üretim endeksi, reel kesim ve tüketici güven endeksi, satın alma yöneticileri endeksi ve risk iştahı endeksindeki değişimlerin nedeni olduğunu tespit etmiştir. Frekans nedensellik analizi sonuçlarına göre ise Korku Endeksi (VIX) değişiminden BİST 100 endeksi, dolar ve Euro kuru, faiz oranı, sanayi üretim endeksi, reel kesim güven endeksi, satın alma yöneticileri endeksi ve risk iştahı endeksindeki değişime doğru nedenselliğin kalıcı; tüketici güven endeksindeki değişime doğru nedenselliğin ise geçici olduğu tespit edilmiştir. Eşbütünleşme analiz sonuçlarına göre ise Korku Endeksi (VIX) ile ilgili değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Bektaş ve Babuşçu 2019, Korku Endeksi (VIX), büyüme, döviz kurları ve CDS primi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın analizini e-views ekonometrik analiz programı kullanılarak Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi ve Granger Nedensellik Testi ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın analizine söz konusu olan veri Ocak 2008 – Aralık 2018 dönemini kapsayan verilerdir. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksinin (VIX) sanayi üretim endeksinin Granger nedeni olduğu belirlenmiştir. Bu iki değişken arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada diğer değişkenler arasında ise nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir.

Sarıtaş ve Nazlıoğlu 2019, Korku Endeksi (VIX) ile BİST 100 ve Dolar kuru arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Sarıtaş ve Nazlıoğlu bu ilişkiyi VAR modeline dayalı olarak etki-tepki fonksiyonları, varyans ayrıştırması ve Granger nedensellik yöntemleri aracılığı ile araştırmışlardır. Çalışmanın analizini 02.01.2009 – 12.11.2018 tarihleri arasındaki zaman serisi verilerini kullanarak gerçekleştirmişlerdir.

Çalışmanın sonucunda, etki ve tepki fonksiyonları, Korku Endeksi (VIX) şokunun BIST- 100 üzerinde negatif etkisi olduğunu dolar kuru üzerinde ise pozitif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir.

Sakarya ve Akkuş 2018, Korku Endeksi (VIX) ile Borsa Endeksleri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Analiz yöntemleri olarak ADF ve PP birim kök testleri, ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testlerini kullanmışlardır. Çalışmanın analizini, 05.01.2010-22.06.2018 tarihleri arasındaki zaman serisi verisini kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Çalışmadan elde edilen eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, Korku Endeksi (VIX) ile BİST 100 (XU100), BİST Banka (XBANK), BİST Mali (XUMAL) ve BİST Teknoloji (XUTEK) endeksleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Çalışmada ulaşıkları bir diğer sonuç ise göre ise, Korku Endeksinden (VIX) BİST 100 (XU100), BİST Banka (XBANK), BİST Mali (XUMAL) ve BİST Teknoloji (XUTEK) endekslerine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin bulunmasıdır.

Öner 2018, Korku Endeksi (VIX) ile Altın, Petrol, Döviz Kuru, Faiz arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Çalışmanın analizini, Genişletilmiş Dickey Fuller Birim Kök Testi ve Granger Nedensellik Testi ile gerçekleştirmiştir. Analize söz konusu olan veri, 02 Ocak 2008 – 10 Mayıs 2017 dönemine ait iş günü verileridir. Öner çalışmanın sonucunda altından petrole, EUR/USD paritesine ve Amerikan hazine 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranlarına tek yönlü nedensellik tespit etmiştir. Ayrıca Amerikan hazine 10 yıllık gösterge tahvil faiz oranları ile Korku Endeksi (VIX) arasında ve EUR/USD paritesi ile Korku Endeksi (VIX) arasında ise çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

Başarır 2017, Korku Endeksi (VIX) ile BİST 100 arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Başarır bu nedensellik ilişkisini frekans alanı nedensellik testi yardımıyla araştırmıştır. Çalışmanın analizi, 03.01.2000- 09.02.2018 günlük zaman serisi verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, BİST 100 endeksinden, Korku Endeksine (VIX) doğru ne geçici ne de kalıcı bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak Korku Endeksinden (VIX), BİST 100 endeksine doğru hem geçici hem de kalıcı nedensellik ilişkisi tek yönlü olarak tespit edilmiştir.

Emna ve Myriam 2017, Korku Endeksi (VIX) ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın analizini GJR-GARCH model ve Granger Nedensellik Testi ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın verisi, İsviçre, İngiltere, Almanya ve Fransa'nın 2010 ve

2015 yıllarını kapsayan 5 yıllık döneme ait günlük veridir. Emna ve Myriam yaptıkları çalışmanın sonucunda, İsviçre için hisse senedi getirileri ile Korku Endeksi (VIX) arasında iki yönlü ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Diğer taraftan Fransa için hisse senedi endeks değişimlerinin Korku Endeksi (VIX) üzerinde kaldıraç etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca Almanya için ise Korku Endeksi (VIX) ile hisse senedi getirileri arasında ilişki olduğunu İngiltere için ise Korku Endeksi (VIX) ile hisse senedi getirileri arasında bir ilişki tespit edilmemiştir.

Huang ve Wang 2017, Korku Endeksi (VIX) Tayvan Borsası arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Huang ve Wang çalışmanın analizini, 01.01.2007 – 31.12.2014 tarihleri arasındaki günlük veri setini kullanarak Regresyon Analizi ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksi (VIX) Tayvan Borsası arasındaki ilişkiyi tespit etmişlerdir. Korku Endeksinde (VIX) gerçekleşen değişimlerin yatırımcının davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

Kula ve Baykut 2017, Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) ile Korku Endeksi (VIX) arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu ilişkiyi ARDL (The Autoregressive Distributed Lag) yöntemi ile incelemişlerdir. Kula ve Baykut çalışmanın analizini, 31.08.2007-31.12.2015 arası toplam 2013 günlük zaman serisi verilerini kullanarak gerçekleştirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksi (VIX) ile XKURY endeksi arasında anlamlı bir uzun dönem ilişki tespit etmişlerdir.

Bir diğer çalışma ise Basher ve Sadorsky tarafından 2016 yılında yapılmıştır. Basher ve Sadorsky Korku Endeksi (VIX) ile tahvil fiyatları, hisse senedi fiyatları, petrol fiyatları ve altın fiyatları arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmanın analizini DCC, ADCC ve GO-GARCH modellerini kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın analizi 23 ülkenin 04.01.2000-31.07.2104 tarihleri arasındaki belirtilen değişkenlerin günlük zaman serisi verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Yaptıkları çalışmanın neticesinde, gelişmekte olan hisse senedi piyasaları ile petrol fiyatları arasında pozitif kaldıraç etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Tespit ettikleri bir diğer sonuç ise gelişmekte olan ülke hisse senetlerinin en güzel hedge işleminin petrol ile yapılabileceğini tespit etmişlerdir.

Kaya ve Coşkun 2015, Korku Endeksinin (VIX), Borsa İstanbul (BİST) üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Çalışmanın analizi, Korku Endeksi (VIX) ile BİST 100 Endeksi arasındaki ilişki Granger Nedensellik

testi ve Regresyon analizi ile gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın analizi, 03.01.1995-30.04.2014 dönemine ait günlük zaman serisi verileri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksinin (VIX) BİST 100 Endeksini negatif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir. Ayrıca Korku Endeksinden (VIX) BİST 100 Endeksine doğru bir nedensellik tespit etmişlerdir.

Ozair 2014, Korku Endeksi (VIX) ile S&P 500 arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ozair çalışmanın analizini, 08 Eylül 2012–10 Mart 2013 günlük zaman serisi verilerini kullanarak Granger Nedensellik Analiz yardımıyla ile gerçekleştirmiştir. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksi (VIX) ile S&P 500 arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmiştir.

2012 yılında Bagchi tarafından yapılan çalışmada Hindistan Korku Endeksi (VIX) ile hisse altı adet portföy arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Bagchi bu ilişkiyi doğrusal regresyon analiz yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışmanın analizini Hindistan Korku Endeksi (VIX) ile Hindistan hisse senedi piyasalarını temsilen Nifty 50 endeksinin 2007 ile 2009 yılları arasındaki günlük zaman serisi verilerini kullanarak gerçekleştirmiştir. Bagchi yaptığı çalışmanın sonucunda Hindistan Korku Endeksi (VIX) ile oluşturmuş olduğu portföyler arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir.

Sarwar 2012, Korku Endeksi (VIX) ile borsa endeksleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sarwar çalışmanın analizini, Ocak 1993 – Aralık 2007 tarihleri arasındaki günlük zaman serisi verilerini kullanarak Çoklu Regresyon Analiz modeli yardımıyla ile gerçekleştirmiştir. Çalışmanın analizine, söz konusu olan ülkeler söz konusu ABD, Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya'dır. Çalışmanın sonucunda, Korku Endeksi (VIX) Borsa Endeksleri arasında güçlü ve negatif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Giot 2005, S&P100 ve NASDAQ 100 endeksleri ile Korku Endeksi (VIX) ve Nasdaq Volatilite Endeksi (VIXN) endeksleri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bu ilişkiyi doğrusal regresyon yöntemini kullanarak araştırmıştır. Çalışmanın analizi, 1994-2003 yılları arasındaki veriyi kullanarak gerçekleştirmiştir. Giot yaptığı analiz sonucunda, S&P 100 ve NASDAQ 100 endekslerinin getirileri ile bunların ilgili oldukları Korku Endeksi (VIX) arasında negatif ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir.

Veri ve Metodoloji

Kredi Temerrüt Swap (CDS), Dolar Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın değişkenlerinin Korku Endeksi (VIX) üzerindeki etkisinin incelendiği bu çalışmada veriler Verimetrik ve Investing.com veri sitelerinden elde edilmiştir. Çalışmada kullanılan veriler 03.01.2005-31.12.2019 dönemini kapsayan günlük verilerdir.

Zivot-Andrews (1992) Birim Kök Testi

Geleneksel birim kök testleri yapısal kırılmalara izin vermemektedir. Yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testleri ise kırılmanın içsel veya dışsal olarak belirlenmesine ve kırılma sayısına göre gruplandırılır. Perron (1989) kırılmalı birim kök testi uygulamasında kırılma yılının dışsal olarak belirlenmesine dayanır. Zivot ve Andrews (1992), Perron (1989)'un dışsal kırılma noktası varsayımını eleştiren ve Perron (1997) testinin bir çeşitlemesi olan, alternatif hipotez altında trend fonksiyonunda tahmini bir kırılmaya izin veren yeni bir birim kök testi geliştirmiştir (Zivot ve Andrews, 1992). Zivot-Andrews (1992) testi yapısal kırılmanın tek-içsel olarak belirlendiği bir test olup, tüm örnekleme ve mümkün olan her bir kırılma için farklı bir kukla değişken kullanan ardışık testtir.

Zivot-Andrews (ZA) birim kök testinde düzeyde tek kırılmaya izin veren (Model A), eğimde tek kırılmaya izin veren (Model B) ve hem eğimde hem de düzeyde tek kırılmaya izin veren (Model C) olmak üzere üç model oluşturulmuştur;

$$\text{Model A: } Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \theta_1 DU(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\text{Model B: } Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \theta_2 DT(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (2)$$

$$\text{Model C: } Y_t = \mu + \beta_t + \delta Y_{t-1} + \theta_1 DU(\lambda) + \theta_2 DT(\lambda) + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Burada Δ birinci farkı, ε_t beyaz gürültü hata teriminin varyansı $\sigma^2 [E_t; iid (0, \sigma^2)]$, $t=1,2,\dots,T$, zamanı, DU ve DT kukla değişkenler olup, sırasıyla düzeydeki ve eğimdeki kırılmayı ifade etmektedir.

$$DU_t = \begin{cases} 1, & t > TB \text{ iken,} \\ 0, & \text{diğer durumlarda.} \end{cases}$$

$$DT_t = \begin{cases} t - TB, & t > TB \text{ iken,} \\ 0, & \text{diğer durumlarda.} \end{cases}$$

Burada, T_B kırılma zamanını ifade ederken, $\lambda = T_B/T$ kırılma noktasını verir.

λ kırılma noktası ile (1), (2) ve (3) numaralı denklemler en küçük kareler yöntemi aracılığı ile tahmin edilir. δ' 'nın testi için t istatistiği hesaplanır. Kırılma tarihi tespit edildikten sonra, hesaplanan t istatistiği Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi kritik değerinden mutlak değerce küçükse serinin yapısal kırılmalı ve birim köklü olduğunu savunan temel hipotez kabul edilir. Eğer hesaplanan t istatistiği Zivot ve Andrews (1992) kritik değerinden mutlak değerce büyük ise bu durumda serinin durağan olduğunu ifade eden alternatif hipotez kabul edilir.

ARDL Eşbütünleşme Testi

Değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin analiz edilmesi için kullanılan klasik eşbütünleşme testlerinde değişkenlerin aynı derecede durağanlığı aranmaktadır. Bu kısıt ise testin yapılmasında önemli bir engeli ortaya koymaktadır. ARDL yöntemi bağımsız değişkenlerin farklı derecelerde bütünleşik olması durumunda da aralarındaki uzun dönemli ilişkinin analiz edilmesine imkân vererek bu engeli ortadan kaldırmaktadır. Bu yaklaşım Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilmiş olup, eşbütünleşme testlerinde ise yaygın olarak kullanılmaktadır. ARDL yönteminin bir diğer avantajı ise kısıtsız hata düzeltme modeli kullanarak, klasik eşbütünleşme testlerine göre istatistiksel açıdan daha güvenilir sonuçlar verebilmektedir.

Sınır testi değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını inceler. Testin uygulanması sonucunda elde edilen test istatistik değeri üst kritik değerden büyük ise kısa ve uzun dönem katsayı tahminleri yapılabilmektedir.

$$\begin{aligned} \Delta VIX = & \alpha_0 + \sum_{i=1}^h \beta_{1i} \Delta VIX_{t-i} + \sum_{i=0}^m \beta_{2i} \Delta ALTIN_{t-i} + \sum_{i=0}^n \beta_{3i} \Delta BIST_{t-i} + \sum_{i=0}^p \beta_{4i} \Delta CDS_{t-i} \\ & + \sum_{i=1}^k \beta_{5i} \Delta EURO_{t-i} + \sum_{i=1}^l \beta_{6i} \Delta USD_{t-i} + \delta_1 VIX_{t-1} + \delta_2 ALTIN_{t-1} + \delta_3 BIST_{t-1} \\ & + \delta_4 CDS_{t-1} + \delta_5 EURO_{t-1} + \delta_6 USD_{t-1} + \varepsilon_t \end{aligned} \quad (1)$$

(1) nolu model ARDL sınır testi için kısıtsız hata düzeltme modelini göstermektedir. Denklemden α sabit terimini, Δ fark operatörünü ve ε ise hata terimini ifade etmektedir. (1) nolu regresyon denklemi tahmin edildikten sonra Wald testi (F istatistiği) aracılığı ile uzun dönemli bir

ilişkinin varlığı tespit edilir. Testin hipotezleri ise aşağıdaki şekildedir:

$$H_0: \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = \delta_6 = 0 \text{ (Eşbütünleşme yoktur).}$$

$$H_1: \delta_1 \neq \delta_2 \neq \delta_3 \neq \delta_4 \neq \delta_5 \neq \delta_6 \neq 0 \text{ (Eşbütünleşme vardır).}$$

Hesaplanan F istatistik değeri kritik değerlerin üst sınırından büyük ise değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilecektir. Aksine eğer F istatistik değeri alt sınırdan küçükse sıfır hipotezi reddedilemez. F istatistik değeri alt ve üst sınır arasında bir değer ise bu durumda değişkenler arasında eşbütünleşmenin varlığı hakkında bir yorum yapılamaz ve değişkenlerin durağanlık derecelerine göre başka testlerinin uygulanması önerilir. Testin sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edilmiş ise sonraki aşamada uzun dönem katsayı tahmini yapılır.

Ampirik Bulgular

Değişkenlerde birim kök testi yapılırken yapısal kırılmanın içsel olarak kabul edildiği Zivot ve Andrews (1992) birim kök testi kullanılmıştır.

Tablo 1

Zivot ve Andrews Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	Düzyey	Birinci Fark	Model Seçimi	Karar
VIX	-5.1775 (-5.34) [[20.06.2007]	-32.7476* (-5.34) [21.11.2008]	C/T	I (1)
ALTIN	-10.8817* (-5.34) [11.09.2009]		C/T	I (0)
BİST	-4.0979 (-5.34) [31.12.2007]	-27.4630* (-5.34) [23.05.2013]	C/T	I (1)
CDS	-5.6741* (-5.34) [10.03.2009]		C/T	I (0)
EURO	-3.9772 (-5.34) [15.09.2017]	-30.9315* (-5.34) [25.10.2016]	C/T	I (1)
USD	-3.3043 (-5.34) [11.09.2017]	-30.2372* (-5.34) [11.09.2017]	C/T	I (1)

Not: * ifadesi %1 anlamlılık düzeyini belirtmektedir. Yuvarlak parantez içi değerler %1 anlamlılık düzeyi için kritik değeri, köşeli parantezler ise kırılma tarihlerini göstermektedir.

Zivot ve Andrews birim kök testi sonuçları Tablo 1’de verilmektedir. Yapılan birim kök testi sonucunda t istatistik değeri mutlak değerce Zivot ve Andrews kritik değerinden büyük olması halinde serinin durağan olması anlamına gelir. Bu durumda Tablo 1’e bakıldığında ALTIN ve CDS değişkenlerinin düzeyde VIX, BİST, EURO ve USD değişkenlerinin ise birinci farklarının durağan olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda ARDL modelinin farklı derecede eşbütünleşik seriler için kullanılabilmesi avantajı ile çalışmada ARDL eşbütünleşme testi yönteminin uygun olduğu düşünülmektedir.

Tablo 2

ARDL (4, 1, 1, 2, 0, 0) Sınır Testi Sonuçları

Tahmin edilen eşitlik: $VIX = f(ALTIN, BIST, CDS, EURO, USD)$		
F istatistiği	6.477545	
Anlamlılık Seviyesi	I(0)	I(1)
%1	3.06	4.15
%5	2.39	3.38
%10	2.08	3

Tablo 2 ARDL sınır testinin sonuçlarını vermektedir. Buna göre, %1 anlam düzeyinde F istatistik değeri (6.477545) I(1) değerinden (4.15) büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir, diğer bir ifade ile değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla, VIX, ALTIN, BIST, CDS, EURO ve USD arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür.

F testi ile değişkenler arasındaki uzun dönemli bir denge ilişkisinin varlığı belirlenmiş olup, sonrasında bu uzun dönemli ilişkiyi yansıtan katsayıların tahmin edilmesi gerekmektedir.

Tablo 3

ARDL Modeli Uzun Dönem Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: VIX			
Değişkenler	Katsayı	t ist.	Prob
ALTIN	0.006535	1.693232	0.0905***
BIST	0.274711	2.607994	0.0091*
CDS	0.101820	5.483326	0.0000*
EURO	4.675491	0.907195	0.3644
USD	-12.72896	-2.388261	0.0170**
C	-8.311302	-1.221684	0.2219

Not: *, ** ve *** ifadeleri sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini belirtmektedir.

Tablo 3'te ARDL modeli sonucunda elde edilen uzun dönem katsayı tahmin sonuçları yer almaktadır. Katsayılara bakıldığında bağımlı değişken VIX ile USD arasında negatif yönlü bir ilişki var iken diğer bütün değişkenler ile arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Katsayılara göre ALTIN'da meydana gelecek 1 birimlik artış VIX korku endeksini yaklaşık olarak 0.007 birim artırmaktadır. Yine BIST 1 birim arttığında buna bağlı olarak VIX 0.274 birim ve CDS 1 birim arttığında ise VIX'in 0.102 birim arttığı görülmektedir. USD değişkeninde ise ters yönlü bir ilişki mevcut olup, doların 1 birim artması (azalması) durumunda VIX Korku Endeksinin ise 12.675 birim azaldığı (arttığı) görülmektedir. EURO değişkeni için elde edilen katsayının ise istatistiki olarak anlamlı olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Sanayileşme ve teknolojiye meydana gelen gelişmelerin bir sonucu olarak küreselleşme olgusu finansal piyasalar arasındaki entegrasyon sürecini hızlandırmıştır. Finansal piyasalardaki bu entegrasyon olgusu, ulusal finansal piyasalarda yatırım yapan yatırımcıları uluslararası finansal piyasalarda ortaya çıkan risklere karşı savunmasız hale getirmiştir. Finansal piyasaların birinde yaşanan bir kriz çok hızlı bir şekilde diğer piyasaları da etkileme gücüne sahip olabilmektedir. Bu durum, finansal piyasa yatırımcısını küresel ölçekte ortaya çıkan krizlerin etkisini minimize etmek için ulusal

makro ekonomik göstergeler kadar uluslararası göstergeleri de takip etmeleri zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu göstergelerden biri de çalışmanın önemli değişkenlerinden biri olan (VIX) Korku Endeksidir. Korku Endeksi (VIX), finansal piyasalardaki oynaklığı ifade etmektedir. Endeksin yükselmesi, finansal piyasalardaki oynaklığın yükseleceği, endeksin düşmesi ise finansal piyasalardaki oynaklığın düşeceği beklentisini oluşturmaktadır. Ortaya çıkan bu beklentiler de yatırımcı davranışını etkilemektedir. Bu bağlamda Korku Endeksinin (VIX) Türk finans piyasalarında yatırım yapan yatırımcının davranışını nasıl şekillendirdiğini incelenmiştir.

Çalışmada Korku Endeksi (VIX) ile CDS, USD kuru, EURO kuru, BIST 100 ve ALTIN arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuçlar ekonomik anlamda ele alındığında, kırılma tarihlerine göre 2007 yılında başlayan krizi ve yine sonrasında da devam eden etkilerini açıklamaktadır. Yine 2016 senesinde yaşanan Dolarizasyon süreci, Trump'ın başkanlık seçimini kazanması, FED 'in faiz artırımını gibi olayların Türkiye ekonomisi üzerinde etkileri ve buna bağlı riskleri oluşmuştur. Kırılma tarihleri Korku Endeksi (VIX) ile USD arasında negatif yönlü ve diğer bütün değişkenler ile arasında ise pozitif yönlü bir ilişkinin varlığı sonucu ile örtüşmektedir.

Sonuç olarak, Korku Endeksinin (VIX) Türkiye'de EURO kuru üzerinde bir etkisinin olmadığı USD kuru üzerinde negatif, CDS, BIST 100 ve ALTIN üzerinde ise pozitif etkiye sahip olduğu ve yatırımcı davranışları ve kararları ile yakından ilişkili olduğu görülmektedir. Korku Endeksi (VIX) ile Kredi Temerrüt Swap (CDS), USD Kuru, Euro Kuru, BİST 100 ve Altın arasındaki ilişkinin dış politik aktörler tarafından ne yönde etkilendiği farklı dönemler ele alınarak sonraki çalışmalarda incelenebilir.

Kaynakça

- Akdağ, S. (2019). VIX korku endeksinin finansal göstergeler üzerindeki etkisi: Türkiye örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(1), 235-256.
- Başarır, Ç., (2018), Korku Endeksi (VIX) ile BİST 100 arasındaki ilişki: Frekans alanı nedensellik analizi, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 19(2), 177-191.
- Bagchi, D. (2012). Cross-Sectional analysis of emerging market volatility Index (India VIX) with portfolio returns. *International Journal Of Emerging Markets*, 7(4), 383-396.
- Bektaş, N. Ç., ve Babuşcu, Ş., (2019), VIX Korku Endeksi ve Cds primlerinin büyüme ve döviz kuruna etkisi, Türkiye Örneği, *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 97-111.
- Basher, S. A. ve Sadorsky, P. (2016). Hedging emerging market stock prices with oil, gold, VIX, and bonds: A comparison between DCC, ADCC and GO-GARCH. *Energy Economics*, 54, 235-247.
- Emna, R. ve Myriam, C. (2017). Dynamics of the relationship between implied volatility indices and stock prices indices: The case of European stock markets. *Asian Economic and Financial Review*, 7(1), 52-62.
- Giot, P. (2005). Relationships between implied volatility indices and stock index returns. *Journal of Portfolio Management*, 31(3), 92-100.
- Huang, T. C., ve Wang, K. Y., (2017) "Investors' fear and hearing behavior: Evidence from the Taiwan stock market". *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(10), 2259-2278.
- Kaya A., ve Çoşkun, A., (2015), VIX Endeksi Menkul Kıymet Piyasalarının bir nedeni midir? Borsa İstanbul örneği, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 175-186.
- Kula, V. ve Baykut, E. (2017). Borsa İstanbul Kurumsal Yönetim Endeksi (XKURY) ile Korku Endeksi (Chicago Board Options Exchange Volatility Index-VIX) arasındaki ilişkinin analizi. *AKÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 27-37.
- Ozair, M. (2014). What does the VIX actually measure? An analysis of the causation of SPX and VIX. *ACRN Journal of Finance and Risk Perspectives*, 3(2), 83-132.

Öner, H., (2018), Altın, Petrol, Döviz Kuru, Faiz ve Korku Endeksi arasındaki ilişki üzerine bir çalışma. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 10(19) 396-404.

Perron, P. (1989). The great crash, the oil price shock, and the unit root hypothesis. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 1361-1401.

Perron, P. (1997). Further evidence on breaking trend functions in macroeconomic variables. *Journal of econometrics*, 80(2): 355-385.

Pesaran, M. H., Shin, Y., Smith, R. J. (2001). Bounds testing approaches to the analysis of level relationships. *Journal of applied econometrics*, 16(3): 289-326.

Sakarya, Ş., ve Akkuş, H. T., (2018). BİST-100 ve BİST sektör endeksleri ile VIX endeksi arasındaki ilişkisinin analizi, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(40): 351-373.

Sarwar, G. (2012). Is VIX an investor fear gauge in BRIC equity markets?. *Journal of Multinational Financial Management*, 22(3), 55-65.

Sarıtaş, H., ve Nazlıoğlu, E. H., (2019), Korku Endeksi, Hisse Senedi Piyasası ve Döviz Kuru İlişkisi: Türkiye için ampirik bir analiz, *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12(4) 542-551.

Ek Beyan / Declaration

- Makalenin tüm süreçlerinde TESAM'ın araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.
- Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.
- Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.
- Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

- In all processes of the article, TESAM's research and publication ethics principles were followed.
- There is no potential conflict of interest in this study.
- The authors declared that this study has received no financial support.
- The authors contributed equally to the study.

YAZARLARA BİLGİ

AMAÇ VE KAPSAM

Tesam Akademi Dergisi, TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin sosyal politika, ekonomi, uluslararası ilişkiler ve sosyoloji alanında orijinal ve özgün çalışmalarla hazırlayıp yılda 2 kez (Ocak ve Temmuz) yayınladığı hakemli bir dergidir.

EDİTORYAL POLİTİKALAR VE HAKEM SÜRECİ

Yayın Politikası

Dergiye yayınlanmak üzere gönderilen makalelerin içeriği derginin amaç ve kapsamı ile uyumlu olmalıdır. Dergi, orijinal araştırma niteliğindeki yazıları yayınlamaya öncelik vermektedir.

Genel İlkeler

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir.

Ön değerlendirmeyi geçen yazılar iThenticate intihal tarama programından geçirilir. İntihal incelemesinden sonra, uygun makaleler Editör tarafından orijinaliteleri, metodolojileri, makalede ele alınan konunun önemi ve derginin kapsamına uygunluğu açısından değerlendirilir.

Bilimsel toplantılarda sunulan özet bildirimler, makalede belirtilmesi koşulu ile kaynak olarak kabul edilir. Editör, gönderilen makale biçimsel esaslara uygun ise, gelen yazıyı yurtiçinden ve /veya yurtdışından en az iki hakemin değerlendirmesine sunar, hakemler gerek gördüğu takdirde yazıda istenen değişiklikler yazarlar tarafından yapıldıktan sonra yayınlanmasına onay verir.

Makale yayınlanmak üzere Dergiye gönderildikten sonra yazarlardan hiçbirinin ismi, tüm yazarların yazılı izni olmadan yazar listesinden silinemez ve yeni bir isim yazar olarak eklenemez ve yazar sırası değiştirilemez.

Yayına kabul edilmeyen makale, resim ve fotoğraflar yazarlara geri gönderilmez.

Açık Erişim İlkesi

Tesam Akademi Dergisi, tüm içeriği okura ya da okurun dahil olduğu kuruma ücretsiz olarak sunulur. Okurlar, ticari amaç haricinde, yayıncı ya da yazardan izin almadan dergi makalelerinin tam metnini okuyabilir, indirebilir, kopyalayabilir, arayabilir ve link sağlayabilir.

Tesam Akademi Dergisi'nin makaleleri açık erişimlidir ve Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr) olarak lisanslıdır.

İşleme Ücreti

Derginin tüm giderleri TESAM Ekonomik, Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi tarafından karşılanmaktadır. Dergide makale yayını ve makale süreçlerinin yürütülmesi ücrete tabi değildir. Dergiye gönderilen ya da yayın için kabul edilen makaleler için işleme ücreti ya da gönderim ücreti alınmaz.

Makale Değerlendirme Kabul Şartı

Derginin Yazarlara Bilgi metninde açıklanan ilke ve kurallara uymayan ve Yazıların Hazırlanması başlığı altında belirtilen şartları taşımayan makaleler değerlendirmeye alınmaz ve gerekli düzenlemelerin tamamlanması için makale yazara iade edilir.

Hakem Süreci

Daha önce yayınlanmamış ya da yayınlanmak üzere başka bir dergide halen değerlendirmede olmayan ve her bir yazar tarafından onaylanan makaleler değerlendirilmek üzere kabul edilir. Gönderilen ve ön kontrolü geçen makaleler iThenticate yazılımı kullanılarak intihal için taranır. İntihal kontrolünden sonra, uygun olan makaleler baş editör tarafından orijinallik, metodoloji, işlenen konunun önemi ve dergi kapsamı ile uyumluluğu açısından değerlendirilir. Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar.

Seçilen makaleler en az iki ulusal/uluslararası hakeme değerlendirmeye gönderilir; yayın kararı, hakemlerin talepleri doğrultusunda yazarların gerçekleştirdiği düzenlemelerin ve hakem sürecinin sonrasında baş editör tarafından verilir.

Hakemlerin değerlendirmeleri objektif olmalıdır. Hakem süreci sırasında hakemlerin aşağıdaki hususları dikkate alarak değerlendirmelerini yapmaları beklenir.

- Makale yeni ve önemli bir bilgi içeriyor mu?
- Öz, makalenin içeriğini net ve düzgün bir şekilde tanımlıyor mu?
- Yöntem bütünlüklü ve anlaşılır şekilde tanımlanmış mı?
- Yapılan yorum ve varılan sonuçlar bulgularla kanıtlanıyor mu?
- Alandaki diğer çalışmalara yeterli referans verilmiş mi?
- Dil kalitesi yeterli mi?

Hakemler, gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdır. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir.

YAYIN ETİĞİ VE İLKELER

TESAM Akademi Dergisi, yayın etiğinde en yüksek standartlara bağlıdır ve Committee on Publication Ethics (COPE), Directory of Open Access Journals (DOAJ), Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA) ve World Association of Medical Editors (WAME) tarafından yayınlanan etik yayıncılık ilkelerini benimser; Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing başlığı altında ifade edilen ilkeler için adres: <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

Gönderilen tüm makaleler orijinal, yayınlanmamış ve başka bir dergide değerlendirme sürecinde olmamalıdır. Her bir makale editörlerden biri ve en az iki hakem tarafından çift kör değerlendirmeden geçirilir. İntihal, duplikasyon, sahte yazarlık/inkar edilen yazarlık, araştırma/veri fabrikasyonu, makale dilimleme, dilimleyerek yayın, telif hakları ihlali ve çıkar çatışmasının gizlenmesi, etik dışı davranışlar olarak kabul edilir.

Kabul edilen etik standartlara uygun olmayan tüm makaleler yayından çıkarılır. Buna yayından sonra tespit edilen olası kuraldışı, uygunsuzluklar içeren makaleler de dahildir.

Araştırma Etiği

Dergi araştırma etiğinde en yüksek standartları gözetir ve aşağıda tanımlanan uluslararası araştırma etiği ilkelerini benimser. Makalelerin etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır.

- Araştırmanın tasarlanması, tasarımın gözden geçirilmesi ve araştırmanın yürütülmesinde, bütünlük, kalite ve şeffaflık ilkeleri sağlanmalıdır.
- Araştırma ekibi ve katılımcılar, araştırmanın amacı, yöntemleri ve öngörülen olası kullanımları; araştırmaya katılımın gerektirdikleri ve varsa riskleri hakkında tam olarak bilgilendirilmelidir.
- Araştırma katılımcılarının sağladığı bilgilerin gizliliği ve yanıt verenlerin

gizliliği sağlanmalıdır. Araştırma katılımcıların özerkliğini ve saygınlığını koruyacak şekilde tasarlanmalıdır.

- Araştırma katılımcıları gönüllü olarak araştırmada yer almalı, herhangi bir zorlama altında olmamalıdır.

- Katılımcıların zarar görmesinden kaçınılmalıdır. Araştırma, katılımcıları riske sokmayacak şekilde planlanmalıdır.

- Araştırma bağımsızlığıyla ilgili açık ve net olunmalı; çıkar çatışması varsa belirtilmelidir.

- Deneysel çalışmalarda, araştırmaya katılmaya karar veren katılımcıların yazılı bilgilendirilmiş onayı alınmalıdır. Çocukların ve vesayet altındakilerin veya tasdiklenmiş akıl hastalığı bulunanların yasal vasisinin onayı alınmalıdır.

- Çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluşta gerçekleştirilecekse bu kurum ya da kuruluştan çalışma yapılacağına dair onay alınmalıdır.

- İnsan ögesi bulunan çalışmalarda, “yöntem” bölümünde katılımcılardan “bilgilendirilmiş onam” alındığının ve çalışmanın yapıldığı kurumdan etik kurul onayı alındığı belirtilmesi gerekir.

Yazarların Sorumluluğu

Makalelerin bilimsel ve etik kurallara uygunluğu yazarların sorumluluğundadır. Yazar makalenin orijinal olduğu, daha önce başka bir yerde yayınlanmadığı ve başka bir yerde, başka bir dilde yayınlanmak üzere değerlendirmede olmadığı konusunda teminat sağlamalıdır. Uygulamadaki telif kanunları ve anlaşmaları gözetilmelidir. Telifle bağlı materyaller (örneğin tablolar, şekiller veya büyük alıntılar) gerekli izin ve teşekkürle kullanılmalıdır. Başka yazarların, katkıda bulunanların çalışmaları ya da yararlanılan kaynaklar uygun biçimde kullanılmalı ve referanslarda belirtilmelidir.

Gönderilen makalede tüm yazarların akademik ve bilimsel olarak doğrudan katkısı olmalıdır, bu bağlamda “yazar” yayınlanan bir araştırmanın kavramsallaştırılmasına ve dizaynına, verilerin elde edilmesine, analizine ya da yorumlanmasına belirgin katkı yapan, yazının yazılması ya da bunun içerik açısından eleştirel biçimde gözden geçirilmesinde görev yapan birisi olarak görülür. Yazar olabilmenin diğer koşulları ise, makaledeki çalışmayı planlamak veya icra etmek ve / veya revize etmektir. Fon sağlanması, veri toplanması ya da araştırma grubunun genel süpervizyonu tek başına yazarlık hakkı kazandırmaz. Yazar olarak gösterilen tüm bireyler sayılan tüm ölçütleri karşılamalıdır ve yukarıdaki ölçütleri karşılayan her birey yazar olarak gösterilebilir. Yazarların isim sıralaması ortak verilen bir karar olmalıdır. Tüm yazarlar yazar sıralamasını Telif Hakkı Anlaşması Formunda imzalı olarak belirtmek zorundadırlar.

Yazarlık için yeterli ölçütleri karşılamayan ancak çalışmaya katkısı olan tüm

bireyler “teşekkür / bilgiler” kısmında sıralanmalıdır. Bunlara örnek olarak ise sadece teknik destek sağlayan, yazıma yardımcı olan ya da sadece genel bir destek sağlayan, finansal ve materyal desteği sunan kişiler verilebilir.

Bütün yazarlar, araştırmanın sonuçlarını ya da bilimsel değerlendirmeyi etkileyebilme potansiyeli olan finansal ilişkiler, çıkar çatışması ve çıkar rekabetini beyan etmelidirler. Bir yazar kendi yayınlanmış yazısında belirgin bir hata ya da yanlışlık tespit ederse, bu yanlışlıklara ilişkin düzeltme ya da geri çekme için editör ile hemen temasa geçme ve işbirliği yapma sorumluluğunu taşır.

Editör ve Hakem Sorumlulukları

Baş editör, makaleleri, yazarların etnik kökeninden, cinsiyetinden, cinsel yöneliminden, uyruğundan, dini inancından ve siyasi felsefesinden bağımsız olarak değerlendirir. Yayına gönderilen makalelerin adil bir şekilde çift taraflı kör hakem değerlendirmesinden geçmelerini sağlar. Gönderilen makalelere ilişkin tüm bilginin, makale yayınlanana kadar gizli kalacağını garanti eder. Baş editör içerik ve yayının toplam kalitesinden sorumludur. Gereğinde hata sayfası yayınlamalı ya da düzeltme yapmalıdır.

Baş editör; yazarlar, editörler ve hakemler arasında çıkar çatışmasına izin vermez. Hakem atama konusunda tam yetkiye sahiptir ve Dergide yayınlanacak makalelerle ilgili nihai kararı vermekle yükümlüdür.

Hakemlerin araştırmayla ilgili, yazarlarla ve/veya araştırmanın finansal destekçileriyle çıkar çatışmaları olmamalıdır. Değerlendirmelerinin sonucunda tarafsız bir yargıya varmalıdırlar. Gönderilmiş yazılara ilişkin tüm bilginin gizli tutulmasını sağlamalı ve yazar tarafında herhangi bir telif hakkı ihlali ve intihal fark ederlerse editöre raporlamalıdırlar. Hakem, makale konusu hakkında kendini vasıflı hissetmiyor ya da zamanında geri dönüş sağlaması mümkün görünmüyorsa, editöre bu durumu bildirmeli ve hakem sürecine kendisini dahil etmemesini istemelidir.

Değerlendirme sürecinde editör hakemlere gözden geçirme için gönderilen makalelerin, yazarların özel mülkü olduğunu ve bunun imtiyazlı bir iletişim olduğunu açıkça belirtir. Hakemler ve yayın kurulu üyeleri başka kişilerle makaleleri tartışamazlar. Hakemlerin kimliğinin gizli kalmasına özen gösterilmelidir. Bazı durumlarda editörün kararıyla, ilgili hakemlerin makaleye ait yorumları aynı makaleyi yorumlayan diğer hakemlere gönderilerek hakemlerin bu süreçte aydınlatılması sağlanabilir.

GENEL BİÇİM ÖZELLİKLERİ

Yazı Tipi

Bütün metinde 11 punto Cambria yazı karakteri kullanılır. Tablo ve şekillerin nasıl hazırlanacağına dair ilgili bölüme bakınız.

Sayfa Yapısı

- A4 boyutlarındaki kâğıda üst, alt, sağ ve sol boşluk 2,5 cm (0.98 inç) bırakılarak, iki yana dayalı, satır sonu tirelemesiz şekilde olmalıdır.
- Çalışmalar tek sütun olarak hazırlanmalıdır.
- Paragraflarda ve başlıklarda girinti ve çıkıntı olmamalıdır.
- Çalışmalar 4500 - 8500 sözcük arasında olmalı ve sayfa numaraları sayfanın altında ve ortada yer almalıdır.

Paragraf Yapısı

Paragraf sekmesinde girintiler bölümünde;

- önce ve sonra alanı 0,6 nk
- satır aralığı 1,5 olmalıdır.

ÇALIŞMA BÖLÜMLERİ

Başlık

Makale başlığı, büyük harfli, bold ve sayfaya ortalı olmalıdır. Çalışma daha önce sunulmuşsa, bir projeden veya tezden üretilmişse vs. giriş başlığının sonuna (1) dipnotu konularak açıklama yapılmalıdır.

Yazar İsimleri

Yazar isimleri italik olmalıdır. Yazarın/yazarların tam adları, unvanları, çalıştıkları kurumlar ve elektronik posta bilgileri belirtilmelidir.

Öz

Öz 150-180 kelime arasında olmalıdır. Özde atıf kullanılmamalıdır.

Anahtar Kelimeler ve Genişletilmiş Özet

Dergimize gönderilen Türkçe makalelerde Giriş bölümünden önce 150-180 sözcük arasında çalışmanın kapsamını, amacını, ulaşılan sonuçları ve kullanılan yöntemi kaydeden Türkçe ve İngilizce öz (abstract) ile Türkçe makalelerde 750-1000 kelime içeren İngilizce genişletilmiş özet yer almalıdır. İngilizce makalelerde ise, yalnızca İngilizce öz (abstract) yer almalıdır. İngilizce ve Türkçe özlerin altında çalışmanın içeriğini temsil eden 3-5 İngilizce, 3-5 Türkçe anahtar kelime yer almalıdır.

Ana Metin

Nicel ve nitel çalışmalar Giriş, Yöntem, Bulgular ve Tartışma bölümlerini içermelidir.

Derleme türü çalışmalar problemi ortaya koymalı, ilgili literatürü yetkin bir biçimde analiz etmeli, literatürdeki eksiklikler, boşluklar ve çelişkilerin

üzerinde durmalı ve çözüm için atılması gereken adımlardan bahsetmelidir.

Diğer çalışmalarda konunun türüne göre değişiklik yapılabilir, fakat bunun okuyucunun metinden faydalanmasını güçleştirecek detayda alt bölümler şeklinde olmamasına özen gösterilmelidir.

Kaynakça

Hem metin içinde hem de kaynakçada Amerikan Psikologlar Birliği tarafından yayımlanan Publication Manual of American Psychological Association (APA) (6. baskı) adlı kitapta belirtilen yazım kuralları uygulanmalıdır.

TABLO, ŞEKİL VE EKLER

Tablo ve Şekiller

Tablo, şekil, resim, grafik vb. unsurlar metin içerisinde yer almalıdır. Çalışmanın sonunda ayrıca verilmemelidir.

Tablo ve şekillerde genel şablonun dışında 10 punto Cambria yazı karakteri kullanılır.

Kaynak kısmı ise tablonun altında olup, 9 punto Cambria ve standart yazı karakteri kullanılır.

Paragraf sekmesinde girintiler bölümünde;

- önce ve sonra alanı 0 nk,
- satır aralığı tek olmalıdır.

Başlıklar sola dayalı, bold ve rakam ile sıralanarak yazılmalı. (“**Tablo 1**” veya “**Şekil 5**” gibi...)

Tablo ve şekiller sola dayalı olmalı ve metin kaydırma özelliği kapalı olmalıdır.

Ekler

Her bir ek ayrı sayfalarda, kaynakçadan sonra verilmelidir.

Başlıkları 11 punto Cambria, bold ve sola dayalı yazılmalıdır. (“**EK 1**” gibi...)

BAŞLIK SİSTEMİ

Başlık Oluşturma

Her düzeydeki başlığı oluşturan kelimelerin ilk harfi büyük yazılmalıdır (ve, ile, de, mi gibi ekler her zaman küçük harfle yazılmalıdır.)

Tablo ve şekil başlıkları da bu kurala göre düzenlenmelidir.

Temel Başlıklar

Çalışmanın başlığı büyük harflerle ortalı ve bold yazılmalıdır.

Birinci Düzey Başlık

Sola dayalı ve bold yazılmalıdır. Kendinden önceki paragraftan bir satır boşluk ile ayrılmalıdır.

İkinci Düzey Başlık

Sola dayalı bold ve italik yazılmalıdır. Kendinden önceki paragraftan satır boşluğu ile ayrılmalıdır.

Üçüncü Düzey Başlık

Sola dayalı, bold ve italik yazılmalıdır. Sonuna üst üste iki nokta konmalı ve paragraf başlığın hizasından devam etmelidir. Kendinden önceki paragraftan satır boşluğu ile ayrılmalıdır.

Dördüncü Düzey Başlık

Sola dayalı ve italik yazılmalıdır. Sonuna üst üste iki nokta konmalı ve paragraf başlığın hizasından devam etmelidir. Kendinden önceki paragraftan satır boşluğu ile ayrılmamalıdır.

Beş düzeyden daha fazla başlık oluşturulması önerilmemektedir.

Tablo ve Şekil Başlıkları

Tablo ve Şekil ifadeleri (**Tablo 1**, **Şekil 1** gibi) bold kullanılmalıdır, başlıklar ise ifadelerin altında düz şekilde yazılmalıdır.

REFERANS KULLANIMI

Metin İçi Referans Gösterimi

Atıflarda yazarlar arasında & işareti değil ve ibaresi kullanılmalıdır.

Örnek;

Arpacı ve Kuyu'nun (2000) çalışması... (Kesme işaretini parantezli ifadeye koymayınız)

(Arpacı ve Kuyu, 2010, s. 72)

(Arpacı, Kuyu ve Huysuz, 2000, ss. 12-13)

Detaylar için **Temel Atıf Biçimleri** tablosuna başvurunuz.

Atıfların Sıralanması

Parantez için atıflar alfabetik olarak dizilmelidir.

Örnek;

(Arpacı, 2013; Arpacı ve Kuyu, 2010, s. 15; Karman, 2000; Zengin, Warrant, Güner, Aykut ve Karpaz, 2013)

Aktarılan Kaynak

Bir referansın içindeki bir başka referanstan yapılan aktarma aşağıdaki gibi

gösterilmelidir.

Örnek;

(Torgerson, 1958, ss. 1-8'den akt., Baykul, 2000; Zengin, 1957'den akt., Pınar, 1999)

DİĞER HUSUSLAR

Vurgu

Başlıklar, tablo ve şekillerde yer alan temel değişkenler haricinde metin içerisinde bold kullanılmamalıdır. Vurgulanmak istenen hususlar açma kapama tırnak imi [“ ”] veya italik kullanımı ile yapılmalıdır.

Doğrudan Alıntılar

Doğrudan alıntılar normal metne göre soldan ve sağdan girintili ve 11 punto italik olarak yazılmalıdır.

Temel Atıf Biçimleri

Atıf Türü	Metin İçinde İlk Atıf	Metin İçi Müteakip Atıflar	Parantez İçi İlk Atıf	Parantez İçi Müteakip Atıflar
Tek Yazarlı	Walker (2007)	Walker (2007)	(Walker, 2007)	(Walker, 2007)
İki Yazarlı	Walker ve Allen (2004)	Walker ve Allen (2004)	(Walker ve Allen, 2004)	(Walker ve Allen, 2004)
Üç Yazarlı	Bradley, Ramirez ve Soo (1999)	Bradley ve arkadaşları (1999)	(Bradley, Ramirez ve Soo, 1999)	(Bradley ve ark., 1999)
Dört Yazarlı	Bradley, Ramirez, Soo ve Walsh (2006)	Bradley ve arkadaşları (2006)	(Bradley, Ramirez, Soo ve Walsh, 2006)	(Bradley ve ark., 2006)
Beş Yazarlı	Walker, Allen, Bradley, Ramirez, Walker ve Soo (2008)	Walker ve arkadaşları (2008)	(Walker, Allen, Bradley, Ramirez, Walker ve Soo, 2008)	(Walker ve ark., 2008)
Altı ve Daha Fazla Yazarlı	Wasserstein ve arkadaşları (2005)	Wasserstein ve arkadaşları (2005)	(Wasserstein ve ark., 2005)	(Wasserstein ve ark., 2005)
Kurum (Kısaltması yaygın kullanılan)	Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2003)	MEB (2003)	(Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2003)	(MEB, 2003)

References Examples

Books

Book in Turkish

Bozkurt, M. İ. (2015). *İnhiraf-Kırılma- 2: İslam mezheplerinin analizi*. (İkinci Baskı). Bursa: Revizyon Medya.

Book Translated in Turkish

Morris, C. (2002). Psikolojiyi anlamak (A. Erkuş, D. Batıgün ve B. Ayvaşık, Çev.). Ankara: TPD Yayınları.

Edited Book

Gleave, R. (2011). Şiilik. Y. M. Choueiri (Ed.), *Ortadoğu Tarihi kitabı* içinde (s. 103-124). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Turkish Book with Multiple Authors

Kurban, D. ve Tsitselikis, K. (2010). *Bir müteakabiliyet hikayesi: Yunanistan ve Türkiye’de azınlık vakıfları*. İstanbul: TESEV.

Book Chapter in an Edited Book in Turkish

Öktem, E. (2008). Yeni Vakıflar Kanununun cemaat vakıflarına ilişkin hükümleri hakkında uluslararası hukuk açısından bazı gözlemler. S. Yazıcı, K. Gözler ve E. Göztepe (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a armağan, Cilt II: Anayasa Hukuku kitabı* içinde (s. 547-377). Ankara: Yetkin Yayınları.

Book in English

Gurr, T. R. (1993). *Minorities at risk*. Washington, D.C.: USIP Press.

English Edited Book

Aoi, C. and Coning, C. (2017). Conclusion. In C. Cedric, C. Aoi and J. Karlsrud (Eds.) *UN peacekeeping doctrine in a new era* (pp. 221-226). New York: Rutledge.

English Book with Multiple Authors

Pruitt, D.G., Kim, S.H. and Rubin, J.Z. (2004). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. New York: McGraw-Hill.

Book Chapter in an Edited Book in English

Kjeksrud, S. and Vermeij, L. (2017). Protecting government from insurgencies. In C. Cedric, C. Aoi and J. Karlsrud (Eds.), *UN peacekeeping doctrine in a new era* (pp. 221-226). New York: Rutledge.

<p>Makale</p>	<p>Türkçe Makale Taşdemir, H. ve Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye perspektifinden azınlık hakları sorunu. <i>Uluslararası Hukuk ve Politika</i>, 2(8), 25-35.</p> <p>İngilizce Makale Galtung, J. (1990). Cultural violence. <i>Journal of Peace Research</i>, 27(3), 291-305.</p> <p>Online Edinilmiş Makale Galtung, J. (1990). Cultural violence. <i>Journal of Peace Research</i>, 27(3), 291-305. Retrieved from https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2015/12/Cultural-Violence-Galtung.pdf</p>
<p>Tez</p>	<p>Yüksek Lisans Tezi Ateş, T. (2016). <i>Azınlık hakları bağlamında Türkiye’de gayrimüslim cemaat vakıfları</i> (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara)</p> <p>Doktora Tezi Türkel, R. (2013). <i>Vehhabilik ve arka planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti’ne kadar)</i> (Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü Ana Bilim Dalı, İzmir.)</p>
<p>Kongre / Sempozyum Bildirileri</p>	<p>Tanrısever, O. (2017, Kasım). <i>Turkey’s migration diplomacy and the migration trends in its neighbouring regions: Opportunities and risks. Quo Vadis Türkiye? – Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik Boyutları ile Türkiye’nin Gelecekteki Konumu</i>, II. Uluslararası TESAM Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri, Bursa.</p> <p>Ateş, H. ve Bektaş, M. (2016). Suriyelilerin toplumsal, kültürel ve sosyal entegrasyonu. Y. Deniz ve F. Bilgin (Ed.), <i>TESAM Uluslararası sosyal bilimler sempozyumu ekonomik siyasal ve sosyal boyutları ile göç bildiri kitabı</i> içinde (s. 17-42). Erişim tarihi: 09.11.2017, http://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/gocsempozyumbildirikitabi.pdf.</p>
<p>İnternet Kaynakları</p>	<p>T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2017). Yunanistan’daki Türk Varlığı. Erişim tarihi: 01.01.2017, http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa.</p> <p>Hürriyet Gazetesi. (2015, 20 Kasım). Yunan sahil güvenlik mülteci botunu böyle patlattı. Erişim tarihi 04.10.2017, http://www.hurriyet.com.tr/yunan-sahilguvenlik-multeci-botunu-boyle-patlatti-40016425.</p> <p>Brookings Institution. (2014). <i>Syrian refugees and Turkey’s challenges: going beyond hospitability</i>. Erişim tarihi: 23.11.2017, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Syrian-Refugees-and-Turkeys-Challenges-May-14-2014.pdf.</p>

INFORMATION FOR AUTHORS

AIM AND SCOPE

TESAM Academic Journal is a refereed journal covering original and genuine studies on the areas of social policy, economy, foreign policy, sociology and published biannually (January and July) by TESAM Economic, Politic and Strategic Research Centre.

Besides hypothetical and analytical genuine studies, the Journal provides genuine compilations, short assertions, translations, and letter to the editor like writings and also it provides notes that examine current events under the name of agenda.

The main objective of the TESAM Academy is, to prepare an academic ground for both scientific studies about published issues and to create new opportunities by enabling relevant views to be shared. Also to be able to contribute to the domestic and abroad social sciences literature with the synergy composed of the ideas of writers who think differently in social sciences.

Without any compromising on quality and reliability, and with its persistency, TESAM Academy Journal claims to be the one of the chief publications in the academic community.

EDITORIAL POLICIES AND PEER REVIEW PROCESS

Publication Policy

The subjects covered in the manuscripts submitted to the Journal for publication must be in accordance with the aim and scope of the journal. The journal gives priority to original research papers submitted for publication.

General Principles

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by editor-in-chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Short presentations that took place in scientific meetings can be referred if indicated in the article. The editor hands over the papers matching the formal rules to at least two national/international referees for evaluation and gives green light for publication upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Changing the name of an author (omission, addition or order) in papers submitted to the Journal requires written permission of all declared authors.

Refused manuscripts and graphics are not returned to the author. The copyright of the published articles and pictures belong to the Journal.

Open Access Statement

Journal of TESAM Academy is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Except for commercial purposes, users are allowed to read, download, copy, print, search, or link to the full texts of the articles in this journal without asking prior permission from the publisher or the author.

The articles in Journal of TESAM Academy are open access articles licensed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.en/>)

Article Processing Charge

All expenses of the journal are covered by TESAM Economic, Politic and Strategic Research Centre. Processing and publication are free of charge with the journal. There is no article processing charges or submission fees for any submitted or accepted articles.

Condition of Acceptance For Evaluation

Manuscripts which do not comply with the principles and rules defined in the Information for Authors and which do not meet the requirements stated in the Manuscript Preparation section in below are not taken into consideration and will be returned to the corresponding author for the completion of the necessary arrangements.

Peer Review Process

Only those manuscripts approved by its every individual author and that were not published before in or sent to another journal, are accepted for evaluation.

Submitted manuscripts that pass preliminary control are scanned for plagiarism using iThenticate software. After plagiarism check, the eligible ones are evaluated by Editor-in-Chief for their originality, methodology, the importance of the subject covered and compliance with the journal scope. Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors and ensures a fair double-blind peer review of the selected manuscripts.

The selected manuscripts are sent to at least two national/international referees for evaluation and publication decision is given by Editor-in-Chief upon modification by the authors in accordance with the referees' claims.

Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors,

editors and reviewers and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal. Reviewers' judgments must be objective.

Reviewers' comments on the following aspects are expected while conducting the review.

- Does the manuscript contain new and significant information?
- Does the abstract clearly and accurately describe the content of the manuscript?
- Is the problem significant and concisely stated?
- Are the methods described comprehensively?
- Are the interpretations and conclusions justified by the results?
- Is adequate references made to other Works in the field?
- Is the language acceptable?

Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process.

The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees is important.

PUBLICATION ETHICS AND PUBLICATION MALPRACTICE STATEMENT

Journal of TESAM Academy is committed to upholding the highest standards of publication ethics and pays regard to Principles of Transparency and Best Practice in Scholarly Publishing published by the Committee on Publication Ethics (COPE), the Directory of Open Access Journals (DOAJ), the Open Access Scholarly Publishers Association (OASPA), and the World Association of Medical Editors (WAME) on <https://publicationethics.org/resources/guidelines-new/principles-transparency-and-best-practice-scholarly-publishing>

All parties involved in the publishing process (Editors, Reviewers, Authors and Publishers) are expected to agree on the following ethical principles.

All submissions must be original, unpublished (including as full text in conference proceedings), and not under the review of any other publication

synchronously. Each manuscript is reviewed by one of the editors and at least two referees under double-blind peer review process. Plagiarism, duplication, fraud authorship/denied authorship, research/data fabrication, salami slicing/salami publication, breaching of copyrights, prevailing conflict of interest are unethical behaviors.

All manuscripts not in accordance with the accepted ethical standards will be removed from the publication. This also contains any possible malpractice discovered after the publication. In accordance with the code of conduct we will report any cases of suspected plagiarism or duplicate publishing.

Research Ethics

The journal adheres to the highest standards in research ethics and follows the principles of international research ethics as defined below. The authors are responsible for the compliance of the manuscripts with the ethical rules.

- Principles of integrity, quality and transparency should be sustained in designing the research, reviewing the design and conducting the research.
- The research team and participants should be fully informed about the aim, methods, possible uses and requirements of the research and risks of participation in research.
- The confidentiality of the information provided by the research participants and the confidentiality of the respondents should be ensured. The research should be designed to protect the autonomy and dignity of the participants.
- Research participants should participate in the research voluntarily, not under any coercion.
- Any possible harm to participants must be avoided. The research should be planned in such a way that the participants are not at risk.
- The independence of research must be clear; and any conflict of interest or must be disclosed.
- In experimental studies with human subjects, written informed consent of the participants who decide to participate in the research must be obtained. In the case of children and those under wardship or with confirmed insanity, legal custodian's assent must be obtained.
- If the study is to be carried out in any institution or organization, approval must be obtained from this institution or organization.
- In studies with human subject, it must be noted in the method's section of the manuscript that the informed consent of the participants and ethics committee approval from the institution where the study has been conducted have been obtained.

Author Responsibilities

It is authors' responsibility to ensure that the article is in accordance with scientific and ethical standards and rules. And authors must ensure that submitted work is original. They must certify that the manuscript has not previously been published elsewhere or is not currently being considered for publication elsewhere, in any language. Applicable copyright laws and conventions must be followed. Copyright material (e.g. tables, figures or extensive quotations) must be reproduced only with appropriate permission and acknowledgement. Any work or words of other authors, contributors, or sources must be appropriately credited and referenced.

All the authors of a submitted manuscript must have direct scientific and academic contribution to the manuscript. The author(s) of the original research articles is defined as a person who is significantly involved in "conceptualization and design of the study", "collecting the data", "analyzing the data", "writing the manuscript", "reviewing the manuscript with a critical perspective" and "planning/conducting the study of the manuscript and/or revising it". Fund raising, data collection or supervision of the research group are not sufficient roles to be accepted as an author. The author(s) must meet all these criteria described above. The order of names in the author list of an article must be a co-decision and it must be indicated in the Copyright Agreement Form. The individuals who do not meet the authorship criteria but contributed to the study must take place in the acknowledgement section. Individuals providing technical support, assisting writing, providing a general support, providing material or financial support are examples to be indicated in acknowledgement section.

All authors must disclose all issues concerning financial relationship, conflict of interest, and competing interest that may potentially influence the results of the research or scientific judgment.

When an author discovers a significant error or inaccuracy in his/her own published paper, it is the author's obligation to promptly cooperate with the Editor to provide retractions or corrections of mistakes.

Responsibility for the Editor and Reviewers

Editor-in-Chief evaluates manuscripts for their scientific content without regard to ethnic origin, gender, sexual orientation, citizenship, religious belief or political philosophy of the authors. He/She provides a fair double-blind peer review of the submitted articles for publication and ensures that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential before publishing.

Editor-in-Chief is responsible for the contents and overall quality of the publication. He/She must publish errata pages or make corrections when

needed. Editor-in-Chief does not allow any conflicts of interest between the authors, editors and reviewers. Only he has the full authority to assign a reviewer and is responsible for final decision for publication of the manuscripts in the Journal.

Reviewers must have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders. Their judgments must be objective. Reviewers must ensure that all the information related to submitted manuscripts is kept as confidential and must report to the editor if they are aware of copyright infringement and plagiarism on the author's side.

A reviewer who feels unqualified to review the topic of a manuscript or knows that its prompt review will be impossible should notify the editor and excuse himself from the review process. The editor informs the reviewers that the manuscripts are confidential information and that this is a privileged interaction. The reviewers and editorial board cannot discuss the manuscripts with other persons. The anonymity of the referees must be ensured. In particular situations, the editor may share the review of one reviewer with other reviewers to clarify a particular point.

THE GENERAL FORMAT FEATURES

Font

11 point Cambria font is used for all text. Look at the related section about how to prepare the tables and figures.

Page Setup

- You should leave 2.5 cm (0.98 inch) blank to the top, bottom, left and right margins of the A4 size paper. It should be full justified. There should not be a hyphen at the end of the lines
- Studies should be prepared as a single column.
- There shouldn't be recesses and protrusions in the paragraphs and headings
- The manuscripts should contain between 4500 and 8500 words and the page numbers must be at the bottom and in the middle.

Paragraph Structure

In paragraph tab, indents section;

- 0.6 pt before and after
- Line space should be 1.5.

SECTIONS of the STUDY

Title

Article's title should be uppercase, bold and centered on the page. If the study has already submitted or it is made from a project or thesis, etc, an explanation should be made by placing * footnote at the end of the title.

Author Names

Author names should be italicized. Author's / authors' full names, academic degrees, institutions in which they work and e-mail information should be specified.

Abstract and Extended Abstract

Submitted manuscripts in Turkish must have before the introduction section, the abstract both in Turkish and English, between 150 and 180 words and an extended abstract in English between 750-1000 words, summarizing the scope, the purpose, the results of the study and the methodology used. Underneath the abstracts, 3 to 5 keywords that inform the reader about the content of the study should be specified in Turkish and in English. If the manuscript is written in English, it must include an abstract only in English.

Main Text

Quantitative and qualitative studies should contain Introduction, Methods, Results and Discussion sections. The sample / Working Group, Data Collection Tools and Process subdivisions should necessarily be situated in method section. Subdivision of model should exist only if the model is original.

Compilations should reveal the problem, analyze relevant literature with a competent way, should concentrate on the deficiencies, gaps and contradictions in the literature and should mention the steps to be taken for the solution.

The changes can be made according to type of the issue in the other studies. But you should be careful that it shouldn't have many subsections or else so many details cause that the reader has difficulties about taking advantage of the text.

Bibliography

The writing rules that are specified in a book, Publication Manual of the American Psychological Association (APA) (6th edition) published by American Psychological Association, should be applied both in the text and bibliography.

TABLES, FIGURES AND APPENDIX

Tables, Figures

Elements like tables, figures, pictures, graphics etc. should be included in the text. They shouldn't be placed additionally at the end of the study.

10 point, Cambria and regular font is used in the tables and figures except general template.

The resource section is under the chart, 9 point Cambria font is used.

In paragraph tab, recess section;

before and after space 0 pt,

line spacing should be single.

The titles should be left justified, bold and written by putting in order with number. (For instance "Chart 1" or "Figure 5" ...)

Tables and figures should be left justified and text scrolling feature should be turned off.

Appendices

Each annex should be in separate pages and given after the bibliography.

Titles should be written left justified, 11 point, Cambria and bold (like "Annex 1")

TITLE SYSTEM

Title Formation

All title's words' initial should be capitalized. (words like and, with, also should be written in small letters all the time)

Table's and figure's titles should be arranged according to these rules.

Basic Titles

The title of the study and basic headings (Methods, Results, Discussion) should be written center justified and bold.

First Level Title

It should be written left justified and bold. It should be separated with one-line gap from the previous paragraph.

Second Level Title

It should be written left justified, bold and italicized . It should be separated with one-line gap from the previous paragraph.

Third Level Title

It should be written left justified, bold and italicized . There should be colon at

the end of it and the paragraph should continue from the title's alignment. It should be separated with one-line gap from the previous paragraph.

Fourth Level Title

It should be written left justified and italicized. There should be colon at the end of it and the paragraph should continue from the title's alignment. It should be separated with one-line gap from the previous paragraph.

It isn't recommended that you create more titles than five levels.

Tables and Figures' Titles

Tables and Figures' statements (like **Table 1**, in **Figure 1**) should be bold.

The titles of tables and figures should be italic.

USE OF REFERENCE

Reference Display Inside of the Text

You should use "and" instead of & symbol between authors in citations.

For Instance;

Arpacı and Kuyu's (2000) study... (Do not use the apostrophe in parenthetical statement)

(Arpacı and Kuyu, 2010, p. 72)

(Arpacı, Kuyu and Huysuz, 2000, p. 12-13)

Look at table of **Basic Citation Format** for details.

Ordering Citations

Citations in parenthesis should be in alphabetical order

For Instance;

(Arpacı, 2013; Arpacı and Kuyu, 2010, p. 15; Karman, 2000; Zengin, Warrant, Güner, Aykut and Karpat, 2013)

Resources Transferred

A transfer made from a reference that is in another reference should be indicated as follows:

For Instance;

(Torgerson, 1958, from pp.1-8 Baykul, 2000; Zengin, from 1957, Pınar, 1999)

OTHER ISSUES

Emphasis

Bold shouldn't be used in the text except for basic variables in titles, tables and

figures. The points that required to be highlighted should be italicized or you should use opening and closing quotation marks [“”].

Direct Quotes

Direct quotes should be written 11 point, italics, left and right indented as regards normal text.

Basic Citation Format

Reference Type	The first reference in the text	Following references in the text	The first reference in the parenthesis	Following references in the parenthesis
Single Author	Walker (2007)	Walker (2007)	(Walker, 2007)	(Walker, 2007)
Two Authors	Walker and Allen (2004)	Walker and Allen (2004)	(Walker and Allen, 2004)	(Walker and Allen, 2004)
Three Authors	Bradley, Ramirez and Soo (1999)	Bradley et al. (1999)	(Bradley, Ramirez and Soo, 1999)	(Bradley et al., 1999)
Four Authors	Bradley, Ramirez, Soo and Walsh (2006)	Bradley et al. (2006)	(Bradley, Ramirez, Soo and Walsh, 2006)	(Bradley et al., 2006)
Five Authors	Walker, Allen, Bradley, Ramirez, Walker and Soo (2008)	Walker et al., (2008)	(Walker, Allen, Bradley, Ramirez, Walker and Soo, 2008)	(Walker et al., 2008)
Six and more Authors	Wasserstein et al. (2005)	Wasserstein et al., (2005)	(Wasserstein et al., 2005)	(Wasserstein et al., 2005)
associations, government agencies etc. (commonly used abbreviation)	Ministry of Education (MOE, 2003)	MOE (2003)	(Ministry of Education [MOE], 2003)	(MOE, 2003)

References Examples

Books

Book in Turkish

Bozkurt, M. İ. (2015). *İnhiraf-Kırılma- 2: İslam mezheplerinin analizi*. (İkinci Baskı). Bursa: Revizyon Medya.

Book Translated in Turkish

Morris, C. (2002). Psikolojiyi anlamak (A. Erkuş, D. Batıgün ve B. Ayvaşık, Çev.). Ankara: TPD Yayınları.

Edited Book

Gleave, R. (2011). Şiilik. Y. M. Choueiri (Ed.), *Ortadoğu Tarihi kitabı* içinde (s. 103-124). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Turkish Book with Multiple Authors

Kurban, D. ve Tsitselikis, K. (2010). *Bir mütekabiliyet hikayesi: Yunanistan ve Türkiye'de azınlık vakıfları*. İstanbul: TESEV.

Book Chapter in an Edited Book in Turkish

Öktem, E. (2008). Yeni Vakıflar Kanununun cemaat vakıflarına ilişkin hükümleri hakkında uluslararası hukuk açısından bazı gözlemler. S. Yazıcı, K. Gözler ve E. Göztepe (Ed.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a armağan, Cilt II: Anayasa Hukuku kitabı* içinde (s. 547-377). Ankara: Yetkin Yayınları.

Book in English

Gurr, T. R. (1993). *Minorities at risk*. Washington, D.C.: USIP Press.

English Edited Book

Aoi, C. and Coning, C. (2017). Conclusion. In C. Cedric, C. Aoi and J. Karlsrud (Eds.) *UN peacekeeping doctrine in a new era* (pp. 221-226). New York: Rutledge.

English Book with Multiple Authors

Pruitt, D.G., Kim, S.H. and Rubin, J.Z. (2004). *Social conflict: Escalation, stalemate, and settlement*. New York: McGraw-Hill.

Book Chapter in an Edited Book in English

Kjeksrud, S. and Vermeij, L. (2017). Protecting government from insurgencies. In C. Cedric, C. Aoi and J. Karlsrud (Eds.), *UN peacekeeping doctrine in a new era* (pp. 221-226). New York: Rutledge.

<p>Article</p>	<p>Article in Turkish Taşdemir, H. ve Saraçlı, M. (2007). Avrupa Birliği ve Türkiye perspektifinden azınlık hakları sorunu. <i>Uluslararası Hukuk ve Politika</i>, 2(8), 25-35.</p> <p>Article in English Galtung, J. (1990). Cultural violence. <i>Journal of Peace Research</i>, 27(3), 291-305.</p> <p>Online Magazine Article Galtung, J. (1990). Cultural violence. <i>Journal of Peace Research</i>, 27(3), 291-305. Retrieved from https://www.galtung-institut.de/wp-content/uploads/2015/12/Cultural-Violence-Galtung.pdf</p>
<p>Thesis</p>	<p>Master's Thesis Ateş, T. (2016). <i>Azınlık hakları bağlamında Türkiye'de gayrimüslim cemaat vakıfları</i> (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Ankara)</p> <p>Doctoral Dissertation Türkel, R. (2013). <i>Vehhabilik ve arka planı (Başlangıçtan II. Suûd Devleti'ne kadar)</i> (Yayımlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Bölümü Ana Bilim Dalı, İzmir.)</p>
<p>Meetings and Symposium</p>	<p>Tanrısever, O. (2017, Kasım). <i>Turkey's migration diplomacy and the migration trends in its neighbouring regions: Opportunities and risks</i>. Quo Vadis Türkiye? – Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik Boyutları ile Türkiye'nin Gelecekteki Konumu, II. Uluslararası TESAM Sosyal Bilimler Kongresinde sunulan bildiri, Bursa.</p> <p>Ateş, H. ve Bektaş, M. (2016). Suriyelilerin toplumsal, kültürel ve sosyal entegrasyonu. Y. Deniz ve F. Bilgin (Ed.), <i>TESAM Uluslararası sosyal bilimler sempozyumu ekonomik siyasal ve sosyal boyutları ile göç bildiri kitabı</i> içinde (s. 17-42). Erişim tarihi: 09.11.2017, http://tesam.org.tr/wp-content/uploads/2017/03/gocesempozyumbildirikitabi.pdf.</p>
<p>Internet</p>	<p>T. C. Dışişleri Bakanlığı. (2017). Yunanistan'daki Türk Varlığı. Erişim tarihi: 01.01.2017, http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa.</p> <p>Hürriyet Gazetesi. (2015, 20 Kasım). Yunan sahil güvenlik mülteci botunu böyle patlattı. Erişim tarihi 04.10.2017, http://www.hurriyet.com.tr/yunan-sahilguvenlik-multeci-botunu-boyle-patlatti-40016425.</p> <p>Brookings Institution. (2014). <i>Syrian refugees and Turkey's challenges: going beyond hospitality</i>. Erişim tarihi: 23.11.2017, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Syrian-Refugees-and-Turkeys-Challenges-May-14-2014.pdf.</p>

